

Lesboek

VWO

Thema's Maatschappijleer

Paul Scheffer

Dorien Pessers

Herman van Gunsteren

Jasper van den Broeke

Marlies Hagers

Heleen Ruijg

Jordi Vermeulen

Theo Rijkema

Theo Schuurman

UITGEVERIJ
ESSENER

1997

1997

1997

1997

Estefano
Emers

LESBOEK

VWO

Thema's Maatschappijleer

Paul Scheffer
Dorien Pessers
Herman van Gunsteren

Jasper van den Broeke
Marlies Hagers
Heleen Ruijg
Jordi Vermeulen
Theo Rijpkema
Theo Schuurman

 **UITGEVERIJ
ESSENER**

Colofon

Met dank aan:

Maayke Bongenaar
Bart Gommers
Cleo Grabijn
Nio Hermes
Janine Middelkoop
George Rinkel
Corrie Roosjen
Marian Schuurman
Manon Sinnige
Marrit Sybrandy

Speciale dank aan docenten die commentaar hebben geleverd:

Joost Boetes, Laura Coussement, Daniel Dessaur,
Carol-Ann Schuitemaker, Jan van Loon, Nanco
Tempelman

Ontwerp binnenwerk

Willem de Melker, Amsterdam
Martine Dhondt, Rotterdam

Vormgeving binnenwerk

Willem de Melker, Amsterdam

Omslagontwerp

Sander Schaper, Studio Nico Swanink, Haarlem

Fotoredactie

Jasper van den Broeke
Feline Grabijn
Willem de Melker

Bronnenredactie

Auteurs met medewerking van Jenny Schings

Statistisch beeldwerk

Marjolein Luiken
Yde Bouma (geografische kaarten)

Druk

Bariet Ten Brink, Meppel
Oplage juli 2018

Thema's Maatschappijleer voor VWO
Lesboek, 5e druk
ISBN 978-90-8674-240-0

Verantwoording

Het thema Pluriforme samenleving is geschreven
door Paul Scheffer, het thema Rechtsstaat is gedeel-
telijk geschreven door Dorien Pessers en aan het
thema Parlementaire democratie heeft Herman van
Gunsteren een bijdrage geleverd.

Fotoverantwoording

ANP

Getty Images
Hollandse Hoogte
iStockphoto

Spaarnestad Photo

Pagina 15 (Loesje): loesje.nl

Pagina 33 (cartoon): Ali Ferzat

Pagina 39 (Bas van der Meer): facebook.com

Pagina 55 (Koninklijke familie): koninklijkhuus.nl

Pagina 61 (Anne Marie van Veen):
sickofsmoking.nl

Pagina 63 (Fokke en Sukke): foksuk.nl

Pagina 69 (Jaap van den Herik):

Arno Masee Fotografie

Pagina 110 (Kowfurrow Ali): Marijke Stroucken

Pagina 121 (Loesje): loesje.nl

Pagina 143 (Schepenstraat): Simon Trel

Pagina 163 (Nadia Ezzeroli): NOCANDY

Pagina 177 (Krijn, Trijntje en Syros): Harry Cock

Pagina 189 (Mahmoud Tighadouini):

Ivo van der Bent

Pagina 190 (Typhoon): Ferdie Damman

Pagina 234 (Maarten Kerkhofs): privébezit

Uitgeverij Essener heeft zijn uiterste best gedaan
om bronnen en rechthebbenden van beeldmate-
riaal dat in deze uitgave te zien is, te achterha-
len. Wanneer desondanks beeldmateriaal wordt
getoond waarvan u (mede)rechthebbende bent en
voor het gebruik waarvan u niet als bron of recht-
hebbende wordt genoemd, ofwel voor het gebruik
waarvan u geen toestemming hebt verleend, kunt
u contact opnemen met de uitgeverij.

De foto's getoond in deze uitgave hebben niet
noodzakelijkerwijs een rechtstreeks verband met
de bijbehorende teksten.

Inhoud

● Wat is maatschappijleer?	6
● Rechtsstaat	26
● Parlementaire democratie	86
● Pluriforme samenleving	148
● Verzorgingsstaat	204
Index	245

Verhaal

De eerste ontmoeting

De eerste ontmoeting

De eerste ontmoeting

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Ik herinner me nog de manier waarop de zon op mijn gezicht shijnde.

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Ik herinner me nog de manier waarop de zon op mijn gezicht shijnde.

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Ik herinner me nog de manier waarop de zon op mijn gezicht shijnde.

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Ik herinner me nog de manier waarop de zon op mijn gezicht shijnde.

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Ik herinner me nog de manier waarop de zon op mijn gezicht shijnde.

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Ik herinner me nog de manier waarop de zon op mijn gezicht shijnde.

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Ik herinner me nog de manier waarop de zon op mijn gezicht shijnde.

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Ik herinner me nog de manier waarop de zon op mijn gezicht shijnde.

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Ik herinner me nog de manier waarop de zon op mijn gezicht shijnde.

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Ik herinner me nog de manier waarop de zon op mijn gezicht shijnde.

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Ik herinner me nog de manier waarop de zon op mijn gezicht shijnde.

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Ik herinner me nog de manier waarop de zon op mijn gezicht shijnde.

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Ik herinner me nog de manier waarop de zon op mijn gezicht shijnde.

De eerste ontmoeting was een bijzondere ervaring. Het was een moment waarop alles anders werd.

Voorwoord

In Thema's Maatschappijleer belichten we vier aspecten van de Nederlandse samenleving, namelijk Nederland als:

- **rechtsstaat;**
- **parlementaire democratie;**
- **pluriforme samenleving;**
- **verzorgingsstaat.**

De methode begint met het thema **Wat is maatschappijleer?**

Lesboek

Het lesboek heeft een heldere structuur: ieder hoofdstuk in het lesboek bestaat uit vier of zes pagina's en is steeds op dezelfde manier opgebouwd:

- Een begincase gebaseerd op een dilemma plus een uitdagende vraag.
- De leerstof waarbij steeds een deelvraag centraal staat.
- Een laatste kolom met een bijzonder verhaal.

Elk thema wordt afgesloten met een uitgebreide begrippenlijst.

In het thema **Wat is maatschappijleer?** staat een handig overzicht met analysevragen. Deze vragen helpen je bij het analyseren van maatschappelijke problemen en kun je vooral goed gebruiken bij een mondelinge presentatie of een werkstuk. Sommige van deze analysevragen komen terug in het werkboek.

Werkboek

Bij het lesboek hoort een werkboek. Hierin vind je per hoofdstuk verschillende soorten vragen en opdrachten. Ze hebben deels betrekking op de lestekst, maar soms werk je met nieuwe bronnen zoals nieuwsberichten, korte essays, cartoons, grafieken en schema's. Daarnaast leer je aan de hand van cases en dilemma's kritisch te kijken naar actuele maatschappelijke vraagstukken. Daarbij wordt vaak van je gevraagd een goed beargumenteerd standpunt te geven. Veel opdrachten kun je samen met medeleerlingen maken, maar je kunt natuurlijk ook prima zelfstandig werken.

Digitaal

In het werkboek moet je bij sommige opdrachten internet gebruiken. Bijvoorbeeld om dingen op te zoeken, zoals de meest recente immigratiecijfers of veiligheidsstatistieken. Of hoe de politieke peilingen er nu uitzien.

Bij Thema's Maatschappijleer hoort ook een website. Deze website bevat talloze opdrachten en testen die per thema en per hoofdstuk gerangschikt zijn. Kijk in je werkboek voor de link.

Veel plezier en succes toegewenst!
De schrijvers

Wat is maatschappijleer?

1	Maatschappelijke vraagstukken	8
	• Leven en dood	14
2	Kennis van zaken	16
	• Analysemodel	22
	Begrippenlijst	24

Inleiding op het thema

De Nederlandse maatschappij is meer dan een verzameling van zeventien miljoen mensen. We zijn afhankelijk van elkaar en moeten samenwerken om harmonieus te kunnen samenleven. ¹Bij maatschappijleer leer je hoe onze samenleving is georganiseerd en voor welke uitdagingen we met z'n allen staan. Denk aan de bestrijding van terrorisme, de betaalbaarheid van de gezondheidszorg, de vluchtelingencrisis of de milieuvervuiling. ²Doel van het vak is dat je kritisch leert kijken naar dit soort vraagstukken zodat je je standpunt kunt bepalen en beargumenteren.

Dit eerste thema is een soort gereedschapskist voor het vak. We geven uitleg over de belangrijkste begrippen. ³Je leert hoe je maatschappelijke vraagstukken analyseert en hoe je kunt nagaan of informatie betrouwbaar is of niet en je krijgt tips voor het voeren van discussies.

Het doel van maatschappijleer is dat je kritisch leert hoe onze samenleving is georganiseerd en voor welke uitdagingen we met zijn allen voor staan.

1 Maatschappelijke vraagstukken

VERPLICHT ORGAANDONOR?

Jaarlijks overlijden 150 mensen in Nederland door gebrek aan een orgaandonor. Meer dan 1.000 mensen staan elk jaar op de wachtlijst voor een orgaan. Lange tijd kon je alleen donor zijn als je je daarvoor had aangemeld. D66 wilde daarom een nieuw systeem, waarbij iedere Nederlander verplicht een keuze

moet maken: wel of geen orgaandonatie.

Nu staat in de wet dat wanneer je niet kiest, je automatisch geregistreerd staat als donor. De meningen over deze aanpak zijn sterk verdeeld. De VVD en SGP vinden dat als iemand geen keuze maakt dit niet automatisch een 'ja' betekent. Andere tegenstanders noemen als bezwaar: "In de grondwet staat dat alle mensen recht hebben op onaantastbaarheid van het lichaam. Dat betekent dat iedereen zelf mag bepalen wat er met zijn of haar lichaam gebeurt." Voorstanders van de wet wijzen op de bewuste keuze die gemaakt kan worden. "Mensen worden gedwongen na te denken over een mogelijk donorschap. En de tijd die je gebruikt om tegen de wet te protesteren, kun je beter gebruiken om even in te vullen dat je geen donor wil zijn."

Bron: de Volkskrant

Ben jij vóór of tegen automatisch donorschap?

Welke onderliggende waarden en belangen botsen in de discussie over automatisch donorschap?

Als de regering besluit om Nederlandse burgers automatisch orgaandonor te maken, tenzij ze anders aangeven, kan dat grote gevolgen hebben. De verandering in regelgeving kan jouw leven redden, maar kan er ook voor zorgen dat er iets met jouw lichaam gebeurt waar je eigenlijk niet voor gekozen hebt. Wat is belangrijker? Het antwoord op die vraag is vaak afhankelijk van de positie waarin je je bevindt.

1.1 SAMENLEVEN EN AFSPRAKEN MAKEN

In dit voorbeeld zie je dat er een spanning bestaat tussen het belang van een **individu** en van het **collectief**: wat belangrijk kan zijn voor één persoon, is niet altijd in het belang van de hele groep.

Alleen op een onbewoond eiland kun je de hele nacht harde muziek draaien. Maar ben je niet alleen, dan is dat niet mogelijk: je medebewoners hebben misschien behoefte aan een rustige nacht. De vrijheid van de één botst met de rechten van de ander.

Onze samenleving is geen onbewoond eiland. Onze medebewoners hebben niet altijd dezelfde wensen en belangen. Daardoor ontstaan er situaties waarin visies en belangen van groepen mensen botsen en die daarom vragen om een gemeenschappelijke oplossing. Deze situaties en de zoektocht naar oplossingen voor de problemen die in zo'n situatie ontstaan, noemen we **maatschappelijke vraagstukken**.

Om botsingen te voorkomen of te beperken, maken mensen afspraken: regels en wetten. In Nederland worden de belangrijkste regels democratisch bepaald. Via verkiezingen kunnen burgers invloed uitoefenen op de regels die in de samenleving gelden. Hoewel mensen het vaak niet met elkaar eens zijn over de regels en afspraken die gemaakt worden naar aanleiding van bepaalde botsingen, wordt er in het regelgevingproces vaak gezocht naar een **compromis**, een *overeenkomst waarbij alle partijen iets toegeven*.

Waarden en normen

Onze standpunten en ideeën worden bepaald door onze waarden. **Waarden** zijn *uitgangspunten of principes die mensen belangrijk vinden in hun leven en die ze daarom willen nastreven*. Een waarde die bijna iedereen belangrijk vindt, is eerlijkheid. Andere waarden horen typisch bij bepaalde groepen en politieke of levensbeschouwelijke visies. Kunstenaars vinden de waarde autonomie belangrijker dan mensen die in loondienst werken. In sommige families staat eergevoel centraal, terwijl in andere families doorzettingsvermogen of ambitie van grote waarde is. Welke waarden jij belangrijk vindt, heeft onder andere te maken met je opvoeding, je omgeving, je karakter en je levenservaring. Uit die waarden kunnen **idealen** ontstaan: *zaken die je graag zou willen bereiken in je leven*, zoals werken als hulpverlener in een ontwikkelingsland.

Waarden leiden bijna altijd tot gedragsregels die aangeven hoe mensen zich moeten gedragen. Deze *opvattingen over hoe je je op grond van een bepaalde waarde behoort te gedragen*, noemen we **normen**. Uit de waarde eerlijkheid volgt bijvoorbeeld de norm dat je niet steelt en dat je ook van anderen verwacht dat ze niet stelen. Een norm kun je ook zien als een sociale verplichting die in bepaalde situaties wordt opgelegd door je omgeving of door jezelf.

Wat is een maatschappelijk vraagstuk?

Als waarden en normen van verschillende groepen in de samenleving botsen, kan er een maatschappelijk vraagstuk ontstaan. Maatschappelijke vraagstukken omvatten de belangrijkste vragen en problemen van onze huidige samenleving. Maatschappijleer gaat over de manier waarop we in de samenleving omgaan met elkaar en met de maatschappelijke vraagstukken die we tegenkomen. Wat doen we met milieuvervuiling, obesitas, klimaatverandering, werkloosheid, vergrijzing, criminaliteit of drugsgebruik onder jongeren? Welke oplossingen worden er gegeven voor deze problemen? Welke achterliggende visies kunnen we onderscheiden?

We spreken van een **maatschappelijk vraagstuk** wanneer:

1. grote groepen in de samenleving de gevolgen ervan ondervinden;

2. tegengestelde belangen meespelen;
3. een gemeenschappelijke oplossing nodig is.

Gevolgen voor grote groepen mensen

Niet elk probleem is onderdeel van een maatschappelijk vraagstuk. De socioloog Charles Wright Mills benoemt het verschil tussen persoonlijke problemen en publieke kwesties. Als jij je studie niet afmaakt, is dat in eerste instantie een persoonlijk probleem. Maar als blijkt dat veel jongeren hun studie niet kunnen afronden doordat de studiekosten te hoog zijn, wordt het onderdeel van een maatschappelijk vraagstuk.

Maatschappelijke vraagstukken raken veel mensen in de samenleving en kunnen niet alleen teruggebracht worden tot een individuele verantwoordelijkheid. Voorbeelden hiervan zijn de drugsproblematiek en de jeugdwerkloosheid. Veel maatschappelijke problemen zijn grensoverschrijdend, zoals kinderarbeid in ontwikkelingslanden,

Oorlog tegen overgewicht

AMSTERDAM – Meer dan de helft van de Nederlanders kampt met overgewicht en 1,7 miljoen mensen lijden aan obesitas. "De obesitas-epidemie is een van de grootste bedreigingen van onze gezondheid", zeggen doktoren. "Obesitas leidt tot suikerziekte, hoge bloeddruk, gewrichtsslijtage en kanker." Uit onderzoek door McKinsey blijkt dat de wereldwijde kosten van obesitas gelijk zijn aan die van roken of van oorlogen. De onderzoekers roepen de overheid op om maatregelen te nemen, zoals controle op de porties van verpakt voedsel. Bron: de Volkskrant, RTL Nieuws

Bron 1

de gevolgen van een economische crisis, de klimaatveranderingen en de toestroom van vluchtelingen naar Europa. Maatschappelijke vraagstukken gaan over problemen op **macroniveau**: het zijn grootschalige vraagstukken. De gevolgen zijn echter op **microniveau**, ofwel individueel niveau, merkbaar.

Belangentegenstellingen

Een ander belangrijk kenmerk van maatschappelijke vraagstukken is dat er verschillende visies bestaan op de problemen en de oplossingen. Dat komt doordat betrokkenen tegengestelde belangen hebben. Een **belang** is *het voor- of nadeel dat iemand ergens bij heeft*. Belangentegenstellingen kunnen ontstaan uit verschillen in levensovertuiging of **sociaaleconomische positie**. Denk bij dit laatste bijvoorbeeld aan werkgevers en werknemers. Bij verschillende belangen horen meestal ook verschillende politieke visies. Een belang heeft vaak met een financieel voor- of nadeel te maken, maar niet altijd. Scholieren hebben bijvoorbeeld belang bij goed en inspirerend onderwijs. Iedereen heeft belang bij schone lucht en gezond voedsel. En godsdienstige groeperingen die hun eigen school willen oprichten, hebben belang bij de vrijheid van onderwijs.

Ook als individu kun je een belangentegenstelling ervaren. Je kunt je als automobilist ergeren aan de files en tegelijkertijd tegen de aanleg zijn van meer autowegen omdat je zo veel mogelijk natuur wilt behouden. Je spreekt in dit geval van een dilemma. Onder **dilemma** verstaan we *een lastige keuze uit twee of meer alternatieven die allemaal duidelijke nadelen hebben*. Vaak zien we een dilemma tussen individuele en collectieve rationaliteit: kies je voor je eigen, persoonlijke belang, of voor het belang van de groep of samenleving waar je toe behoort?

Gemeenschappelijke oplossingen

Bij een maatschappelijk vraagstuk worden de verschillende belangen tegen elkaar afgewogen. In Nederland hebben we deze afweging in handen van politici gelegd. Zij stellen uiteindelijk nieuwe regels vast. Politici bekijken een vraagstuk van alle kanten voordat er maatregelen worden genomen. Meestal komen ze met een pakket van oplossingen. Het oplossen van maatschappelijke vraagstukken brengt vaak nieuwe regels en wetten met zich mee.

Dynamische samenleving

Samenlevingen veranderen voortdurend. Daardoor ontstaan steeds nieuwe maatschappelijke vraagstukken. Sommige ontwikkelingen hebben onvoorziene gevolgen: het fileprobleem ontstond door toegenomen welvaart, de vergrijzing is het gevolg van medische vooruitgang. De maatschappelijke vraagstukken worden opgelost volgens de normen, waarden en belangen van het moment waarop ze tot uiting komen. Het constant veranderen van normen, waarden en belangen noem je de **dynamiek van de samenleving**.

Deze is afhankelijk van:

- de plaats. In Nepal bestaat een kastensysteem, in Nederland niet. Door het kastensysteem zijn mensen vanaf hun geboorte ongelijk aan elkaar. Deze ongelijkheid ervaren de Nepalezen als een normale situatie.
- de tijd. In Nederland is zondag ook een dag geworden waarop mensen kunnen gaan winkelen of eropuit trekken. Vroeger bestond de Wet op de zondagsrust en gingen veel mensen op zondag naar de kerk.
- de groep. Rechts-radicalen jongeren zetten zich af tegen de pluriforme samenleving. Meer internationaal georiënteerde jongeren zien culturele uitwisseling juist als een verrijking voor Nederland.

1.2 DE VIER THEMA'S VAN MAATSCHAPPIJLEER

Bij het vak maatschappijleer belichten we vier aspecten van de Nederlandse samenleving:

Rechtsstaat

In het thema Rechtsstaat behandelen we hoe de persoonlijke vrijheid en rechtszekerheid van burgers in ons land gewaarborgd zijn. Een belangrijk recht is onze privacy. Daarom mag de overheid burgers niet zomaar af luisteren. De kernvraag in dit thema is: *Hoe zorgt de rechtsstaat voor rechtvaardigheid?*

Parlementaire democratie

Het thema Parlementaire democratie gaat over de manier waarop politici in Nederland besluiten nemen. Maar ook over hoe de burgers invloed kunnen uitoefenen op deze besluitvorming. De kernvraag is: *Wat betekent het om in een democratie te leven?*

Hersenletsel na ontgroening

De Groningse studentenvereniging Vindicat kwam meerdere keren in opspraak vanwege misstanden binnen de vereniging. Zo werd er op internet een zogenaamde bangalijs verspreid met daarin de contactgegevens van vrouwelijke leden. Ook liep een eerstejaarsstudent hersenletsel op doordat een van de leden tijdens de ontgroening op zijn hoofd was gaan staan. Aanwezigen grepen volgens RTV Noord niet in omdat zij dronken waren. Vindicat werd na deze gebeurtenissen door de universiteit en de Hanzehogeschool verplicht de waarden en normen van de vereniging te evalueren en waar nodig te corrigeren, met het risico geen geld meer te ontvangen van de onderwijsinstellingen.

Bron: Nationale Onderwijsgids, Nu.nl

Bron 2

Pluriforme samenleving

In het thema Pluriforme samenleving bekijken we de cultuurverschillen in de Nederlandse samenleving. We kijken naar wat Nederlanders bindt en hoe tolerant ons land is naar andere culturen. We behandelen de instroom van nieuwkomers en het proces van integratie. Maar we gaan ook in op de spanningen en botsingen die ontstaan. De kernvraag is: *Hoe gaan we met alle verschillen in de samenleving om?*

Verzorgingsstaat

Het thema Verzorgingsstaat gaat over de manier waarop mensen voor zichzelf en voor elkaar zorgen, maar ook over wat de overheid doet voor het welzijn van individuele burgers. Heeft iemand

Bron 3

Bron: The Global Shapers Survey

zonder werk altijd recht op een uitkering of krijg je die alleen als je echt niet kan werken? Moeten zieken eerst een beroep doen op familie en bekenden voordat zij professionele hulp kunnen krijgen? De kernvraag is: *In welke situaties moeten mensen hun problemen zelf oplossen en wanneer moet de overheid helpen?*

1.3 DE KERNCONCEPTEN

Bij het bestuderen en analyseren van maatschappelijke vraagstukken zullen we een aantal kernconcepten regelmatig gebruiken. Eerder in dit hoofdstuk noemden we al:

- waarden en normen;
- belangen.

Daarnaast bekijken we de concepten:

- macht;
- sociale ongelijkheid;
- sociale cohesie.

Macht

Bij het vaststellen van regels en het maken van afspraken heb je te maken met macht. **Macht** is het vermogen om het gedrag van anderen dwingend te beïnvloeden. Wie bepaalt er wat mag en wat niet? Macht die geaccepteerd is, noemen we ook wel **gezag**. Ouders hebben het gezag over hun kinderen en als leerling val je onder het gezag van de school.

De macht van docenten en de directie op een school of van een burgemeester die een voetbalwedstrijd kan verbieden, noemen we **formele macht** of for-

meel gezag. Deze vorm van geïnstitutionaliseerde machtsuitoefening is in regels en wetten vastgelegd. Bij **informele macht**, bijvoorbeeld binnen een vriendengroep, beïnvloeden mensen elkaar zonder een formeel systeem van regels en sancties.

Iemand kan gezag of macht ontleen aan zijn positie, maar ook aan zijn kennis of leeftijd. De manier waarop iemand het gedrag van anderen kan beïnvloeden, heeft te maken met welke **machtsbronnen** hij tot zijn beschikking heeft. Voorbeelden van machtsbronnen zijn geld, functie of beroep, kennis, overtuigingskracht, aanzien, aantal en geweld. Zo heeft een arts macht over een zieke door zijn beroep en medische kennis. Journalisten hebben macht door hun beroep, dat hun een bepaalde geloofwaardigheid geeft en doordat ze veel mensen kunnen bereiken met hun kennis.

Sociale ongelijkheid

Vergeleken met hoe de samenleving honderd jaar geleden was ingedeeld, is er veel verbeterd. Toch bestaat er in onze maatschappij nog steeds **sociale ongelijkheid**. Daarmee bedoelen we een *ongelijke verdeling van maatschappelijke kansen, inkomens en politieke macht*. Deze drie terreinen laten de volgende grote verschillen zien:

- Maatschappelijke kansen: op de arbeidsmarkt vinden ouderen, mensen met een migratieachtergrond en mensen met een beperking minder gemakkelijk een baan. Maar ook toegang tot goed en passend onderwijs is niet altijd gelijk. Zo krijgen kinderen van laagopgeleide ouders

vaker een lager schooladvies dan kinderen van hoogopgeleide ouders, ook als ze dezelfde Cito-score hebben.

- Financiële middelen: de inkomens van burgers verschillen, omdat het ene werk nu eenmaal beter betaald wordt dan het andere. Volgens de Franse econoom Thomas Piketty is kapitaal of vermogen de belangrijkste indicator voor sociale ongelijkheid. Ter illustratie: Oxfam Novib berekende dat het vermogen van de acht rijkste mensen ter wereld in 2016 gelijk was aan het vermogen van de 3,6 miljard armste.
- Politieke macht: wie lid is van een politieke partij of politici persoonlijk kent, kan meer invloed uitoefenen dan anderen. Managers op hoge posities hebben door hun functies vaak meer politieke invloed omdat politici geneigd zijn rekening te houden met hun belangen.

Sociale cohesie

Voor de continuïteit van een samenleving is het belangrijk dat mensen rekening houden met de normen, waarden en belangen van anderen. Alleen dan kan er sprake zijn van een *samenleving* en is er veel sociale cohesie. Met het kernconcept **sociale cohesie** bedoelen we *de mate waarin mensen door onderlinge bindingen het gevoel hebben bij elkaar te horen*. Is er een sterk wijgevoel, of leven mensen meer individualistisch? Zijn er veel verschillende groepen in een samenleving die tegenover elkaar staan? In elke samenleving is er een sterke **interdependentie**: *mensen zijn afhankelijk van elkaar*. Sociale cohesie is daarom belangrijk om een samenleving succesvol te laten zijn en te zorgen dat niemand buiten de boot valt. Bij het vak maatschappijleer kijken we ook naar wat mensen bindt en wat hen verdeelt. Waarom voelen sommige mensen zich aan elkaar verwant?

1.4 ANALYSEMODEL

Door maatschappijleer ga je beter zien hoe de Nederlandse maatschappij in elkaar zit. De verschillende thema's en kernconcepten in dit lesboek geven je informatie om maatschappelijke vraagstukken te analyseren en je er een mening over te vormen.

De analysevragen op bladzijde 22 en 23 kun je gebruiken bij het maken van werkstukken, presentaties en andere opdrachten.

De macht van een autoriteit

Psycholoog Stanley Milgram toonde in 1963 met een berucht geworden experiment de macht van een autoriteitsfiguur aan. Proefpersonen kregen van een onderzoeker in een laboratoriumjas de opdracht om personen

te overhoren die ze niet zagen, maar wel konden horen. Bij foute antwoorden moesten ze hun een elektrische schok toedienen, die bovendien bij elke fout in sterkte toenam. In werkelijkheid kregen de overhoorde personen helemaal geen schok, maar dat wisten de deelnemers niet. Enkele proefpersonen stribbelden tegen, zeker toen de overhoorde personen het zogenaamd uitschreeuwden van de pijn. "Hij zou wel eens dood kunnen zijn", riep een van de deelnemers wanhopig uit, om vervolgens toch nog een keer op de knop te drukken. Tegen weigerende proefpersonen zei de onderzoeker: "Het is voor het experiment absoluut nodig dat u doorgaat." Tot zijn grote verrassing ging 65 procent van de proefpersonen door tot de laatste schok van wel 450 volt. De conclusie: onder druk van een autoriteit is iedereen tot verschrikkelijke dingen in staat.

Ruim vijftig jaar later zijn de experimenten herhaald door een universiteit in Polen. En de resultaten liegen er opnieuw niet om: 90 procent van de deelnemers liet zich overhalen om de hoogste schok toe te dienen.

Bron: universonline.nl

Bron 4

◦ Leven en dood

Bij allerlei beslissingen in ons leven speelt je moraal een belangrijke rol: het geheel van waarden en normen die je belangrijk vindt. Als je nadenkt over hoe je moreel gezien het beste kunt handelen in bepaalde situaties, ben je bezig met ethiek. Ethische dilemma's leveren vaak veel discussie op, vooral als ze gaan over zaken die te maken hebben met leven en dood. Is euthanasie moreel verantwoord? En hoe zit het met abortus? Mag je zelf beslissen over je medische behandeling, ook als je minderjarig bent? We bespreken hieronder een aantal ethische dilemma's. Wat is volgens jou het juiste om te doen en waarom?

Goed of fout?

Mag iemand bewust meer dan honderd mensen de dood in jagen, als hij daarmee het leven van tienduizenden anderen redt? In een bijzonder tv-experiment werd die vraag aan het Duitse televisiepubliek gesteld. In de speelfilm *Terror – Ihr Urteil* ('Terreur – uw oordeel') staat majoor **Lars Koch**, piloot van de Duitse luchtmacht, terecht omdat hij een door terroristen gekaapt passagiersvliegtuig uit de lucht heeft geschoten. Hij deed dat om te voorkomen dat het vliegtuig een vol voetbalstadion in zou vliegen waar 70.000 fans naar een wedstrijd keken. Moet Koch worden veroordeeld voor moord op de 164 inzittenden van het toestel? Of verdient hij vrijspraak, omdat hij de levens van 70.000 voetbalfans heeft gered?

Per internet en telefoon mochten alle kijkers laten weten wat zij vonden: schuldig of onschuldig? Binnen tien minuten moest het vonnis binnen zijn. De uitkomst bepaalde het slot van de film. Er waren twee versies opgenomen, alleen de uitkomst met de meeste stemmen werd uitgezonden. Televisiekijkers stemden massaal voor vrijspraak: maar liefst 86,9 procent van de kijkers vond dat de piloot goed gehandeld had. Bron: AD

Zwanger op je vijfenzestigste

BERLIJN – Een Duitse vrouw van 65 is bevallen van een vierling: drie jongens en een meisje. Annegret Raunigk is nu moeder van zeventien kinderen en de oudste moeder van een vierling ter wereld. Raunigk werd zwanger met behulp van zowel een sperma- als een eiceldonor. De kunstmatige inseminatie liet ze in Oekraïne uitvoeren, omdat eiceldonatie in Duitsland verboden is. Verschillende Duitse politici hebben zich uitgesproken tegen de zwangerschap. Zij vonden dat er een medische en ethische grens is overschreden. Artsen wezen op de grote risico's voor moeder en kind. Zelf vond Raunigk de zwangerschap gerechtvaardigd omdat haar jongste dochter om een broertje of zusje had gevraagd. De vierling werd na 26 weken via een keizersnee geboren en maakt het goed. Bron: RTL Nieuws

D66 wil Voltooid Leven-wet

DEN HAAG – Als het aan Tweede Kamerlid Pia Dijkstra van D66 ligt, moeten ouderen die klaar zijn met leven hulp kunnen krijgen bij zelfdoding. Dat staat in het wetsvoorstel Voltooid Leven dat ze indiende bij de Tweede Kamer. In het voorstel komen mensen met een stervenswens in aanmerking voor hulp bij zelfdoding als zij 75 jaar of ouder zijn. Een zogenaamde levenseindebegeleider voert minimaal twee gesprekken, waarna hij of zij dodelijke medicatie overhandigt en ook aanwezig is bij de zelfdoding. Mensen kunnen volgens Dijkstra alleen hun leven beëindigen als dat uit vrije wil en weloverwogen gebeurt, zonder druk van buitenaf. De christelijke partijen zijn tegen het voorstel en hebben een motie van afkeuring ingediend. Met verbetering van de ouderenzorg hopen zij tegenwicht te bieden aan de pleidooien voor verruiming van de euthanasieregels. Ook andere partijen hadden veel vragen bij het voorstel van Dijkstra. Bron: NRC

Een kind van eigen huid

PROVIDENCE – Wetenschappers van Brown University zijn erin geslaagd om van de huidcellen van muizen geslachtscellen te maken. Er zijn nu geen technische obstakels meer om ook menselijke ei- en zaadcellen te kweken uit gewone lichaamscellen. "Als dat mogelijk is, 'verdwijnt' onvruchtbaarheid", zegt bio-ethicus Annelien Bredenoord van de Universiteit Utrecht. "Iedereen heeft dan de mogelijkheid om een ei- of zaadcel te kweken. Vrouwen op alle leeftijden kunnen nog kinderen krijgen, lesbische koppels kunnen biologische kinderen krijgen en het kan zelfs mogelijk worden om een kind te 'maken' dat slechts één ouder heeft." Bredenoord wil graag een discussie voeren over de ethische richtlijnen rondom de nieuwe mogelijkheden. "Wat mag je wel en niet doen met kunstmatige ei- en zaadcellen? En hoe denken we bijvoorbeeld over het maken van meerdere embryo's in het laboratorium om er de beste uit te selecteren?" Bron: Trouw

Hannah weigerde hart-transplantatie

In Nederland mag je vanaf 12 jaar om euthanasie vragen. Kinderpsychiater Irma Hein wil die leeftijdsgrens afschaffen. "Wat moeten we doen met een kind van 10 jaar, dat ongeneeslijk ziek is en vreselijke pijn heeft?" De Engelse Hannah Jones was 13 jaar toen ze een harttransplantatie weigerde. Zonder transplantatie zou ze overlijden en ze wilde haar laatste maanden thuis zijn, met haar familie. Haar artsen stapten naar de rechter om haar operatie door te zetten, maar de rechter vond dat Hannah zelf mocht beslissen. Vlak voor haar 14e verjaardag koos Hannah alsnog voor een harttransplantatie, waardoor ze uiteindelijk genas. Hannah, nu 19 jaar, heeft geen spijt van haar eerdere besluit om de operatie te weigeren. "Ik deed wat voor mij het beste voelde. Maar ik ben achteraf heel dankbaar voor mijn transplantatie. Het heeft me een leven gegeven dat ik nooit had verwacht."

Bron: NRC, The Daily Mirror

ALS HET LEVEN BEWUST GEPLAND WORDT

**KAN DAT MET
DE DOOD OOK**

Loesje

Hoofdstuk

2 Kennis van zaken

RESPECTLOZE ROTZAK – OF TOCH NIET?

Bij de vliegtuigramp met de MH17 in Oekraïne kwamen 298 mensen om het leven, waaronder 193 Nederlanders. De pro-Russische rebellen in het gebied waren als eerste ter plaatse. Ze borgen lichamen en verzamelden de persoonlijke eigendommen van de omgekomen passagiers. Al snel na de ramp

publiceerde het Franse persbureau AFP een foto, waarop een Russische separatist een knuffel omhoog hield. Velen spraken hun afschuw uit over het beeld: 'weezinwekkend', 'ziekmakend', 'crimineel schone'. Het is een krachtig beeld: mannen in legeruniformen, sommige met bivakmuts, mitrailleurs aan de schouder. En dan een knuffel, die wordt vastgehouden alsof het een trofee is, schrijven mensen. Maar de foto blijkt later niet het hele verhaal te vertellen: een video van dezelfde situatie geeft een andere indruk. De rebellenleider is erg onder de indruk van de ramp. Hij houdt de knuffel omhoog voor de aanwezige fotografen en zegt: "De rotzakken die hiervoor verantwoordelijk zijn, moeten worden gestraft!" Vervolgens legt hij de knuffel voorzichtig op de grond, neemt zijn pet af en slaat een kruisje.

Wat ging hier volgens jou mis en wordt dat veroorzaakt door de zender of door de ontvanger?

De hele dag door ontvangen we op allerlei manieren informatie. Die informatie gebruik je om je een mening te vormen over gebeurtenissen in de wereld. Maar waar komt die informatie vandaan?

2.1 BETROUWBAARHEID VAN INFORMATIE

De media zijn de belangrijkste **zenders** van informatie. Maar de traditionele media, zoals kranten en tv, zijn allang niet meer de enige informatiebronnen: dankzij nieuwe media en digitalisering van het medialandschap kan iedereen berichten de wereld in sturen. Bovendien kunnen we tegenwoordig altijd en overal **ontvanger** van informatie zijn. Vanwege het grote belang van informatie

noemen we onze samenleving ook wel een **informatiesamenleving**. Maar hoe weet je nu of de informatie die je krijgt, klopt? Niet elk bericht op Twitter is waar, en niet elke vlogger is een journalist. Een van de doelen van het vak maatschappijleer is dat je kritisch leert omgaan met de informatie die je ontvangt en inzicht krijgt in de processen die aan de informatiestromen ten grondslag liggen.

Kritisch kijken

De invloed van de media op ons wereldbeeld is groot. Om te weten te komen of de informatie die je ontvangt betrouwbaar is, moet je goed naar de achtergrond van de informatie kijken. Stel jezelf de volgende vragen:

- Wie is de zender van het bericht? Is het een expert, een betrokkene, een toevallige passant? Is het een zender met een bepaalde ideologie of levensovertuiging? Soms betaalt de zender voor het bericht, zoals bij reclame of branded content: inhoudelijke berichten die verzonden worden door een bedrijf dat daar een belang bij heeft, zoals naamsbekendheid.
- Met welk doel wordt het bericht verzonden? Is de informatie bedoeld om je te vermaken, informeren, over te halen? Wie heeft er belang bij het bericht? Word je verleid om iets te kopen?
- Is de informatie actueel?
- Welke bronnen worden er in het bericht gebruikt? Wordt er verwezen naar officiële instanties, zoals het CBS of de politie?
- Wordt een situatie van verschillende kanten bekeken? In de journalistiek wordt dat **hoor en wederhoor** genoemd. Worden alle betrokkenen gehoord?
- Komt de informatie overeen met andere bronnen? Als je betrouwbare informatie wil verzamelen, kijk je altijd naar verschillende bronnen. Wat is er verder over het onderwerp geschreven, gezegd of uitgezonden?

Objectiviteit

Het is niet eenvoudig om vast te stellen in hoeverre een bericht waar is. Want wat is objectieve informatie? De grens tussen feiten en meningen is niet altijd goed te bepalen. Bovendien is een bericht nooit volledig: door ervoor te kiezen om sommige feiten wel te benoemen en andere niet, beïnvloed je als zender de informatie die een ontvanger krijgt.

Toch helpen eerdergenoemde vragen om inzicht te krijgen in de betrouwbaarheid van een bericht en de motieven van de zender. Professionele journalisten gaan meestal zorgvuldig om met informatie. En van veel officiële instanties is de kans groot dat ze betrouwbare informatie geven. Op andere sites weet je niet altijd wie de schrijver is, worden feiten en meningen door elkaar gehaald of staan zelfs leugens. Zo kun je op internet moeiteeloos bewijzen vinden dat Elvis Presley nog leeft of dat de holocaust niet gebeurd is. Soms zijn deze berichten bij vergissing ontstaan, maar in veel gevallen word je opzettelijk misleid.

HET COMMUNICATIEPROCES

Facebook manipuleert trending nieuws

De best gelezen stukken op Facebook komen lang niet altijd uit zichzelf bovendrijven. Een speciaal team controleert welke onderwerpen populair zijn en stuurt eventueel bij, volgens ex-werknemers van het bedrijf. Facebook zelf ontkent dat het de nieuwsstroom manipuleert. De pseudo-journalistieke activiteiten van Facebook stuiten op steeds meer weerstand. Eerder werd al verontwaardigd gereageerd op het verwijderen van het profiel van een PvdA-Kamerlid na een kritische post over persvrijheid in Turkije. Ook een foto van het bekende standbeeld de Deense zee-meermin was niet toegestaan: er was te veel naakt te zien. Bron: BNR, Trouw

Bron 6

Selectieve waarneming

Ook als ontvangers nemen we informatie nooit objectief waar. De informatie die je krijgt, is nooit volledig en wordt onder andere bepaald door de plek waar je bent opgegroeid, je opvoeding, je omgeving, je opleiding en je toegang tot informatie. Zo ontwikkel je je eigen **referentiekader**: *alles wat je bezit aan kennis, ervaringen, normen, waarden en gewoonten*. Je referentiekader is als het ware de 'bril' waarmee je de wereld om je heen bekijkt. Nieuwe informatie die je ontvangt, pas je - bewust of onbewust - aan je referentiekader aan. Dat noemen we **selectieve perceptie**.

Een Afghaanse jongen die als vluchteling naar Nederland is gekomen, kijkt anders naar een oorlogsfilm dan een Nederlander die nog nooit met oorlog in aanraking is gekomen. Een roker kijkt misschien liever niet naar een documentaire over de risico's van roken: hij wil het niet weten of denkt dat het hem niet zal overkomen. Bij het beoordelen van de betrouwbaarheid van informatie, moet je je dus ook bewust zijn van je eigen achtergrond.

2.2 BEELDVORMING EN GEVOLGEN

We creëren ons beeld van de werkelijkheid op basis van de informatie die we ontvangen. Het is dus van belang dat deze informatie zo betrouwbaar en

volledig mogelijk is. Maar dat is niet altijd het geval: soms is het in het voordeel van de zender om de informatie te beperken of te veranderen.

Het vrije woord

Om als journalist zo betrouwbaar en volledig mogelijk te kunnen werken, is **persvrijheid** nodig. Dat houdt in dat journalisten *de vrijheid hebben om te publiceren, zonder gehinderd te worden door de overheid of andere belanghebbenden*. Persvrijheid is onderdeel van de vrijheid van meningsuiting en daarmee vastgelegd in onze grondwet. Racistische of discriminerende uitlatingen zijn wel verboden, net als belediging, smaad of laster.

Bij de persvrijheid hoort ook de **vrijheid van nieuwsgaring**: journalisten moeten toegang krijgen tot relevante documenten en deze zonder bemoeienis van de overheid kunnen publiceren. In Nederland hebben we daarom de Wet openbaarheid van bestuur (Wob) om te zorgen dat het beleid van de overheid zo transparant mogelijk is. Journalisten krijgen op basis van deze wet toegang tot zo veel mogelijk beleidsstukken.

Marokkaanse columnist was nep

Kunstenaar Nelle Boer zette met een kunstproject iedereen op het verkeerde been. Een zomer lang schreef Boer columns in kwaliteitskranten en op opiniesites onder de Marokkaanse naam Nizar Mourabit. Binnen no-time was hij een veelgevraagde columnist. "Ik begon met posts op Facebook. Een gefotoshopte profielfoto, een verzonden naam. Daarna kwamen de opiniestukken. Na de eerste plaatsing werd ik al snel gevraagd om meer te schrijven. Na de kranten volgden de radio- en tv-programma's." Toen hij niet meer onder de persoonlijke uitnodigingen uit kon, besloot Nelle Boer zichzelf bekend te maken. "Ik heb met mijn alter ego willen bijdragen aan het debat over Marokkaanse Nederlanders. Maar ik ken niet één Marokkaan. Ik heb er zelfs nooit één gesproken."

Bron: de Correspondent

Bron 7

Nederland staat op de tweede plaats in de persvrijheidsranglijst van Reporters without borders. Het slechtst gesteld is het met de persvrijheid in Eritrea, gevolgd door Noord-Korea, Turkmenistan, Syrië en China. In de ranglijst wordt naast vrijheid van meningsuiting en transparantie van de overheid ook rekening gehouden met de veiligheid van journalisten, de onafhankelijkheid van de media, de infrastructuur voor media en de verscheidenheid van meningen in de berichtgeving. Als de berichtgeving in een land gecontroleerd wordt door de overheid of door een andere controlerende macht, dan spreken we van **censuur**.

Verdraaide feiten

Wordt informatie bewust verdraaid door de zender, dan noemen we dat **manipulatie**: *het opzettelijk weglaten of verdraaien van feiten zonder dat de ontvanger dit merkt*. Een politicus die een fout niet wil toegeven uit angst voor politiek gezichtsverlies, manipuleert. Ook een krant die met extra sensationele artikelen de verkoop wil laten stijgen, maakt gebruik van manipulatie.

Een specifieke vorm van manipulatie is **propaganda**. Hierbij wordt *bewust (en bij herhaling) eenzijdige informatie gegeven met als doel de mening van mensen te beïnvloeden*. Propaganda wordt vaak gebruikt voor politieke doeleinden, bijvoorbeeld om het eigen partijprogramma aan te prijzen en andere partijen zwart te maken. Ook

reclame is een vorm van propaganda, maar daarbij weet je als ontvanger dat dit soort informatie niet objectief is.

De meest extreme vorm van manipulatie is **indoctrinatie**, waarbij *langdurig, systematisch en dwingend eenzijdige opvattingen worden opgedrongen met de bedoeling dat het publiek deze kritiekloos accepteert*. Indoctrinatie komt vooral voor in dictaturen als Wit-Rusland en Noord-Korea, waar regeringen via de staatsmedia het volk van informatie voorzien. Door het ontbreken van vrije media zijn er geen 'tegengeluiden'. De regering bepaalt op die manier wat de bevolking wel en niet mag zien en horen. Het publiek raakt hierdoor geleidelijk geïndoctrineerd en beschouwt de opvattingen van de regering als de enige juiste.

Vooroordelen en stereotypen

Gemanipuleerde informatie kan grote gevolgen hebben voor ons wereldbeeld. Als een journalist er telkens voor kiest om de etnische achtergrond van criminelen expliciet te vermelden, kan dat leiden tot stereotypering ofwel generaliseringen en vooroordelen. Bij een **stereotypering** heb je een *vaststaand beeld van een groep mensen aan wie je allemaal dezelfde kenmerken toeschrijft*. Een **vooordeel** is een *vooropgezette en voorbarige mening over iets of iemand zonder kennis van zaken*. Vooroordelen berusten meestal op stereotypen en generalisaties over groepen mensen.

Gevolgen

Mensen gebruiken vooroordelen en stereotypen vaak om zich af te zetten tegen andere groepen. Het gevaar hiervan is dat het kan leiden tot intolerantie en **discriminatie**, *het anders behandelen van individuen of groepen op grond van kenmerken die in de gegeven situatie niet van belang zijn*.

Veelvoorkomende kenmerken waarop mensen elkaar discrimineren, zijn huidskleur of ras (**racisme**), leeftijd, seksuele voorkeur, sekse (**seksisme**), geloof en uiterlijk. Zo hebben door discriminatie vrouwen, mensen met een migratieachtergrond en ouderen minder kansen op de arbeidsmarkt, omdat werkgevers onterecht onderscheid maken. Discriminatie is slecht voor de sociale cohesie. Daarom is het extra belangrijk om je bewust te zijn van vooroordelen en om discriminatie gezamenlijk te bestrijden.

2.3 BEÏNVLOEDING DOOR DE MEDIA

Dat de media grote invloed hebben op ons referentiekader en ons wereldbeeld, is duidelijk. Hoever die invloed reikt en hoe dat proces in zijn werk gaat, weten we niet precies. Wetenschappers hebben hier verschillende ideeën over. We bespreken hierna drie theorieën over de macht van de media.

Cultivatietheorie

Volgens de Amerikaanse communicatiewetenschapper George Gerbner (1994) hebben de massamedia in onze westerse, geïndustrialiseerde samenleving de rol van de kerk en het onderwijs

overgenomen. Het verspreiden van waarden, kennis en ervaringen gebeurt nu door de media en niet meer door de pastoor of de leraar. Dat is de basis van Gerbners cultivatietheorie. Op die manier ontstaat er volgens hem een pseudo-reëelheid, waarin de werkelijkheid steeds weer gereduceerd wordt tot vereenvoudigde vormen. Mensen die veel televisie kijken, kunnen de werkelijkheid gaan verwisselen met de tv-werkelijkheid. Ze spreken bijvoorbeeld een soapacteur op straat aan dat hij wat aardiger voor zijn vrouw moet zijn. Of mensen denken door alle media-aandacht voor zware criminaliteit dat er veel meer moorden plaatsvinden dan in werkelijkheid. Onderzoek toonde aan dat Telegraaflezers zich veel onveiliger voelen dan lezers van andere kranten. Volgens de theorie van Gerbner komt dit door de grote aandacht die de krant aan misdaad besteedt.

De agendasettingtheorie

Een andere visie op de invloed van de media op meningen en gedrag van mensen, is de klassieke agendasettingtheorie. Deze theorie werd in de jaren zestig en zeventig geformuleerd door de professoren Maxwell McCombs en Donald Shaw. Volgens de agendasettingtheorie hebben de media niet zozeer invloed op wat mensen denken, maar wel op waarover ze denken. De media bepalen welke onderwerpen mensen belangrijk vinden en waar ze zich druk over maken. Een voorbeeld is een tv-programma als *The Voice of Holland*. De meeste mensen in Nederland kenden de namen van de finalisten, soms zelfs zonder het programma zelf gezien te hebben.

De media beïnvloeden niet alleen de gespreksagenda van burgers, maar ook de politieke agenda. In achtergrondprogramma's op tv of via undercoverjournalistiek brengen de media soms ernstige misstanden aan het licht waarover de Tweede Kamer in debat gaat, zoals het omvangrijke misbruik van kinderen binnen de rooms-katholieke kerk. Soms vraagt een Tweede Kamerlid met de krant in de hand aan een minister om een reactie. Een onderwerp komt dan via de media op de politieke agenda. Doordat leden van het publiek dankzij internet kunnen bijdragen aan de nieuwsproductie, is het publiek ook een rol gaan spelen in het proces van agendasetting.

Framingtheorie

Een variant op de agendasettingtheorie is de framingtheorie. Deze theorie houdt in dat de media een onderwerp vanuit een bepaalde invalshoek presenteren en daarmee de manier beïnvloeden waarop mensen over iets denken. Het gaat om de manier waarop de media onderwerpen belichten. Dat noemen we het **mediaframe**. Het mediaframe wordt bepaald door de journalist: welke kant van een verhaal wordt benadrukt? Welke woorden worden gebruikt? Zo wordt de islam vaak als een probleem omschreven met woorden als terrorisme en fundamentalisme en veel minder als een religie. De ontvangers van de boodschap kunnen deze mediaframes overnemen en daardoor op dezelfde manier naar een situatie of vraagstuk gaan kijken. Het is belangrijk om alert te zijn op mediaframes als je informatie tot je neemt via de media. Wat denk jij, wordt jouw wereldbeeld sterk beïnvloed door de media en hoe gaat die beïnvloeding in zijn werk?

Mediawijsheid

Dit hoofdstuk gaat vooral over de betrouwbaarheid van de informatie die je ontvangt. Maar ook als je zelf informatie zendt, moet je zorgvuldig met gegevens omgaan. Dat heeft te maken met **privacy**: *het recht op een privéleven*. Dat vinden we zo belangrijk dat het zelfs in de grondwet is opgenomen. Toch gaan we op internet vaak slordig om met privégegevens van onszelf en van anderen. Gegevens die je op internet plaatst, zijn lastig te verwijderen. Ben je zowel een zorgvuldige zender als een kritische ontvanger van informatie, dan kun je jezelf **mediawijs** noemen.

“Informatie is voedsel voor de geest”

In de door burgeroorlog geteisterde Centraal-Afrikaanse Republiek is radio van levensbelang. Jean Ignace Manengou is journalist in het land, waar sinds 2013 een strijd woedt tussen islamitische en christelijke rebellen. “We hebben bijna dertig lokale radiostations opgebouwd”, vertelt Jean Ignace. “Via die radiostations informeren we mensen over veilige plekken. Waar kunnen ze wel en niet heen als ze op de vlucht zijn voor de rebellen?” Maar radio moet ook afleiden van de ellende, vindt hij. “Er zijn ook veel mooie dingen die aandacht verdienen, zoals muziek, sport, cultuur en sociale projecten.”

Voor Jean Ignace is radio onmisbaar. “Informatie is voedsel voor de geest. Voor veel mensen is de lokale radio de enige bron van onafhankelijke informatie. Mijn moeder is bijvoorbeeld analfabeet. Aan een krant heeft zij niets. En ze is niet de enige: veel mensen kunnen hier niet lezen en schrijven.” Het werk van Jean Ignace is niet zonder risico's. “Ons radiostation Radio Beoko berichtte over plunderingen en moorden door de rebellen. Vervolgens werd ons kantoor leeggeroofd en compleet vernield.”

Bron: Free Press Unlimited

Bron 8

Analysemodel

Om een maatschappelijk vraagstuk gedegen te analyseren, bijvoorbeeld voor je profielwerkstuk, kun je het naar keuze vanuit één of meer invalshoeken benaderen: de politiek-juridische, de sociaal-culturele, de sociaal-economische en de vergelijkende invalshoek.

Onderstaande vragen helpen je om een maatschappelijk vraagstuk per invalshoek in kaart te brengen en om na te denken over de oorzaken en mogelijke oplossingen. Overleg telkens met je docent welke vragen je gaat beantwoorden.

Politiek-juridische invalshoek

1. Wat is de kern van het maatschappelijke vraagstuk en hoe is het vraagstuk ontstaan?
2. Speelt het vraagstuk vooral bij de centrale of de decentrale overheid?
3. Wie is er politiek verantwoordelijk voor deze kwestie?
4. Welke wetten gaan over deze kwestie en welke staan ter discussie?
5. Welk beleid voert de overheid met betrekking tot dit vraagstuk?
6. Bij welke politieke stroming past dit overheidsbeleid het beste?
7. Wat vinden de verschillende politieke partijen van dit vraagstuk?
8. Welke waarden, wetten, regels of grondrechten zijn in het geding?
9. Welk overheidsbeleid is volgens jou nodig om tot een goede oplossing te komen?

Sociaal-culturele invalshoek

1. Wat is de kern van het maatschappelijke vraagstuk en hoe is het vraagstuk ontstaan?
2. Wie zijn de belangrijkste betrokkenen?
3. Is er sprake van botsende waarden en normen? Zo ja, om welke waarden en normen gaat het?
4. Hoe kun je de verschillen in waarden en normen verklaren?
5. Welke socialiserende instituties spelen een rol bij het vraagstuk?
6. Wat zijn de gevolgen voor de sociale cohesie?
7. Welke oplossingen worden er voorgesteld?
8. Wat is volgens jou de beste oplossing?

Sociaaleconomische invalshoek

1. Wat is de kern van het maatschappelijke vraagstuk en hoe is het vraagstuk ontstaan?
2. Wie zijn de belangrijkste betrokkenen?
3. Welke belangen staan er voor de betrokkenen op het spel?
4. Zijn dit economische belangen of niet?
5. Wat zijn de gevolgen voor de sociale ongelijkheid in de samenleving?
6. Welke oplossingen worden voorgesteld? Wie worden daarbij bevoordeeld en wie benadeeld?
7. Welke oplossing is volgens jou het meest in het algemeen belang?
8. Wat is volgens jou de beste oplossing?

Vergelijkende invalshoek

1. Wat is de kern van het maatschappelijke vraagstuk en hoe is het vraagstuk ontstaan?
2. Waar speelt het vraagstuk zich af?
3. Wat zijn de oorzaken van het vraagstuk?
4. Met welke maatschappelijke ontwikkelingen heeft het vraagstuk te maken?
5. Welke gevolgen heeft het vraagstuk voor de samenleving?
6. Is het een nieuw vraagstuk of hebben we hier vaker mee te maken gehad?
7. Speelt het vraagstuk alleen in onze samenleving of zie je het ook in andere landen?
8. Hoe gaan andere samenlevingen om met dit vraagstuk?
9. Wat is volgens jou de beste oplossing?

o Begrippenlijst

In dit thema zijn de volgende belangrijke begrippen aan de orde gekomen:

1 Maatschappelijke vraagstukken

- individu
- collectief
- maatschappelijk vraagstuk
- compromis
- waarden
- idealen
- normen
- macroniveau
- microniveau
- belangentegenstelling
- dilemma
- dynamiek van de samenleving
- rechtsstaat
- parlementaire democratie
- pluriforme samenleving
- verzorgingsstaat
- macht
- gezag
- formele macht
- informele macht
- machtsbronnen
- sociale ongelijkheid
- maatschappelijke kansen
- financiële middelen
- politieke macht
- sociale cohesie
- interdependentie
- vooroordeel
- discriminatie
- racisme
- seksisme
- cultivatietheorie
- agendasettingtheorie
- framingtheorie
- mediaframe
- mediawijsheid
- privacy

2 Kennis van zaken

- zender
- ontvanger
- informatiesamenleving
- hoor en wederhoor
- objectiviteit
- referentiekader
- selectieve perceptie
- persvrijheid
- vrijheid van nieuwsgaring
- censuur
- manipulatie
- propaganda
- indoctrinatie
- stereotypering

Rechtsstaat

1	Idee en oorsprong van de rechtsstaat	28
2	Grondwet en grondrechten	34
3	Legaliteitsbeginsel	40
4	Trias politica: scheiding en evenwicht van machten	46
5	Rechtsgebieden	52
6	Strafrecht: opsporing en vervolging	56
	• Wie wordt crimineel?	62
7	Strafrecht: berechting	64
	• Wat is de beste straf?	70
8	De rechtsstaat in internationaal perspectief	72
9	Big Data: kansen en bedreigingen	78

Inleiding op het thema

Het woord 'rechtsstaat' duikt regelmatig op in het nieuws. Bijvoorbeeld als er iets gebeurt dat de rechtsstaat bedreigt. Blijkbaar is het een heel belangrijk begrip. Maar wat betekent het eigenlijk? Zonder dat je het voortdurend beseft, leef je in Nederland in vrijheid en kun je, binnen bepaalde grenzen, zeggen en doen wat je wilt. Dat kan doordat we in een rechtsstaat leven, waardoor je allerlei rechten hebt en bescherming geniet. Dat blijkt niet alleen als de politie iemand aanhoudt die door rood licht rijdt, maar bijvoorbeeld ook als je naar de rechter stapt omdat je vindt dat je onterecht ontslagen bent.

In een rechtsstaat hebben we regels en die gelden niet alleen voor burgers, maar ook voor de overheid. Toch gebeuren er soms dingen die we niet rechtvaardig vinden. Soms blijken onze grondrechten zelfs met elkaar te botsen.

In dit thema ontdekken we de essentie van de rechtsstaat met als kernvraag: *Hoe zorgt de rechtsstaat voor rechtvaardigheid?*

Hoofdstuk

1 Idee en oorsprong van de rechtsstaat

OMGEKOCHTE RECHTERS

De Nederlandse officier van justitie Maarten Groothuizen doet mee aan een Europese missie die adviseert over hervorming van het rechtssysteem in Oekraïne.

"Na ruim tien jaar ervaring dacht ik dat niet veel me meer zou verrassen. Ik had het mis. Publieke functies zijn in Oekraïne geen ambten waarin men belangrijke overheidstaken uitvoert, maar begerenswaardige posities die mogelijkheden bieden om veel geld te verdienen. Voor een rechtersfunctie betaal je 50.000 dollar. Eenmaal benoemd tot rechter, moet de investering worden terugverdiend. Als je als rechter bezig bent met een zaak, kun je een van de twistende partijen laten weten dat de beslissing waarschijnlijk in haar nadeel gaat uitvallen, tenzij een bepaald bedrag wordt betaald. Of neem politici: een

parlementszetel kost zo'n 5 miljoen dollar. Oligarchen maken hiervan dankbaar gebruik. Zij willen graag invloed op wetgeving en bemachtigen die via stromannen in de verschillende fracties. Deze stromannen zorgen ervoor dat de wetgeving niet te negatief uitvalt voor hun belangen." Bron: Idee

Stelling: "Deze vormen van corruptie kunnen in rechtsstaat Nederland niet plaatsvinden."

Nederlanders behoren tot de gelukkigste mensen ter wereld. Op de ranglijst van het jaarlijkse 'World Happiness Report' van de Verenigde Naties staat Nederland al jaren in de top tien. Voor alle duidelijkheid: het gaat hier niet om persoonlijk geluk, maar om algemene omstandigheden die ervoor zorgen dat de basisbehoeften van mensen vervuld kunnen worden. Sleutelwoorden zijn welvaart en welzijn, maar ook vrijheid en het vertrouwen dat de staat het beste met zijn burgers voor heeft.

Deze gunstige omstandigheden bestaan niet in een **totalitaire staat**, waarin de staat doordringt tot in het persoonlijke leven en bepaalt wat men-

sen mogen lezen en zien, waar ze mogen wonen en werken en waarheen ze mogen reizen. In zo'n staat heersen wantrouwen en achterdocht, niet alleen jegens de staat maar ook tussen burgers onderling. Een totalitaire staat is meestal ook een corrupte staat en bovendien vaak een **politiestaat**. De burgers leven permanent in angst dat de geheime dienst hen bespioneert en afluistert of dat landgenoten hen verklikken of verraden omdat ze niet het gedrag vertonen dat de staat wenst.

Nog rechtelozer zijn de mensen die in een staat leven die verscheurd wordt door een burgeroorlog, waarin het vernielen van elkaars huizen, kerken,

Samenleving van de mensen

scholen en buurten, of de dreiging ervan, elke dag aan de orde is. In feite functioneert de staat dan niet meer en geldt alleen nog het recht van de sterkste.

Het is dan ook niet toevallig dat de gelukkigste landen op de VN-lijst vrijwel allemaal rechtsstaten zijn, waarin burgers relatief veel vrijheid genieten en de overheid de plicht heeft de burgers een bestaansminimum te garanderen. In dit hoofdstuk beantwoorden we de vraag: **Waarom is het goed dat we een rechtsstaat hebben?**

1.1 WAT IS EEN RECHTSSTAAT?

Nederland is een democratische rechtsstaat die burgers een dubbele zekerheid biedt. Ze mogen meedoen aan vrije verkiezingen en daardoor indirect meebeslissen over politieke kwesties. Deze democratische kant wordt verder behandeld in het thema Parlementaire democratie. Daarnaast garandeert de rechtsstaat bescherming tegen de machthebbers, ook als die gekozen zijn. Een rechtsstaat is dus een staat waarin burgers met grondrechten worden beschermd tegen machtsmisbruik en willekeur van de overheid.

Naast deze zekerheden is Nederland ook een **sociale rechtsstaat**: er zijn allerlei wetten en voorzieningen om de welvaart en het welzijn van de burgers te bevorderen.

Vertrouwen en wederkerigheid

Een belangrijk voordeel van een rechtsstaat is dat er relatief veel sociale vrede en sociale cohesie

heerst. Mensen durven met elkaar in contact te treden, sociale bindingen aan te gaan, politieke en maatschappelijke verenigingen op te richten en handel met elkaar te drijven. Wanneer de ene burger het vertrouwen van de andere burger schendt, bijvoorbeeld door oplichting of diefstal, neemt de benadeelde burger niet zelf wraak, maar legt de zaak voor aan een onafhankelijke rechter. De meeste burgers houden zich aan de wet in de verwachting dat de anderen dat ook doen.

We zeggen daarom wel dat in een rechtsstaat vertrouwen en wederkerigheid ('voor wat hoort wat') hand in hand gaan. Dat zien we bijvoorbeeld ook bij de betaling van sociale premies. Gezonde mensen betalen premies voor de zieken in het vertrouwen dat als ze zelf ziek worden, er ook aan hen zal worden uitgekeerd.

Vertrouwen en wederkerigheid bestaan ook tussen de staat en de burgers. De staat verwacht dat de burgers zich aan de wetten houden en belooft omgekeerd ook zichzelf aan de wetten te houden. Zo ontstaat er over en weer **rechtszekerheid** doordat burgers en staat te goeder trouw de wetten naleven.

Idee achter de rechtsstaat

Als je in Nederland woont, ervaar je de rechtsstaat als vanzelfsprekend, maar dat is zeker niet het geval. De rechtsstaat is kwetsbaar. Sociale vrede en voorspoed zijn geen rustig bezit, ze moeten keer op keer worden veroverd op maatschappelijke krachten die de rechtsstaat destabiliseren. Over die bedreigingen komen we in latere hoofd-

stukken te spreken. Eerst gaan we in op de oorsprong, de belangrijkste beginselen en de inrichting van de rechtsstaat.

1.2 HOE IS DE RECHTSSTAAT ONTSTAAN?

De achttiende eeuw was in Europa de eeuw van de **Verlichting** en van het verlangen naar maatschappelijk geluk. Dat geluksverlangen was begrijpelijk.

Willekeur en uitbuiting

Vanaf de zestiende eeuw had Europa maar weinig gelukkige perioden gekend. Godsdiensttwisten tussen katholieken en protestanten ontaardden in bloedige burgeroorlogen die hele landen, regio's, steden en dorpen en zelfs families verscheurden. In de zeventiende eeuw oefenden koningen een bijna onbegrensde macht uit over de bevolking en over alle geledingen van de maatschappij. Ze beriepen zich daarbij op de 'gratie Gods' en schuwden geen enkel middel. Mensen werden zonder vorm van proces opgepakt en opgesloten, privileges naar willekeur verleend, openbare ambten bij wijze van gunst verkocht en aan de armste mensen werden de zwaarste belastingen opgelegd. Armoede, uitbuiting en scherpe sociale ongelijkheid waren het gevolg.

Leraren vragen smeergeld

Voormalig president van de Hoge Raad **Geert Corstens** schreef het boekje *De rechtsstaat moet je leren*. Wat een rechtsstaat precies is, wordt volgens Corstens duidelijk door juist het tegendeel te noemen: "Dus, hoe ziet een land eruit zonder rechtsstaat, een land waarin men niet gebonden is aan het recht?" Als voorbeeld noemt hij Congo: "Politici stelen ongehinderd van de staat. De overheid betaalt geen salarissen, of die 'raken zoek', dus leraren vragen smeergeld aan ouders. Een politieagent neemt je aangifte pas op als je een 'donatie' geeft. Een journalist betaalt de ambtenaar van de geheime dienst om niet gearresteerd te worden. Militairen zonder soldij plunderen en militiestrijders verkrachten."

Bron: De rechtsstaat kun je leren

Bron 1

Opkomst burgerij

Vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw rees in Europa steeds meer verzet tegen deze onrechtvaardige samenleving. Niet alleen onder verpauperde boeren en hongerige stedelingen, maar ook bij delen van de adel en vooral bij de burgerij. Die had namelijk eigen economische belangen gekregen die zij niet ondergeschikt wilde maken aan de politieke belangen van de koning.

Ondernemende burgers waren vanaf de zestiende eeuw de wereld in getrokken. Ze dreven handel over grote afstanden, financierden ontdekkingsreizen, stichtten kolonies en vergaarden daardoor niet alleen aanzienlijke rijkdom, maar ook wetenschappelijke kennis.

Door de in de vijftiende eeuw uitgevonden drukpers kon **nieuwe kennis** bovendien snel en breed worden verspreid. Het gevolg was dat het bestaande wereldbeeld en mensbeeld begonnen te wankelen. Oorlogen, armoede en ellende kwamen niet voort uit de wil van God, zoals men eeuwenlang had geloofd, maar werden veroorzaakt door menselijke heerszucht en hebzucht. Ook de macht van de koning was niet langer vanzelfsprekend. Want hoe kon zijn absolute macht rationeel worden gerechtvaardigd?

Gezond verstand

De burgerij geloofde hartstochtelijk in de kracht van de **rede**. Alleen door een methodisch gebruik van het gezonde verstand konden mensen uit de duisternis van hun bijgeloof en irrationele angsten treden. Dankzij de rede konden niet alleen de wetten van de natuur worden blootgelegd, maar zouden ook de voorwaarden voor een rechtvaardige en gelukkige samenleving logisch beredeneerd kunnen worden.

En was **vrijheid** dan niet de eerste voorwaarde? Vrijheid was immers het wezen van geluk. Vrijheid zou echter nooit bereikt kunnen worden als niet eerst de macht werd getemd: de macht van de vorst, de macht van de staat en de macht die burgers zelf over elkaar uitoefenen. Pas als die macht was getemd, zouden de verlichte en onafhankelijke burgers in vrijheid leven en elkaar op voet van gelijkheid recht in de ogen kunnen zien. De achttiende eeuw was de eeuw van het optimistische geloof in de rede, in vooruitgang en in de maakbaarheid van de samenleving.

Sociaal contract

Hoe kon zo'n vrije, gelukkige samenleving worden bereikt? Hoe kon de staatsmacht worden getemd? Op het felle debat dat daarover in kranten, pamfletten en genootschappen werd gevoerd, had vooral de filosofie van het sociaal contract veel invloed. Aan deze filosofie zijn de namen van Thomas Hobbes (1588-1679), John Locke (1632-1704) en Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) verbonden.

Hun uitgangspunt was dat alle mensen in vrijheid en gelijkheid worden geboren. Maar van die natuurlijke vrijheid en gelijkheid blijft in de praktijk weinig over. Mensen hebben namelijk ook een krachtig overlevingsinstinct en om te overleven moeten ze om de schaarse bestaansmiddelen strijden. Het geld groeit immers niet aan de bomen en het voedsel valt niet uit de lucht. Mensen hebben daarom bezittingen nodig, zoals grond en gereedschappen om voedsel te verbouwen, huizen om in te wonen, geld om goederen te kopen. Zolang er echter geen regels zijn om het 'mijn en dijn' te beschermen, dreigt er – in de strijd om het bestaan – een permanente oorlog van allen tegen allen. Daarom moeten mensen – volgens de contractfilosofen – een **sociaal contract** sluiten, waarin ze *tot afspraken komen om in natuurlijke vrijheid en gelijkheid te kunnen leven.*

De staat als scheidsrechter

De mensen zouden in de eerste plaats moeten beloven dat ze elkaars eigendommen met rust laten. Non-interventie in elkaars eigendommen is de eerste stap naar vrede. Maar hoe kun je garanderen dat de vijandige partijen zich aan hun wederkerige belofte houden? Hebzucht en agressie zijn nu eenmaal krachtige drijfveren. Zou het niet verstandig zijn een scheidsrechter in het leven te roepen met de bevoegdheid om de afspraak tussen de partijen te handhaven?

Die scheidsrechter vonden de contractfilosofen in 'de staat'. De eerste taak van de staat moest zijn om de veiligheid van de burgers te garanderen en hun eigendommen te beschermen. De staat zou daarom het monopolie op geweld krijgen.

Dat leidde meteen tot de volgende vraag: waarom zouden de partijen de staat vertrouwen? Hoe kun je er zeker van zijn dat de staat geen misbruik zal maken van zijn **geweldsmonopolie**? Ook daar

Verzet tegen onrecht

Wetten moeten zorgen voor rechtvaardigheid. Maar soms worden regels juist als onrechtvaardig ervaren, zoals het spandoek hieronder van een Amerikaanse demonstrante laat zien. Zij protesteerde tegen het inreisverbod dat president Trump direct aan het begin van zijn ambtstermijn had ingesteld. Hierdoor mochten burgers van zeven islamitische landen gedurende drie maanden de VS niet in.

Ook de Nederlandse Anne Fleur Dekker (22) demonstreerde: "We willen dit niet geruisloos voorbij laten gaan, maar laten merken dat we solidair zijn met de mensen die nu niet naar de Verenigde Staten kunnen." Vlak na Trumps besluit verklaarden rechters zijn decreet al onrechtmatig. Personen die in de VS waren geland en een geldig visum hadden, moesten worden toegelaten. Bron: NOS

Bron 2

hadden de contractfilosofen een antwoord op: de macht van de staat zou aan de ketting van het recht worden gelegd. De staat mocht niet méér bevoegdheden krijgen dan partijen zelf willen. De staat zou dus gebonden zijn aan wat partijen zelf overeenkomen over de wijze waarop ze willen samenleven: aan de wetten die de burgers zelf opstellen.

Staat is meester én knecht

Dit is het revolutionaire idee van de rechtsstaat zoals dat in de tijd van de Verlichting is geformuleerd: de macht mag niet meer worden uitgeoefend

14 juli 1789, bestorming van de Bastille in Parijs, het begin van de Franse Revolutie

fend door een heerszuchtige vorst die beweert dat hij is aangesteld door God en daarom gerechtigd is als een absolute monarch te heersen. Nee, in de idee van de rechtsstaat bepalen de burgers zelf (van onderaf) de macht die de staat (van bovenaf) over hen mag uitoefenen. De staat wordt dus meester en knecht tegelijk. Om te voorkomen dat de meester toch nog de overhand probeert te nemen, wordt de macht van de staat extra getemd. De staatsmacht wordt – volgens het voorstel van de Franse filosoof Montesquieu (1689-1755) – opgesplitst in een wetgevende macht, een uitvoerende macht en een rechtsprekende macht: de trias politica.

De beginselen van de rechtsstaat

Zo kwamen de sociaalcontractfilosofen langs rationele weg tot de grondbeginselen van de rechtsstaat:

- Het beginsel van de grondrechten: alle mensen zijn in vrijheid en gelijkheid geboren en moeten zo ook kunnen samenleven.
- Het soevereiniteits- en democratiebeginsel: de mensen sluiten gezamenlijk een vredesakkoord, het sociaal contract.
- Het legaliteitsbeginsel: er is een staat die het sociaal contract tussen mensen kan afdwingen, maar die strikt gebonden is aan de wetten die de partijen zelf hebben opgesteld.

- Het beginsel van de trias politica: de macht van de staat wordt voor de zekerheid verder begrensd door interne scheiding van de staatsmacht.

1.3 DE EERSTE RECHTSSTATEN

Ideeën kunnen de wereld veranderen en dat geldt in het bijzonder voor de idee van de rechtsstaat. De blauwdruk die in de studeerkamer was bedacht, werd in de tweede helft van de achttiende eeuw in Amerika en Europa een revolutionair ideaal dat men probeerde te realiseren.

Verenigde Staten

In 1776 maakten de Amerikaanse kolonisten zich los van de Engelse koning. In hun Onafhankelijkheidsverklaring riepen zij hun nieuwe samenleving uit, gebaseerd op de vrijheid en gelijkheid van alle mensen en op het recht van elk individu om zijn eigen geluk na te streven (*The pursuit of happiness*). In een grondwet werd de basisstructuur vastgelegd van de nieuwe staat, die als eerste taak kreeg om de veiligheid en vrijheid van alle burgers te beschermen. De staatsmacht werd gebonden aan het recht en vooral aan de grondrechten van de burgers, verzameld in de Bill of Rights.

De Onafhankelijkheidsverklaring, de grondwet en de Bill of Rights vormen samen de Amerikaanse

constitutie. Het woord constitutie verwijst hier naar de beginselen en de regels waarmee een staat wordt gesticht.

Frankrijk

In 1789 volgde de Franse Revolutie, waarin met de strijdkreet 'Vrijheid, gelijkheid, broederschap of de dood!' de Franse Republiek werd uitgeroepen. **De Verklaring van de Rechten van de Mens en Burger** (1791) gaf de klarenstoot voor de nieuwe samenleving waarin alle mensen hun 'heilige en onschendbare' grondrechten konden uitoefenen, zoals het recht op veiligheid, op vrijheid van meningsuiting en vrijheid van drukpers, op godsdienstvrijheid en het recht op bescherming van eigendom.

Maar anders dan de Amerikaanse revolutie, ont-aardde de Franse Revolutie al snel in een waar schrikbewind. Staatsgrepen en constituties volgden elkaar in hoog tempo op.

De chaos was compleet totdat generaal Napoleon in 1799 een staatsgreep pleegde en een **verlichte dictatuur** vestigde, *waarin de machthebber in zekere mate rekening houdt met de bevolking*. In naam van de vooruitgang veroverde hij grote delen van Europa en verspreidde de ideeën en idealen van de rechtsstaat. Zo vormde zijn Code Civil ook in Nederland het begin van het burgerlijk recht.

Na de slag bij Waterloo in 1815 waar Napoleon werd verslagen, volgde in heel Europa een restauratie, dat wil zeggen: de oude machtsverhoudingen werden hersteld. Koningen kwamen weer aan de macht, de adel en de Kerk kregen een deel van hun privileges terug en de grondrechten van de burgers werden beperkt.

Het revolutionaire vuur dat door het ideaal van de rechtsstaat was ontstoken, bleef echter smeulen. In de negentiende eeuw werd in West-Europa door middel van felle politieke gevechten de rechtsstaat stap voor stap dichterbij gebracht. In het volgende hoofdstuk geven we een kort overzicht van de gestage uitbouw van de Nederlandse rechtsstaat aan de hand van de belangrijkste grondwetwijzigingen.

"Ze braken mijn vingers"

"Midden in Damascus werd ik door een paar mannen van de regering uit de auto gesleurd. Ze hebben de vingers van mijn beide handen gebroken, ik had gekneusde polsen en was gewond aan mijn hoofd", vertelt de Syrische tekenaar **Ali Ferzat**. Hij kwam in de problemen door zijn cartoons waarmee hij kritiek leverde op het regime in zijn land. Ferzat: "De boodschap van het regime was helder: Stop met die satirische tekeningen. De volgende keer maken we je af."

Inmiddels woont Ferzat, een van de beroemdste cartoonisten van de Arabische wereld, al jaren als vluchteling in Koeweit. Op bezoek in Europa bezocht hij de Stedelijke Scholengemeenschap Nijmegen. De leerlingen waren erg onder de indruk van zijn levensverhaal: "Het mooiste vind ik dat hij gewoon doorgaat. Dapper", aldus een leerling.

Eerder zorgde een tentoonstelling van zijn werk in Parijs voor een doodsb bedreiging van de toenmalige Iraakse dictator Saddam Hussein. Ook werd zijn werk in Irak, Jordanië en Libië verboden. Bron: nos.nl

Hoofdstuk

2 Grondwet en grondrechten

NOODTOESTAND IS EINDE RECHTSSTAAT?

Onmiddellijk na de terroristische aanslagen in Parijs van 13 november 2015 kondigde de Franse president de noodtoestand af. Door de aanslagen in de hoofdstad, de groeiende populariteit van IS en de terugkeer van Syrië-gangers stond de veiligheid in Frankrijk onder grote druk. De Franse noodtoestand is er een van de zwaarste soort. Voor de veiligheid van

het land kan er een avondklok voor burgers worden ingesteld en mag de overheid cafés, theaters en andere publieke ontmoetingsplaatsen sluiten. Media en de pers worden gecontroleerd en zelfs gecensureerd, gebieden ingericht als veiligheidszones, grenscontroles aangescherpt. Demonstraties zijn verboden en de politie heeft vergaande bevoegdheden om de veiligheid te waarborgen. Hoogleraar strafrecht Marc Schuilenburg: "In de noodtoestand schuilt het gevaar dat de burger in een volledig andere verhouding tegenover de overheid komt te staan. Veiligheid houdt namelijk ook in dat de burger wordt beschermd tegen de staat. Dit toezicht op de staat wordt in een noodtoestand overboord gezet." Filosoof René ten Bos: "De noodtoestand genereert zijn eigen paradox: om de rechtsstaat te beschermen moeten bepaalde rechten in ieder geval tijdelijk buiten werking worden gesteld." Bron: NRC

Stelling: "Op het moment dat in een land de noodtoestand geldt, kun je niet meer van een rechtsstaat spreken."

Grondwetten worden vaak als saaie documenten gezien. Dat zijn ze misschien wel wat betreft taal, maar niet als het om de betekenis gaat. Zeker als de grondwet vooraf wordt gegaan door een **preamble**, zoals bij de Amerikaanse, Franse en Duitse grondwet. Daarin staat beschreven welke idealen de samenleving koestert, welke historische fouten ze niet wil herhalen, welke identiteit ze nastreeft (liberaal of socialistisch, religieus of seculier) en op welke wijze de staat moet worden ingericht om de idealen te realiseren. In rechtsstaten zijn grondwetten als het ware de stichtingsakten van een samenleving. De betekenis van de grondwet blijkt ook uit de doelen die ermee nagestreefd worden.

De grondwet:

- begrenst de macht van de staat en garandeert daarmee de vrijheden van burgers;
- legt de fundamentele rechten van burgers vast;
- geeft aan hoe de belangrijkste organen van de staat (koning, ministers, parlement, rechterlijke macht) in grote lijnen zijn georganiseerd;
- drukt de eenheid van de natie uit. Binnen het staatsverband vormen alle burgers, ondanks alle verschillen, toch een eenheid.

In dit hoofdstuk gaan we in op de geschiedenis van de Nederlandse grondwet en kijken we welke grondrechten er zijn. De achterliggende vraag is: **Wat zijn de grenzen van onze vrijheid?**

2.1 ONTSTAAN VAN DE GRONDWET

Onder invloed van de Franse Revolutie en later van de Franse bezetting kreeg Nederland in 1798 de **Staatsregeling van de Bataafse Republiek**, die je kunt zien als voorloper van de grondwet. Daarin werd bepaald dat iedere burger gelijk is voor de wet en onschendbare grondrechten heeft, zoals vrijheid van meningsuiting, vrijheid van drukpers en godsdienstvrijheid.

De opstellers hadden zich duidelijk laten inspireren door de idealen van de Franse Revolutie, maar net zoals in Frankrijk volgde ook in Nederland staatsgreep op staatsgreep en grondwet op grondwet. Rust kwam er pas in 1813, na de val van Napoleon. Een jaar later werd Nederland een **constitutionele monarchie**, een koninkrijk met een grondwet. In deze grondwet was elk revolutionair vuur gedoofd. Koning Willem I kon niet als een absolute vorst zijn gang gaan, maar de grondwet verleende hem wel de soevereine macht. En weliswaar werd er een parlementair stelsel ingevoerd in de vorm van een Staten-Generaal, maar daarin kreeg vooral de adel zitting. Van grondrechten voor de burgers was nauwelijks sprake, behalve dan vrijheid van godsdienst.

Huis van de rechtsstaat

Pas in 1848, toen in heel Europa opnieuw felle revoluties waren uitgebroken, werden er onder leiding van het liberale Kamerlid Thorbecke solide fundamenteën onder het 'Huis van de rechtsstaat' gelegd. In de grondwet van 1848 werd de macht van de koning getemd. Hij werd 'onschendbaar' verklaard, dat wil zeggen: buiten het spel van de macht gezet. De ministers kregen de verantwoordelijkheid voor wetgeving en beleid. De grondrechten werden uitgebreid met onder meer het recht op vereniging en vergadering. De democratie werd vergroot door directe verkiezingen van de Tweede Kamer, al was het kiesrecht slechts voorbehouden aan mannelijke burgers die een bepaald bedrag aan belasting betaalden: het **censuskiesrecht**.

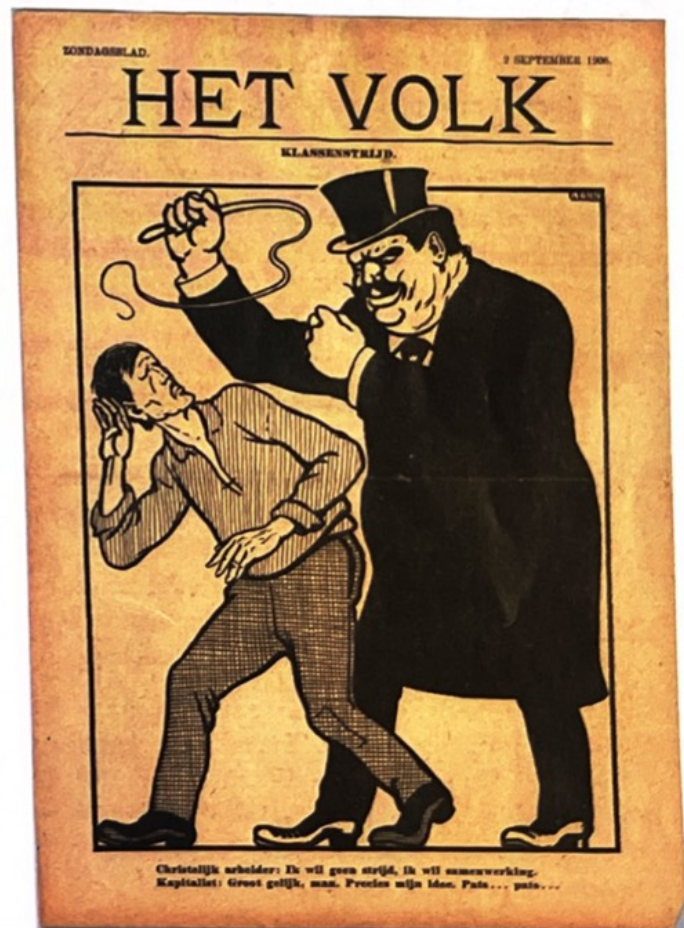
De staat had volgens Thorbecke maar één taak: de vrijheid van de burgers te dienen. Hoe de burgers die vrijheid gebruikten en welk geluk zij nastreefden, was aan de individuele burgers zelf. De staat mocht zich niet met hun leven bemoeien en moest zeker op levensbeschouwelijk terrein neutraal zijn. Ook op economisch vlak moest de over-

heid afzijdig blijven. Thorbecke meende dat het concurrentiemechanisme van de vrije markt zou zorgen voor een rechtvaardige samenleving.

De negentiende-eeuwse staat wordt daarom ook wel een **nachtwakersstaat** genoemd, een staat die zich voornamelijk inzet voor bewaking van de veiligheid van de burgers en de noodzakelijke voorwaarden realiseert voor economische groei. Denk bij het laatste aan het ontwikkelen van infrastructuur in de vorm van waterwegen en spoorwegen. Over de nachtwakersstaat lees je meer in het thema Verzorgingsstaat.

Uitbreiding kiesrecht

In de praktijk zorgde de nachtwakersstaat voor sociale onrust. Door de toegekende grondrechten ontstonden nieuwe sociale bewegingen, zoals de arbeidersbeweging, die voor alle burgers kiesrecht opeisten. Door uitbuiting, armoede en kindersterte ontstond er in plaats van sociale vrede in de tweede helft van de negentiende eeuw een **klassenstrijd** tussen arm en rijk, tussen arbeid en kapitaal. Ook de vrouwenbeweging beriep zich op de beginselen van de rechtsstaat. Waarom mochten zij niet stemmen, geen onderwijs volgen, geen

beroepen uitoefenen? De sociale onrust leidde uiteindelijk tot wijzigingen in de grondwet. In 1917 werd het algemene mannenkiesrecht ingevoerd, in 1919 het vrouwenkiesrecht. Verder ging de staat behalve openbare scholen ook scholen op godsdienstige en levensbeschouwelijke grondslag bekostigen.

Zwarte bladzijde

In de twintigste eeuw maakte tijdens de Tweede Wereldoorlog de Duitse bezetting een einde aan de grondrechten van de burgers. Het recht op **veiligheid** (en daarmee bescherming van het leven), dat in die tijd nog apart vermeld stond in de grondwet, werd met voeten getreden. Joden, zigeuners, homoseksuelen, zwakzinnigen, communisten en verzetsstrijders werden in concentratiekampen vermoord. Vrijheidsrechten zoals vrijheid van meningsuiting en drukpers en vrijheid van vereniging en vergadering golden niet meer. Burgers werden bij de minste verdenking afgeluisterd, bespioneerd en willekeurig opgepakt en vaak zonder vorm van proces ter dood veroordeeld of op transport gesteld naar concentratiekampen.

Na de Tweede Wereldoorlog

Met in het achterhoofd de verschrikkingen tijdens de Duitse bezetting, trad vlak na de oorlog de oude grondwet weer in werking. Tegelijkertijd was er echter een commissie bezig met een nieuw ontwerp, maar het zou tot 1983 duren voordat de nieuwe grondwet van kracht werd. Nieuwe onder-

delen hierin zijn onder meer de bescherming van burgers tegen discriminatie en het recht op sociale zekerheid.

2.2 WAT STAAT ER IN DE GRONDWET?

De grondwet van 1983 is overzichtelijk opgebouwd. Het eerste deel bevat de grondrechten van de burgers, het tweede deel de organisatie van de staatsinstellingen en het bestuur van ons land. Dit tweede onderdeel komt aan de orde in het thema Parlementaire democratie. Hierna gaat het over de grondrechten.

Klassieke grondrechten

In de grondwet staan klassieke en sociale grondrechten. **Vrijheid en gelijkheid** van individuele burgers vormen de basis van de klassieke grondrechten. Hierin herkennen we de belangrijke kenmerken van het sociaal contract. Want in dit recht wordt geregeld dat de staat de persoonlijke vrijheidsrechten van mensen zo min mogelijk beperkt.

Direct in het eerste artikel van de grondwet, het gelijkheidsbeginsel, proef je een antwoord op de grootschalige discriminatie gedurende de Tweede Wereldoorlog. Desondanks is de volgorde van de achttien klassieke grondrechten willekeurig; ze zijn allemaal even belangrijk.

Welke klassieke grondrechten kunnen we onderscheiden?

- Het recht op **gelijke behandeling** in gelijke ge-

GESCHIEDENIS VAN DE GRONDWET

1798

STAATSREGELING

- Nederland wordt een gecentraliseerde eenheidsstaat.
- Invoering gelijkheid voor de wet.

1814

(EERSTE ECHTE) GRONDWET

- Willem Frederik wordt soeverein vorst.
- Oprichting van de Staten-Generaal (één kamer).

1848

- Tweede Kamer wordt rechtstreeks gekozen (censuskiesrecht).
- Invoering ministeriële verantwoordelijkheid.
- Tweede Kamer krijgt amendementsrecht, enquête-recht.
- Uitbreiding klassieke grondrechten met vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vereniging, briefgeheim en vrijheid van onderwijs.

1790 1800 1810 1820 1830 1840 1850 1860 1870 1880 1890

Bron 4

1815

- Nederland en België vormen het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.
- Staten-Generaal gesplitst in twee kamers.
- Invoering vrijheid van godsdienst.

1840

- Nederland en België worden gesplitst.

vallen. Niemand die zich in Nederland bevindt mag gediscrimineerd worden. Niet wegens godsdienst of geloofsovertuiging, niet wegens politieke gezindheid, niet wegens ras of geslacht, niet op welke grond dan ook.

- De **persoonlijke vrijheid** wordt op verschillende manieren gewaarborgd. Ieder mens heeft de vrijheid om te gaan en te staan waar hij wil. Belangrijk is ook het recht op privacy. De overheid mag niet zomaar brieven of e-mails lezen, telefoongesprekken af luisteren of medische dossiers inkijken. Het recht op privacy beoogt aan ieder persoon een vrije ruimte te geven waarin hij onbekommerd zichzelf kan zijn en zijn persoonlijkheid kan vormen in relaties met anderen. Tot de persoonlijke levenssfeer behoort ook de onaantastbaarheid van het lichaam. Martelen is verboden en zonder hun toestemming mogen mensen niet aan medische proeven of behandelingen worden onderworpen. Zomaar fouilleren, zonder dat er een verdenking is, mag niet. Ook de vrijheid van godsdienst en onderwijs zijn aspecten van de persoonlijke vrijheid. Ten slotte wordt het recht op eigendom als een persoonlijk vrijheidsrecht gewaarborgd. Dankzij eigendom kunnen mensen in hun bestaan voorzien en deelnemen aan de economie.
- De **politieke vrijheid** van de burgers wordt gewaarborgd in het algemene kiesrecht, maar ook in grondrechten die het publieke debat stimuleren, zoals de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van drukpers en het recht om verenigingen op te richten, vergaderingen te organiseren en

Bidverbod voor docent

RIJSWIJK – Boze ouders en leerlingen van het Rijswijks Lyceum zijn in de bres gesprongen voor een moslimdocent die van de directie niet meer mag bidden op school. De docent Engels heeft inmiddels ontslag genomen. "Niemand heeft er last van als hij twee minuten van zijn pauze gebruikt om te bidden, nota bene op een plek waar niemand hem ziet", vinden de ouders. Directeur Jeroen Bos van het Rijswijks Lyceum: "Als openbare school vinden wij dat je je religie privé moet uitoefenen. Een docent die per se in het schoolgebouw wil bidden past niet bij die opvatting." Bron: AD

Bron 5

betogingen te houden. In een democratie moeten immers alle stemmen gehoord kunnen worden. Burgers bepalen zelf – met woorden in plaats van met wapens – hoe zij willen samenleven.

Sociale grondrechten

Maar wat heb je aan persoonlijke vrijheidsrechten wanneer je geen behoorlijke woning hebt, geen gezondheidszorg krijgt, werkloos en arm bent? Wat heb je aan politieke vrijheidsrechten als je geen onderwijs hebt genoten, niet kunt lezen en je mening niet kunt uiten in het publieke debat? Na de Tweede Wereldoorlog groeide het besef dat de staat actief moest ingrijpen om aan alle inwoners vrijheid en gelijkheid en dus een gelukkig en

1917

- Invoering algemeen mannenkiesrecht.
- Invoering kiesstelsel evenredige vertegenwoordiging i.p.v. districtenstelsel.
- Gelijke financiering van openbaar en bijzonder onderwijs.

1949

- Soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië.

1983

GRONDWETSHERZIENING

- Invoering sociale grondrechten.
- Verlaging kiesgerechtigde leeftijd naar 18 jaar.
- Bescherming tegen discriminatie vastgelegd.

1900 1910 1920 1930 1940 1950 1960 1970 1980 1990 2000

1887

- Uitbreiding kiesrecht voor mannen met kentekenen van maatschappelijke 'welstand en geschiktheid'.

1919

- Invoering van algemeen vrouwenkiesrecht.

1956

- Uitbreiding Tweede Kamer naar 150 leden.
- Uitbreiding Eerste Kamer naar 75 leden.

1963

- Soevereiniteitsoverdracht van Nieuw-Guinea aan de VN, en vervolgens van de VN aan Indonesië.

zinnig bestaan te garanderen. Het resultaat zijn de **sociale grondrechten**. Werkgelegenheid, bescherming van de positie van werknemers, sociale zekerheid, volksgezondheid, sociale woningbouw en onderwijs werden de verantwoordelijkheid van de staat. In de grondwet van 1983 kregen de burgers het recht op deze voorzieningen.

Deze grondwet vormt daarmee een verdieping van het sociaal contract. De klassieke rechtsstaat werd een **sociale rechtsstaat** ofwel een **verzorgingsstaat**.

Er is wel een belangrijk verschil tussen klassieke en sociale grondrechten. Burgers kunnen zich direct op hun klassieke grondrechten beroepen, ze kunnen naar de rechter stappen wanneer deze rechten worden geschonden. Voor sociale grondrechten geldt dat de overheid actief moet optreden om ze te realiseren, maar burgers kunnen ze niet bij de rechter afdwingen. De overheid moet zich bijvoorbeeld inspannen om werkloosheid tegen te gaan, maar kan niet verhinderen dat

Eerste vrouwelijke lijsttrekker voor SGP

Lilian Janse was de eerste vrouw ooit die zich verkiesbaar stelde voor de SGP. Vanaf de oprichting van de partij in 1918 was dat voor vrouwen onmogelijk. Maar in 2010 besloot de rechter dat de SGP vrouwen niet langer mag uitsluiten. Toen het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dat vonnis bevestigde, wijzigde de partij haar statuten. Janse: "In de Bijbel staan weliswaar passages over de absolute heerschappij van de koningen en dat de macht overgaat van vader op zoon, maar nergens staat iets over een democratisch gekozen iemand. We hebben toch ook koningin Beatrix gehad? Daar was toch ook geen protest tegen?" Bron: Nu.nl

Bron 6

mensen werkloos worden. Vind je dat de overheid niet genoeg haar best doet, dan kun je dat bijvoorbeeld laten merken door je stemgedrag tijdens de volgende verkiezingen.

2.3 WAT ZIJN DE GRENZEN VAN ONZE VRIJHEID?

De rechtsstaat is gericht op het vreedzaam samenleven van de burgers. De principiële erkenning van elkaars vrijheid en gelijkheid is daarvoor een belangrijke voorwaarde. Maar het gaat wel om een **wederkerige erkenning**. Wanneer je voor jezelf bijvoorbeeld vrijheid van godsdienst opeist, dan moet je accepteren dat ook andere burgers die vrijheid genieten. Als katholieken een kerk mogen bouwen, dan mogen moslims ook een moskee bouwen.

Wederkerigheid houdt ook in dat de uitoefening van vrijheidsrechten door de ene burger niet mag leiden tot schade of vrijheidsbeperkingen voor andere burgers. In de grondwet staat dan ook bij verschillende grondrechten dat ze kunnen worden uitgeoefend **'behoudens ieders verantwoordelijkheid voor de wet'**.

We geven hiervan drie voorbeelden, om te beginnen met de vrijheid van meningsuiting. Het is van groot politiek belang dat alle burgers kunnen meebeslissen over de vraag in welke samenleving ze willen leven. Elke burger mag daarom in het openbaar zijn mening uiten. Maar wanneer iemand daarbij aanzet tot haat en discriminatie, dan tast hij de grondrechten van de andere burgers en daarmee de rechtsstaat aan. In het Wetboek van Strafrecht zijn haatzaaien, discrimineren, beledigen en belasteren daarom verboden.

Een ander voorbeeld van beperking van een grondrecht ligt op het terrein van het milieu. Vanwege het grondrecht op eigendom, mag iedereen met zijn eigendommen doen wat hij wil. Maar indien een ondernemer water en lucht vervuult of met gevaarlijke stoffen werkt, dan kan hij in de uitoefening van zijn grondrechten worden beperkt.

Ten slotte kijken we naar de vraag of het dragen van een gezichtsbedekkende boerka mag worden verboden. Boerkadraagsters beroepen zich vaak op de vrijheid van godsdienst, maar volgens som-

migen staat het kledingstuk symbool voor vrouwenonderdrukking en is het daarmee in strijd met het gelijkheidsbeginsel. Ook zou de sluier gevaarlijk zijn omdat zich eronder een terrorist kan schuilhouden. Bovendien verhindert de boerka een open manier van communiceren, iets wat wij in Nederland als groot goed beschouwen. Zijn deze argumenten voldoende om in dit geval de vrijheid van godsdienst te beperken? Uiteindelijk stemde de Tweede Kamer in met een verbod, dat echter ook geldt voor helmen, maskers en bivakmutsen. In delen van de openbare ruimte, zoals het onderwijs, het openbaar vervoer, ziekenhuizen en overheidsgebouwen is deze gezichtsbedekkende kleding niet toegestaan.

Soms is er een beperking van een grondrecht nodig, maar daarover mogen alleen regering en parlement beslissen. Grondrechten hebben dus **geen absolute gelding**. In enkele gevallen kan de landelijke wetgever aan provincies en gemeenten de bevoegdheid delegeren om grondrechten te beperken. Zo mag een burgemeester voorwaarden stellen aan de plaats en tijd van een demonstratie.

Botsing van grondrechten

Grondrechten hebben **verticale werking**, dat wil zeggen dat ze door burgers kunnen worden uitgeoefend tegenover de staat. We spreken van **horizontale werking** van grondrechten als burgers zich tegenover elkaar op hun grondrechten beroepen. Mag een roddelblad zonder toestemming foto's van bekende personen plaatsen en zich daarbij beroepen op de vrijheid van meningsuiting? Of schendt het roddelblad daardoor het recht op privacy van die personen? Mag een christelijke of islamitische school een homoseksuele leraar ontslaan? Welk recht gaat voor? De godsdienstvrijheid en de onderwijsvrijheid of het recht op gelijke behandeling?

Omdat er geen rangorde bestaat in de grondrechten, zal de rechter bij iedere zaak steeds de belangen van beide partijen moeten afwegen. Indien het roddelblad iets onthult dat van publiek belang is, zal de rechter de vrijheid van meningsuiting zwaarder laten wegen. Maar gaat het slechts om sensatiezucht, dan staat het privacygrondrecht voorop. Wat de homoseksuele leraar betreft: daar heeft de wetgever de knoop doorgehakt. Het recht op gelijke behandeling van homoseksuele leraren gaat boven het recht op godsdienstvrijheid en onderwijsvrijheid.

“Fijn om te horen dat het discriminatie was”

Student Bas van der Meer uit Drachten dacht dat hij een mooie stageplek geregeld had bij een tuin- en dierenbedrijf. Maar op het laatste moment werd hij afgewezen vanwege zijn homoseksualiteit: “Wij zijn een christelijk bedrijf en voor ons is dit een punt waarmee we ons niet verenigen mogen”, schreef de onderneming.

Bas op zijn Facebookpagina: “De mail die ik heb gekregen heeft mij diep geraakt. Ik word gediscrimineerd vanwege mijn seksuele geaardheid. Niet het feit dat ik een andere geaardheid heb is het probleem, maar het uiten ervan blijkbaar wel. Het bedrijf kwam er namelijk via mijn Facebook-account achter dat ik een vriend heb.” Bas stapte naar het College voor de Rechten van de Mens, dat uitsluitend discriminatiezaken behandelt. Dat oordeelde dat de firma de student niet had mogen weigeren. “Onbetwist is vast komen te staan dat hij is afgewezen vanwege zijn seksuele geaardheid”, staat in het vonnis dat de student op Facebook zette. Bas is blij met de uitspraak: “Erg fijn om te horen dat er hier sprake is van discriminatie.”

Bron: RTL Nieuws

Bron 7

Hoofdstuk

3 Legaliteitsbeginsel

WEGSTUREN YURI VAN GELDER WAS RECHTSGELDIG

Het besluit van NOC*NSF om turner Yuri van Gelder weg te sturen bij de Olympische Spelen in Rio was rechtmatig en de sportkoepel heeft daarbij zorgvuldig gehandeld. De turner heeft zich door een nacht doorzakken, alcoholgebruik, het negeren van afspraken met

zijn coach en het missen van een training beslist niet gedragen als topsporter, zegt de rechter. Van Gelder zou pas om 15.00 uur uit zijn bed zijn gekomen en in een gesprek met andere turners hebben gezegd dat hij alcohol had gedronken. Op de vraag of dat wel verstandig was, zou Van Gelder hebben gezegd dat hij er "schijt" aan heeft. Zijn advocaat meester Hellingman voerde tijdens de zitting aan dat het Olympisch Comité de sporters een algemene verklaring over goed gedrag heeft laten ondertekenen. Maar nergens zijn concrete verplichtingen genoemd of straffen bij overtreding. Daarom was er volgens de advocaat ook geen juridische grond voor straffen. "Met het wegsturen van Van Gelder is dus het legaliteitsbeginsel overtreden", aldus de advocaat. Bron: NOS

**Wat zal de advocaat bedoelen met 'overtreden van het legaliteitsbeginsel'?
Wie geef je gelijk, de advocaat of de rechter?**

In het vorige hoofdstuk behandelden we het eerste beginsel van de rechtsstaat: de grondrechten. In dit hoofdstuk gaat het over het legaliteitsbeginsel, een ander belangrijk fundament onder de rechtsstaat.

Het **legaliteitsbeginsel** ('leges' betekent wet) houdt in dat *iemand's vrijheid alleen ingeperkt kan worden als de rechtmatigheid van die beperking is vastgelegd in wetten en regels die door het parlement zijn aangenomen*. Dat is tegelijk de reden waarom Nederland een groot aantal rechtsregels en wetboeken kent – het Wetboek van Strafrecht, de Wegenverkeerswet, de Wet op de economische delicten, het Burgerlijk Wetboek, enzovoort – en waarom er voortdurend wetten en regels bij komen. De advocaat uit de bron aan het begin beriep zich op dit beginsel omdat hij zei dat er geen juri-

dische grond was om Yuri van Gelder naar huis te sturen.

In dit hoofdstuk beschrijven we wat het legaliteitsbeginsel is en vragen we ons af: **Waar toe dient het legaliteitsbeginsel?** Tot slot bespreken we kort de verschillende rechtsgebieden.

3.1 LEGALITEITSBEGINSEL EN DE RECHTSSTAAT

We kijken nog een keer naar hoe de filosofen van het sociaal contract de samenleving wilden organiseren. Zij vonden dat het aan de burgers zelf was om hiervoor een ontwerp te maken. Zij bepaalden ook dat afspraken daarover de vorm van wetten moesten krijgen. De staat zou alleen nog maar op mogen treden wanneer de hoogste wetgever

– regering en parlement – daaraan een wettelijke grondslag had gegeven. Met andere woorden: ook de staat moest zich aan de wet houden, want in de nieuwe samenleving mocht geen sprake meer zijn van willekeur en onbegrensde macht van de vorst en de staat. In plaats daarvan zou de **heerschappij van de wet** gelden. Dankzij de wet zouden de burgers weten waar zij aan toe waren, zowel in hun relaties tot andere burgers als in hun relaties tot de overheid. Wantrouwen en onzekerheid zouden daardoor plaatsmaken voor vertrouwen en **rechtszekerheid**. Het geloof in een maakbare samenleving, dat zo kenmerkend was voor de Verlichting, was tegelijkertijd een geloof in de wet als het juiste instrument om de samenleving in te richten.

Regels en wetten

Bijna iedereen erkent de noodzaak van regels. Sommige zijn ongeschreven, zoals de regel dat je treinreizigers eerst laat uitstappen voordat je instapt of dat je niet in korte broek naar een begrafenis gaat. Andere regels zijn wel opgeschreven, zoals het gebod “Gij zult niet stelen” uit de Bijbel. Vaak komen normen en gedragsregels voort uit geloof, tradities en gewoonten.

Wetten of rechtsnormen zijn gedragsregels of voorschriften die door de overheid wettelijk zijn vastgelegd. Het geheel van in wetten vastgelegde regels noemen we het **recht**. En het geheel van rechtsregels en rechtsbeginselen én de manier waarop het recht is georganiseerd noemen we de **rechtsorde**.

herkennen

Wetten ontstaan enerzijds om het maatschappelijke leven geordend te laten verlopen en conflicten op te lossen. Daarom fietsen we bijvoorbeeld allemaal aan dezelfde kant van de straat, maar of dat links of rechts is maakt in wezen niet uit.

Anderzijds komen rechtsnormen voort uit de waarden en normen die de meeste mensen met elkaar delen. Zo zie je de norm dat je er bij een ruzie niet zomaar op los slaat, terug in het wettelijk verbod op mishandeling.

Kwaliteit van de wetten

De bereidwilligheid van mensen om zich aan regels te houden, hangt samen met de kwaliteit van de wetten. Wetten behoren rechtvaardig en effectief te zijn en rechtszekerheid te bieden. Wanneer wetten zo veel mogelijk overeenkomen met de opvattingen die wij als burgers hebben over goed en kwaad, zullen we ons er eerder aan houden. Daarom veranderen wetten mee met onze opvattingen. Een voorbeeld is de erkenning van het homohuwelijk. Nederland was in 2001 het eerste land ter wereld waar homo's met elkaar konden trouwen.

Om de kwaliteit te waarborgen, moeten wetten aan bepaalde eisen voldoen:

- Wetten moeten algemeen zijn, dat wil zeggen dat ze voor iedereen moeten gelden.
- Wetten moeten openbaar en begrijpelijk zijn, zodat iedereen de wet kan kennen.
- Wetten mogen geen onmogelijke eisen stellen waaraan burgers niet kunnen voldoen.
- Wetten mogen niet met terugwerkende kracht

worden toegepast, want dan zouden burgers het vertrouwen in het recht verliezen.

- Wetten mogen niet onderling tegenstrijdig zijn.
- Wetten mogen niet te vaak worden veranderd, want dat tast de rechtszekerheid aan.
- De toepassing van wetten moet redelijk, billijk en zorgvuldig zijn. Voor een lichte verkeers-overtreding mag bijvoorbeeld geen gevangenisstraf worden opgelegd. Dat zou onredelijk en onbillijk zijn.

We zien dus dat het legaliteitsbeginsel uit twee belangrijke elementen bestaat:

- Al het overheidshandelen berust op wetgeving.
- De wetgeving voldoet aan de genoemde kwaliteitseisen.

3.2 UITBOUW VAN DE SOCIALE RECHTSSTAAT

Vanaf het begin van de negentiende eeuw werd de **nachtwakersstaat** ingericht. De vrijheid van de burgers stond voorop, vooral de economische vrijheid. De economische vrijheid werd gewaarborgd in het Burgerlijk Wetboek, de veiligheid van burgers en hun eigendommen werd beschermd in het Wetboek van Strafrecht. Er bestond nog niet veel wetgeving.

Wijdverbreide armoede en sociale misstanden waren belangrijke stimulansen voor de overheid om in te grijpen. Tot aan de Tweede Wereldoorlog gebeurde dit op beperkte schaal via wetgeving en beleid op het gebied van sociale verzekeringen, volkshuisvesting en gezondheidszorg.

Oerwoud van wetten

Na de Tweede Wereldoorlog namen de taken van de overheid snel in omvang toe. Niet alleen in het kader van de wederopbouw, maar ook onder invloed van de **sociale grondrechten** die de staat verplichtten actief te worden op het gebied van de sociale zekerheid (uitkeringen), volkshuisvesting, gezondheidszorg, milieu, onderwijs, kunst en cultuur, infrastructuur en economie. Met behulp van beschermende, stimulerende en herverdelende maatregelen probeert de sociale rechtsstaat de situatie van de burgers te verbeteren en ervoor te zorgen dat iedereen gelijke kansen krijgt.

Maar hoe kon de staat effectief op al deze terreinen ingrijpen als voor elke actie een wettelijke

Ministerie illegaal bezig?

DEN HAAG – Het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft mogelijk de wet overtreden door sinds 2008 databanken te koppelen en te analyseren om belasting- en uitkeringsfraude op te sporen. Dat gebeurde met het computerprogramma genaamd Black Box. Pas in 2013 werd de werking van het programma in een wet vastgelegd. De woordvoerder van het ministerie bevestigt dat er de afgelopen jaren "zonder wettelijke basis werd geoefend".

Volgens de Leidse hoogleraar Recht en informatiematenschap Gerrit-Jan Zwenne heeft het er alle schijn van dat de handelswijze van het ministerie jarenlang in strijd met de wet was. Volgens hem mag de overheid niet zomaar op zo'n grote schaal gegevens van onschuldige burgers verzamelen of verwerken en zeker niet zonder onafhankelijke rechterlijke of bestuurlijke toetsing, die in de wet ontbreekt. Bron: NRC

Bron 8

regeling nodig is, die eerst door het parlement in een tijdrovende procedure moet worden goedgekeurd? Bovendien gaat het op veel beleidsterreinen om lokale en uiteenlopende belangen. Die kunnen niet behartigd worden door middel van algemene wetten, maar vereisen maatwerk. Naarmate de sociale rechtsstaat verder werd uitgebouwd, bleek het legaliteitsbeginsel minder goed houdbaar. Met de enorme groei aan overheidstaken, groeide ook de behoefte aan de uitbreiding van de overheidsbevoegdheden.

De formele wetgever (regering en parlement) begon daarom taken te **delegeren** naar de provincies en gemeenten of maakte zogenaamde kaderwetten die door de lagere overheden verder konden worden ingevuld. In het oerwoud van wetten en regels waren veel bepalingen niet meer te herleiden tot een oorspronkelijke, door de wetgever geformuleerde wet. Ook aan een ander vereiste voor legaliteit werd niet meer voldaan: de kwaliteit van de wet- en regelgeving. Wetten waren vaak onbegrijpelijk, tegenstrijdig en werden voortdurend gewijzigd.

Om orde op zaken te stellen werd in 1994 de **Algemene Wet Bestuursrecht** – gefaseerd – inge-

Begin jaren '90 werd de postbezorging geprivatiseerd

voerd. In deze wet staat dat wetgeving aan beginselen van behoorlijk bestuur moet voldoen. Het legaliteitsbeginsel moet in acht worden genomen. De overheid moet haar besluiten zorgvuldig voorbereiden en begrijpelijk motiveren, opdat de burger weet waar hij aan toe is. De burger moet erop kunnen vertrouwen dat de overheid zich aan haar woord houdt. De overheid mag geen misbruik maken van haar bevoegdheden. Kortom, de AWB probeert wetgeving weer aan de kwaliteitseisen te onderwerpen en daardoor het legaliteitsbeginsel te versterken.

Privatisering en deregulering

Door de enorme groei aan overheidstaken raakte de staat overbelast en was daardoor niet meer in staat om efficiënt te besturen. Bovendien waren de groeiende uitgaven voor onderwijs, gezondheidszorg, sociale uitkeringen en tal van subsidies oncontroleerbaar geworden. Om dit op te lossen besloot de politiek tot een nieuw bestuursmodel. Belangrijke staatstaken werden afgestoten naar de markt of naar zelfstandige bestuursorganen. De sociale woningbouw, de gezondheidszorg, de ziektekostenverzekeringen, de musea, het openbaar vervoer, de post en de telecommunicatie werden gedereguleerd, verzelfstandigd of **gepri-**

vatiseerd. Dat laatste wil zeggen: ze kwamen in handen van private ondernemingen. Publieke belangen werden dus niet meer behartigd door wetten, maar door contracten die burgers kunnen afsluiten met bijvoorbeeld zorgverzekeraars, telecomaانبieders of onderwijsinstellingen. Er werden toezichthouders aangesteld die de kwaliteit van de prestaties moesten controleren: de marktautoriteiten. De macht van de staat werd dus voor een belangrijk deel overgedragen aan marktautoriteiten die niet democratisch zijn gekozen en die hun eigen regels mogen stellen. Of marktwerking inderdaad leidt tot een betere behartiging van de belangen van de burgers, tot betere kwaliteit van de dienstverlening of tot lagere prijzen verschilt per sector.

Markt en overheid

Belangrijke voorwaarden voor investeringen in een economie en voor alle ondernemingsactiviteiten zijn rechtszekerheid en een goed werkende, vrije markt.

Daarom zijn wetten en regels onmisbaar om markten goed en eerlijk te laten functioneren en heeft de overheid een belangrijke rol bij het toezicht op ondernemingen. Markt en overheid zijn daarom – anders dan wel eens wordt gedacht –

Rechter: meer stembureaus in Son en Breugel

DEN BOSCH – De gemeente Son en Breugel moet meer stembureaus openen bij het komende referendum over Oekraïne. Dat is bepaald door de rechtbank Oost-Brabant in een zaak die was aangespannen door Thierry Baudet van het Forum voor Democratie. Bij eerdere rechtszaken ving die organisatie telkens bot. Son en Breugel had bij de Provinciale Staten-verkiezingen tien stemlokalen, maar wilde het bij het referendum houden op drie. De gemeente beriep zich onder meer op de verwachte lage opkomst. Het Forum voor Democratie noemde dit een obstructie van het democratisch proces. De actiegroep, die zich inzet voor een 'nee'-stem bij het referendum, stelde dat ouderen en gehandicapten door de drastische vermindering van het aantal stemlokalen worden beperkt om hun stem uit te brengen. Volgens de rechtbank ligt het inderdaad in de verwachting dat de sluiting het opkomstpercentage negatief beïnvloedt. En dat is volgens de rechter niet de bedoeling. "De gemeente moet het referendum organiseren op een manier zoals verkiezingen voorgaande keren zijn georganiseerd." Bron: NRC

Bron 9

geen tegengestelde begrippen. Overheden moeten zorgen voor duidelijke regels die **afdwingbaar** zijn en niet willekeurig worden toegepast. Daarbij hoort ook een goed functionerende rechterlijke macht en advocatuur en de mogelijkheid tegen de overheid te procederen bij een onafhankelijke rechter.

Bij regels om die markten goed te laten werken kun je denken aan het verbod op prijsafspraken (kartels) tussen ondernemingen. Ook belangrijk voor een eerlijke markt zijn de regels over privacy, die bijvoorbeeld gelden voor Facebook en Google. Zonder die regels zouden deze ondernemingen allerlei persoonsgegevens kunnen gebruiken om producten te verkopen, terwijl concurrenten die gegevens niet mogen gebruiken.

Regels over consumentenvoorlichting voor bedrijven horen daar ook bij. Zo bleek autofabrikant Volkswagen gesjoemeld te hebben met de software in dieselauto's. De toezichthouder Autoriteit

ONDER DE RECHTER

Aandeel van de verschillende rechtsgebieden

Bron 10

Consument & Markt (ACM) onderzoekt of Volkswagen hiermee de consumentenregels heeft overtreden.

Omdat grote ondernemingen meestal in veel verschillende landen actief zijn, hebben overheden soms moeite een eerlijk speelveld te waarborgen. Het is belangrijk dat regels niet te veel verschillen en overal worden nageleefd.

Met dit doel heeft de **Europese Unie** belangrijke eigen taken. Zo houdt de Europese Commissie toezicht op machtige multinationale bedrijven en kan zij hoge boetes opleggen bij misbruik van machtspositie. Ook worden internationale kartels door de Europese Commissie opgespoord en beboet. Microsoft ontving bijvoorbeeld een boete van 1,6 miljard euro wegens misbruik van machtspositie en de grote televisiefabrikanten, waaronder Philips, in totaal een boete van meer dan 1,4 miljard euro vanwege verboden prijsafspraken.

3.3 HORIZONTALE EN VERTICALE MACHTSVERHOUDINGEN

Als je de krant openslaat zou je kunnen denken dat rechtsregels vooral gaan over het straffen van mensen die de wet overtreden. Maar het recht regelt veel meer. Het systeem van rechtsregels kent een aantal rechtsgebieden. Een belangrijke indeling die je kunt maken is gebaseerd op de 'richting' van de machtsverhoudingen: horizontaal of verticaal.

Horizontaal

In horizontale relaties gaat het om de verhoudingen tussen burgers onderling. In onderlinge contracten worden sommige afspraken vastgelegd, zoals een huwelijksverbintenis, een arbeidsovereenkomst of een koopcontract. Deze relaties worden geregeld in het Burgerlijk Wetboek, dat de basis vormt van het **privaatrecht**. In hoofdstuk 5 komen we hier uitgebreid op terug.

Verticaal

Bij verticale relaties gaat het om de relaties tussen burgers en de overheid en tussen overheidsorganisaties onderling. We spreken hier van het **publiekrecht**. Voorbeelden zijn de belastingplicht, verkeersregels, de zorg voor de volksgezondheid en milieuwetgeving.

Tot het publiekrecht behoren het staatsrecht, het bestuursrecht en het strafrecht. Over deze rechtsgebieden lees je meer in de latere hoofdstukken.

Weet jij wat er in de wet staat?

'Eenieder wordt geacht de wet te kennen', zo klinkt het algemene rechtsbeginsel dat van toepassing is op onze wetgeving en dat vaak geciteerd wordt. Maar wat betekent het? Het houdt niet in dat je alle wetten van buiten moet kennen. Alleen al het feit dat de Nederlandse wetgeving bijna 140.000 artikelen bevat, maakt duidelijk dat deze uitspraak anders bedoeld moet zijn. Zelfs de beste jurist kent slechts een deel van de wetten.

Het betekent wél dat je relevante wetten moet kennen die voor jouw situatie gelden. Als je bijvoorbeeld een winkel of een taxibedrijf wilt beginnen, moet je op de hoogte zijn van de diplomavereisten, vergunningen, brandvoorschriften, inschrijving bij de Kamer van Koophandel, enzovoort. Je kunt je er dus nooit op beroepen dat je bepaalde wetten niet kent: je behoort ze te kennen.

Bron 11

Straatmuzikanten mogen niet vals spelen

Regelmatig pleiten politici ervoor om regels te schrappen, en soms schaffen ze bepaalde wetten ook daadwerkelijk af. Bijvoorbeeld omdat regelgeving achterhaald is, of de wet niet meer als rechtvaardig wordt ervaren. Neem het verbod in België om duiven te houden. Dit verbod gold alleen voor buitenlanders en was ooit bedacht om het gebruik van duiven voor militaire doeleinden en spionage tegen te gaan. Een andere wet die kans maakt uit het Belgische wetboek te verdwijnen: de boete voor mishandeling van bomen. In de stad Leuven riskeer je nu nog een bon als je aan struiken of bomen schudt. In dezelfde stad is er ook een verordening waardoor straatmuzikanten die vals spelen een boete kunnen krijgen.

Nederlandse voorbeelden zijn er natuurlijk ook. Zo schrapte de gemeente Hollands Kroon maar liefst 70 procent van de lokale regels. Voor wildplassen, bedelen en muren bekladden krijg je geen boete meer. "We hebben er vertrouwen in dat de burgers elkaar aanspreken op wangedrag", zo verklaarde burgemeester Jaap Nawijn deze rigoureuze ingreep.

Inwoner Saskia zag dat heel anders en twitterde: "Gemeente #hollandskroon heeft de burger in de steek gelaten #diepteleurgesteld." Bron: AD

Bron 12

Hoofdstuk

4 Trias politica: scheiding en evenwicht van machten

MAG EEN RECHTER PARTIJLID ZIJN?

PVV-leider Geert Wilders werd in 2016 veroordeeld vanwege zijn 'minder Marokkanen'-uitspraak. Tijdens een bijeenkomst in 2014 had hij aan een zaal vol PVV-aanhangers gevraagd of ze "meer of minder Marokkanen" wilden. Toen het publiek antwoordde met "minder, minder", zei Wilders daarop dat hij

dat ging "regelen". De Haagse rechtbank had bij deze zaak bewust gekozen voor rechters die geen lid zijn van een politieke partij "omdat het gaat om een proces waarbij een Kamerlid betrokken is", aldus de rechtbank. Jurist Ferdinand Grapperhaus was het niet eens met deze beslissing: "Iemands politieke voorkeur of levensovertuiging heeft niets te maken met scheiding der machten. Dit is ondoordacht. Wanneer een Kamerlid niet be-recht mag worden door rechters die een politieke overtuiging hebben, kan een lid van de wetgevende macht niet door willekeurig welke rechter berecht worden. De rechter moet vrij zijn in zijn oordeel. Bij het toewijzen van een zaak doet zijn politieke overtuiging of het ontbreken daarvan er niet toe."

Bron: Trouw

Ben je het eens met de beslissing van de rechtbank of met de opvatting van jurist Grapperhaus?

In het denkmodel van het sociaal contract wordt de staat niet alleen aan de ketting van het legaliteitsbeginsel gelegd, de staatsmacht wordt ook – als extra waarborg – intern gescheiden in drie afzonderlijke machten: de wetgevende macht, de uitvoerende macht en de rechtsprekende macht. De **trias politica**, het vierde fundamentele kenmerk van de rechtsstaat, werd ontleend aan de ideeën van de Franse filosoof Montesquieu. Simpel gezegd komt de trias politica hierop neer:

- De wetgevende macht stelt de wetten op.
- De uitvoerende macht voert de wetten uit.
- De rechtsprekende macht oordeelt in conflicten over de juiste toepassing van de wet.

In dit hoofdstuk kijken we met welk doel de trias politica is ontstaan en hoe deze is uitgewerkt.

Hierbij vragen we ons af: *Zijn de drie machten in Nederland voldoende in evenwicht en van elkaar gescheiden?*

4.1 ONTSTAAN EN DOEL VAN DE TRIAS POLITICA

De scheiding van de drie machten voorkomt concentratie van de macht van de staat. Wanneer alle macht in één hand komt, ontstaat het risico van machtsmisbruik. Toch is alleen scheiding niet genoeg. Zelfs wanneer de drie machten strikt zijn gescheiden, kan binnen een van de drie machten alsnog machtsmisbruik ontstaan. Daarom introduceerde Montesquieu een tweede mechanisme: een systeem van **checks and balances**. De machten

controleren elkaar (*checks*) en werken evenwichtig samen (*balances*). Door de onderlinge controle en samenwerking vullen ze elkaar aan zoals de organen van een lichaam elkaar aanvullen. Staatsmachten worden daarom vaak staatsorganen genoemd.

Wie controleert wie?

In een democratische rechtsstaat heeft niemand het laatste woord. Zo kan de **wetgevende** macht de **uitvoerende** macht controleren en ter verantwoording roepen. Dat gebeurt bijvoorbeeld wanneer het parlement een minister naar de Tweede Kamer roept om vragen te beantwoorden over zijn beleid.

De **rechterlijke** macht controleert de wetgevende macht. De rechter mag wetten die regering en parlement hebben vastgesteld niet toetsen aan de grondwet. Dat behoren regering en parlement zelf te doen. De rechter mag deze wetten wel toetsen aan internationale verdragen en de grondrechten die daarin zijn opgenomen. Ook mag de rechter de regelgeving die door de lagere overheidsorganen wordt vastgesteld toetsen aan de grondwet en de rechterlijke macht controleert ook de uitvoerende macht. Waren de ambtenaren bijvoorbeeld wel bevoegd? Waren hun maatregelen niet in strijd met de wet? Hebben ze geen willekeur gepleegd?

Op haar beurt kan de wetgevende macht ook weer de rechterlijke macht controleren. Als een rechter

Absolute macht corrumpeert absoluut

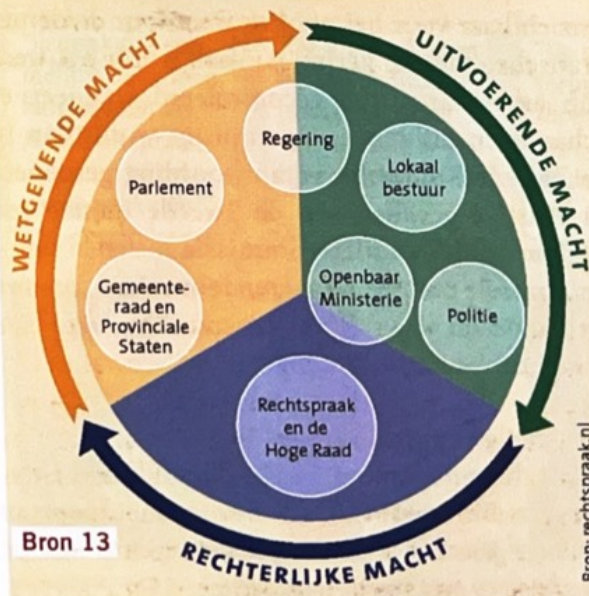
"Je kunt je afvragen waarom we een democratie hebben. Zou het niet veel goedkoper zijn om een groep verstandige mensen alle macht te geven met de opdracht om het land zo goed mogelijk te besturen? Deze groep zou de problemen veel voortvarender op kunnen lossen dan een logge groep van 150 ruziemakende volksvertegenwoordigers. Een belangrijke reden dat we toch een democratie hebben ligt in de angst voor machtsmisbruik. De vrees bestaat dat als mensen te veel macht krijgen, dit hun moraal en karakter kan ondermijnen en dat het daarom belangrijk is om die mensen met macht goed in de gaten te houden. Deze vrees voor wat macht met de mens kan doen is al heel oud. Het is ook de reden voor het 22e amendement op de Amerikaanse grondwet, dat een derde ambtstermijn als president verbiedt. Zoals de Britse politicus Lord Acton zei: *"Power corrupts, absolute power corrupts absolutely."*"

Bron: Joris Lammers, Idee

Bron 14

een uitspraak doet die de wetgever niet zint, dan kan de wetgever reageren met een wetswijziging. Die wijziging heeft pas gevolgen voor de volgende vonnissen, want het parlement kan lopende zaken niet beïnvloeden.

TRIAS POLITICA

Bron 13

4.2 DE DRIE MACHTEN IN NEDERLAND

De wetgevende macht

De hoogste macht in Nederland is het **parlement**. Daarin debatteert het volk – door middel van zijn vertegenwoordigers – over de vraag hoe wij willen samenleven, hoe we onze conflicten tot een oplossing of compromis kunnen brengen en aan welke wetten wij ons willen onderwerpen. Het parlement belichaamt daarmee het ideaal van autonome burgers die zichzelf de wet stellen. Concreet betekent dit dat volksvertegenwoordigers zelf een wetsvoorstel kunnen indienen en dat het parlement vervolgens met een stemming bepaalt of het voorstel wordt aangenomen. Maar omdat de (on-gekozen) **regering** ook het zelfstandige recht heeft om wetsvoorstellen in te dienen en bovendien alle

Wetgevende macht

Uitvoerende macht

Rechterlijke macht

wetten moet ondertekenen, vormen parlement en regering samen de wetgevende macht. Dus is er in Nederland van een strikte machtscheiding geen sprake. Overigens is er ook binnen het parlement sprake van onderlinge controle. Het parlement bestaat uit een Tweede en Eerste Kamer die tezamen de Staten-Generaal vormen. De Tweede Kamer kan de wetten goedkeuren, afkeuren of amenderen (wijzigingen aanbrengen). De Eerste Kamer bekijkt vervolgens of de aangenomen wet wel in overeenstemming is met de grondwet en de rechtsbeginselen. Zo niet, dan kan de Eerste Kamer het wetsvoorstel verwerpen. In het thema Parlementaire democratie komt deze rolverdeling nog uitgebreid aan de orde.

De wetgevende macht wordt niet alleen door de hoogste wetgever uitgeoefend. Ook provincies, gemeenten en waterschappen hebben wetgevende bevoegdheden. Daarnaast heeft de wetgever belangrijke terreinen van machtsuitoefening overgedragen aan de Europese Unie. Met name op economisch en monetair terrein heeft de Nederlandse wetgever weinig meer te zeggen. Verderop zullen we zien dat in de EU-structuur de trias politica evenmin helemaal is doorgevoerd.

De uitvoerende macht

De uitvoerende macht ligt bij de **ministers**. Zij moeten ervoor zorgen dat eenmaal aangenomen wetten worden uitgevoerd. Ter wille van die uitvoering mogen ze zelf beleid ontwikkelen en nadere regels stellen. Zo heeft de uitvoerende macht de taak en bevoegdheid om wegen aan te laten leggen, milieubeleid te ontwikkelen en milieunormen vast te stellen, normen voor landelijke

schoolexamens te bepalen, veiligheidsvoorschriften voor de horeca te geven, enzovoort.

Duizenden ambtenaren staan ministers daarin bij, zowel beleidsambtenaren als uitvoerende ambtenaren zoals leraren en agenten. Daarom noemen we het ambtenarenapparaat ook wel de vierde macht.

De vierde macht

Wanneer het om complexe problemen gaat, zijn ambtenaren echter steeds vaker aangewezen op de kennis en expertise van anderen. Ze huren dan bijvoorbeeld adviesbureaus in of treden in overleg met belangrijke maatschappelijke groepen. Zo kunnen boeren betrokken worden bij het landbouwbeleid of vervuilende industrieën bij het milieubeleid. Ook krijgen ambtenaren vaak bezoek van lobbyisten die de belangen van hun opdrachtgevers willen behartigen.

Wat zich in de onderhandelingskamers afspeelt, is onzichtbaar voor het publiek waardoor de democratische controle gering is. Vaak wordt het werk van ambtenaren pas gecontroleerd wanneer er schandalen uitbreken. De minister wordt dan in de Tweede Kamer ter verantwoording geroepen. In ernstige gevallen kan de Tweede Kamer een **parlementaire enquêtecommissie** instellen om – ter controle van de uitvoerende macht – precies uit te zoeken waar de ambtenaren hun bevoegdheden hebben overschreden.

Zelfstandig oordelen

De macht van ambtenaren ligt ook in hun **discretionaire bevoegdheid**, de bevoegdheid om in sommige gevallen zelfstandig beslissingen te nemen over hoe een wet wordt toegepast.

Omdat wetten vaak onduidelijke of open normen bevatten die pas ingevuld hoeven te worden bij toepassing op gevallen, bepaalt een ambtenaar vaak per geval wanneer een regel zal gelden. Zo kan een politieagent zelfstandig beslissen of hij iemand zal aanhouden.

Ambtenaren van de reclassering kunnen zelf bepalen of een ex-crimineel nog verdere begeleiding nodig heeft. Ambtenaren van de vreemdelingen-dienst moeten bij zichzelf te rade gaan of zij het vluchtverhaal van een asielzoeker geloven. En de ambtenaren van de sociale dienst hebben enige beleidsvrijheid bij het toekennen van een bijstandsuitkering.

Deze discretionaire bevoegdheid heeft als voordeel dat er in het concrete geval recht kan worden gedaan. Maar er bestaat natuurlijk ook het gevaar dat er rechtsonzekerheid en rechtsongelijkheid optreden. Bovendien kan het legaliteitsbeginsel worden geschonden. Want tot welke wet is het optreden van de ambtenaar te herleiden? Juist op dit punt zien we hoe belangrijk de rechterlijke macht is als controle op de uitvoerende macht.

De rechterlijke macht

De rechterlijke macht als derde macht ligt bij onafhankelijke rechters. Rechters worden voor het leven benoemd en kunnen niet worden afgezet,

tenzij ze een misdrijf plegen. De onafhankelijkheid van de rechtspraak is zo belangrijk, dat deze wel eens als een afzonderlijk beginsel van de rechtsstaat wordt beschouwd.

De toga symboliseert de onafhankelijkheid van de rechter. Hij spreekt niet recht als privépersoon, maar louter in zijn functie als rechter, gebonden aan de beroepsethiek. Die beroepsethiek houdt vooral in dat hij onpartijdig moet zijn. Hij moet boven de partijen staan, dat wil zeggen dat hij de belangen van beide partijen objectief tegen elkaar moet afwegen en niet de ene partij mag bevoorstellen boven de andere. De rechter mag zich ook niet laten leiden door vooroordelen over ras of over sociale afkomst. Wanneer dat wel gebeurt, is er sprake van rasen- of klassenjustitie.

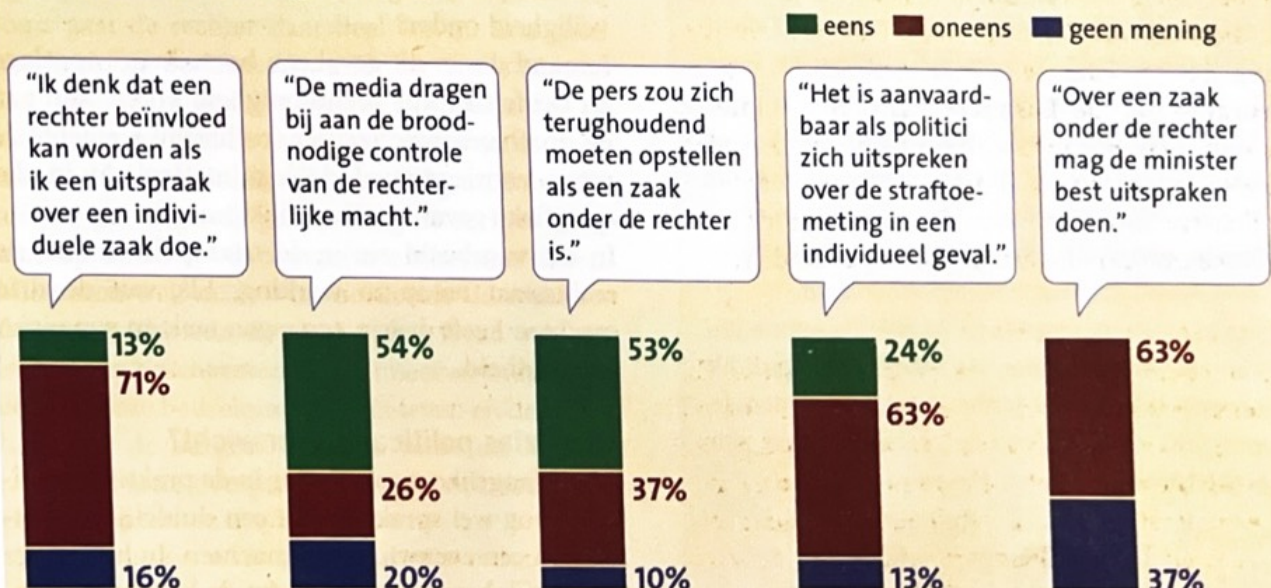
Interne controle

De rechterlijke macht voert zijn controlerende tegenmacht uit door **rechtsbescherming** te bieden aan burgers die in conflict komen met elkaar of met de overheid. In conflicten met de overheid oordeelt de rechter over de rechtmatigheid van het overheidsoptreden.

Ook binnen de rechterlijke macht is er sprake van onderlinge controle. Als de rechter een uitspraak heeft gedaan, kan de verliezende partij in hoger

WAT VINDT DE TWEEDE KAMER?

Onderzoekers van de Universiteit van Tilburg vroegen Tweede Kamerleden naar hun mening over rechters, de trias politica en hun eigen rol daarin.

Bron: Universiteit van Tilburg

beroep gaan. De hogere beroepsrechter controleert dan de uitspraak van de lagere rechter. En ook op die uitspraak is weer beroep mogelijk, bij de **Hoge Raad**. Deze hoogste beroepsrechter heeft het laatste woord. Aan dat laatste woord zijn alle rechters gebonden.

4.3 SAMENSPEL VAN DE DRIE MACHTEN

Hoe de machten elkaar aanvullen laat het volgende voorbeeld zien.

De Tweede en Eerste Kamer (wetgevende macht) hebben in 1993 op voorstel van de toenmalige minister van Justitie de Wet op de uitgebreide identificatieplicht aangenomen. Deze wet verplicht iedereen vanaf 14 jaar om buitenshuis altijd een identiteitsbewijs bij zich te hebben. In opdracht van de minister (uitvoerende macht) voert de politie deze wet uit door een boete op te leggen als iemand geen identiteitsbewijs kan tonen. Er moet echter wel een 'redelijke noodzaak', dus een concrete aanleiding bestaan om iemand aan te houden of zelfs maar te vragen naar zijn identiteitsbewijs, bijvoorbeeld als iemand zich verdacht gedraagt.

Schending ambtsgeheim

Een Zwolse rechter vraagt via de e-mail aan een officier van justitie of deze een bepaald strafdossier voor hem wil opzoeken. Vrienden van de rechter zijn namelijk bang dat de jongen met wie hun dochter verkering heeft, een loverboy is. De officier mailt terug: "Hoi ... eerst maar het slechte nieuws: die ... is echt een heel zware, vuurgevaarlijke en ook slimme jongen. In zijn gegevens staan de codes vuurwapengevaarlijk en vluchtgevaarlijk. (...) Het goede nieuws: de regiorecherche uit Den Haag zit erbovenop." Verder vertelt hij precies wanneer en waarvoor de jongen in het verleden is veroordeeld. Via zijn privémail geeft de rechter de informatie aan zijn vrienden door. Na ontdekking wordt hij aangeklaagd en veroordeeld tot een geldboete van 500 euro wegens het schenden van zijn ambtsgeheim. Bron: RTL Nieuws

Bron 16

Stel nu dat de politie op een donker fietspad gaat controleren of de fietsverlichting in orde is en meteen een dubbele boete oplegt aan fietsers met een kapot achterlicht als die zich niet kunnen legitimeren. Dan rijst de vraag of de aanleiding (geen achterlicht) wel 'redelijkerwijs noodzakelijk' genoemd kan worden om ook meteen naar een identiteitsbewijs te vragen. Het doel van de Wet op de uitgebreide identificatieplicht is het bevorderen van veiligheid, criminaliteitscontrole en terreurbestrijding, maar valt daar ook verkeersveiligheid onder?

Iemand die in dit geval een boete krijgt opgelegd en twijfelt aan de rechtmatigheid ervan, kan aan de onafhankelijke rechter (rechterlijke macht) de vraag voorleggen of de legitimatieplicht in dat specifieke geval 'noodzakelijk' was.

In dit voorbeeld zie je de trias politica van de rechtsstaat volop in werking. Elk van de drie machten heeft daarin een eigen taak en een eigen bevoegdheid.

Is de trias politica in evenwicht?

Een belangrijke vraag is of er in de praktijk van alledag nog wel sprake is van een duidelijke scheiding en een evenwicht van machten. In het vorige hoofdstuk bespraken we al dat de hoogste wetge-

ver in een complexe samenleving als de onze lang niet alles zelf kan regelen. Daarom beperkt die zich vaak tot **kaderwetgeving** waarin slechts beleidsdoelen worden geformuleerd. De uitvoerende macht krijgt dan de opdracht die beleidsdoelen in de praktijk te realiseren met behulp van nadere regelgeving.

Het gevolg is dat er veel regelgevende macht bij het bestuur komt te liggen. Niet de wetgevende macht – dus de burgers zelf – organiseert de samenleving, maar de uitvoerende macht. Deze machtsverschuiving verstoort het evenwicht tussen de wetgevende en uitvoerende macht en zet daarmee de democratie onder druk.

Jurisprudentie

Doordat het bestuur zelf veel regels opstelt, wordt het belang van een onafhankelijke rechterlijke macht nog groter. Bestuur en burgers weten vaak niet meer waar ze precies aan toe zijn omdat bijvoorbeeld niet duidelijk is welke regels in welk geval gelden. De conflicten die daarvan het gevolg zijn, moeten door de rechter worden opgelost. De rechter moet dan orde in de chaos scheppen.

Hoe doet hij dat? In moeilijke gevallen raadpleegt hij niet alleen alle mogelijke toepasselijke wetten, maar gaat hij ook na wat andere rechters in dit soort zaken hebben gezegd, ofwel hij raadpleegt de **jurisprudentie**, *alle eerdere uitspraken van alle rechters samen*. Als de wetten en jurisprudentie geen duidelijk antwoord verschaffen, moet hij zelf nagaan of grondrechten ten onrechte zijn beperkt en indien nodig moet hij wetgever en bestuur corrigeren.

Soms gaat de rechter daar heel ver in. Een goed voorbeeld is de Urgenda-zaak uit 2015. Daarin had duurzaamheidsorganisatie Urgenda bij de rechter geëist dat de staat veel meer moet doen aan het verminderen van de CO₂-uitstoot. De rechter gaf Urgenda gelijk. Ging de rechter daarmee op de stoel van wetgever en bestuur zitten? Misschien wel, maar – zo oordeelde de rechter – de eerste taak van de staat is het leven van zijn burgers te beschermen. De klimaatverandering is een serieuze bedreiging van het leven en de veiligheid van de burgers. Daarom moet de staat tot adequate actie overgaan en de uitstoot beter aanpakken.

“Soms merkt een verdachte niet eens dat ik blind ben”

Met één oog heeft hij 6 procent zicht, met zijn andere (kunstoo)g ziet hij niets. Daarmee is **Sebastiaan Hermans** de enige blinde rechter van Nederland. Aan zijn computer is een brailleleesapparaat gekoppeld. Voor papieren stukken en foto's gebruikt hij een loep die teksten enorm vergroot.

Soms is zijn blindheid zelfs een voordeel. Zo had hij als rechter een gesprek met een verdachte, die hij “een sympathieke kerel” vond. Na afloop zei de griffier dat zij dat gesprek niet had kunnen voeren omdat ze de man te eng vond: zijn hele gezicht zat onder de tatoeages.

Vindt Hermans dat hij een betere rechter is dan een rechter die wél kan zien, omdat hij niet beïnvloed wordt door uiterlijke kenmerken? Hermans: “Nee.” Hij vervolgt: “Soms hebben verdachten niet eens door dat ik niet kan zien. Ik had laatst een zaak waarbij de vraag was of de verdachte zijn rijbewijs kwijt zou raken. Toen vroeg hij aan mij: ‘U hecht toch ook veel waarde aan uw rijbewijs, je kunt toch niet zonder?’ Zijn advocaat moest hem toen vertellen dat ik bijna blind ben.” Bron: ncb-bond.nl, NRC

Bron 17

Hoofdstuk

5 Rechtsgebieden

RECHT OM INFORMATIE TE WISSEN

Een foto of een video van jou op internet waar je enorm van baalt, een heftige uitspraak waar je niet meer achter staat: het kan je jarenlang achtervolgen. Maar door een uitspraak van het Europees Hof sta je nu

sterker. Dat komt door Mario Costeja González, een Spanjaard die een rechtszaak begon tegen Google. Bij zoekopdrachten naar zijn naam verscheen steeds een krantenartikel uit 1998, waarin stond dat Costeja in de schulden zat. "Elke keer moet ik uitleggen dat het probleem al is opgelost en dat het allemaal goed is gekomen", aldus de Spanjaard. Hij eiste dat Google de link naar het artikel zou verwijderen – en met succes. Volgens de rechter hebben mensen het recht om 'vergeten' te worden. Bij Costeja had dit recht voorrang boven de vrijheid van informatie. Google Nederland vreest voor censuur: "Dit is een teleurstellende uitspraak voor zoekmachines en online-uitgevers in het algemeen." Bron: NOS

Zijn er gevallen waarin het juist goed is dat negatieve informatie over personen online vindbaar blijft?

Strafzaken zijn vaak sensationeel en krijgen daarom veel aandacht in de media. Toch gaat twee derde van alle rechtszaken over **privaatrecht** of **burgerlijk recht**, waarbij twee of meer burgers of organisaties tegenover elkaar staan. Daarnaast gaat het bij veel zaken om bestuursprocesrecht. Het bestuursprocesrecht biedt rechtsbescherming tegen alle besluiten van de overheid. Dit is een belangrijk onderdeel van het recht dat de burgers tegen willekeur en machtsmisbruik van de staat wil beschermen.

In dit hoofdstuk beschrijven we wat tot het privaatrecht en publiekrecht behoort. We vragen ons hierbij af: *Hoe verloopt een burgerlijke rechtszaak?* en *Hoe kun je als burger je recht halen als je tegenover de overheid staat?*

5.1 BURGER TEGENOVER BURGER

Iedereen vanaf 18 jaar kan een conflict met een andere partij voorleggen aan een onafhankelijke rechter. Denk aan een werknemer die zijn werkgever aanklaagt omdat hij zonder duidelijke aanleiding ontslagen is of een BN'er die een zaak begint tegen een roddelblad dat onwaarheden over zijn privéleven heeft gepubliceerd.

In het privaatrecht staat altijd een eiser tegenover een gedaagde. De eiser is degene die de zaak aan de rechter voorlegt. De gedaagde is de persoon van wie iets wordt geëist en die daarom voor de rechter wordt gedaagd.

Binnen het privaatrecht verstaan we onder burgers niet alleen mensen van vlees en bloed, maar ook **rechtspersonen** zoals stichtingen en bv's.

Zelfs de overheid treedt regelmatig 'als burger' op, bijvoorbeeld wanneer een ministerie nieuwe dienstauto's koopt.

Civiele zaken

De regels van het privaatrecht, dat ook burgerlijk recht of civiel recht wordt genoemd, zijn opgeschreven in het Burgerlijk Wetboek, afgekort BW. Bij privaatrecht gaat het steeds om wederzijdse rechten en plichten. Als huurder heb je de beschikking over een huis, maar moet je op tijd je huur betalen. De huiseigenaar moet op zijn beurt zorgen voor veilige gas- en elektraleidingen. Als werknemer ontvang je salaris, maar moet je werken volgens je werktijden. Je werkgever moet op zijn beurt zorgen voor gezonde werkomstandigheden.

Tot het privaatrecht behoren onder meer de volgende gebieden:

- Het **personen- en familierecht**, dat zaken regelt als het sluiten van een huwelijk, echtscheiding, overlijden en het adopteren van kinderen.
- Het **ondernemingsrecht**, dat bijvoorbeeld de voorwaarden regelt waaronder je een stichting, vereniging of een bv kunt oprichten.
- Het **vermogensrecht**, dat alle zaken regelt die te maken hebben met iemands vermogen. Hiermee krijg je te maken als je bijvoorbeeld een huurovereenkomst of arbeidsovereenkomst sluit. Ook het regelen van een erfenis behoort tot het vermogensrecht. Een wettelijke bepaling is bijvoorbeeld dat je je kinderen niet geheel kunt onterven.

Verloop burgerlijke rechtszaak

Stel, je bent meerderjarig, je woont zelfstandig en je buren draaien elke nacht keihard muziek. Overleg helpt niet, dus besluit je naar de rechter te gaan. Zo'n burgerlijke zaak heeft meestal het volgende verloop.

De zaak begint wanneer jij als eiser door een deurwaarder aan de gedaagde een **dagvaarding** laat sturen waarin staat dat hij voor de rechter moet verschijnen.

Een dagvaarding bevat altijd:

- de naam van de eiser;
- de eis, bijvoorbeeld dat het 's avonds na tien uur stil moet zijn;

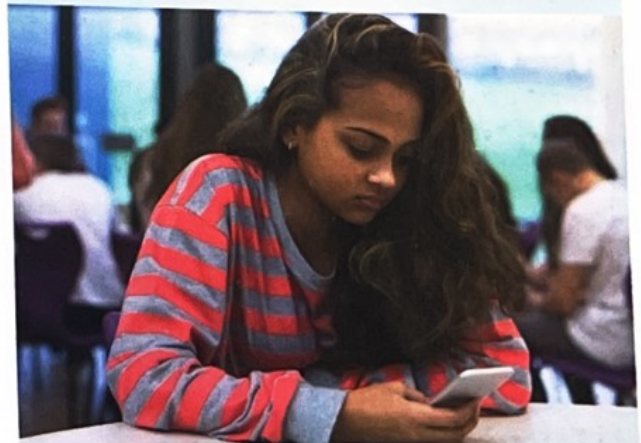
- de motivatie van de eis, bijvoorbeeld dat jij 's ochtends vroeg naar je werk of naar school moet;
- tijdstip en plaats van de rechtszaak.

In bepaalde civiele zaken hoeven jij en de tegenpartij geen advocaat als vertegenwoordiger te hebben. Je mag dus zelf het woord voeren of daarvoor iemand meenemen die je goed kent en vertrouwt. Je burens en jijzelf hoeven niet bij de rechtszaak aanwezig te zijn, jullie mogen je standpunt ook opsturen. De rechter beoordeelt jouw eis en het verweer van de gedaagde. Vaak zal hij vragen om onderling nog eens naar een oplossing te zoeken. Als dat niet lukt, spreekt de rechter een vonnis uit.

Tele2 voor rechter om 'gratis' telefoon

BREDA – Na Vodafone en T-Mobile moet ook Tele2 zich bij de rechter verantwoorden voor de verkoop van telefoonabonnementen met een 'gratis' toestel. De providers worden gedagvaard door ConsumentenClaim, een organisatie die namens gedupeerde klanten geld teruggeeft. De telefoonbedrijven hanteerden bij het verlengen van een abonnement met een 'gratis' toestel dezelfde kosten als bij het afsluiten van een abonnement, terwijl er bij verlenging geen nieuwe telefoon werd geleverd. Volgens ConsumentenClaim had het maandbedrag logischerwijs moeten dalen. Er zijn zelfs gevallen waarbij Tele2 het te betalen maandbedrag na verlenging juist verhoogde. "Dat is echt absurd. Van alles wat we tot nu toe gezien hebben, spant Tele2 de kroon." Het bedrijf wil niet op de kwestie ingaan. Bron: AD

Bron 18

Uitspraak

De rechter kan de eisende of de gedaagde partij in het gelijk stellen. Daarbij heeft hij verschillende mogelijkheden om de verliezende partij te veroordelen.

In het voorbeeld kan hij beslissen dat je buurman moet stoppen met lawaai maken en hem voor elke keer dat hij toch weer voor herrie zorgt, laten betalen. Betaalt je buurman deze **dwangsom** niet, dan zal in het uiterste geval de deurwaarder beslag leggen op zijn bezittingen en deze verkopen om zo aan het geld te komen. De rechter kan ook beslissen dat de verliezende partij een schadevergoeding moet betalen. Als deze de geldsom niet kan of wil betalen, zal hij de deurwaarder in actie laten komen. Die kan beslag leggen op (waardevolle) bezittingen of regelen dat iedere maand automatisch een deel van het inkomen van de verliezer wordt betaald aan de winnaar tot deze schadeloos is gesteld. Dit laatste heet **loonbeslag**.

Kort geding

In sommige zaken is het belangrijk dat er snel uitspraak wordt gedaan. Bijvoorbeeld als een werkgever een staking wil laten verbieden of als iemand een publicatie in een tijdschrift wil voorkomen. Iemand kan dan een **kort geding** aanspannen. Dit is een *versnelde en vereenvoudigde*

procedure voor spoedeisende zaken. Deze rechter doet in zijn eentje uitspraak en geeft altijd een voorlopig oordeel in afwachting van een definitieve uitspraak in het normale burgerlijke proces, de zogenaamde **bodemprocedure**. In de praktijk komt het na een kort geding echter vaak niet tot zo'n bodemprocedure, omdat de zaak al is opgelost. Het kort geding is een populaire procedure waar veel gebruik van wordt gemaakt.

5.2 BURGER TEGENOVER OVERHEID

In het publiekrecht gaat het om de verhoudingen tussen burgers en overheid en tussen overheden onderling. Voorbeelden zijn de leerplicht, de belastingplicht, de zorg voor de volksgezondheid en de bestrijding van epidemieën onder vogels of vee. Tot het publiekrecht behoren de volgende drie gebieden:

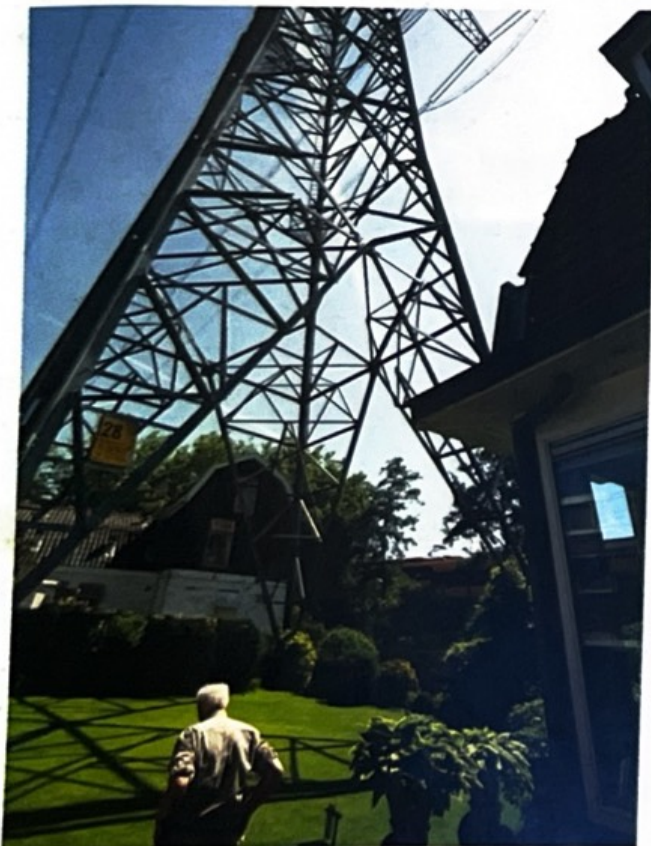
- Het **staatsrecht**, dat de inrichting van de Nederlandse staat regelt. Denk aan de grondwet, de bevoegdheden van ministers, de rechten van de Tweede Kamerleden en de Kieswet.
- Het **strafrecht**, het bekendste onderdeel van het publiekrecht. Het strafrecht dient ertoe de veiligheid van de burgers en van hun bezittingen te garanderen. In het strafrecht kan de burger – indien hij wordt veroordeeld – de meest vergaande beperkingen worden opgelegd. In hoofdstuk 6 en 7 gaan we hier dieper op in.
- Het **bestuursrecht**, dat betrekking heeft op de overheid: het bureaucratisch apparaat van de staat.

5.3 HET BESTUURSRECHT

Een wezenlijk onderdeel van de rechtsstaat is dat ook de overheid zich aan allerlei regels moet houden. Dit kenmerk komt voort uit het legaliteitsbeginsel en moet voorkomen dat burgers worden blootgesteld aan willekeur. Hoe dit in de praktijk werkt, is vooral zichtbaar in situaties waarin we direct als burgers met de overheid te maken krijgen. Deze liggen vaak op het terrein van het bestuursrecht.

Bestuurszaken

Het bestuursrecht is aan de orde op bijna alle terreinen waar de overheid actief is. En omdat de overheid de afgelopen vijftig jaar op steeds meer gebieden voorzieningen heeft gecreëerd, is het be-

stuursrecht als het ware meegegroeid. Er zijn vier terreinen waarop het bestuurlijk recht een grote rol speelt:

- Het geven van vergunningen voor bouw, milieu, jacht, wapens, horeca, taxi, parkeren, bordelen, enzovoort. De bestuurlijke regels hebben hier vooral te maken met de eisen waaraan je als aanvrager moet voldoen.
- Het verstrekken van uitkeringen en subsidies: bijvoorbeeld wajong-uitkeringen, kinderbijslag, huur- en zorgtoeslag, subsidies voor welzijnsinstellingen, orkesten en theatergezelschappen. Het toekennen en beëindigen van deze uitkeringen en subsidies is gebonden aan regels, bijvoorbeeld aan de regel van 'behoorlijk bestuur'. Zo kon een kabinetsbesluit om subsidies aan theater- en muziekgezelschappen stop te zetten of te verminderen pas jaren later ingaan. Dat kwam door al gemaakte afspraken in de kunstwereld.
- De behandeling van asielaanvragen en verblijfsvergunningen. Niet alleen inwoners van een land hebben rechten, maar ook vreemdelingen die asiel of een verblijfsvergunning aanvragen. Zo hebben zij recht op een gratis advocaat en een tolk. Bij afwijzing door de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) kunnen zij naar de rechter stappen en daarna in beroep gaan bij de Raad van State.
- Het opleggen en innen van belastingen zoals inkomstenbelasting, motorrijtuigenbelasting en btw, waarbij elke soort belasting wordt geregeld in een aparte wet.

Bezwaar en beroep

Rechtsbescherming tegen de overheid betekent ook dat de overheid niet zomaar allerlei beslissingen kan nemen. Burgers moeten bezwaar kunnen maken bij de instantie die het besluit heeft genomen. Blijft het besluit gehandhaafd, dan kun je in beroep gaan bij de rechter. Daarna kun je eventueel nog in hoger beroep.

Dat invloed op overheidsoptreden mogelijk is, zie je bij plannen op het gebied van ruimtelijke ordening. De overheid moet van goeden huize komen om een snelweg door een natuurgebied aangelegd te krijgen. Meestal zorgen bezwaarprocedures voor uitstel van de aanleg en moeten er eerst veel aanpassingen komen voor het plan kan worden uitgevoerd.

Mediacode zorgt voor minder stress

Om het koningshuis te beschermen tegen opdringerige fotografen stelde de Rijksvoorlichtingsdienst (RVD) een mediacode op. Journalisten die zich daaraan houden, worden beloond met een uitnodiging voor een 'mediamoment', waarop zij leden van het Koninklijk Huis in informele sfeer kunnen filmen, interviewen en fotograferen.

Over de juridische reikwijdte bestond lange tijd onduidelijkheid, totdat Willem-Alexander en Máxima een kort geding aanspanden tegen persbureau Associated Press (AP), dat foto's had gemaakt tijdens hun vakantie in Argentinië. Volgens AP ging het om foto's van "publieke figuren met een staatsrechtelijke positie in openbaar gebied". De rechter oordeelde echter dat de koninklijke familie recht heeft op privacy wanneer zij ergens 'privé' zijn. Willem-Alexander en Máxima voelen zich door de mediacode veel vrijer. "Je bent veel minder gestrest als een willekeurige voorbijganger foto's maakt, want je weet dat die foto's toch niet gepubliceerd mogen worden."

Soms zijn privéfoto's van royals wel toegestaan. Wintersportfoto's van prinses Caroline van Monaco in een Duits blad mochten bijvoorbeeld wel gepubliceerd worden. Ze was weliswaar niet in functie, maar voor het "publieke debat" was het volgens de rechter relevant dat Caroline de piste verkoos boven het ziekbed van haar vader, prins Rainier. Bron: RTL Nieuws

Uitspraak

De rechter kan de eisende of de gedaagde partij in het gelijk stellen. Daarbij heeft hij verschillende mogelijkheden om de verliezende partij te veroordelen.

In het voorbeeld kan hij beslissen dat je buurman moet stoppen met lawaai maken en hem voor elke keer dat hij toch weer voor herrie zorgt, laten betalen. Betaalt je buurman deze **dwangsom** niet, dan zal in het uiterste geval de deurwaarder beslag leggen op zijn bezittingen en deze verkopen om zo aan het geld te komen. De rechter kan ook beslissen dat de verliezende partij een schadevergoeding moet betalen. Als deze de geldsom niet kan of wil betalen, zal hij de deurwaarder in actie laten komen. Die kan beslag leggen op (waardevolle) bezittingen of regelen dat iedere maand automatisch een deel van het inkomen van de verliezer wordt betaald aan de winnaar tot deze schadeloos is gesteld. Dit laatste heet **loonbeslag**.

Kort geding

In sommige zaken is het belangrijk dat er snel uitspraak wordt gedaan. Bijvoorbeeld als een werkgever een staking wil laten verbieden of als iemand een publicatie in een tijdschrift wil voorkomen. Iemand kan dan een **kort geding** aanspannen. Dit is een *versnelde en vereenvoudigde*

procedure voor spoedeisende zaken. Deze rechter doet in zijn eentje uitspraak en geeft altijd een voorlopig oordeel in afwachting van een definitieve uitspraak in het normale burgerlijke proces, de zogenaamde **bodemprocedure**. In de praktijk komt het na een kort geding echter vaak niet tot zo'n bodemprocedure, omdat de zaak al is opgelost. Het kort geding is een populaire procedure waar veel gebruik van wordt gemaakt.

5.2 BURGER TEGENOVER OVERHEID

In het publiekrecht gaat het om de verhoudingen tussen burgers en overheid en tussen overheden onderling. Voorbeelden zijn de leerplicht, de belastingplicht, de zorg voor de volksgezondheid en de bestrijding van epidemieën onder vogels of vee. Tot het publiekrecht behoren de volgende drie gebieden:

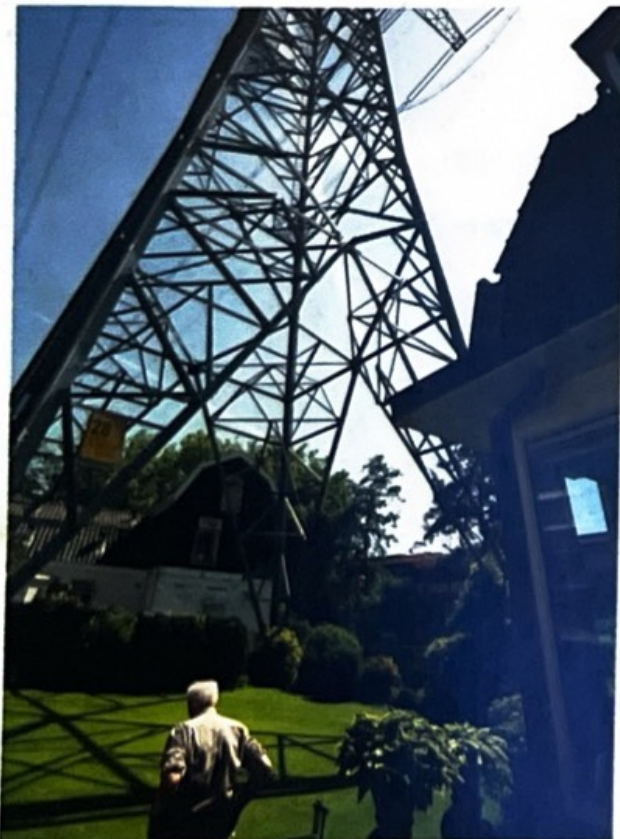
- Het **staatsrecht**, dat de inrichting van de Nederlandse staat regelt. Denk aan de grondwet, de bevoegdheden van ministers, de rechten van de Tweede Kamerleden en de Kieswet.
- Het **strafrecht**, het bekendste onderdeel van het publiekrecht. Het strafrecht dient ertoe de veiligheid van de burgers en van hun bezittingen te garanderen. In het strafrecht kan de burger – indien hij wordt veroordeeld – de meest vergaande beperkingen worden opgelegd. In hoofdstuk 6 en 7 gaan we hier dieper op in.
- Het **bestuursrecht**, dat betrekking heeft op de overheid: het bureaucratisch apparaat van de staat.

5.3 HET BESTUURSRECHT

Een wezenlijk onderdeel van de rechtsstaat is dat ook de overheid zich aan allerlei regels moet houden. Dit kenmerk komt voort uit het legaliteitsbeginsel en moet voorkomen dat burgers worden blootgesteld aan willekeur. Hoe dit in de praktijk werkt, is vooral zichtbaar in situaties waarin we direct als burgers met de overheid te maken krijgen. Deze liggen vaak op het terrein van het bestuursrecht.

Bestuurszaken

Het bestuursrecht is aan de orde op bijna alle terreinen waar de overheid actief is. En omdat de overheid de afgelopen vijftig jaar op steeds meer gebieden voorzieningen heeft gecreëerd, is het be-

stuursrecht als het ware meegegroeid. Er zijn vier terreinen waarop het bestuurlijk recht een grote rol speelt:

- Het geven van vergunningen voor bouw, milieu, jacht, wapens, horeca, taxi, parkeren, bordelen, enzovoort. De bestuurlijke regels hebben hier vooral te maken met de eisen waaraan je als aanvrager moet voldoen.
- Het verstrekken van uitkeringen en subsidies: bijvoorbeeld wajong-uitkeringen, kinderbijslag, huur- en zorgtoeslag, subsidies voor welzijnsinstellingen, orkesten en theatergezelschappen. Het toekennen en beëindigen van deze uitkeringen en subsidies is gebonden aan regels, bijvoorbeeld aan de regel van 'behoorlijk bestuur'. Zo kon een kabinetsbesluit om subsidies aan theater- en muziekgezelschappen stop te zetten of te verminderen pas jaren later ingaan. Dat kwam door al gemaakte afspraken in de kunstwereld.
- De behandeling van asielaanvragen en verblijfsvergunningen. Niet alleen inwoners van een land hebben rechten, maar ook vreemdelingen die asiel of een verblijfsvergunning aanvragen. Zo hebben zij recht op een gratis advocaat en een tolk. Bij afwijzing door de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) kunnen zij naar de rechter stappen en daarna in beroep gaan bij de Raad van State.
- Het opleggen en innen van belastingen zoals inkomstenbelasting, motorrijtuigenbelasting en btw, waarbij elke soort belasting wordt geregeld in een aparte wet.

Bezwaar en beroep

Rechtsbescherming tegen de overheid betekent ook dat de overheid niet zomaar allerlei beslissingen kan nemen. Burgers moeten bezwaar kunnen maken bij de instantie die het besluit heeft genomen. Blijft het besluit gehandhaafd, dan kun je in beroep gaan bij de rechter. Daarna kun je eventueel nog in hoger beroep.

Dat invloed op overheidsoptreden mogelijk is, zie je bij plannen op het gebied van ruimtelijke ordening. De overheid moet van goeden huize komen om een snelweg door een natuurgebied aangelegd te krijgen. Meestal zorgen bezwaarprocedures voor uitstel van de aanleg en moeten er eerst veel aanpassingen komen voor het plan kan worden uitgevoerd.

Mediacode zorgt voor minder stress

Om het koningshuis te beschermen tegen opdringerige fotografen stelde de Rijksvoorlichtingsdienst (RVD) een mediacode op. Journalisten die zich daaraan houden, worden beloond met een uitnodiging voor een 'mediamoment', waarop zij leden van het Koninklijk Huis in informele sfeer kunnen filmen, interviewen en fotograferen.

Over de juridische reikwijdte bestond lange tijd onduidelijkheid, totdat Willem-Alexander en Máxima een kort geding aanspanden tegen persbureau Associated Press (AP), dat foto's had gemaakt tijdens hun vakantie in Argentinië. Volgens AP ging het om foto's van "publieke figuren met een staatsrechtelijke positie in openbaar gebied". De rechter oordeelde echter dat de koninklijke familie recht heeft op privacy wanneer zij ergens 'privé' zijn. Willem-Alexander en Máxima voelen zich door de mediacode veel vrijer. "Je bent veel minder gestrest als een willekeurige voorbijganger foto's maakt, want je weet dat die foto's toch niet gepubliceerd mogen worden."

Soms zijn privéfoto's van royals wel toegestaan. Wintersportfoto's van prinses Caroline van Monaco in een Duits blad mochten bijvoorbeeld wel gepubliceerd worden. Ze was weliswaar niet in functie, maar voor het "publieke debat" was het volgens de rechter relevant dat Caroline de piste verkoos boven het ziekbed van haar vader, prins Rainier. Bron: RTL Nieuws

Hoofdstuk

6 Strafrecht: opsporing en vervolging

UITLOKKEN, MAG DAT?

De politie plaatst een mobieltje als 'loktelefoon' in een afgesloten auto. Agenten parkeren de wagen op een plek waar de laatste tijd veel wordt ingebroken. De mobiele telefoon is voorzien van een traceersysteem. Nog geen

twintig minuten later tikt een dief de ruit in en steelt de telefoon. De politie ziet precies waar de dader naartoe gaat en arresteert hem. "Een heel effectief middel", zegt hoogleraar strafrecht Peter Tak. "Hierdoor is het aantal diefstallen op sommige plaatsen flink gedaald." Maar hoever mag de politie gaan? "De grens ligt bij uitlokken", legt Tak uit. "Uitlokken betekent dat de politie mensen ertoe brengt iets te doen wat ze niet van plan waren. Dat gaat te ver." Van uitlokking was volgens de rechter sprake in Den Bosch, waar de politie een goed uitziende fiets had geplaatst bij een veldje waar doorgaans geen fietsen staan. Volgens het hof was de dief niet van plan iets te stelen, totdat hij de lokfiets zag die op slot stond. Bron: Trouw, Het Parool

Vind je dat de politie dieven mag opsporen met loktelefoons en lokfietsen?

De bron hierboven maakt duidelijk dat politie en justitie zich aan regels moeten houden bij het opsporen van mensen die een strafbaar feit hebben gepleegd. Dat dit zo is heeft alles te maken met de regels van de rechtsstaat. Verdachten en daders van een misdrijf hebben net als alle burgers grondrechtelijke rechtsbescherming. In twee hoofdstukken kijken we naar het rechtsgebied waar je het meest over hoort en leest: het strafrecht. Het strafrecht gaat over de manier waarop de staat omgaat met burgers die de wet overtreden. In dit hoofdstuk bespreken we de opsporing en vervolging, in het volgende hoofdstuk de berechting.

De centrale vragen in dit hoofdstuk zijn: *Hoe zie je de grondbeginselen van de rechtsstaat terug in*

ons strafrecht? en Wat moet zwaarder wegen: zorgen voor de veiligheid van mensen of garanderen dat onze vrijheid en privacy niet worden aangetast?

6.1 DE RECHTSSTAAT EN HET STRAFRECHT

Als de overheid criminaliteit wil bestrijden, moet zij rekening houden met de grondbeginselen van de rechtsstaat. Daarbij zijn twee beginselen belangrijk: de grondrechten en het legaliteitsbeginsel.

Grondrechten en het strafrecht

Om te voorkomen dat grondrechten geschonden worden, gelden de volgende regels:

- Iedereen heeft recht op een **eerlijk** proces door een onafhankelijke en onpartijdige rechter.
- Een verdachte is onschuldig tot het tegendeel door de rechter bewezen wordt geacht. Dit heet het **onschuldvermoeden**. Dit betekent ook dat je pas verdachte bent als er een 'redelijk vermoeden' is van schuld aan een strafbaar feit.
- Er bestaan wettelijke regels voor de behandeling van verdachten. Vanwege onze vrijheidsrechten mag de politie een verdachte bijvoorbeeld niet zomaar arresteren en vasthouden. Deze regels voor politie en justitie staan in het **strafprocesrecht**.
- Iedereen heeft recht op een **advocaat**. Als een verdachte die niet kan betalen, subsidieert de overheid een (pro-Deo)advocaat.

Legaliteitsbeginsel en het strafrecht

De wet geeft de overheid allerlei bevoegdheden, maar het legaliteitsbeginsel zorgt ervoor dat er grenzen zijn aan wat de overheid binnen die bevoegdheden mag doen. Dit zie je terug in de volgende regels van het Wetboek van Strafrecht (WvS):

- Artikel 1 van het WvS luidt: "Geen feit is strafbaar dan op grond van een daaraan voorafgegane strafbepaling." Dit is het **strafbaarheidsbeginsel**. Je kunt niet veroordeeld worden voor iets wat volgens de wet niet strafbaar is.
- Een strafbepaling (de omschrijving in de wet van strafbare handelingen) moet duidelijk omschreven zijn, zodat iedereen weet wat wel en niet mag. Dus geen vage bewoordingen als 'de

staat in gevaar brengen' of 'iets crimineels van plan zijn'.

- De **ne bis in idem-regel** bepaalt dat je niet twee keer vervolgd kan worden voor hetzelfde vergrijp. Anders zou gelden: eens een verdachte, altijd een verdachte. Van deze regel wordt alleen in bijzondere gevallen afgeweken, bijvoorbeeld wanneer DNA-analyse nieuw hard bewijs oplevert tegen een vrijgesproken verdachte.
- Per delict is wettelijk vastgelegd wat de **maximumstraf** is die de rechter mag opleggen.
- De wet sluit de mogelijkheid om te straffen uit als de dader niet schuldig bevonden kan worden, bijvoorbeeld als er sprake is van noodweer of als de verdachte ontoerekeningsvatbaar was. Hierover lees je meer in het volgende hoofdstuk.
- Het recht om iemand te straffen **verjaart**, dat wil zeggen dat iemand bijvoorbeeld na twaalf jaar niet meer vervolgd kan worden voor een misdrijf. Voor ernstige misdrijven zoals moord, verkrachting en mensensmokkel geldt dit niet. De gedachte achter verjaring is dat naarmate de tijd verstrijkt het verkrijgen van betrouwbaar bewijsmateriaal steeds lastiger wordt.

Misdrijven en overtredingen

Het Wetboek van Strafrecht maakt onderscheid tussen misdrijven en overtredingen.

Misdrijven zijn ernstige strafbare feiten, zoals moord en doodslag, mishandeling, vrijheidsberoving, verkrachting, smaad en belediging en diefstal met geweld.

Politiewoord telt zwaarder

Om iemand te kunnen veroordelen zijn volgens de wet minimaal twee bewijsmiddelen nodig. Er is één uitzondering: als het bewijs uit de verklaring van een politieagent bestaat en hij heeft het voorval met eigen ogen gezien, is dat voldoende. Want anders zou een agent niet alleen op stap kunnen gaan. Ga maar na: constateert een agent iets, ook al is het een klein vergrijp zoals fietsen zonder licht, dan zou de overtreder vrijuit gaan, simpelweg omdat een tweede bewijsmiddel ontbreekt. Dat het politiewoord zwaar telt, zie je ook terug in de eed die agenten moeten afleggen. Zij beloven dat ze "zorgvuldig, onkreukbaar en betrouwbaar" zullen zijn. Bron: Quest

Bron 20

Overtredingen zijn minder ernstige strafbare feiten zoals het veroorzaken van overlast of het negeren van artikel 461 (verboden toegang voor onbevoegden).

Het verschil tussen overtredingen en misdrijven is belangrijk, omdat de straffen voor misdrijven gemiddeld hoger zijn. Bovendien blijven misdrijven veel langer in de zogenoemde 'justitiële documentatie' staan (het vroegere strafblad).

6.2 HET STRAFPROCES

Er zijn zes fasen aan te wijzen in het gehele traject na ontdekking van een misdrijf tot aan het moment dat de veroordeelde zijn straf ondergaat. Deze fasen zijn:

1. aanhouding;
2. opsporing (het onderzoek van het misdrijf) onder leiding van een officier van justitie;
3. de vervolging door het Openbaar Ministerie;
4. de berechting door een of meer rechters tijdens een openbare terechtzitting;
- (5. eventueel hoger beroep en cassatie;)
6. de uitvoering van de opgelegde straf.

Fase 1 tot en met 3 worden hierna besproken. Over de fasen 4 tot en met 6 lees je meer in het volgende hoofdstuk.
Het **Openbaar Ministerie** (in de persoon van een

officier van justitie) treedt op in naam van de staat en stuurt de politie aan bij de opsporing van plegers van misdaden. Vervolgens beoordeelt het OM op basis van de uitkomst of een verdachte vervolgd zal worden.

Aanhouding

Iemand is verdachte als er een redelijk vermoeden van schuld aan een misdrijf of overtreding bestaat. Als je verdachte bent, mag de politie je **staande houden** ofwel laten *stilstaan en vragen naar je personalia*. De politie kan een verdachte ook **aanhouden**, dit betekent *arresteren en meenemen naar het politiebureau voor verhoor*. Als iemand op heterdaad wordt betrapt, zoals bij een inbraak of een vechtpartij, is iedereen bevoegd diegene vast te houden tot de politie komt, ook een gewone burger.

Opsporing

De politie start de opsporing met het verzamelen van informatie, zoals het verhoren van de verdachte en eventuele getuigen. Het doel is te achterhalen wat er precies gebeurd is en welke bewijzen te vinden zijn. Het verslag hiervan gaat als **proces-verbaal** naar de officier van justitie die het opsporingsonderzoek verder leidt en beslist of de zaak voor de rechter komt. ?

Opsporingsbevoegdheden

Tijdens het opsporingsonderzoek mag de politie **dwangmiddelen** gebruiken. Behalve staande houden en aanhouden zijn dat fouilleren en inbeslagname van bewijsmateriaal, zoals computers en wapens. Voor sommige dwangmiddelen of bevoegdheden heeft de politie eerst toestemming nodig van de officier van justitie of rechter-commissaris, omdat er grondrechten van mensen in het geding zijn. Enkele voorbeelden:

- De politie mag een woning alleen binnengaan met een machtiging tot binnentreding, bijvoorbeeld om iemand aan te houden. Alleen als de politie vermoedt dat er in de woning ernstig of onmiddellijk gevaar voor personen of goederen is, mag het zonder machtiging.
- De politie mag een woning pas grondig doorzoeken met een huiszoekingsbevel.
- De politie mag speciale persoonsgegevens, zoals bankrekeningnummers, telefoonverkeer en internetgedrag, alleen opvragen na toestemming.
- Voor infiltratie in misdaadorganisaties is toestemming nodig.

Een verdachte langer vasthouden

Een verdachte heeft het recht te weten waar hij van verdacht wordt. Na de eerste negen uur op het politiebureau kan een (hulp)officier van justitie twee keer toestemming geven om iemand nog eens drie dagen vast te houden. Daarna is voor verlenging toestemming nodig van de rechter-commissaris. Als de officier van justitie of de advocaat de voorbereidingen voor een strafzaak na maximaal 110 dagen voorarrest nog niet heeft afgerond, volgt er een pro-formazitting. De rechter kan daarin besluiten de verdachte nog langer in **voorarrest** te houden en de rechtszaak uit te stellen. In Nederland zit iemand zelden meer dan een jaar in voorarrest.

Vervolging

Het OM heeft verschillende manieren om een strafzaak af te handelen. De officier kan een **transactie** (schikking) voorstellen, waarbij iemand akkoord gaat met een geldboete of een taakstraf en niet verder vervolgd wordt. Ook heeft het OM de mogelijkheid om bij lichte delicten te kiezen voor een **strafbeschikking** en zelf een straf op te leggen. Deze mogelijkheid lijkt op een schikking, maar het verschil is dat bij een strafbeschikking de schuld vaststaat.

Diefstal eindigt in drama

OLDENZAAL – De vrouw van wie de politie beelden op tv toonde toen zij een portemonnee stal, heeft zelfmoord gepleegd. Het is niet duidelijk of de zelfdoding direct verband hield met de beelden. De diefstal betrof een portemonnee, die een klant per ongeluk in de Xenos had laten liggen. Na uitzending van de beelden gaf de vrouw zich meteen aan. Op internet, waar het filmpje van de diefstal ook te zien was, kreeg ze een stortvloed van beledigingen over zich heen. De dag erna beroofde ze zich van het leven. Het OM staat achter de uitzending, want op niet vertoonde beelden zou te zien zijn dat de vrouw, die overigens geen strafblad had, meerdere kansen had “om tot inkeer te komen”. Maar criminoloog Judith van Erp vindt dat de proportionaliteit volstrekt weg is. “Ik zie hier geen beroeps crimineel aan het werk, het gaat om een impulsieve daad. Als je de gevolgen kent van verspreiding van beelden op internet, dan lijkt me dit niet de goede manier.” Bron: AD

Bron 21

Verder kan de officier **seponeren**, dat wil zeggen *besluiten om niet verder te vervolgen*. Dit kan hij doen als hij het misdrijf niet ernstig genoeg vindt, als hij oordeelt dat de dader al genoeg gestraft is of als hij denkt de zaak niet te kunnen winnen omdat er onvoldoende bewijs is. Als de officier seponert, is een verdachte van de hele zaak af. Van alle zaken die bij de officier terechtkomen, wordt ongeveer een op de vijf geseponeerd.

Ten slotte kan de officier van justitie een zaak voor de rechter laten komen. Omdat het OM als enige deze bevoegdheid tot **vervolgen** heeft, spreken we over **vervolgingsmonopolie**. Over het verloop van een rechtszaak lees je meer in het volgende hoofdstuk.

6.3 VEILIGHEID, VRIJHEID

Het is belangrijk voortdurend de vinger aan de pols te houden bij ontwikkelingen die grondrechten van burgers kunnen aantasten. Die ontwikkelingen zijn er zowel bij de opsporing als bij de vervolging.

Uitbreiding opsporingsbevoegdheden

De professionalisering van de misdaad en de grotere terroristische dreiging hebben geleid tot uitbreiding van de opsporingsbevoegdheden. In beide gevallen is het de vraag of de overheid daarmee niet te veel macht heeft gekregen, waardoor de rechten van burgers worden aangetast.

Georganiseerde misdaad

De **Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden** (Wet BOB) geeft de politie onder voorwaarden de bevoegdheid tot zogenoemde 'inkijkoperaties', waarbij de politie in het geheim een pand doorzoekt. Ook is de politie in bijzondere situaties én met toestemming van hogerhand bevoegd om te infiltreren in misdaadorganisaties, waarbij de opsporingsagenten – om geloofwaardig te lijken – soms iets mogen doen wat normaal gesproken strafbaar is. Bijvoorbeeld wapens of cocaïne smokkelen.

Om criminaliteit te voorkomen of op te sporen zet de politie steeds meer middelen in zoals camera's, satellieten en af luisterapparatuur. Zo kan de gemeente Amsterdam met camera's op diverse plekken auto's in de stad volgen en geeft het wets-

voorstel **Computercriminaliteit III** agenten onder bepaalde voorwaarden de bevoegdheid om te hacken, zodat ze verdachten via de eigen webcam en microfoon in de gaten kunnen houden.

Voorstanders van dit soort technische mogelijkheden wijzen stevast op de veiligheid voor burgers omdat de criminaliteit er effectiever mee kan worden bestreden. Tegenstanders beschouwen het als een ontoelaatbare inbreuk op de privacy van burgers en dus op hun grondrechten. Dat zet de rechtsstaat onder druk, vinden zij. Eenzelfde discussie speelt bij de vraag of justitie toegang mag krijgen tot onze e-mails en apps. Tegenstanders vinden dat dit juist zorgt voor minder in plaats van meer veiligheid en wijzen op landen waar politieke dissidenten hun leven niet meer zeker zijn als hun versleutelde apps gekraakt worden.

Terrorisme

Ook bij bestrijding van terrorisme zijn de rechten van burgers in het geding. Omdat Nederland mogelijk doelwit van terroristische aanslagen is, zijn de bevoegdheden van de politie uitgebreid, onder meer met de **Wet opsporing terroristische misdrijven**. Zo is de definitie van het begrip 'verdachte' zodanig aangepast, dat bij een terrorismeverdachte niet langer sprake hoeft te zijn van een redelijk vermoeden van schuld aan strafbare handelingen. Aanwijzingen dat iemand een terroristisch misdrijf voorbereidt zijn al voldoende.

Uitbreiding vervolgingsbevoegdheden

Bij de vervolging zien we eveneens dat de uitbreiding van bevoegdheden op gespannen voet staat met grondrechten van burgers. Zo kan de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) door de **Wet afgeschermd getuigen** anonieme getuigenverklaringen gebruiken in rechtszaken tegen terrorismeverdachten. Voor die verdachten is het dan lastig zich goed te verdedigen. Eerder las je dat het Openbaar Ministerie bij minder zware delicten zelf mag bepalen of iemand schuldig is en dan zelf een straf kan opleggen. De wetgever heeft het OM deze mogelijkheid tot **strafbeschikking** gegeven om de werkdruk van rechters te verlagen en om strafzaken sneller te kunnen afhandelen. Tegenstanders wijzen er echter op dat burgers hierdoor minder goed beschermd zijn tegen de overheid, omdat het OM nu

"Een buitengewoon vervelend gevoel"

John van den Heuvel, misdaadjournalist voor De Telegraaf, werd zeven maanden afgeluisterd door de rijksrecherche. Hoe kwam hij erachter? "Ik werd getipt door een advocaat, die telefoongesprekken van mij in een strafdossier zag zitten.

Justitie bleek een machtiging te hebben voor twee weken, maar ze hadden de tap gewoon door laten lopen, ook op mijn mobiele telefoon en mijn privélijn." Het is een "buitengewoon vervelend gevoel", aldus de journalist. "Maar het is vooral vervelend voor de mensen die mij benaderen met tips. Ik merkte in de periode erna dat bronnen veel voorzichtiger waren. Het gaat dan niet alleen om criminelen, maar juist om mensen die bij de overheid werken." Bron: NRC

Bron 22

niet alleen vervolgt, maar ook bestraft. Terwijl de verdeling der machten in onze rechtsstaat juist voorschrijft dat de rechtsprekende macht onafhankelijk moet zijn van de andere twee machten.

Iets vergelijkbaars zien we bij de **nationale terroristenlijst**, die wordt opgesteld met informatie van opsporingsdiensten. Je kunt op deze lijst komen terwijl je schuld (nog) niet door een rechter is vastgesteld en krijgt dan te maken met allerlei sancties. Niemand mag dan zaken met je doen, je kunt niet meer pinnen en je uitkering of studiefinanciering wordt stopgezet.

Bij de uitbreiding van opsporings- en vervolgingsbevoegdheden is telkens de afweging: in welke situatie is het gerechtvaardigd om vrijheid in te perken in ruil voor meer veiligheid? En zorgt die inperking ook echt voor meer veiligheid?

Niet alleen burgers, ook politici verschillen hierover van mening. Zo zijn partijen als de VVD en PVV voorstander van meer vrijheidsbeperkende maatregelen om criminaliteit en terrorisme tegen te gaan, terwijl partijen als GroenLinks en D66 er fel op tegen zijn omdat daarmee grondrechten worden aangetast. Zij wijzen erop dat terroristische organisaties er juist op uit zijn om onze rechtsstaat te beschadigen en ons onze vrijheden af te nemen.

“Rookverslaafd maken is crimineel”

Anne Marie van Veen is longkankerpatiënte. Ze klaagde als eerste in Europa tabaksfabrikanten aan voor het opzettelijk beschadigen van de gezondheid. De aanklacht is poging tot moord en opzettelijke benadeling van de gezondheid. Van Veen, die op haar vijftiende begon met roken: “Ze bedenken elke keer wat nieuws: een smaakje, suiker of een hoestdemper erin. Als moeder moet ik mijn drie kinderen beschermen en dat doe ik met deze strafzaak.” Ze vervolgt: “Als je van roken ziek wordt, hoor je altijd het argument: eigen schuld, dat had je kunnen weten.” Maar kinderen zijn volgens haar niet oud en wijs genoeg om die verantwoordelijkheid te dragen. “Die proberen stiekem iets uit en binnen vier weken zijn ze verslaafd gemaakt. Bewust. Opzettelijk. Ik noem dat crimineel.” Dat de politiek de toegestane leeftijd heeft verhoogd naar 18 jaar, daar schiet je als ouder volgens Van Veen dus niets mee op. “Ik ben er volgend jaar misschien niet meer, maar dit is het laatste wat ik voor mijn kinderen kan doen.”

Bron: Trouw

Bron 23

o Wie wordt crimineel?

Veel criminologen en psychologen houden zich bezig met de vraag hoe criminaliteit ontstaat. Want als je daar meer over weet, kun je criminaliteit effectiever bestrijden. Op deze bladzijden staan zeven theorieën over de oorzaken van crimineel gedrag. Welke theorie geeft volgens jou de beste verklaring?

Rationele keuzetheorie

Volgens deze oorspronkelijk economische theorie van Adam Smith kiest ieder individu steeds voor zichzelf de meest gunstige optie. Daarbij weegt hij als rationeel denkend wezen voor- en nadelen tegen elkaar af. Volgens Marcus Felson geldt deze theorie ook voor criminelen: stelen wordt aantrekkelijker als de pak-kans klein is. Dus: de gelegenheid maakt de dief.

Aangeleerd gedragtheorie

De Amerikaanse socioloog Edwin Sutherland deed in de jaren dertig van de vorige eeuw onderzoek in achterstandswijken van Chicago. Hij concludeerde dat crimineel gedrag aangeleerd is. Wanneer jongeren intensief contact hebben met anderen die al crimineel zijn, is de kans groot dat zij ook crimineel worden. Het gezin, de buurt en de vriendengroep zijn hierbij bepalend. De aangeleerd gedragtheorie verklaart hoe crimineel gedrag van de ene op de andere persoon wordt doorgegeven.

Volgens Sutherland verschillen criminelen niet wezenlijk van andere mensen. Ze hebben geen afwijkende persoonlijkheidskenmerken en ze hebben dezelfde doelen in het leven als alle andere mensen. Criminelen hebben alleen het verkeerde gedrag aangeleerd om die doelen te bereiken.

"OP STRAAT DEEL JE EERDER EEN KLAP UIT. ZO BEN IK OPGEVOED. EERST SLAAN, DAN PRATEN."

Willem Holleeder

Bindingstheorie

Volgens de criminoloog Travis Hirschi is ieder mens voor een deel tot het slechte geneigd, in iedereen schuilt een 'misdadiger'. De meesten van ons gedragen zich netjes omdat wij bindingen hebben die we niet zomaar op het spel zetten: onze banden met familie en vrienden, collega's, enzovoort. Deze bindingen vormen als het ware een rem op de criminele neigingen die we allemaal hebben. Mensen die weinig of geen bindingen hebben, zullen daarom eerder toegeven aan hun onmaatschappelijke en criminele neigingen. Hirschi benadrukt het belang van sociale controle om maatschappelijke bindingen te versterken en criminaliteit te bestrijden.

Anomietheorie

De socioloog Robert Merton zegt dat mensen eerder crimineel gedrag vertonen als ze er niet in slagen hun levensdoelen te bereiken. Iedereen in de westerse samenleving wil, volgens Merton, zo hoog mogelijk op de maatschappelijke ladder komen. Maar sommige mensen zien dat hun kansen in de samenleving worden beperkt door hun afkomst of omdat zij geen diploma hebben behaald. Een deel van hen zal zijn doel bijstellen: dan maar geen mooi woonhuis of een dure auto. Anderen gaan strafbare middelen als inbraak, fraude en drugshandel gebruiken om toch de gewenste welvaart te krijgen. Merton noemt dit anomie, dat wil zeggen niet volgens de gangbare, wettelijke regels.

Sociobiologie

Bioloog Edward Wilson probeerde aan te tonen dat het menselijk gedrag minstens net zo sterk wordt bepaald door genetische, dus erfelijke factoren als door opvoeding en cultuur. Zo hebben veel agressieve criminelen een hoog testosteronniveau. En kinderen met sterk asociaal gedrag hebben vaker een lage hartslag. Ze hebben daardoor minder last van angst en zijn minder bang voor straf. Dat is de biologische verklaring. Maar biosociale wetenschappers benadrukken de wisselwerking tussen biologische factoren en omgevingsfactoren zoals opvoeding en cultuur. Bij het kind met veel testosteron of een lage hartslag wordt de kans op crimineel gedrag dus pas groter als het opgroeit in een gewelddadig gezin of onveilige buurt. Door de ontdekking van het DNA is de sociobiologie nu als wetenschap geaccepteerd.

Neurobioloog Dick Swaab gaat nog een stap verder en stelt dat al ons gedrag wordt bepaald door de structuur en de werking van onze hersenen, die vastliggen door onze genetische achtergrond.

Het begin van de sociobiologische theorie vinden we bij de negentiende-eeuwse Italiaanse gevangenisarts Lombroso die zei dat je criminelen kunt herkennen aan hun uiterlijk. Nadat hij gevangenen had onderzocht, was zijn conclusie: criminelen hebben een asymmetrisch gezicht, hoge jukbeenderen en doorlopende wenkbrauwen. Inmiddels worden zijn ideeën als achterhaald beschouwd.

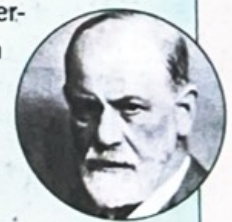
Zelfcontroletheorie

Hirschi ontwikkelde later samen met criminoloog Michael Gottfredson een tweede theorie: gebrek aan zelfcontrole is de belangrijkste oorzaak van crimineel gedrag. Van de kinderen met weinig discipline is dertig jaar later 43 procent veroordeeld voor een strafbaar feit. Bij de kinderen met veel discipline is dat slechts 13 procent. Als je je emoties, gedrag en verlangens slecht kunt beheersen leidt dat niet alleen eerder tot crimineel gedrag, maar zijn andere vormen van risicovol gedrag ook waarschijnlijker, zoals roken, alcohol- en drugsgebruik en te veel of verkeerd eten. Het tijdens de opvoeding aanleren van discipline en zelfbeheersing is daarom belangrijk voor het latere sociale functioneren.

Psychoanalyse

Volgens Sigmund Freud, de grondlegger van de psychoanalyse, is er een verband tussen crimineel gedrag en een storing in de psyche. Freud gaat ervan uit dat elke psyche is opgebouwd uit drie delen: het id, ego en superego.

- Het id is het onderbewuste en bevat instinctieve driften als seks en agressiviteit.
- Het ego is het bewuste deel dat de overhand krijgt als we 'volwassen' worden.
- Het superego is het geweten, de 'innerlijke beoordelaar', waardoor we gevoelens van schuld en schaamte hebben.

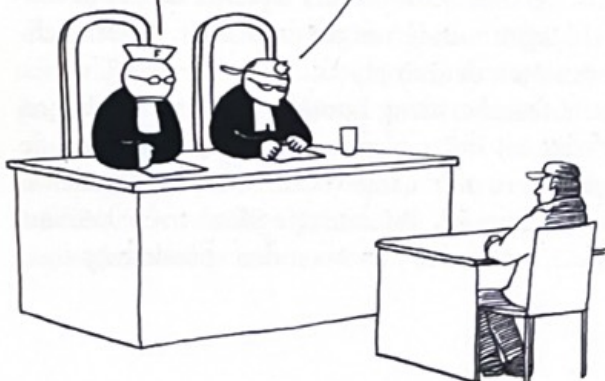
Wanneer de balans tussen deze drie delen verstoord raakt, kan dit volgens Freud leiden tot afwijkend of crimineel gedrag. Als iemand bijvoorbeeld als kind geen goed inlevingsvermogen ontwikkelt, 'voelt' hij niet waarom hij een ander niet mag slaan. Omdat hij zich niet kan verplaatsen in de positie van het slachtoffer is er geen rem op zijn agressiviteit. Er is dan geen sprake van geïnternaliseerd gedrag.

FOKKE & SUKKE

ZIJN NIET BOOS MAAR WEL TELEURGESTELD

NOU BENT U HIER
ALWEER ONDANKS
DIE TAAKSTRAF...

...HET LIJKT WEL
OF U HET MOORDEN
NIET KUNT LATEN.

Hoofdstuk

7 Strafrecht: berechting

ONSCHULDIG IN GEVANGENIS

Wetenschapsfilosoof Ton Derksen vroeg in 2006 om herziening van de zaak-Lucia de Berk. Verpleegster De Berk had levenslang gekregen voor de moord op meerdere patiënten. Statistiek speelde een belangrijke rol bij haar veroordeling: "Er is geen enkele aanneembelijke verklaring gevonden voor het feit dat de verdachte in korte periode bij zoveel overlijdensgevallen betrokken was", aldus het

rechtbankdossier. Uiteindelijk werd ze vrijgesproken, mede door onderzoek van Derksen. "Het is vanzelfsprekend dat ook in een rechtsstaat in processen eindeloos veel fouten worden gemaakt. Een echte rechtsstaat toont zich in de manier waarop met gemaakte fouten wordt omgegaan." Ook burgers mogen zich wel eens achter de oren krabben, meent Derksen. "In Nederland was het lange tijd een fatsoensnorm dat het erger is om één onschuldig iemand de gevangenis in te sturen dan om tien schuldigen te laten lopen. Die norm is opgeschoven. Uit onderzoek blijkt dat steeds meer studenten het niet erg vinden als er onschuldigen worden opgepakt. We halen onze schouders erover op hoe er met rechten van een ander wordt omgesprongen. Dat offer willen we blijkbaar graag brengen voor onze veiligheid."

Bron: Trouw

Stelling: "Liever één onschuldige moordverdachte in de gevangenis dan tien schuldige moordenaars op straat."

Als een officier van justitie na de opsporing concludeert dat de verdachte schuldig is aan een misdrijf en straf verdient, brengt hij de zaak voor de rechter. In dit hoofdstuk kijken we hoe het strafproces verloopt. De achterliggende vraag is: *Op welke manieren zorgt het strafrecht voor rechtvaardigheid?*

7.1 VOOR DE RECHTER

Bij strafvervolgning stuurt de officier van justitie de verdachte een **dagvaarding**. In deze brief staat wanneer de verdachte voor de rechter moet verschijnen en waarvan hij of zij beschuldigd wordt.

Dit laatste heet de **tenlastelegging**. Een volwassen verdachte is niet verplicht op de zitting van zijn strafzaak te verschijnen. Verdachten die nog geen 18 jaar waren op het moment van het misdrijf, zijn dat wel.

Een strafzaak begint bij de rechtbank en is in principe openbaar. Slechts enkele zaken, bijvoorbeeld tegen minderjarige verdachten, vinden achter gesloten deuren plaats.

Op de **terechtzing** hoort de rechter de getuigen en kijkt hij kritisch naar het bewijs dat tegen de verdachte wordt aangevoerd. Ook de verdachte wordt verhoord. Bij ernstige misdrijven hebben ook slachtoffers of nabestaanden spreekrecht.

Aan het eind van de zitting houdt de officier van justitie zijn **requisitoir** en vraagt om een bepaalde straf, waarna de advocaat zijn **pleidooi** houdt. De verdachte heeft altijd recht op het laatste woord. De rechter doet uiterlijk veertien dagen na de terechtzitting uitspraak. Eenvoudige strafzaken worden in één zitting afgehandeld, grote strafzaken kunnen maanden duren.

Hoger beroep

Na het vonnis van de rechtbank is er hoger beroep mogelijk. Zowel het OM als de verdachte kunnen in hoger beroep gaan als zij niet tevreden zijn met het vonnis. De zaak komt dan voor het **gerechtshof**, waar de strafzaak helemaal wordt overgedaan. Daarna is er nog de mogelijkheid om in **cassatie** te gaan bij de **Hoge Raad**. Deze doet de zaak niet over, maar kijkt uitsluitend of het recht juist is toegepast. De Hoge Raad controleert bijvoorbeeld of het terecht is dat het gerechtshof een bepaalde getuige niet heeft gehoord. Stelt de Hoge Raad vast dat het recht niet juist is toegepast, dan moet het gerechtshof de zaak opnieuw behandelen.

De uitspraken van de Hoge Raad vormen een richtlijn voor lagere rechters. Uit deze jurisprudentie leiden ze af hoe ze moeten omgaan met toekomstige, soortgelijke zaken.

Na cassatie zijn bij de Nederlandse rechter in principe alle mogelijkheden uitgeput. Toch kan iemand die meent dat hij onterecht in de gevangenis zit of heeft gezeten, in uitzonderlijke gevallen een verzoek indienen om de zaak te heropenen. Dat heet een **herziening ten voordele**. Bijvoorbeeld als een getuige zijn eerdere verklaring intrekt of als nieuw ontlastend DNA-materiaal wordt gevonden.

Strafuitsluitingsgronden

Rechters moeten niet alleen oordelen of het ten laste gelegde bewezen is, maar ook of in de specifieke situatie het feit en de dader strafbaar zijn.

Wil er sprake zijn van een strafbaar feit dan moet de dader dit willens en wetens gedaan hebben: bij zijn volle verstand en uit eigen wil. Soms heeft iemand het feit wel gepleegd, maar wordt hij toch niet strafbaar geacht. We spreken dan van strafuitsluitingsgronden. Hierbij maken we onderscheid tussen rechtvaardigingsgronden en schulduitsluitingsgronden.

RECHTBANKEN EN RECHTERS

Bron 24

Rechtvaardiging

Bij rechtvaardigingsgronden is het gepleegde feit door de bijzondere omstandigheden niet meer strafbaar. De meest voorkomende zijn:

- **Noodweer.** Dit betekent dat je jezelf of een ander verdedigt tegen geweld. In zo'n geval ben je niet strafbaar, tenminste als het door jou gebruikte geweld in verhouding staat tot het

Scooterrijders veroordeeld

DEN BOSCH – Het gerechtshof heeft de twee mannen die tijdens hun vlucht voor de politie een voetganger in Nijmegen doodreden alsnog veroordeeld. Ze reden met hoge snelheid weg op een scooter, zonder verlichting, tegen het verkeer in en door rood. Beide mannen hebben nu gevangenisstraf gekregen wegens dood door schuld in het verkeer. De een vier jaar, de ander drie jaar en negen maanden. Ook moeten zij de nabestaande van het slachtoffer 10.000 euro schadevergoeding betalen. Eerder werden de mannen nog vrijgesproken omdat niet bewezen kon worden wie de bestuurder was van de scooter. Maar de Hoge Raad vond dat dat een veroordeling niet in de weg hoefde te staan en verwees de zaak terug naar het gerechtshof. Als de vlucht al was bedacht bij het plan voor de overval, konden beide scooterrijders verantwoordelijk gehouden worden, aldus de Hoge Raad. Bron: AD

Bron 25

gevaar of de dreiging. Als je pas nadat je bent aangevallen op zoek gaat naar de dader om hem in elkaar te slaan, is er uiteraard geen sprake van noodweer.

- **Overmacht-noodtoestand.** Als je bijvoorbeeld het bordje 'verboden toegang' negeert om een kind te redden, dan ben je niet strafbaar.
- **Ambtelijk bevel.** Als je op de snelweg vanwege een ongeluk door een agent de vluchtstrook op bent gestuurd en je krijgt hiervoor verderop van een andere agent een bekeuring, dan kun je je op deze rechtvaardigingsgrond beroepen.

Niet schuldig

Bij schulduitsluitingsgronden is het feit wel strafbaar, maar heeft de dader geen schuld. De belangrijkste hiervan zijn:

- **Psychische overmacht.** Zo werd een vrouw die na jarenlange geestelijke en lichamelijke mishandeling haar partner doodstak, ontslagen van rechtsvervolging. Omdat de vrouw zich tijdens de daad in een abnormale geestestoestand bevond, was zij niet schuldig.
- **Noodweerexces.** Hiervan is sprake als je door een aanval volledig in de war raakt. In een paniecreactie pak je bijvoorbeeld een mes dat ergens ligt en je steekt een aanvaller neer die zelf geen wapen heeft.

- **Ontoerekeningsvatbaarheid.** Als iemand echt niet verantwoordelijk gesteld kan worden voor het gepleegde delict, verklaart de rechter hem of haar ontoerekeningsvatbaar. Dit gebeurt vaak bij een geestelijke stoornis of wanneer de dader tijdelijk psychisch volledig buiten zinnen was. In plaats van straf, legt de rechter dan een vrijheidsbenemende maatregel op: tbs. De patiënt komt dan in een tbs-kliniek voor een psychiatrische behandeling. Is het gepleegde delict een geweldsmisdrijf, en vormt de dader ook na behandeling nog een gevaar voor de samenleving, dan kan de rechter de tbs telkens verlengen.
- **Afwezigheid van schuld.** Als een winkelier gestolen goederen verkoopt, maar zijn personeel weet dat niet, dan is het personeel niet schuldig aan heling. Dit 'geen schuld' wordt uiteraard niet snel als uitsluitingsgrond aangenomen.

Als = te beschuldigen v. d. staat

7.2 DE STRAF

Als het ten laste gelegde bewezen is en er geen enkele strafuitsluitingsgrond van toepassing is, kan de rechter een straf opleggen. In het Wetboek van Strafrecht staan de drie hoofdstraffen omschreven:

- **Geldboete.** Deze straf wordt meestal opgelegd in combinatie met een andere hoofdstraf. Als iemand zijn boete niet betaalt, moet hij in plaats daarvan naar de gevangenis.
- **Taakstraf.** Deze alternatieve straf kan worden opgelegd in plaats van een vrijheidsstraf of een geldboete. Het kan een werkstraf zijn (maximaal 240 uur) en/of een gedragstraining om herhaling te voorkomen, bijvoorbeeld dat een agressieve dader leert hoe hij zich moet beheersen.
- **Vrijheidsstraf.** Bij overtredingen spreken we over hechtenis, die maximaal 16 maanden kan duren. Bij misdrijven noemen we het gevangenisstraf. Een kwart van de daders van misdrijven wordt bestraft met gevangenisstraf. De zwaarste straf in Nederland is levenslang. De zwaarste tijdelijke gevangenisstraf is dertig jaar.

Naast deze hoofdstraffen kan de rechter een **bijkomende straf** opleggen. Voorbeelden zijn intrekking van het rijbewijs, een stadionverbod of een verbod om het beroep van arts of psycholoog nog langer uit te oefenen. Bijkomende straffen hebben meestal een relatie met het gepleegde delict.

Ten slotte zijn er zogenaamde **strafrechtelijke**

maatregelen, zoals schadevergoeding aan slachtoffers, verplichte behandeling in een afkick-kliniek, tbs of het ontnemen van door misdaad verkregen geld. Deze maatregelen zijn vooral bedoeld om de samenleving te beschermen of om de schade van het misdrijf te herstellen. Een ander voorbeeld van een maatregel is **onttrekking** aan het verkeer van in beslag genomen goederen. De dader krijgt dan bepaalde spullen, zoals wapens en drugs, niet meer terug.

Daarnaast is er de **ontneming** van wederrechtelijk (= in strijd met het recht) voordeel. Dit is de plukze-maatregel, waarbij de veroordeelde de winst kwijt is die hij met het misdrijf heeft gemaakt. Een drugs crimineel moet bijvoorbeeld afstand doen van zijn dure auto. Of een hennepkweker moet zijn winst inleveren.

Soms wordt een deel van de straf voorwaardelijk opgelegd. Houdt de dader zich in zijn proeftijd aan de voorwaarden, dan wordt dat deel van de straf niet uitgevoerd.

Functies van straffen

Met het opleggen van een straf streeft de rechter meestal verschillende doelen na. Welke doelen het belangrijkste worden gevonden, is niet alleen afhankelijk van de persoon van de dader en de omstandigheden rond het gepleegde delict, maar ook van opvattingen over criminaliteit en straf in de samenleving (zie bladzijde 70-71).

We onderscheiden vijf functies van straf:

Moeder beboet voor dronken tiener

DEN HAAG – Ouders die een feestje organiseren voor hun kind zijn verantwoordelijk voor het alcoholgebruik van minderjarigen. Met dat argument heeft de rechter een vrouw veroordeeld tot een geldboete van 400 euro, waarvan 300 euro voorwaardelijk. Op een feestje van de dochter van de vrouw was een veertienjarig meisje onwel geworden. Ze kwam laveloos in het ziekenhuis terecht. De veroordeling is volgens de rechter een signaal aan andere ouders: "Jij bent verantwoordelijk voor wat er op een feestje in jouw huis gebeurt."

Bron: NOS

Bron 26

- **Wraak en vergelding.** Misdaad mag niet lonen; het leed dat iemand die een misdrijf pleegt toebrengt, moet (via de rechter) vergolden worden.
- **Afschrikking.** Door de dader te bestraffen, willen we voorkomen dat hij in de toekomst in herhaling vervalt. Tegelijk moet de straf ook anderen in de samenleving afschrikken om de fout in te gaan.
- **Voorkomen van eigenrichting.** Als er geen rechter is om schuldigen te straffen, gaan mensen het zelf doen en wordt het een chaos. Het strafsysteem is mede ontstaan om dit tegen te gaan.

- **Resocialisatie.** Met een straf probeert de overheid het gedrag van een crimineel te verbeteren, zodat hij zich aanpast aan de normen van de samenleving.
- **Beveiliging van de samenleving.** Vooral bij ernstige gewelds- en zedendelicten dienen lange celstraffen de maatschappij te beschermen: zolang de dader vastzit kan hij geen nieuwe misdrijven plegen.

Rechten (ex-)gedetineerden

De zorg voor gevangenen is geregeld in het recht voor gedetineerden. Ook als iemand veroordeeld is en een straf uitzit, houdt hij rechten: recht op voeding, bezoek en ontspanning.

Veroordeelden met meer dan een jaar celstraf hebben in principe recht op **voorwaardelijke invrijheidstelling** na het uitzitten van twee derde van de straf. Iemand komt dan vrij op bepaalde voorwaarden. Zo'n voorwaarde kan zijn verplicht contact met de **reclassering** of een contactverbod met het slachtoffer.

Ex-gedetineerden hebben verder recht op ondersteuning door de reclassering bij hun terugkeer naar de maatschappij.

Strafrecht voor jongeren

Kinderen onder de 12 jaar zijn strafrechtelijk niet aansprakelijk voor hun daden en worden niet vervolgd als ze een strafbaar feit plegen. Wel kan de rechter het gezin onder toezicht stellen of de kinderen uit huis plaatsen.

Voor jongeren van 12 tot en met 17 jaar is er het **jeugdstrafrecht**. Lichte misdrijven zoals kleine diefstallen en vernielingen worden zo veel mogelijk via een **Haltbureau** afgedaan. De Halt-straf is een vrijwillig alternatief om een echte straf of maatregel te voorkomen. Je biedt bijvoorbeeld excuses aan aan het slachtoffer, of vergoedt schade. Bij zwaardere misdrijven komen jongeren voor de kinderrechter. Deze kan maximaal een jaar (voor jongeren van 12 tot 15 jaar) of twee jaar (voor jongeren van 16 en 17 jaar) detentie in een jeugdgevangenis opleggen. Daar wordt gewerkt aan achterliggende problemen, zoals het leren omgaan met geld en bedwingen van agressie. Bij ernstige persoonlijke stoornissen kan de rechter ook besluiten tot een verblijf in een behandelcentrum. Het jeugdstrafrecht is sterk gericht op **resocialisatie**. Veel meer dan bij volwassenen gaat men ervan uit dat jongeren weer op het rechte pad kunnen komen.

Jongeren van 16 tot 23 jaar kunnen ook te maken krijgen met het **adolescentenstrafrecht**. Bij deze groep, verantwoordelijk voor een derde van alle misdrijven in Nederland, kan de rechter kiezen tussen jeugdstrafrecht of volwassenenstrafrecht. Jongeren verschillen namelijk in hun ontwikkeling; de een is sneller volwassen dan de ander. De rechter kan hiermee rekening houden. Een wat kinderlijke 21-jarige dader berecht hij bijvoorbeeld als jeugdige, terwijl een veel volwassener 16-jarige straf krijgt volgens het volwassenenstrafrecht.

7.3 STRAFRECHT IN BEWEGING

Niet alleen bij de opsporing en vervolging zie je veranderingen die discussie oproepen, maar ook in de rechtspraak. We geven enkele voorbeelden:

- **Uitbreiding spreekrecht.** Slachtoffers en nabestaanden van zware misdrijven hebben meer rechten gekregen tijdens het strafproces. Tegenwoordig kunnen drie nabestaanden tijdens de zitting vertellen welk leed hen is aange-

daan. Is het slachtoffer zelf niet in staat om te vertellen over de gevolgen van het misdrijf, dan kan hij dat door iemand anders laten doen. Verder mogen slachtoffers aangeven welke straf zij wensen. Tegenstanders van de uitbreiding van het spreekrecht, vooral advocaten, zijn bang dat rechters zich bij hun beslissing te veel laten leiden door de verhalen van de slachtoffers, waardoor de rechter minder objectief kan oordelen. Legt de rechter een veel lagere straf op dan de slachtoffers 'eisen', dan ligt bovendien frustratie op de loer.

- **Taakstraf ingeperkt.** Dankzij de Wet beperking taakstraffen mogen rechters sinds 2012 niet meer alleen een taakstraf opleggen bij gewelds- en zedenmisdrijven, iets wat rechters overigens al bijna nooit deden. Ook een dader die opnieuw in de fout gaat, kan niet enkel en alleen een taakstraf krijgen. Veel rechters zijn ontevreden over deze beperkingen, omdat ze hierdoor minder vrijheid hebben om zelf een gepaste straf te kiezen.

Strenger straffen?

In de politiek en de samenleving is er voortdurend discussie over de vraag of er wel hard genoeg wordt gestraft. Kijken we naar de bestraffing door de jaren heen, dan zien we dat rechters alleen voor zware geweldsmisdrijven zoals moord en doodslag duidelijk zwaardere straffen zijn gaan opleggen. Daarnaast is de **maximale tijdelijke straf** wettelijk verhoogd van twintig naar dertig jaar en zijn er stemmen die dit willen verhogen naar veertig jaar. Ook is het aantal levenslang veroordeelden flink gestegen: de afgelopen tien jaar werden ruim twintig mensen veroordeeld tot levenslang, een verdubbeling ten opzichte van de twintig jaar ervoor. Nederland heeft deze zwaarste straf na kritiek van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens wel aangepast, waardoor je met levenslang nu toch kans hebt ooit weer vrij te komen. De kritiek luidde dat opsluiting zonder zicht op vrijlating onmenselijk is.

Zijn computers beter dan rechters?

Tussen 2030 en 2040 zullen computers het merendeel van de vonnissen voor hun rekening nemen. Die voorspelling doet hoogleraar Recht en Informatica Jaap van den Herik: "De rechterlijke macht zal alleen nog de moeilijke gevallen bekijken." Hij lijkt gelijk te krijgen, want een groot aantal juridische beslissingen wordt nu al door computers voorbereid. "De naturalisatieprocedure gaat al volledig automatisch met een checklist. Hetzelfde geldt bij de toekenning van koninklijke onderscheidingen." De computer beslist in deze gevallen weliswaar nog niet, maar geeft wel telkens een advies.

Wetenschappers lieten computers arresten van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens beoordelen. In 79 procent van de 600 gevallen kwam de computer tot dezelfde uitkomst als het Hof. Van den Herik: "Je kunt computers pas inzetten bij 99,9 procent juistheid. Je moet eerst bewijzen dat de computer het echt beter doet dan rechters." Bron: Mr-Online

Bron 27

o Wat is de beste straf?

Wat de beste straf is, hangt af van wat je ermee wilt bereiken. Straffen we om de criminaliteit te verminderen? Of om een misdrijf te vergelden? We kijken op deze bladzijden naar twee hoofdstraffen: taakstraf en gevangenisstraf.

HOE STRAFT DE RECHTER?

Bron: CBS

Werkstraf in eigen wijk

ROTTERDAM – Voor straf papier prikken of straatvegen in de eigen wijk kan vernederend zijn, maar volgens de gemeente Rotterdam is het de toekomst. De maatregel geldt voor 12- tot 18-jarige daders. Jongeren gaan vaak in de eigen wijk over de schreef. Daarom is het volgens Rotterdam logisch dat zij uitgerekend dicht bij huis aan de slag moeten. "Deze aanpak heeft diverse voordelen: de buurt ziet dat de overlastgevers iets terug doen voor de maatschappij, en waar mogelijk herstellen de jongeren de schade die ze zelf hebben aangericht", aldus de Rotterdamse wethouder voor Veiligheid. Bron: AD

Is een taakstraf zinvol?

"Ik zie ze regelmatig aan het werk met hun hesjes. Maar van hard werken is geen sprake. Een beetje in het zonnetje meisjes nafluiten en zo, dat is geen straf." Telegraaflezer

"Ik heb een baan en heb vijf weken vrijaf moeten nemen. Zo doe ik mijn werkstraf in één keer en kan ik verder met mijn leven."

Marco, repareert spullen in een kringloopwinkel (100 uur voor huiselijk geweld)

"Daders met een werkstraf gaan minder vaak opnieuw de fout in dan kort gestrafte gedetineerden, zo blijkt uit onderzoek." Laurens, medewerker van de reclassering

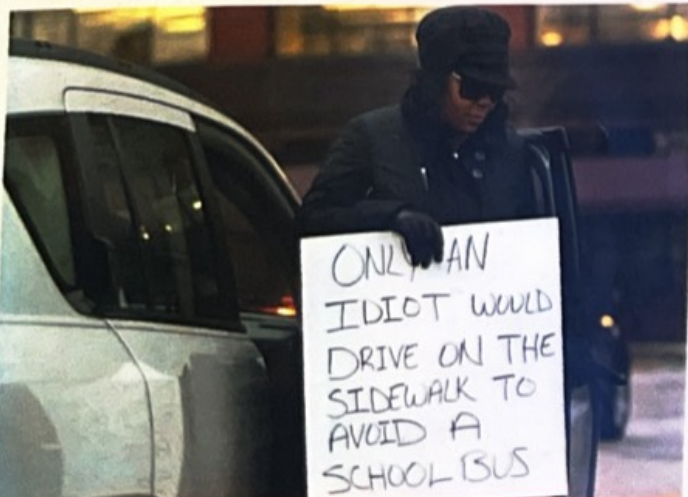

WERKSTRAF IN CIJFERS

Wist je dat:

- werkgestraften jaarlijks 2 **MILJOEN** uur onbetaald werk verrichten.
- één dag werkstraf 120 **EURO** kost.
- je voor iedere twee uur die je niet werkt, een dag naar de **GEVANGENIS** moet.
- de meeste volwassen werkgestraften tussen de 18 **EN** 25 JAAR zijn.
- een werkstraf maximaal 240 **UUR** mag duren.
- 84% van de werkgestraften **MAN** is en 16% **VROUW**.
- je niet zelf een werkstraf mag **UITKIEZEN**.

Bron: Reclassering

Amerikaanse taakstraf: het dragen van een 'sign of shame'

"Niet echt een hotel"

Schrijfster Christine Otten sprak met gedetineerden in een gevangenis in Heerhugowaard: "Als me één ding duidelijk is geworden, is het wel dat een gevangenis een gevangenis blijft. Dat je je vrijheid om 'even een stukkie te rijden' kwijt bent, je werk, je inkomen, je huis, je vrouw, je kinderen soms, of je toekomst. Je zit met wildvreemden opgescheept op een afdeling; 's avonds en 's nachts alleen met jezelf. Je werkt voor 76 cent per uur. Geestdodend werk als je pech hebt zoals sponsjes inpakken. Je mag een uur luchten per dag (mits je in de tuin werkt). Niet echt een hotel dus." Bron: Vrij Nederland

VRIJHEIDSTRAF IN CIJFERS

Wist je dat:

- één dag cel 245 EURO kost.
- gevangenen gemiddeld 97 DAGEN vastzitten.
- 92% van de gevangenen **MAN** is en 8% **VROUW**.
- de gemiddelde leeftijd van gedetineerden 36 JAAR is.
- de omvang van een cel 5 BIJ 2 METER is.
- 6% van de gedetineerden **LANGER DAN 1 JAAR** vastzit.
- 59% van de gevangenen binnen 1 **MAAND** weer **VRIJ** is.

Bron: DII

Is gevangenisstraf zinvol?

"Je verliest na enige tijd je menselijkheid, je hoop om iets beters van je leven te maken. Gevangenis zijn een leerschool voor de misdaad."

Rein Gerritsen, die 2,5 jaar cel kreeg voor een gewapende bankoverval

"Ik kan je één ding verzekeren: als je een moordenaar opsluit, kan hij niet nog een moord plegen."

Joost Eerdmans van Burgercomité tegen onrecht

"Als je voor moord de straf vier keer hoger zou maken, dan worden er niet veel minder moorden gepleegd, helaas. Kijk maar naar Amerika. Waar de doodstraf bestaat wordt net zoveel vermoord als waar hij niet bestaat."

Een Nederlandse rechter

"Hij is nu op het goede pad"

Twee vrienden staan terecht voor auto-inbraak. Beiden waren twee keer eerder veroordeeld: eerst tot een werkstraf, daarna tot een werkstraf met een voorwaardelijke gevangenisstraf. Anderhalf jaar later stonden ze wéér in de rechtszaal. Het lag voor de hand dat strafrechter Lieneke de Klerk dit keer voor een onvoorwaardelijke celstraf zou kiezen. Toch deed ze dat niet: één van de twee ging inderdaad de gevangenis is, de ander kreeg opnieuw een werkstraf met een voorwaardelijke gevangenisstraf. Willekeur? "Nee", zegt De Klerk. "Een van de verdachten was duidelijk het goede pad opgegaan, de ander niet. De eerste was met een opleiding begonnen, haalde goede cijfers en kreeg een positieve beoordeling van zijn stagebegeleider. Als ik hem naar de gevangenis zou sturen, kon hij niet verder met zijn opleiding en was de straf eigenlijk zwaarder."

Bron: Rechtspraak magazine

Hoofdstuk

8 De rechtsstaat in internationaal perspectief

IEDER JURYLID TWIJFELT

Wie in de VS geselecteerd wordt als jurylid, weet dat hij of zij voorlopig niet meer aan zijn eigen dingen toekomt. De New Yorkse Edwina Wilcox (52) was vijfmaal jurylid. In alle vijf processen viel het oordeel uit zoals zij dat wilde. "Toch voelden we in alle geval-

len dat we niet genoeg informatie hadden. Ik moest op mijn intuïtie afgaan. Je kijkt naar lichaamstaal, je kunt soms goed zien dat iemand liegt. In alle gevallen is het jurywerk zeer intens en geeft het veel stress. Je moet besluiten over iets wat je niet gezien hebt. Het is moeilijk iemand het gevang in te sturen. Meestal zijn het jongeren, de straf bepaalt de rest van hun leven." Wilcox herinnert zich vooral de zaak waarbij een jongen terechtstond die zijn vriendin met een hamer dood zou hebben willen slaan. Hij werd schuldig bevonden.

Ieder jurylid vraagt zich altijd af of hij het juiste heeft gedaan. De balans opmakend, is Wilcox positief over de juryplicht: "Ik heb de mensheid meer leren begrijpen door dit werk." Bron: de Volkskrant

Wie kan beter vaststellen of een verdachte schuldig is: een burgerjury van twaalf personen of een rechter?

De Verenigde Staten zijn net als Nederland een rechtsstaat. Toch bestaan er tussen beide rechtsstaten grote verschillen. Door meer te weten te komen over andere rechtssystemen kan je kijk op Nederland veranderen. Misschien ontdek je dat sommige dingen hier niet optimaal geregeld zijn. Of je komt juist tot de conclusie dat de Nederlandse rechtsstaat goed in elkaar zit.

In dit hoofdstuk beantwoorden we de vraag: *Wat zijn de belangrijkste verschillen tussen het rechtssysteem in Nederland en in de Verenigde Staten?*

8.1 INTERNATIONAAL RECHT

Voordat we de twee landen met elkaar vergelijken, bespreken we het internationaal recht. Burgers

worden namelijk niet alleen door nationale grondrechten beschermd. Zij kunnen ook een beroep doen op internationale grondrechten die soms zwaarder wegen dan de nationale grondrechten.

Internationale grondrechten

Deze internationale grondrechten kwamen tot stand na de Tweede Wereldoorlog. Na de verschrikkingen en massaslachtingen die in de jaren 1940-1945 plaatsvonden, werd door internationale samenwerking geprobeerd voor eens en altijd herhaling te voorkomen. In 1948 formuleerden de Verenigde Naties de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM). Deze verklaring wordt ook wel de 'morele grondwet van de wereld'

genoemd. De UVRM is een intentieverklaring en geen verdrag en is daarom niet bindend.

Het in 1950 gesloten Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) reikt verder. De rechten die hierin staan zijn wél afdwingbaar, in eerste instantie bij de nationale rechter en zo nodig ook bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg. In 1953 werden in het Verdrag van Genève de rechten van politieke vluchtelingen en asielzoekers vastgelegd.

De inhoud van deze internationale verdragen lijkt erg op de grondwetten van de afzonderlijke staten. Ze zorgen ervoor dat je als burger een **dubbele garantie** hebt dat je grondrechten en vrijheden worden gerespecteerd doordat je je bij de rechter kunt beroepen op de eigen grondwet én op de internationale verdragen.

In het kader van de Europese Unie volgde in 2009 het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie. Het is de meest omvattende catalogus van grondrechten. De klassieke en sociale grondrechten zijn erin opgenomen, aangevuld met andere grondrechten, zoals voor ouderen en gehandicapten, voor kinderen, voor consumenten en werknemers. Kortom, alle grondrechten die nodig zijn om een goed en gelukkig leven te leiden, lijken in het Handvest aanwezig. Het Handvest is daarmee de uitdrukking van wat de Europese waarden worden genoemd.

Internationale rechtbanken

Een andere stap in de ontwikkeling van het internationale recht was de oprichting van internationale rechtbanken.

In 1946 werd het **Internationaal Gerechtshof** opgericht, dat zetelt in het Vredespaleis in Den Haag. Vijftien door de Verenigde Naties aangewezen rechters buigen zich daar over rechtsgeschillen tussen staten, zoals grensconflicten.

Daarna volgde de oprichting van **oorlogstribunalen** zoals het Rwanda-tribunaal en het Joegoslavië-tribunaal. Hier worden oorlogsmisdadigers berecht. Het zijn geen permanente rechtbanken, ze worden opgeheven als er geen verdachten meer gevonden of voorgeleid kunnen worden.

Wel permanent is het in 2002 opgerichte **Internationaal Strafhof**, eveneens gevestigd in Den Haag. Deze rechtbank bestraft oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid, onder andere van staatshoofden. Het Internationaal Strafhof komt in beeld als landen hun verdachten niet zelf kunnen of willen berechten. Zo werd de Congolese ex-vicepresident Bemba veroordeeld tot achttien jaar cel voor moord, verkrachting en plundering.

Je kunt deze ontwikkelingen zien als eerste stappen op weg naar een soort supranationale rechtsstaat, maar tegelijkertijd is het verzet daartegen groot. Belangrijke staten zoals de Verenigde Staten, Rusland, China en India erkennen het Internationaal Strafhof niet omdat zij hun zeggen-

Het Internationaal Strafhof in Den Haag

schap op het terrein van het strafrecht niet willen opgeven. Daardoor zijn ze ook niet bereid staatsburgers uit te leveren aan het Internationaal Strafhof.

De EU en de rechtsstaat

Een land dat wil toetreden tot de Europese Unie (EU) moet een rechtsstaat zijn. Spanje en Portugal bijvoorbeeld waren tot de jaren zeventig van de vorige eeuw nog fascistische dictaturen. Zij werden daarom pas toegelaten toen de democratie er stevig geworteld was. Turkije wil graag lid worden, maar de meeste EU-landen vinden dat Turkije niet aan de eisen voldoet. De Europese Unie fungeert dus als een soort **waakhond** voor het rechtsstatelijke karakter van de lidstaten. EU-landen waar de rechtsstaat in gevaar dreigt te komen, kunnen rekenen op druk vanuit Brussel. Dat was bijvoorbeeld het geval toen Hongarije herinvoering van de doodstraf overwoog. De uiterste sanctie is dat een lidstaat zijn EU-stemrecht kwijtraakt.

De EU-lidstaten verschillen onderling sterk als het gaat om de inrichting van de rechtsstaat. Dit heeft te maken met historisch gegroeide, vaak cultuurgebonden verschillen. Zo kent België bij bepaalde misdrijven juryrechtspraak en mogen Duitse rechters nagaan of een wet strijdig is met de grondwet.

8.2 NEDERLAND EN DE VS VERGELEKEN

In deze paragraaf kijken we naar het functioneren van het rechtssysteem in de VS in vergelijking met Nederland.

In hoofdstuk 1 zagen we dat de VS al heel lang een rechtsstaat zijn. In 1787 werden de machtscheiding, het legaliteitsbeginsel en een groot aantal grondrechten vastgelegd in de Constitution of the United States, de eerste moderne grondwet van de wereld.

We vergelijken de VS en Nederland met betrekking tot vier rechtsstatelijke onderwerpen:

- de onafhankelijkheid van rechters
- juryrechtspraak
- de grondrechten
- de straffen

De onafhankelijkheid van rechters

We beperken de vergelijking hier tot de positie van de rechters van de hoogste rechtsorganen: de **Hoge Raad** in Nederland en het **Hooggerechtshof** in de VS. Het Amerikaanse Hooggerechtshof heeft als speciale taak om alle Amerikaanse wetgeving, zowel van de staten als van de federale overheid, te toetsen aan de Amerikaanse grondwet. Daarmee heeft dit rechtscollège een beslissende stem in tal van burgerrechtenkwesties. Dit leidde in 1964 bijvoorbeeld tot de afschaffing van de rassenscheiding (*Civil Rights Act*, 1964). De negen rechters van het Hooggerechtshof uiten in de media vaak openlijk hun mening over juridische kwesties als abortus, doodstraf en het homohuwelijk.

De hoogste rechters hebben een sterke positie, doordat ze voor het leven worden benoemd door de president. Ze hoeven niet voor hun baan te vrezen als ze met een bepaald vonnis komen. Uiteraard kiest de president voor rechters met opvattingen die dicht bij die van hemzelf staan. Toch oordelen rechters lang niet altijd in lijn met de politieke kleur van de president die hen heeft benoemd. Zo vonden conservatieve rechters legalisering van het homohuwelijk niet strijdig met de grondwet.

In Nederland worden de hoogste rechters in het land, de raadsheren van de Hoge Raad, voor het leven benoemd op voordracht van de Tweede Kamer. In de praktijk komt de Hoge Raad zelf met

een lijst kandidaten en neemt de Tweede Kamer die meestal over. Daarna benoemt de regering de eerste kandidaat op de lijst. De Hoge Raad behandelt alleen rechtszaken in cassatie. De raadsheren geven niet, zoals in de VS, ongevraagd hun oordeel over maatschappelijke kwesties, maar alleen als ze hierover een zaak te behandelen krijgen. Hoewel de rechters in ons land nagaan of wetten in strijd zijn met internationale verdragen, mogen ze die wetten niet toetsen aan de Nederlandse grondwet. Alleen regering en parlement mogen dit doen. Hier is voor gekozen om de rechterlijke macht niet te veel macht te geven ten opzichte van de democratisch gekozen wetgever. Zij die rechters wel het **toetsingsrecht** willen geven, menen dat grondrechten dan nog beter kunnen worden beschermd.

Juryrechtspraak

De VS kennen naast rechters ook juryrechtspraak. Iedere Amerikaan vanaf 18 jaar die Engels spreekt en geen strafblad heeft, kan voor een jury gevraagd worden. Zowel de openbaar aanklager als de verdediging mag juryleden weigeren, bijvoorbeeld bij een vermoeden van partijdigheid. De jury doet overigens alleen uitspraak over de schuldvraag, de rechters bepalen de hoogte van de straf.

Veel Amerikanen zijn trots dat de bevolking zo nauw betrokken is bij de rechtspraak. Ook in Nederland zijn er voorstanders van juryrechtspraak. Toch laten de meeste Nederlanders het uitspreken van een vonnis liever over aan deskundige rechters: gewone burgers reageren volgens hen te emotioneel en zijn daardoor niet onpartijdig. Ook wijzen ze erop dat gewone burgers onvoldoende juridische kennis en ervaring bezitten om goed te kunnen oordelen.

De grondrechten

Amerikanen hebben nauwelijks sociale grondrechten. De overheid bemoeit zich bijvoorbeeld minimaal met volkshuisvesting, gezondheidszorg en onderwijs. De klassieke grondrechten zijn daarentegen wel stevig verankerd in de grondwet. Zij zorgen onder meer voor veel **religieuze vrijheid** en een **grotere uitingsvrijheid** dan in Nederland. Zo mocht een religieuze sekte van de hoogste rechter kwetsende leuzen roepen over homoseksuelen.

"Ik voel me levend begraven"

"Ik heb er grote moeite mee om levenslang onmenselijk te noemen, omdat het pas echt onmenselijk is wat de daders gedaan hebben." Het zijn de woorden van Jan van Kleeff, van de Federatie Nabestaanden Geweldslachtoffers. Zijn dochter werd in 2005 vermoord door haar partner. "Het zorgt voor onzekerheid bij nabestaanden als een veroordeelde die levenslang vastzit, zicht krijgt op vrijlating." Van Kleeff doelt op aanpassing door het kabinet van de levenslange straf, na kritiek van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Dat oordeelde dat de opsluiting van mensen zonder zicht op vrijlating onmenselijk is. Levenslang gestraften moeten daarom na het uitzitten van een groot deel van hun straf kans maken op vrijlating.

Net als veertig andere gedetineerden zit moordenaar Abdel een levenslange gevangenisstraf uit. Hij woont al vijftien jaar in een cel van twaalf vierkante meter en is het helemaal eens met de kritiek van het Europees Hof: "De maatschappij heeft me afgeschreven voor de rest van mijn leven. Ik voel me levend begraven".

Bron: de Volkskrant

Bron 28

Opvallend is ook het grondwettelijke recht op **vrij wapenbezit**. Oorspronkelijk was dit recht bedoeld om snel een burgermilitie te kunnen vormen tegen indringers. Inmiddels is vrij wapenbezit een punt van discussie. Aan de ene kant staan mensen die weigeren zich neer te leggen bij het geweldsmonopolie van de overheid. Zij eisen het recht op om zich te mogen verdedigen. Tegenstanders zien in het recht op wapenbezit een oorzaak voor de vele moorden en schietpartijen in het land.

Klassenjustitie

Hoe zit het in de Verenigde Staten met het **recht op gelijke behandeling**, dat in Nederland als eerste artikel in de grondwet staat?

De VS kennen een lange geschiedenis van rassenscheiding en racisme. Zwarte Amerikanen kregen pas in 1964 gelijke rechten. Door **klassenjustitie** is er nog steeds geen volledig gelijke behandeling.

"Martelen werkt"

NEW YORK – De Amerikaanse president Trump heeft zich uitgesproken voor het gebruik van waterboarding. "Als je ziet dat IS dingen doet waarvan mensen sinds de middeleeuwen niet meer hadden gehoord, dan voel ik sterk voor waterboarding", aldus Trump. Hij heeft meermalen gezegd dat hij voorstander is van deze verhoortechniek, waarbij de verhoorde het gevoel krijgt te verdrienen. Niet alleen omdat "martelen werkt", maar ook omdat "ze het als het niet werkt toch verdienen". Mensenrechtenorganisatie Human Rights Watch (HRW) sprak haar zorg uit over de uitspraken van Trump. Ze roept het Congres op de Amerikaanse grondwet en de internationale mensenrechten in acht te nemen. Bron: NU.nl

Bron 29

We spreken van klassenjustitie als mensen uit de hogere sociale klasse door justitie worden bevoordeeld boven mensen uit de lagere sociale klasse.

In de VS spreekt men daarnaast ook wel van rasenjustitie. Zo hebben zwarten tweeënhalve keer vaker te maken met dodelijk politiegeweld dan blanken. De gevangenisstraffen die zwarte mannen krijgen, zijn zo'n 20 procent hoger dan die van blanke mannen voor vergelijkbare misdrijven.

Rechtsongelijkheid zien we ook bij de doodstraf. Als een blanke het slachtoffer is van moord, krijgt de dader vaker de doodstraf dan wanneer een zwarte is vermoord.

Ook in Nederland bestaat klassenjustitie. Zo krijgen mensen die een baan hebben voor hetzelfde delict minder vaak gevangenisstraf dan werklozen. Daarnaast is aangetoond dat er bij de politie sprake is van het zogenoemde **etnisch profileren**: burgers worden op grond van hun zichtbare etnische achtergrond en/of huidskleur onevenredig vaak staande gehouden door de politie, zonder dat daar een redelijke rechtvaardiging voor bestaat.

Rechten van verdachten

In de VS hebben verdachten minder rechten dan in Nederland. Zo is **uitlokking** toegestaan als opsporingsmethode. Een drugsagent mag een gesprek met iemand aanknopen om te kijken of diegene drugs wil kopen. Als je dan toehapt, word je ter plekke gearresteerd. Ook maakt de Amerikaanse politie regelmatig gebruik van **criminele burgerinfiltranten**. Dat zijn misdadigers die in ruil voor strafvermindering informatie over andere criminelen doorspelen aan justitie. Om aan voldoende informatie te komen, mogen ze hun illegale activiteiten voortzetten. In Nederland is de politie gebonden aan meer regels bij het opsporen van verdachten en is uitlokking verboden.

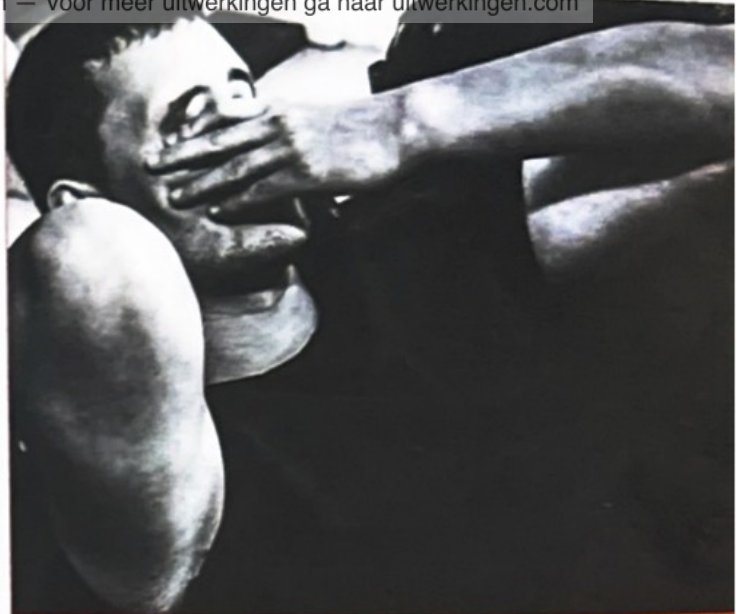
Een ander verschil tussen de VS en Nederland is dat de Amerikaanse overheid terrorismeverdachten **zonder vorm van proces** lange tijd mag vasthouden, zoals gebeurt in gevangenenkamp Guantánamo Bay op Cuba. Voormalig president Obama heeft officieel erkend dat gevangenen daar zijn vernederd en gemarteld om bekentenissen af te dwingen. Is het voorstelbaar dat dergelijke praktijken ook in Nederland plaatsvinden?

De straffen

Naast de **doodstraf** heeft het Amerikaanse strafrecht nog enkele andere opvallende kenmerken. Zo'n 90 procent van de zaken wordt bijvoorbeeld afgehandeld door de zogenoemde **plea bargaining**, waarbij de *advocaat en de aanklager een deal sluiten op voorwaarde dat de verdachte bekent*. De deal bestaat eruit dat de aanklager een zwaardere aanklacht laat vallen als de verdachte een lichtere aanklacht bekent. Een jongen die bijvoorbeeld in drugs heeft gehandeld, bekent gedeeltelijk en krijgt dan zeven jaar gevangenisstraf in plaats van de vijftien jaar die de aanklager had willen eisen. Nadeel is dat veel verdachten onder druk akkoord gaan met de deal, soms ook als ze onschuldig zijn. Daarnaast bestaat in 25 Amerikaanse staten de **Three Strikes and You're Out Law**, waardoor je *een zware straf krijgt als je voor de derde keer in de fout gaat*. Zo kreeg iemand een zware celstraf na het stelen van sokken en een ander voor diefstal van een pizzapunt. De reden: voor beiden was het hun derde veroordeling.

In Nederland zijn deze strafpraktijken niet mogelijk. Wel kunnen veelplegers die bij herhaling auto's openbreken, eigendommen vernielen en stelen een hogere straf verwachten.

Een sanctie die Nederland lange tijd bijzonder maakte, is de **levenslange gevangenisstraf**. Kreeg je deze straf, dan zat je echt tot je dood gevangen. Dat is in strijd met Europees recht, omdat gevangenen altijd perspectief moeten hebben op vrijlating. Daarom wordt nu na het uitzitten van een groot deel van de straf beoordeeld of de levenslanggestrafte in aanmerking komt voor vrijlating. In de VS bestaat de term 'levenslang' niet; wel kunnen daders bijvoorbeeld tweehonderd jaar cel krijgen, zodat ze nooit vrij zullen komen.

Nederlandse hacker in Amerikaanse cel

Een jochie is **David Schrooten** nog als hij op de middelbare school geobsedeerd raakt door computers en de onlinehackerswereld. Uiteindelijk begint hij creditcardfraude te plegen.

Als een bevriende hacker in de Verenigde Staten in de cel belandt, nemen Amerikaanse agenten zijn chataccount over en beginnen ze met David te praten. Na maanden intensief contact, waarbij David denkt dat hij met een vriend praat, stellen ze hem voor om in Roemenië tegen betaling als hacker en fraudeur aan de slag te gaan. Als hij het land bezoekt, stormen op het vliegveld van alle kanten agenten op de twintiger af. David: "Ik heb me nooit kunnen verdedigen tegenover een rechter of een jury. Ik heb een plea getekend die me door de strot is geduwd. Daarna ben ik door een hel gegaan."

Zijn advocaten hebben ervoor gezorgd dat hij zijn straf van twaalf jaar in Nederland mag uitzitten. Hier wordt zijn straf omgezet naar Nederlandse maatstaven, waardoor hij na bijna drie jaar cel vrijkomt.

Bron: VN, de Volkskrant

Bron 30

9 Big data: kansen en bedreigingen

EFFICIËNT PERSOONSARCHIEF IN VERKEERDE HANDEN

De gemeente Amsterdam had het in de jaren dertig van de vorige eeuw goed voor elkaar: er was een ongekend gedetailleerd archief met daarin persoonlijke informatie over alle Amsterdammers: hun namen, adressen, relaties en beroepen. Het archief was met de beste bedoelingen opgezet, om het besturen

van de stad zo efficiënt mogelijk te maken. In 1940 bleken die goede bedoelingen een keerzijde te hebben: ook ieders religie en etniciteit stonden in de databank. Daardoor was ook iedere Amsterdamse jood in de databank terug te vinden. Wat was opgezet als een nuttig project, werd in één klap een databank des doods: de Duitse nazi's konden aan de hand van de gegevens duizenden joden oppakken en deporteren naar concentratiekampen. Het leidde tot het zogenaamde Kunstenaarsverzet in 1943, waarbij verzetsstrijders onder leiding van Gerrit van der Veen een gewelddadige inbraak in het stadsarchief deden, alle persoonsgegevens met brandbare vloeistof overgoten en in brand staken. Vrijwel het hele archief ging in vlammen op.

Bron: Je hebt wél iets te verbergen, Maurits Martijn

Stelling: *“Ook in deze tijd is het gevaarlijk wanneer de Nederlandse overheid veel persoonlijke informatie over ons bezit.”*

De rechtsstaat kan onder druk komen te staan door allerlei ontwikkelingen. Voorbeelden zijn de professionalisering van de misdaad en een toename van de terroristische dreiging en de daarmee samenhangende uitbreiding van opsporingsbevoegdheden. In dit hoofdstuk belichten we een andere ontwikkeling, namelijk grootschalig datagebruik door de overheid. De centrale vraag is: *Leidt het gebruik van Big data tot versterking of juist tot verzwakking van de rechtsstaat?*

Big data

Sinds de doorbraak van ICT in de jaren tachtig van de vorige eeuw leven we in een informatie-

samenleving waarin productie, verwerking en verspreiding van informatie belangrijke economische activiteiten zijn. We produceren niet alleen boeken en films, kennis en uitvindingen, maar ook digitale sporen: wie en waar we zijn, met wie, wat we doen en zelfs wat onze wensen zijn – denk maar aan de zoektermen die we invoeren bij zoekmachines. We spreken ook wel van **Big data**. Daarmee bedoelen we de verzameling, opslag en analyse van grote hoeveelheden gegevens. Vaak gaat het daarbij om gegevens die met elkaar gecombineerd worden, bijvoorbeeld cijfers van de politie over het aantal woninginbraken in een buurt gekoppeld aan data van het Centraal Bureau voor de

Statistiek over het gemiddelde inkomen in diezelfde buurt. Door grotere rekenkracht van computers en een exponentiële toename van de opslagcapaciteit heeft het gebruik van Big data een enorme vlucht genomen.

Motieven

Niet alleen internetbedrijven als Google en Facebook gebruiken Big data. Allerlei andere bedrijven en instanties doen dat ook, zoals supermarktketens, ziekenhuizen, energieleveranciers, openbaarvervoersbedrijven, verkeersdiensten, uitkeringsinstanties, politie en justitie. Zij verzamelen en analyseren gegevens om uiteenlopende redenen: om meer geld te verdienen, de dienstverlening te verbeteren, de consument of burger aan te sturen tot 'gewenst' gedrag of om efficiënter te werken. Dat laatste is het geval bij politie en justitie, waar we ons in dit hoofdstuk toe beperken.

Kansen

Opsporingsdiensten gebruiken steeds vaker computermodellen om criminaliteit te voorspellen. We noemen dit **predictive policing**, *het voorspellen van criminaliteit met behulp van Big data*. Die inschattingen zijn van invloed op het handelen van politie en justitie. Het voorspellen van wie

wanneer en waar welk type misdrijf pleegt, biedt mogelijkheden om criminaliteit gericht en daarvoor effectiever aan te pakken. Een paar voorbeelden:

- De politie gebruikt een computersysteem dat aangeeft op welke plekken en tijdstippen de meeste inbraken, straatroven en overvallen plaatsvinden. Die inschatting is gebaseerd op tal van gegevens, zoals het aantal eerdere misdrijven in de buurt en de aanwezigheid van geschikte doelwitten en uitvalswegen. De voorspellingen bepalen de inzet van agenten: bewoners met de grootste kans op een inbraak krijgen als eerste voorlichting over inbraakpreventie. Op tijdstippen waarop de meeste straatroven plaatsvinden, surveilleert de politie extra.
- Slimme camera's en microfoons in het uitgaansgebied in Eindhoven zijn verbonden met computers die berichten op sociale media analyseren. Agenten krijgen een seintje als de computer voorspelt dat er een vechtpartij aankomt, bijvoorbeeld op basis van camerabeelden van groepen die samenkomen, het door de microfoons geregistreerde geluidsniveau en opruiende tweets.
- Een computersysteem informeert de politie tijdens verkeerscontroles in welke auto's er waar-

Apeldoorn voorspelt wie crimineel wordt

APELDOORN – Apeldoorn gaat 'Big data' verzamelen: inbraakcijfers, aangiftes en inkomensprofielen. Daarmee wil de gemeente de kans op jeugdcriminaliteit in wijken voorspellen. Ook gegevens over woningen (hoe oud, koop- of huurwoning) en gezinssituaties worden in de databank gestopt, om te duiden waar jongeren kans hebben uit de bocht te vliegen. Verder zijn gegevens als schoolverzuim, plekken waar al eerder jeugdoverlast was en voorzieningen voor jongeren in een wijk van belang. D66 is bezorgd en vindt het "ongepast dat jongeren op basis van stigma's en beslissingen van computers in hokjes worden geplaatst, terwijl het onzeker is of hun privacy wordt gewaarborgd". De lokale fractie gaat vragen stellen aan burgemeester en wethouders. Bron: de Stentor

Bron 31

schijnlijk drugs worden vervoerd. Dat werkt als volgt: 'slimme' camera's langs de weg die kentekens waarnemen, zijn gekoppeld aan een database. Het systeem registreert of een voertuig binnen een bepaalde periode vaak heen en weer rijdt tussen twee steden en of de auto eerder betrokken was bij drugscriminaliteit. Op grond hiervan geeft het systeem een voorspelling. Dankzij de software is de drugsvangst volgens de politie flink toegenomen.

- Van passagiers die naar de Verenigde Staten vliegen, wordt een veiligheidsrisicoscore berekend. Die komt tot stand aan de hand van ongeveer dertig verschillende databronnen. Wie hoog scoort en dus mogelijk een gevaar vormt voor de veiligheid, wordt extra gecontroleerd of zelfs geweigerd.

Ook de rechterlijke macht maakt gebruik van Big data. Zo laten rechters in de VS zich bij het opleggen van een straf adviseren door een computerprogramma. Dat berekent de kans dat een verdachte zal recidiveren op grond van dadenkenmerken als leeftijd, onderwijsniveau, beroep, vrienden en het eventuele criminele verleden van de ouders. Hoe groter de recidivekans, hoe zwaarder de straf.

Bedreigingen

Naast kansen brengt grootschalig datagebruik door opsporingsdiensten en rechters ook risico's met zich mee.

In de eerste plaats kunnen gegevens in **verkeerde handen** terecht komen, zoals bij het Amsterdamse bevolkingsregister tijdens de Tweede Wereldoorlog. Die situatie lijkt nu vergezocht, maar gevoelige informatie kan door slechte beveiliging of corrupte agenten bij vijandig gezinde buitenlandse regeringen terecht komen, of bij criminelen. Neem de drugsrunners: als zij erachter komen dat hun auto in het politiesysteem bekend staat als drugswagen, zullen zij voortaan een ander voertuig gebruiken.

In de tweede plaats is het uitermate vervelend als je **ten onrechte verdacht** wordt. Informatie waar opsporingsdiensten zich op baseren, kan immers verouderd zijn of simpelweg onjuist. Een voorbeeld hiervan is ondernemer Erik Pas, die keer op keer in de problemen kwam door een 'verkeerd' IP-adres (zie bron 32). Of neem de vrouw die tot haar schrik op de snelweg werd klemgereden, omdat het systeem haar aanwees als drugsrunner (zie bron 36).

Terrorist door verkeerd IP-adres

AMSTERDAM – Een 'verkeerd' IP-adres heeft ondernemer Erik Pas in problemen gebracht. Voor vertrek naar de Verenigde Staten vulde hij thuis online een ESTA-toestemmingsformulier in, nodig om de VS binnen te komen. "Op Schiphol werd ik uit de rij gehaald en ondervraagd over de moslimlanden die ik had bezocht. Maar dat was er dus niet één, terwijl ik volgens de man mijn ESTA eerder die week vanuit Jordanië had aangevraagd." Na de vlucht werd hij opnieuw uit de rij gehaald. "Alles werd weer grondig nagekeken, van koffers tot en met kleding."

Eenmaal bij zijn Amerikaanse huurhuis aangekomen, kwamen politieagenten langs. Pas liet zijn assistente de zaak uitzoeken: "Mijn provider Vodafone blijkt IP-adressen uit andere landen in te kopen, ook uit landen die door de VS als gevaarlijk worden gezien. Vodafone heeft dus met zo'n IP-adres uit Jordanië mijn ESTA-aanvraag gedaan." Hij heeft nu bij US Customs een kruisje achter zijn naam staan. Als Pas weer naar Amerika vliegt, is er dus een grote kans dat er weer een alarmbel afgaat. Bron: De Telegraaf

Bron 32

Ook in het uitgaansgebied in Eindhoven ging het mis. Bij de opening van een nieuw café voerden twee groepen een ingestudeerde dans uit. Ze stonden tegenover elkaar en bewogen vervolgens in elkaars richting. De 'slimme' beveiligingscamera's, microfoons en software detecteerden deze situatie als het begin van een vechtpartij, waardoor de politie direct met sirene uitrukte. Bij deze voorbeelden zie je dat mensen al als potentiële verdachte worden aangemerkt, terwijl ze nog geen strafbaar feit hebben begaan. *Predictive policing* kan daarom de **onschuldpresumptie** - een belangrijk beginsel van ons strafrecht - onder druk zetten. Pas als er een redelijk vermoeden is van schuld, mag de politie opsporen, door bijvoorbeeld iemands woning te doorzoeken. Maar kan op basis van uitsluitend digitale gegevensverzameling een redelijk vermoeden van schuld worden afgeleid? Of wijzen computers vaak onschuldigen aan, waardoor mensen ten onrechte met de politie te maken krijgen?

Predictive policing kan ten slotte ook leiden tot **discriminatie**. Zo legde de politie in Chicago op grond van een computersysteem preventief huisbezoeken af bij veelplegers. Na kritiek van de lokale bevolking, die het politieoptreden als discriminerend ervoer, is de politie daarmee gestopt. Het bezwaar is hier dat mensen die hun straf hebben uitgezeten geen andere behandeling mogen krijgen dan mensen zonder strafblad.

Criminoloog Marc Schuilenburg spreekt in dit verband van een **zelfversterkend effect**. Surveilleert de politie vooral in achterstandswijken zoals in Rotterdam-Zuid, dan zullen over deze wijken meer criminaliteitsgegevens worden verzameld. Het gevolg is dat het systeem deze wijken aanwijst als risicogebieden, waardoor de politie zich weer met name op deze wijken concentreert. In de VS is dit al realiteit: er zijn wijken in New York waar haast iedere bewoner een paar keer per jaar preventief gefouilleerd wordt, omdat het systeem aangeeft dat er in die buurten veel misdaad is.

Mandela in de cel door de CIA

Als overheden data over ons verzamelen, gaan we er doorgaans van uit dat het in het algemeen belang is. Het volgende voorbeeld laat zien dat het begrip 'algemeen belang' sterk plaats- en tijdgebonden is. Zo bleek in 2016 dat de Amerikaanse CIA tientallen jaren geleden cruciale informatie over de verblijfplaats van **Nelson Mandela** aan de Zuid-Afrikaanse geheime dienst had gegeven. Deze informatie leidde tot zijn gevangenschap, die 27 jaar zou duren. De VS zagen Mandela namelijk destijds als "de gevaarlijkste communist van de wereld buiten de Sovjet-Unie". Dertig jaar later kreeg Mandela de Nobelprijs voor de Vrede en ook nu nog geldt hij als een van de grootste vrijheidsstrijders aller tijden. De definities van 'gevaarlijk' en 'vijand' kunnen dus volledig veranderen.

Bron: De Correspondent

Bron 33

Ongelijke behandeling op grond van computer-data doet zich ook voor in de rechtszaal. We noemden eerder het Amerikaanse computerprogramma dat de recidivekans inschat. Uit onderzoek onder duizenden veroordeelden in de VS blijkt dat daders met een donkere huidskleur een twee keer zo hoge recidivescore krijgen als blanke daders, ongeacht of ze al eerder zijn veroordeeld.

Koude neus en lang op toilet? Verdacht...

AMSTERDAM – Op Schiphol is een proef gestart met intelligente camera's die afwijkend gedrag van reizigers opmerken. Wilde armgebaren, rennen door de aankomsthal, opmerkelijk lang op het toilet zitten, of iemand die ergens een koffer achterlaat: de camera registreert alles. De marechaussee hoopt zo criminelen op te sporen en aanslagen te voorkomen. Onderzoeksbureau TNO ging na hoe slimme camera's werken: "Van zakkenrollers is bekend dat ze bij een kaartjesautomaat meerdere keren achteraan bij dezelfde rij aansluiten, zonder ooit vooraan een kaartje te kopen". Bij afwijkend gedrag worden beveiligers gewaarschuwd door de software die de camerabeelden interpreteert. Ook testte TNO warmtebeeldcamera's die op afstand bepalen of iemand zenuwachtig is. Een koude neus duidt bijvoorbeeld op nervositeit, evenals een verhoogde hartslag. Binnenkort gaat op een andere plek in Nederland een soortgelijk project van start. De locatie hiervan blijft voorlopig geheim.

Bron: NRC

Bron 34

Het systeem weegt namelijk mee of familieleden ook in aanraking zijn geweest met de politie. Bij zwarte Amerikanen is dat relatief vaak het geval en dat heeft onder andere te maken met ras-justitie, waarover je in het vorige hoofdstuk las. Zwarte Amerikanen worden bijvoorbeeld vaker opgepakt voor bezit van marihuana, terwijl ze evenveel wiet gebruiken als blanken.

Ongelijke behandeling door de politie zien we dus terug in de misdaadstatistiek, die weer meewegen bij de berekening van de recidivescore. Door deze vertekening krijgen zwarte Amerikanen doorgaans hogere straffen opgelegd dan blanke.

Rechtsstaat 2.0

Grootschalig datagebruik door opsporingsdiensten biedt dus kansen voor de rechtsstaat, maar kent ook grote risico's. Uitgangspunten van het strafrecht en de rechtsstaat, zoals het onschuldbeginsel en het grondwettelijke recht op gelijke behandeling en privacy kunnen onder druk komen te staan. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid wijst in dit verband op het belang van een maatschappelijke en politieke discussie, over de volgende vragen:

- Welke gegevens mogen opsporingsdiensten over ons verzamelen?
- Wie controleert er of de analyses van systemen op juiste gegevens zijn gebaseerd?
- Welke handelingen van politie en justitie zijn op grond van Big data toegestaan?
- Accepteren we dat personen uitsluitend op grond van Big data als verdachte worden gezien? Zo ja, welke foutenmarge accepteren we?

Volgens de WRR biedt de huidige regelgeving onvoldoende waarborgen. Extra maatregelen zijn nodig om fundamentele rechten te beschermen. Een voorbeeld van zo'n maatregel is het opnemen van **informatie zelfbeschikking** als nieuw grondrecht in de Nederlandse grondwet. Deze vorm van zelfbeschikking houdt in dat je eenvoudig persoonlijke data kunt inzien, aanpassen en verwijderen en zelf beslist wie de informatie waarvoor mag gebruiken. Dat recht heb je nu ook al, maar in de praktijk is het moeilijk en tijdrovend om erachter te komen welke gegevens overheden en allerlei bedrijven over je verzamelen. Bovendien zijn de gevolgen van die gegevensverzameling voor burgers vaak volstrekt onbekend.

Dat merkte een student die voor zijn vakantie een auto wilde huren. Op grond van een risicoanalyse werd dat geweigerd: de verhuurder gaf hem geen auto mee. De verbaasde student liet het er niet bij zitten en vroeg de gegevens op op basis waarvan hij was geweigerd. Na tien werkdagen kreeg hij pas antwoord van het bedrijf. Wat bleek? De vorige bewoner op zijn adres betaalde zijn rekeningen niet, waardoor het computersysteem de student als wanbetaler aanmerkte. Als de student direct had kunnen inzien wat er over hem in het computersysteem stond, had hij de fout meteen kunnen herstellen en de auto gewoon meegekregen.

In Duitsland is het informationele zelfbeschikingsrecht al sinds 1990 opgenomen in de grondwet. De aanleiding hiervoor was een geplande volkstelling in 1983, waarmee de overheid informatie wilde verzamelen over zaken als de baan en geloofsovertuiging van de inwoners van Duitsland. Maar de telling stuitte op massale burgerprotesten. Door het naziverleden is de Duitse bevolking erg alert op mogelijk misbruik van informatie door de overheid.

Belangrijk om je te realiseren is dat big data en internet onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn en dat internet zich weinig aantrekt van landsgrenzen, zoals ook blijkt uit de naam worldwide web. Nationale wetgeving is dus niet voldoende. Om te voorkomen dat burgers een speelbal worden van overheden en bedrijven die macht over hen uitoefenen, is het daarom zaak ook **internationale verdragen** regelmatig tegen het licht te houden: voldoet de huidige regelgeving nog?

Het is daarbij handig als je meer weet over het proces van wetgeving. Want wie maken in een rechtsstaat eigenlijk de wetten? En hoe gaat dat bij internationale organisaties als de EU en de VN? Hoe kun jij op die wetten invloed uitoefenen? Daarover gaat het volgende thema Parlementaire democratie.

Klemgereden op de snelweg

Een vrouw kreeg de schrik van haar leven toen ze op de terugweg uit Rotterdam, waar ze met haar hond naar het dierenziekenhuis was geweest, door de politie werd klemgereden op de snelweg en naar de vluchtstrook gedwongen. De vrouw wist niet wat haar overkwam. Het 'systeem' had haar aangewezen als drugsrunner, iemand die buitenlandse harddrugskopers in contact brengt met dealers. De politie kreeg snel door dat ze een fout had gemaakt, maar dat maakte de schrik er niet minder om. Later ontving de vrouw bloemen met een excuusbriefje. Hoe kon dit gebeuren? De vrouw had net een tweedehands auto gekocht die daarvoor van een drugsrunner was geweest. Ze was vanuit Maastricht naar Rotterdam gereden en vervolgens al snel weer terug naar Maastricht. Net als een bende drugsrunners vaak deed. De combinatie van kenteken en reispatroon zorgde ervoor dat het systeem van kentekencamera's haar als drugsrunner aanwees. "Erg vervelend natuurlijk, maar bij dezelfde politieactie werd op basis van dit systeem ook een taxi aangehouden met twee kilo harddrugs erin", aldus de politie. Bron: NRC

Bron 35

o Begrippenlijst

In dit thema zijn de volgende belangrijke begrippen aan de orde gekomen:

1 Idee en oorsprong van de rechtsstaat

- totalitaire staat
- politiestaat
- rechtsstaat
- democratische rechtsstaat
- sociale rechtsstaat
- vertrouwen en wederkerigheid
- rechtszekerheid
- Verlichting
- willekeur
- rede
- sociaal contract
- geweldsmonopolie
- beginsel van grondrechten
- soevereiniteits- en democratiebeginsel
- legaliteitsbeginsel
- beginsel van de trias politica
- onafhankelijkheidsverklaring
- Bill of Rights
- Amerikaanse constitutie
- Verklaring van de Rechten van de Mens en Burger
- verlichte dictatuur

2 Grondwet en grondrechten

- preambule
- Staatsregeling van de Bataafse Republiek
- constitutionele monarchie
- censuskiesrecht
- nachtwakersstaat
- klassenstrijd
- klassieke grondrechten
- recht op gelijke behandeling
- persoonlijke vrijheid
- onaantastbaarheid van het lichaam
- politieke vrijheid
- vrijheid van godsdienst
- vrijheid van drukpers
- sociale grondrechten

- absolute gelding
- verticale werking
- horizontale werking

3 Legaliteitsbeginsel

- legaliteitsbeginsel
- heerschappij van de wet
- rechtsorde
- delegeren
- kaderwetten
- Algemene Wet Bestuursrecht
- privatisering
- deregulering
- marktwerking
- privaatrecht
- publiekrecht
- horizontale relaties
- verticale relaties

4 Trias politica: scheiding en evenwicht van machten

- trias politica
- checks and balances
- wetgevende macht
- parlement
- uitvoerende macht
- ministers
- de vierde macht
- parlementaire enquêtecommissie
- discretionaire bevoegdheid
- rechterlijke macht
- rassen- of klassenjustitie
- interne controle
- rechtsbescherming
- Hoge Raad
- jurisprudentie

5 Rechtsgebieden

- burgerlijk recht
- privaatrecht
- eiser
- gedaagde
- rechtspersonen

- personen- en familierecht
- ondernemingsrecht
- vermogensrecht
- dagvaarding
- dwangsom
- loonbeslag
- kort geding
- bodemprocedure
- staatsrecht
- strafrecht
- bestuursrecht
- hoger beroep

6 Strafrecht: opsporing en vervolging

- onschuldvermoeden
- strafprocesrecht
- strafbaarheidsbeginsel
- ne bis in idem-regel
- maximumstraf
- verjaring
- misdrijven
- overtredingen
- Openbaar Ministerie
- proces-verbaal
- dwangmiddelen
- voorarrest
- transactie
- strafbeschikking
- seponeren
- vervolgingsmonopolie
- Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden
- wetsvoorstel Computercriminaliteit III
- Wet opsporing terroristische misdrijven
- Wet afgeschermd getuigen
- nationale terroristenlijst

7 Strafrecht: berechting

- dagvaarding
- tenlastelegging
- terechtzitting

- requisitoir
- pleidooi
- gerechtshof
- cassatie
- Hoge Raad
- herziening ten voordele
- strafuitsluitingsgronden
- noodweer
- overmacht-noodtoestand
- ambtelijk bevel
- psychische overmacht
- noodweerexces
- ontoerekeningsvatbaarheid
- afwezigheid van schuld
- geldboete
- taakstraf
- vrijheidsstraf
- bijkomende straf
- strafrechtelijke maatregelen
- pluk-ze-maatregel
- voorwaardelijk
- wraak en vergelding
- afschrikking
- eigenrichting
- resocialisatie
- voorwaardelijke invrijheidstelling
- reclassering
- jeugdstrafrecht
- adolescentenstrafrecht
- spreekrecht
- Wet beperking taakstraffen

8 De rechtsstaat in internationaal perspectief

- Universele Verklaring van de Rechten van de Mens
- Europees Verdrag ter bescherming van de Rechten van de Mens
- dubbele garantie
- Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie
- Internationaal Gerechtshof

- oorlogstribunalen
- Internationaal Strafhof
- Amerikaans Hooggerechtshof
- toetsingsrecht
- juryrechtspraak
- wapenbezit
- klassenjustitie
- etnisch profileren
- uitlokking
- criminele burgerinfiltranten
- plea bargaining
- Three Strikes and You're Out Law

9 Big data: kansen en bedreigingen

- informatiesamenleving
- Big data
- predictive policing
- onschuldpresumptie
- discriminatie
- zelfversterkend effect
- recidivescore
- misdaadstatistieken
- rechtsstaat 2.0
- informatiele zelfbeschikking

Parlementaire democratie

1	Wat is democratie?	88
	• Hoe democratisch is de wereld?	94
2	Politieke stromingen	96
3	Politieke partijen	102
	• Standpunten politieke partijen	106
4	Verkiezingen	108
5	Regering en parlement	114
	• Politici en de media	120
6	Invloed op politieke besluiten	122
7	Gemeente en provincie	128
8	Internationale politiek	132
	• Wat betekent de EU voor ons?	138
9	Denken over democratie	140
	• De democratie in crisis?	144
	Begrippenlijst	146

Inleiding op het thema

Nederland is een democratische rechtsstaat. Hierin worden de rechtsregels die de burgers binden gemaakt of goedgekeurd door de volksvertegenwoordiging die door diezelfde burgers gekozen is. In een parlementaire democratie nemen gekozen vertegenwoordigers besluiten over zaken die van algemeen belang zijn, zoals wegen aanleggen, meer scholen bouwen en zorgen voor stabiliteit en veiligheid. Politici functioneren in verschillende organen zoals de Tweede en Eerste Kamer en de gemeenteraad. Van de politici die we zelf kiezen, hopen we dat zij de besluiten nemen die wij belangrijk vinden. Maar doen ze dat ook als ze eenmaal gekozen zijn? Luisteren politici dan nog naar de kiezers? Hoe verloopt de politieke besluitvorming? Hoe afhankelijk zijn we van andere Europese landen en de rest van de wereld?

De kernvraag in dit thema is: ***Wat betekent het om in een democratie te leven en voor welke uitdagingen staat onze democratie?***

1 Wat is democratie?

INVAL IN NEDERLAND

Stel dat dit de opening van het achtuurjournaal zou zijn: "Dames en heren, goedenavond. Na hevige gevechten heeft het Arabische leger een groot deel van Nederland onder controle. De Arabische wereld maakt zich al langer zorgen over het beleid van de Nederlandse regering en besloot dit jaar in te grijpen. Het Saudische leger krijgt steun uit

Syrië, Afghanistan en Iran." Arabieren die ons komen verlossen ons van onze regering, omdat ze vinden dat hún bestuursvorm hier moet worden toegepast, want hoezo democratie? Weg ermee! Zij weten veel beter wat hier wel en niet werkt. Een belachelijke gang van zaken, vindt u niet? Maar vond u dat ook toen de 'internationale gemeenschap' (lees: Verenigde Staten) Afghanistan, Irak en Libië binnenviel om daar 'democratie' te brengen? De democratie die we graag willen uitdelen, moeten we voortaan gebruiken om onze politici te dwingen af te blijven van landen waar ze niets te zoeken hebben. Als een volk klaar is voor deze vorm van bestuur, zal het zelf in opstand komen om de dictator op eigen kracht te verdrijven.

Bron: brief in NRC van de Afghaans-Nederlandse schrijfster Tahmina Akefi, die sinds haar twaalfde in Nederland woont.

Moet de bevolking in dictaturen zelf haar dictator verdrijven, of is het onze plicht om zulke landen te helpen democratisch te worden?

Heb je het over democratie en dictatuur, dan gaat het om politiek. De deelvraag van dit hoofdstuk is: *Wat verstaan we onder politiek en waarin verschillen democratieën van dictaturen?*

1.1 WERELD BEDEKT MET STATEN

In 1648 werd de Vrede van Münster gesloten, ook wel genoemd de Vrede van Westfalen. De daar geformuleerde afspraken maakten een einde aan een reeks van verscheurende conflicten in Europa. De afspraken van Westfalen probeerden godsdiensttwist en agressie te neutraliseren door de soevereine staat centraal te stellen. **Soverein** is een staat die op een bepaald gebied met duidelijke gren-

zen het hoogste gezag uitoefent en het monopolie van geweldsuitoefening heeft. De soevereine staat bepaalt welke religie op haar eigen gebied wordt toegelaten. Staten respecteren elkaars soevereiniteit op ieders eigen gebied. Met de Vrede van Westfalen werd het moderne systeem van staten geboren. De hele bewoonde wereld is bedekt met staten en per gebied heerst er maar één staat.

Een ideologische rechtvaardiging van de macht van de staat vinden we bij de zeventiende-eeuwse filosoof Thomas Hobbes. Hij betoogde dat burgers er belang bij hebben om alle macht bij één soverein onder te brengen. Geweldsuitoefening, straffen, wetten maken komen alleen

die soeverein toe. Dat geldt zelfs voor het bepalen van de inhoud van onderwijs, van lager tot universitair. Volgens Hobbes is het verstandig zo'n soevereine vorst te verwelkomen en te steunen, omdat het alternatief een oorlog van allen tegen allen zou zijn, waarin de mensen elkaar bedreigen en nooit lang kunnen genieten van de vruchten van hun inspanningen. Het alternatief voor onderwerping aan een soevereine vorst is een leven dat "*poor, nasty, brutish, and short*" is, aldus Hobbes. Staten verschillen behoorlijk als het gaat om de manier waarop ze politiek bedrijven. Voordat we verschillende bestuursvormen bespreken, gaan we in op wat politiek nu eigenlijk inhoudt.

1.2 HET BELANG VAN POLITIEK

Politiek gaat over *het maken van keuzes waaraan allen in een staat zijn gebonden*. De keuzes worden in algemeen geldende wetten vastgelegd. Wetten worden uitgevoerd door 'dienaren van de macht' zoals ministers, ambtenaren, politie en leger.

Politiek gaat dus over keuzes maken. Wat is de minimumleeftijd voor het drinken van alcohol? Moet er een nieuwe kerncentrale komen? Moet Nederland troepen sturen naar Afghanistan? De meeste onderwerpen waarmee de politiek zich bezighoudt, zijn van **algemeen belang** omdat veel mensen er nu of later mee te maken krijgen, bijvoorbeeld besluiten over de kwaliteit van het

drinkwater of de verplichte basiszorgverzekering. Sommige kwesties zoals het onderwijs, het homohuwelijk of het boerkaverbod lijken alleen voor specifieke groepen van belang. Toch is dat niet waar. Ook als je zelf niet meer naar school gaat, heb je belang bij het onderwijs. Je betaalt er via de belastingen aan mee en in de toekomst word je misschien geholpen door een arts die nu wordt opgeleid. Bij het homohuwelijk en het boerkaverbod staan gelijkwaardige behandeling en vrijheid van godsdienst ter discussie: rechten die voor iedereen van belang zijn.

Daarom is het belangrijk dat je de politiek volgt en zo mogelijk je stem laat horen.

Meestal kost het nemen van politieke besluiten veel tijd, omdat er verschillende oplossingen mogelijk zijn. Dit laat meteen een groot dilemma van de politiek zien: kiezen we voor snel, daadkrachtig en **efficiënt besturen** of voor een **maximale participatie** van burgers in de politiek? In het eerste geval kijk je vooral naar doelmatig resultaat, in het tweede geval kies je voor een proces van democratische besluitvorming met een zorgvuldige afweging van de verschillende belangen.

1.3 DEMOCRATIE

In een democratie gaat het om de macht van velen. Democratie is samengesteld uit de Griekse woorden 'demos' (volk) en 'kratein' (regeren) en

Beroemdheden over democratie

"Regering van het volk, door het volk, voor het volk" - Abraham Lincoln (Amerikaans staatsman)

"Het maakt niet uit voor de doden, de wezen en de daklozen of de puinhoop is aangericht in naam van de dictatuur of in naam van vrijheid en democratie." - Mahatma Gandhi (Indiaas politicus)

"In een democratie heeft iedereen het recht op vertegenwoordiging, zelfs eikels." - Chris Patten (Brits politicus)

"Democratie is als een vlot. Het zinkt niet, maar je hebt wel altijd natte voeten." - Russell Long (Amerikaans politicus)

"Democratie is georganiseerd wantrouwen." - Jan Blok (Nederlands journalist)

"Democratie is de slechtste vorm van bestuur, op alle andere vormen na." - Winston Churchill (Brits staatsman)

"Democratie is geen kijksport, het is een participerend evenement. Als we niet meer participeren houdt het op een democratie te zijn." - Michael Moore (Amerikaans filmmaker)

Bron 1

betekent letterlijk: het volk regeert. Hoewel tegenwoordig meer dan de helft van de wereldbevolking in een democratie leeft, komt deze in de zjuiverste vorm – directe zeggenschap van het volk – nauwelijks meer voor. Vroeger bestond er directe democratie in kleinere samenlevingen zoals de stad Athene. Belangrijke beslissingen werden er genomen in de vorm van volksstemmingen op stadspaleizen. Nu bestaat in sommige landen als vorm van directe democratie het referendum, een volksstemming over een bepaald wetsvoorstel.

Kenmerken

In veel landen zien we vormen van indirecte of **representatieve democratie** met als basiskenmerk dat het volk vertegenwoordigers kiest die de beslissingen nemen en met een zekere regelmaat bij verkiezingen aan de bevolking verantwoording moeten afleggen over hun beleid.

Deze vorm is praktischer dan directe democratie, want met een kleinere groep kom je sneller tot besluiten. Daarnaast kunnen de volksvertegenwoordigers zich grondig verdiepen in allerlei ingewikkelde onderwerpen, terwijl niet iedere burger daar de tijd voor heeft.

De politieke macht in representatieve democratieën is bovendien verdeeld over meerdere personen en instituties die elkaar controleren, de trias politica. Om de inbreng van burgers te garanderen moet een democratie ook een rechtsstaat zijn, waarin regels gelden voor burgers en de overheid.

Andere kenmerken van een democratie zijn:

- Er is individuele vrijheid. Mensen mogen openlijk hun mening uiten en binnen de grenzen van democratisch vastgestelde wetten hun leven inrichten zoals zij dat zelf willen.
- Er gelden politieke grondrechten. Bij vrije en geheime verkiezingen kunnen burgers zelf hun vertegenwoordigers kiezen én zichzelf verkiesbaar stellen. Via het uitbrengen van hun stem geven ze een mandaat (bevoegdheid) aan een persoon of partij, erop vertrouwend dat die de verkiezingsbeloften probeert waar te maken.
- Politie en leger hebben wettelijk beperkte bevoegdheden. Burgers mogen nooit zomaar worden aangehouden, geweld mag alleen in bepaalde situaties worden toegepast.
- Er bestaat onafhankelijke rechtspraak. Rechters staan los van parlement en regering en hoeven hun uitspraken daar niet te verantwoorden.

Politici en bestuurders moeten rechterlijke beslissingen respecteren.

- Er bestaat persvrijheid. De massamedia vervullen een belangrijke functie: zij controleren de machthebbers en hebben ook de taak ons goed te informeren, zodat we weloverwogen keuzes kunnen maken bij bijvoorbeeld referenda en verkiezingen.

Parlementair of presidentieel stelsel

Binnen landen met een representatieve democratie maken we onderscheid tussen het parlementaire en het presidentiële stelsel.

In het **parlementaire stelsel** is het rechtstreeks gekozen parlement het hoogste machtsorgaan. Op basis van de samenstelling ervan wordt er een kabinet geformeerd van ministers en staatssecretarissen. Deze moeten te allen tijde verantwoording afleggen aan het parlement en dus indirect aan het volk. Landen met een dergelijk primaat voor het parlement hebben meestal wel een niet-gekozen staatshoofd van wie de macht sterk beperkt wordt door een grondwet. Is zo'n staatshoofd een koning, dan spreken we van een **constitutionele monarchie**, zoals in Nederland.

In een presidentiële democratie kiest de bevolking niet alleen een parlement, maar ook de president, aan wie de grondwet veel bevoegdheden toekent. Frankrijk en de Verenigde Staten hebben zo'n **presidentieel stelsel**. De president staat aan het hoofd van de regering, de uitvoerende macht, en kan naar eigen keuze ministers benoemen en ontslaan. Om zijn macht enigszins te beperken, mist hij in de meeste landen het zogenaamde **ontbindingsrecht**, het recht om het parlement te ontbinden.

De Nederlandse staat

Nederland heeft sinds 1814 een constitutionele monarchie, een staatsvorm waarin de taken en bevoegdheden van het staatshoofd in de grondwet vastgelegd. Aanvankelijk kon de koning veel naar eigen willekeur beslissen. Dat veranderde in 1813 toen her en der in Europa revoluties plaatsvonden. In Nederland kwam het niet tot revolutie, maar koos de koning tijdig eieren voor zijn geld. Hij werd gebonden aan wet en grondwet (constitutie) en gedwongen zich te houden aan de bepalingen die de verantwoordelijke regering aangeven. In een democratie kan die regering worden

"Stuur deze brief naar zo veel mogelijk mensen"

"Nastya! Als je besluit om deze brief te publiceren, probeer deze informatie dan zo wijd mogelijk te verspreiden. Dat zal de kans vergroten dat ik in leven blijf." Zo begon de noodkreet die de Russische politieke gevangene Ildar Dadin aan zijn vrouw Nastya Zotova stuurde. Hij kreeg drie jaar cel omdat hij had meegedaan aan protestacties tegen de Russische regering. Via zijn advocaat wist Dadin een brief aan zijn vrouw te schrijven. Hij beschrijft de martelingen die hij moest ondergaan. "Mijn handen werden achter mijn rug vastgebonden en ik werd aan mijn handboeien opgehangen. Ik ben de eerste dag alleen al vier keer in elkaar geslagen, soms door twaalf mensen tegelijk. Ze stopten mijn hoofd in de wc." Dadins brief heeft veel losgemaakt in Rusland. Inmiddels heeft het Russische Hoogerechtshof besloten dat Dadin moet worden vrijgelaten, na ruim twee jaar gevangenschap in Siberië. Bron: Vrij Nederland

Bron 2

weggestemd, terwijl de constitutionele monarch en diens erfopvolgers blijven. Nederland werd een **parlementaire democratie** met een constitutioneel vorst.

De grondwet laat zien hoe belangrijk de waarden **vrijheid** en **gelijkheid** voor een democratie zijn: iedereen mag meedoen en je mag zelf bepalen op welke manier je gebruikmaakt van je politieke rechten. Dat we in een democratie leven, zien we als volgt terug in onze grondwet:

- Taken en bevoegdheden van de drie politieke machten staan nauwkeurig omschreven. Zo is wettelijk vastgelegd dat een Kamerlid niet tevens minister, lid van de Raad van State of lid van de Hoge Raad kan zijn. Dan zou hij immers te veel macht krijgen.
- Alle Nederlanders vanaf 18 jaar hebben het recht om te stemmen en om verkozen te worden. Iedereen mag een politieke partij of vereniging oprichten, demonstreren of op een andere manier zijn mening uiten.
- De regels voor de politieke besluitvorming zijn vastgelegd. Zo staat in artikel 81 dat wetten

worden vastgesteld door de regering en de Staten-Generaal samen.

- De overheid laat de media vrij, maar moet er ook voor zorgen dat de media over de juiste informatie kunnen beschikken.

1.4 DICTATUUR

In dictaturen bestaat het eerder genoemde dilemma van efficiënt bestuur versus maximale participatie nauwelijks. In landen als Noord-Korea en Iran bepalen de machthebbers nagenoeg alles zelf. Kritische participatie van burgers wordt vaak zelfs onmogelijk gemaakt. In vrijwel alle dictaturen is dan ook sprake van schendingen van mensenrechten en politiek geweld.

Kenmerken

Het basiskenmerk van elke **dictatuur** is dat de *drie machten – wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht – niet van elkaar gescheiden zijn, maar in handen zijn van een kleine groep mensen*. Dit betekent dat gewone burgers niet of nauwelijks invloed hebben op de politiek, maar ook dat zij hun rechten, als ze die al hebben, niet kunnen opeisen.

Een dictatuur kan daarom nooit een rechtsstaat zijn. Het parlement bestaat louter uit sympathisanten van de machthebbers die met alles akkoord gaan.

Andere kenmerken van een dictatuur zijn:

- Er is slechts een beperkte individuele vrijheid. Grondrechten, zoals vrijheid van godsdienst of het recht op privacy, bestaan meestal niet of maar heel beperkt.
- Er is nauwelijks politieke vrijheid. Politieke tegenstanders worden geïntimideerd, gevangen gezet, gemarteld of vermoord. Soms vinden schijnverkiezingen plaats en wint de regeringspartij via verkiezingsfraude.
- Er is dikwijls overheidsgeweld. De machthebbers verdedigen hun macht met harde hand. De politie, het leger en vooral de geheime dienst hebben vergaande bevoegdheden.
- Er bestaat geen onafhankelijke rechtspraak. Rechters zijn sympathisanten van de machthebbers zodat burgers niet kunnen rekenen op bescherming tegen de overheid. Bij deze zogeheten 'politieke processen' staat de uitkomst dus al van tevoren vast.
- De massamedia en ook kunstuitingen staan onder censuur van de overheid. Informatie via internet wordt gefilterd en kritische bloggers worden gearresteerd.

Door het ontbreken van tegenmacht in de vorm van kritische burgers, oppositie, journalisten en onafhankelijke rechters kunnen de machthebbers snel besluiten nemen. Snelle, efficiënte besluitvorming zou je dus als een voordeel van dictaturen kunnen zien, maar de prijs die de bevolking daar op het gebied van individuele vrijheid en rechtszekerheid voor betaalt is enorm hoog.

Soorten dictaturen

Niet alle dictaturen zien er hetzelfde uit. We maken onderscheid tussen ideologische, religieuze en militaire dictaturen.

Cuba en Noord-Korea zijn voorbeelden van dictaturen die gebaseerd zijn op een **ideologie**. In die landen heeft de communistische partij alle macht en hebben burgers weinig tot geen individuele vrijheden. Politieke invloed is alleen weggelegd voor mensen die de ideologie onvoorwaardelijk steunen. Doordat media, onderwijs en vereni-

gingsleven onder strenge controle staan, is er sprake van **indoctrinatie**: de bevolking krijgt de partij-ideologie met de paplepel ingegoten. In Duitsland, Italië, Spanje en Zuid-Amerika zijn jarenlang fascistische partijen aan de macht geweest. Fascisten zijn sterk nationalistisch en wijzen de democratie af. Liever kiezen zij voor sterke leiders die zelfstandig besluiten nemen zonder naar de bevolking te luisteren.

Een andere vorm is de **religieuze dictatuur**, ook wel **theocratie** genoemd. Hierin is de godsdienst verheven tot staatsideologie. Een voorbeeld is Iran, waar de machtsuitoefening volledig gebaseerd is op de islamitische wetgeving (sharia) en ayatollahs en imams als geestelijk leiders verregaande invloed hebben op het bestuur en het dagelijks leven. Het volk kiest er weliswaar een parlement en de president, maar voor alle politieke besluiten is goedkeuring nodig van niet-gekozen geestelijk leiders.

Ten slotte kennen we **militaire dictaturen**, zoals destijds in Birma, sinds 1989 Myanmar genoemd, waar het leger lange tijd alle macht had. Militaire dictaturen kwamen na de Tweede Wereldoorlog vooral in Midden- en Zuid-Amerika voor. De Verenigde Staten steunden sommige van deze regimes uit angst voor het communisme.

New York Times is “meest valse hond op het erf”

BEIJING – De Chinese president Xi Jinping wil het internet ‘schoon en zuiver’ houden. Apple kreeg daarom opdracht om iBooks Store en iTunes Movies voor China te sluiten. Ook de app van The New York Times is niet meer toegankelijk voor de Chinezen, omdat die volgens de partijkrant “de meest valse hond op het erf” is. Xi: “Het internet is geen wetteloze plaats: het gebruik van internet om actie te voeren, op te ruien en de omverwerping van de overheid te preken zullen resoluut worden afgestopt en onderdrukt.” Hij voegt daaraan toe: “Natuurlijk betekent dat niet dat er geen meningen uitgewisseld kunnen worden, maar meningen die moeilijkheden veroorzaken of de wet breken, moeten worden bestreden.”

Bron: NRC Handelsblad

Bron 3

“Houd je in, Pakistan is een gevaarlijk land”

Drie weken lang werd blogger **Ahmad Waqas Goraya** vastgehouden in Pakistan. Inmiddels is hij weer terug in Nederland, waar hij al ruim tien jaar woont. Na een bezoek aan een bruiloft in Pakistan raakte Goraya spoorloos. Vlak voor zijn ontvoering had hij op Facebook satirische berichten geplaatst over Pakistaanse politici. Over wie precies zijn ontvoerders waren wil hij niet veel loslaten: “De veiligheid van mijn vrienden en familie heeft prioriteit.” Zijn vrouw vult aan: “Mijn man uit zijn mening over van alles, vooral over religieus extremisme en de rol van het leger in Pakistan. Mijn schoonfamilie heeft vaker tegen Ahmad gezegd: ‘Houd je een beetje in, Pakistan is een gevaarlijk land.’ Maar wij zijn gewend geraakt aan Nederland en hebben misschien onderschat hoezeer de politieke situatie hier veranderd is.”

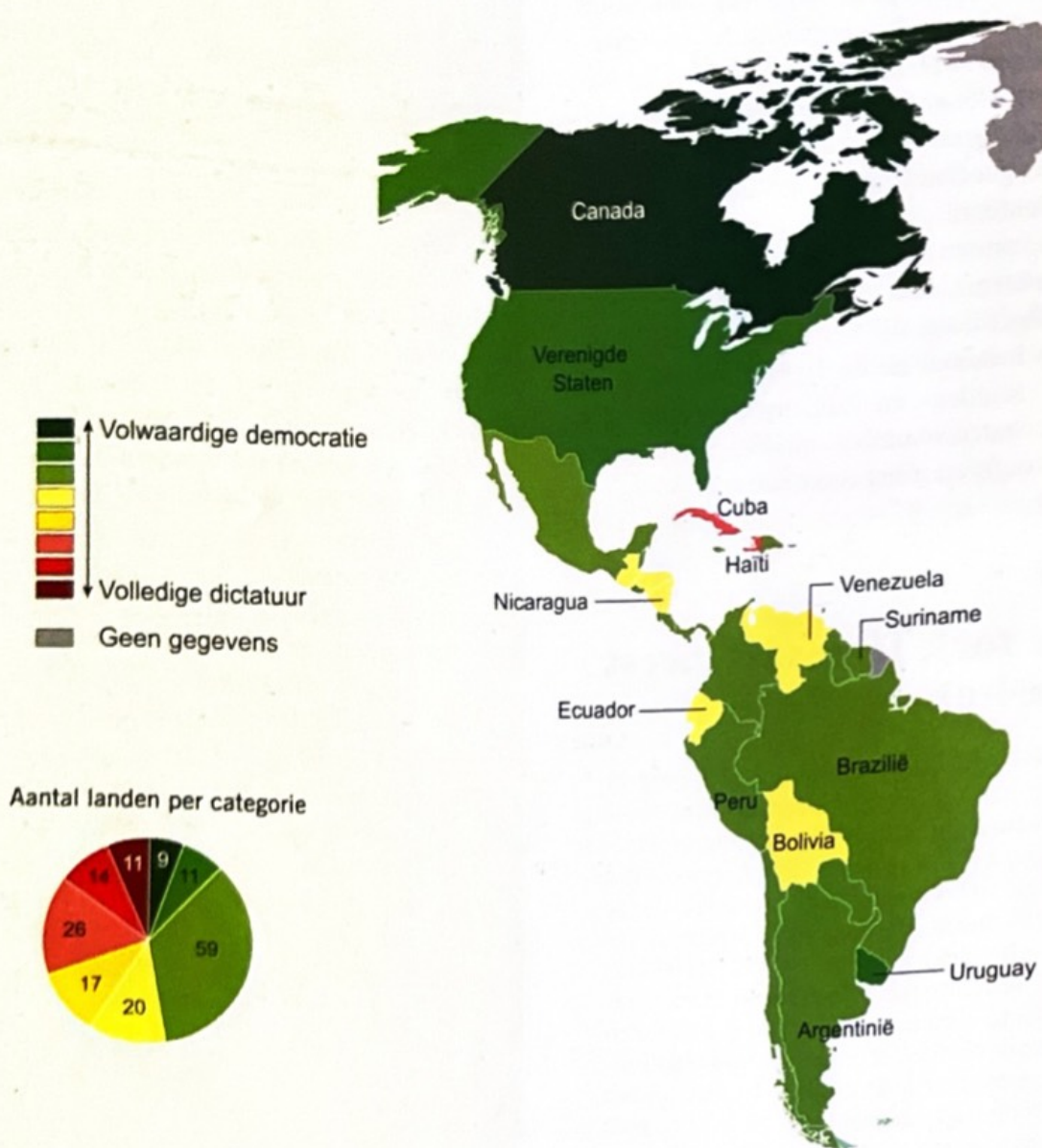
De Pakistaanse overheid had altijd al een stevige greep op de media maar is met een speciale cyberwet extra actief tegen internetactivisten. Veel bloggers hebben sindsdien hun werk gestaakt, zijn ondergedoken of zijn verdwenen.

Bron: de Volkskrant

Bron 4

o Hoe democratisch is de wereld?

De gegevens op deze kaart komen uit de Democracy Index van The Economist Intelligence Unit. Dit is een denktank die verbonden is aan het weekblad The Economist. De index geeft het democratisch gehalte weer van bijna alle landen op de wereld. Nederland staat in deze ranglijst al jaren in de top 10 van de wereld.

Bron: The Economist Intelligence Unit, 2016

Hoofdstuk

2 Politieke stromingen

MEER BELASTING BETALEN ALS JE ONGEZOND EET?

Moet de overheid een ongezonde levensstijl ontmoedigen? Het CDA vond in campagnetijd van wel: "Wij willen dat de overheid een breed tabaksontmoedigingsbeleid voert, waar

een stapsgewijze verhoging van accijns op tabak onderdeel van is. Afspraken over het verminderen van suiker, zout en vet in voedingsproducten moeten minder vrijblijvend worden door onder andere het invoeren van een suikerbelasting." Een andere partij is een stuk terughoudender: "Tabak en alcohol zijn slecht voor je. Daarom beschermen we kinderen ertegen. Maar we willen de regels voor volwassenen niet nog strenger maken dan ze al zijn. Wij betuttelen niet. Je bent vrij om te roken of drinken als je dat wilt. Wij steunen initiatieven van ondernemers om minder vet en suiker in producten op te nemen. Maar ook hier betuttelen wij niet: wij zijn dus tegen belastingen op suiker en vet."

*Vind je dat de overheid een ongezonde levensstijl sterk moet ontmoedigen?
Bij welke stroming en partij past het tweede standpunt?*

Centraal in dit hoofdstuk staat de vraag: *Welke verschillende stromingen zijn er en welke spreekt jou het meest aan?*

2.1 WAT IS EEN IDEOLOGIE?

Toen Nederland midden negentiende eeuw een parlementaire democratie werd, was de rol van de overheid beperkt. Er was nauwelijks bemoeienis met arbeid of met de gezondheidszorg. De inkomensverschillen waren groot, veel mensen leefden in armoede en vakbonden waren verboden. Algemeen kiesrecht, sociale voorzieningen en verzekeringen waren er nog niet. Als je om welke reden dan ook niet kon werken, werd je dus afhankelijk van de liefdadigheid van anderen of van de kerk. Door industrialisatie en urbanisatie begon de samenleving echter in snel tempo te veranderen.

In deze context ontstonden de eerste politieke partijen. Zij passen bij drie belangrijke ideologische politieke stromingen: het liberalisme, het confessionalisme en het socialisme. Onder een ideologie verstaan we een samenhangend geheel van ideeën over de mens en de gewenste inrichting van de samenleving.

Bij ideologieën gaat het vooral om de volgende twee aspecten.

- **Normen en waarden** die voor iedereen in de samenleving zouden moeten gelden. Je hebt eerder gelezen dat normen voortkomen uit waarden. Vind je economische vrijheid heel belangrijk, dan volgt hieruit bijvoorbeeld de norm dat ondernemers zelf mogen bepalen of hun winkel op zondag open is. Bij een ideologie met de waarde gelijkheid als uitgangspunt past

de norm dat rijken meer belasting moeten betalen dan mensen met een lager inkomen, want daarmee verklein je de inkomensverschillen.

- De gewenste **sociaaleconomische verhoudingen** van de samenleving. Anders gezegd: wat is een rechtvaardige verdeling van welvaart? Sommige mensen zijn voor een sterke, actieve rol van de overheid op het gebied van de economie, uitkeringen, onderwijs en gezondheidszorg. Dit standpunt noemen we **links**. Links wil de ongelijkheid tussen mensen verminderen met goede uitkeringen en andere voorzieningen, want mensen hebben niet allemaal dezelfde kansen om goed voor zichzelf te zorgen. De overheid is er vooral om de zwakkeren te beschermen en te helpen.

Rechtse mensen willen juist zo weinig mogelijk bemoeienis van de overheid op sociaaleconomisch gebied. Zij vinden dat mensen vooral zelf verantwoordelijk zijn voor een beter bestaan. Rechts ziet economische ongelijkheid in de samenleving en dus ook inkomensverschillen als onvermijdelijk. Zit een ideologie tussen links en rechts in, dan spreken we over het **politieke midden**.

2.2 DE DRIE HOOFDSTROMINGEN

Hierna bespreken we drie politieke ideologieën of stromingen: liberalisme, socialisme en confessionalisme. Het zijn stromingen met een lange geschiedenis die in ons huidige politieke landschap nog altijd te herkennen zijn. In de laatste paragraaf kijken we naar andere manieren om partijen in te delen.

Liberalisme

Volgens het liberalisme is de samenleving er het meest bij gebaat als ieder individu zich optimaal kan ontplooiën: wat goed is voor het individu, is goed voor de maatschappij. Mensen zijn niet gelijk, maar wel gelijkwaardig. Zij moeten elkaars opvattingen respecteren. Vrijheid, individuele verantwoordelijkheid en tolerantie zijn sleutelbegrippen in de liberale traditie.

— Het liberalisme ontstond in de negentiende eeuw
 — a de Franse Revolutie. De meeste Europese
 — anden waren eeuwenlang dictaturen geweest met
 — en vorst als machthebber. De liberalen kregen

Recht op negeren werk-mail

DEN HAAG – “Mensen hebben het recht om onbereikbaar te zijn”, stelt de minister van Sociale Zaken. Hij wil een wet zoals in Frankrijk waarin staat dat werknemers buiten werktijden niet gestoord moeten worden. “Mails, sms’jes of appen met collega’s tot laat in de avond of in het weekend leiden tot een steeds vagere grens tussen werk en privé sfeer, met als mogelijk gevolg een te grote werklast, burn-out en verstoorde relaties in het gezin.” Kamerleden van VVD, D66 en CDA vinden overheidsbemoeienis niet nodig. Ze zijn van mening dat werknemers gewoon afspraken moeten maken met hun werkgevers over hun bereikbaarheid na werktijd. Een VVD-Kamerlid: “Wij hebben geen behoefte aan een telefoonpolitie.” Bron: Elsevier

Bron 5

steun van verlichte wetenschappers die het principe afwezen dat het gezag van de koning berustte op de wil van God. Zij kwamen in opstand tegen de vorst en kregen vooral aanhangers onder de opkomende ‘gegoede burgerij’ – mensen die hun geld verdienden in de handel en industrie. Zij wilden meer politieke macht met als ideaal persoonlijke en economische vrijheid. De staat moest bijvoorbeeld geen invoerrechten heffen, omdat dit de handel schaadde. Ook het toekennen van rechten aan arbeiders was niet in het belang van de liberale fabriekseigenaren.

In de negentiende eeuw kregen de liberalen steeds meer politieke macht en werden ze geleidelijk conservatiever. Alleen een kleine groep liberalen was progressief en streed, vaak samen met de socialisten, tegen de kinderarbeid en voor het vrouwenkiesrecht.

Liberalen nu

Ook in onze tijd vinden liberalen vrijheid belangrijk. Volgens hen is een **vrijemarkteconomie** het beste voor het land. De overheid moet zich beperken tot kerntaken als defensie, onderwijs en de bescherming van de rechtsstaat en de klassieke grondrechten. We noemen het liberalisme daarom ook wel **rechts**. Liberalen wijzen de verzorgingsstaat niet af, maar waken er wel voor dat burgers niet te afhankelijk worden van de overheid. In ons land is de VVD de grootste liberale partij. Progressieve liberalen vinden we terug bij D66.

Socialisme

Het socialisme benadrukt dat de mogelijkheden voor elk individu om zich te ontplooiën ongelijk verdeeld zijn. 'Vrijheid' en 'gelijkwaardigheid' betekenen pas echt iets als mensen ook gelijke kansen hebben. Mensen moeten **solidair** met elkaar zijn: de sterkste schouders moeten de zwaarste lasten dragen.

Het socialisme ontstond als reactie op de slechte werkomstandigheden van de arbeiders in de negentiende eeuw. Ze hadden werkdagen van soms zestien uur, kregen weinig betaald en misten elke vorm van sociale zekerheid. De socialisten **verzetten** zich tegen deze wantoestanden, die in hun ogen een gevolg waren van de vrijemarkteconomie waar kapitalisten elkaar beconcurrerden door de lonen van de arbeiders steeds verder te verlagen.

Het doel van de socialisten was een eind **maken** aan de armoede en de ongelijkheid. Over de vraag hoe ze het doel van **gelijkheid** het beste konden bereiken raakten de socialisten verdeeld:

- Communisten wilden dat arbeiders door een revolutie alle macht zouden overnemen. In Rusland leidde dit tot een geslaagde revolutie en de oprichting van de Unie van Socialistische Sovjetrepublieken (USSR). De Sovjet-Unie ontwikkelde zich echter tot een totalitaire dictatuur, die in 1991 werd opgeheven. In China en Cuba zijn de communisten nog aan de macht.
- Sociaaldemocraten wilden maatschappelijke verbeteringen bereiken langs parlementaire weg.

Sociaaldemocraten nu

De hedendaagse sociaaldemocraten zijn niet tegen de vrijemarkteconomie, maar vinden nog

steeds dat kennis, inkomen en macht eerlijker verdeeld moeten worden. De verzorgingsstaat moet om die reden volgens hen in stand gehouden en liefst uitgebouwd worden. De partijen met duidelijke sociaaldemocratische kenmerken zijn de PvdA, de SP en GroenLinks. Omdat ze voor een grote rol van de overheid zijn noemen we deze partijen ook wel **links**.

Confessionalisme

In het confessionalisme baseren mensen hun politieke opvattingen op hun geloofsovertuiging. In Nederland heeft dit geleid tot de oprichting van christelijke partijen. Uitgangspunt is dat God een bedoeling met de wereld heeft en dat de mens zich daarnaar moet richten.

In het confessionalisme gaat men uit van een **organische staatsopvatting**: de samenleving is vergelijkbaar met een menselijk lichaam waarin alle onderdelen van elkaar afhankelijk zijn en ook alleen in onderlinge samenhang kunnen functioneren. Volgens de confessionelen hoort het bij de menselijke natuur om gezinnen te vormen en ook grotere samenlevingsverbanden aan te gaan. Binnen zulke verbanden moeten mensen verantwoordelijkheid voor elkaar dragen.

Christendemocraten nu

De huidige christendemocraten streven naar een samenleving waarin rentmeesterschap, solidariteit, harmonie en gespreide verantwoordelijkheid belangrijke waarden zijn.

Het idee van de gespreide verantwoordelijkheid zien we terug in het ideaal van een 'zorgzame samenleving' waarin mensen verantwoordelijk zijn voor elkaar. De overheid heeft slechts een aanvullende rol en moet zo veel mogelijk overlaten aan het **maatschappelijke middenveld**, zoals welzijnsinstellingen en schoolbesturen.

Rentmeesterschap betekent dat de mens de taak heeft om goed voor de door God aan ons toevertrouwde aarde te zorgen. Daar hoort zorg voor de natuur bij, maar bijvoorbeeld ook verzet tegen genetische manipulatie zoals het klonen van schapen. Solidariteit heeft te maken met het bijbelse begrip 'naastenliefde'. Het gaat in confessionele ogen niet zozeer om economische solidariteit, maar om zorg voor de kwetsbaren in de samenleving. Om die reden verschaffen sommige kerken onderdak aan uitgeprocedeerde asielzoekers en drugsverslaafden.

In ons land zijn het CDA en de ChristenUnie de belangrijkste confessionele partijen. Ze horen thuis in het politieke midden, hoewel de ChristenUnie iets linkere politieke standpunten heeft dan het CDA. De SGP is een kleine, streng orthodoxe, christelijke partij.

2.3 ANDERE POLITIEKE RICHTINGEN

Vanaf de jaren zestig, de tijd van de ontzuiling, is er sprake van **ontideologisering**, *het verdwijnen van ideologie als leidraad voor het politieke leven*. Hierdoor ontstonden er meer pragmatische en populistische partijen die niet pasten in een van de traditionele ideologieën. Een recente ontwikkeling in de politiek is de aandacht voor ecologische onderwerpen zoals klimaat en milieu.

Pragmatisme

Pragmatische partijen hebben geen vaste uitgangspunten of principes: afhankelijk van het probleem, wordt een oplossing gekozen.

In Nederland zien we pragmatische ideeën terug bij D66. Door haar pragmatisme kan D66 het in de ene situatie eens zijn met de PvdA en bij een ander probleem met de VVD.

Verplichte afdracht bij de SP

Van alle politieke partijen heeft de Socialistische Partij het grootste eigen vermogen. Dat is niet zo verwonderlijk, want SP'ers met een politieke baan dragen verplicht een deel van hun vergoeding af aan de partijkas. Het idee is onderdeel van de solidariteitsgedachte en weert mensen die enkel vanuit financiële motieven de politiek in willen gaan. Regelmatig krijgt de SP kritiek op dit beleid. Het zou een verkapte vorm van overheidssteun zijn en daarmee oneerlijke concurrentie opleveren. Ook klagen sommige

SP'ers dat zij van de overgebleven vergoeding niet rond kunnen komen. "Onzin", vindt partijleider Roemer. "De afdracht is een pronkstuk van de partij waar ik heel trots op ben. Als je dat afschaft, schaf je in feite de hele partij af." Bron: NRC

Bron 6

Ecologisme

Het **ecologisme** benadrukt de wederzijdse afhankelijkheid van mensen en de natuurlijke omgeving. Daarom moeten economische waarden ondergeschikt gemaakt worden aan ecologische waarden. De marktgerichte economie moet vervangen worden door een milieuvriendelijke en duurzame productiewijze.

"Trump schreeuwde als een grote boze man"

"Populisten spelen in op de emoties van het volk. Ze verzetten zich tegen de elite en wijzen altijd naar anderen die volgens hen een bedreiging vormen", legt wetenschapper Ineke Sluiter uit. Die stijl zag ze ook tijdens de verkiezingscampagne van de Amerikaanse president Donald Trump, die in 2016 tot president van de Verenigde Staten gekozen werd. Sluiter: "Mensen waren bezorgd over hun inkomen, over de opleiding en kansen van hun kinderen. Wat Trump extreem effectief deed, is dat hijzelf die boosheid belichaamde. Hij schreeuwde als een grote, boze man."

Ook in Europa laten populistten van zich horen, zoals Geert Wilders en de Franse politica Marine Le Pen. "De echte populistten herken je doordat zij groepen burgers buitensluiten", zegt Jan-Werner Müller, auteur van het boek *Wat is populisme?*. "Ze doen alsof alleen zij namens het volk spreken. Maar populistten moeten accepteren dat alle burgers meepraten in een democratie, dus ook minderheden." Bron: NRC

Bron 7

De ecologische stroming zien we terug bij de ideeën van GroenLinks en bij de Partij voor de Dieren.

Populisme

Het populisme is meer een bepaalde stijl van politiek bedrijven dan een echte ideologie.

De stroming zegt nadrukkelijk de 'vox populi' (de stem van het volk) te willen laten horen. Dat volk wordt gepresenteerd als één homogene groep en de populistische partij bepaalt zelf wie er wel en niet bij dat volk horen. De partij probeert te polariseren tussen het volk en de zo benoemde 'corrupte elite' en is gebaat bij het verscherpen van tegenstellingen.

Om de 'gewone burger' te bereiken, heeft het populisme de neiging politieke kwesties te versimpelen en er daadkrachtig ogende oplossingen voor aan te dragen. Neemt de criminaliteit toe? Dan gaan we harder straffen. Europa in een crisis? Dan stappen we eruit.

Omdat het populisme niet uitgaat van een ideologie, zijn de opvattingen van populistische partijen niet altijd makkelijk te plaatsen. Ze zijn niet links of rechts, niet progressief of conservatief. In hun weerzin tegen veel overheidsbemoeienis lijken ze liberaal, maar net als sociaaldemocratische partijen en zijn ze voor bescherming van zwakkeren zoals ouderen. Populisten hebben daarnaast vaak zeer **nationalistische** standpunten: ze zijn tegen immigratie en tegen inmenging van het buitenland in de nationale politiek en economie. Vooral in tijden van economische crises en de daardoor veroorzaakte politieke verwarring bloeit het populisme op. Dat was het geval in veel Europese landen in de eerste twee decennia van de 21e eeuw. In Nederland wordt de PVV als een typisch populistische partij beschouwd, in het buitenland vinden we onder meer Front National (Frankrijk), Alternative für Deutschland en de Deense Volkspartij.

Progressief en conservatief

Politieke partijen kun je dus indelen op basis van hun ideologie of stijl en met de begrippen 'links', 'midden' en 'rechts'. Daarnaast maken we onderscheid tussen progressieve en conservatieve partijen.

Progressief betekent vooruitstrevend, veranderingsgezind en vooral gericht op de toekomst. Pro-

gressieve politici benadrukken de gebreken in de samenleving en pleiten voor veranderingen. Milieuvervuiling door fossiele brandstoffen kun je in hun ogen het beste tegengaan door alleen nog te investeren in duurzame zonne- of windenergie.

Conservatief betekent behoudend en is gericht op heden en verleden: 'houden wat je hebt'. Conservatieve politici benadrukken wat we al hebben bereikt. Ze vinden ook dat Nederland niet nog meer politieke macht moet afstaan aan de Europese Unie.

Soms willen conservatieven dat de situatie van vroeger terugkeert. Dit noemen we reactionair, letterlijk 'achteruitstrevend'. Denk aan de opvatting dat we de gulden weer moeten invoeren of het terugdraaien van het homohuwelijk.

Kosmopolitisme versus nationalisme

De afgelopen jaren is gebleken dat de drie ideologieën en de andere politieke indelingen niet meer volstaan om partijen in te delen. Er is een nieuw onderscheid ontstaan, namelijk tussen **kosmopolitisme** en **nationalisme**. Kosmopolieten willen het eigen land openhouden zodat het mee kan komen in een geglobaliseerde wereld. Nationalisten, die veel gemeen hebben met populistten, zien globalisering juist als bedreiging voor de eigen banen, cultuur en identiteit en willen de natiestaat daarom op meerdere gebieden afsluiten. Bijvoorbeeld door letterlijk muren te bouwen om immigratie tegen te gaan en door het vrije verkeer van werknemers binnen de EU te beperken zodat het voor bijvoorbeeld Poolse vrachtwagenchauffeurs lastiger wordt hier te komen werken.

Politieke partijen in een schema

Op bladzijde 104 is een aantal Nederlandse politieke partijen in een schema geplaatst. Om het overzichtelijk te houden, is bij de indeling alleen uitgegaan van links-rechts en progressief-conservatief. Het schema laat zien dat linkse partijen progressief én conservatief kunnen zijn en dat rechts niet altijd hetzelfde is als conservatief. Het schema kan een kompas zijn als je zelf wilt bepalen waar jouw politieke voorkeur ligt.

“Partij voor de Dieren zien we als een geuzennaam”

Marianne Thieme, lijsttrekker van de Partij voor de Dieren, typeerde zichzelf ooit met de woorden: “Ik ben niet het type dat voor elke duif een truitje wil breien. Ik kom op voor dieren en ik wil met name meer aandacht voor dierenwelzijn.”

Volgens veel andere politieke partijen gebeurt dat laatste al voldoende. Volgens CDA-politica Annie Schreijer mist de PvdD ook het gevoel voor realiteit. “De voorgestelde halvering van de varkenshouderij kost 15 miljard euro! Ze weten niet waar ze het over hebben.”

Thieme ziet juist een grote toekomst voor haar partij. “Wij willen mensen overtuigen van de noodzaak van plan B, omdat er geen planeet B is. Dat is allereerst een ander economisch systeem. Nu moeten mensen alleen maar harder werken en moet er meer geproduceerd en geconsumeerd worden om iedereen welvaart te verschaffen. Dat kan niet op een planeet die niet meegroeit en een beperkte hoeveelheid grondstoffen heeft. Daarom moeten we intensieve vee-teelt afbouwen. De naam van onze partij is voor sommigen misschien een drempel, maar we zien het als een geuzennaam die mensen aan het denken zet.” Dat lijkt te lukken. In het buitenland bestaan inmiddels dertien zusterpartijen, en in Australië en Portugal hebben partijen voor de dieren parlementszetels veroverd.

Bron: de Volkskrant

Bron 8

3 Politieke partijen

RIJKE OUDERS? DAN MINDER KINDERBIJSLAG

GroenLinks wil dat de kinderbijslag inkomensafhankelijk wordt. Met de kinderbijslag betaalt de overheid mee aan de kosten die horen bij de opvoeding en verzorging van kinderen van 0 tot 18 jaar. Nu krijgt iedere

ouder evenveel financiële ondersteuning, maar de partij wil rijke ouders minder bijslag geven dan ouders met een lager inkomen. Momenteel komt de regeling neer op een paar honderd euro per kind per kwartaal. GroenLinks denkt dat het voorstel ruim 1 miljard euro oplevert. "Dat geld geven we vervolgens deels aan kinderen van ouders met een laag inkomen. Zodat kinderen uit arme gezinnen wel op sport kunnen en er geld is om elke dag fatsoenlijk te kunnen ontbijten." De huidige regeling noemt GroenLinks "subsidie op het krijgen van kinderen" en die past volgens de partij "in de filosofie van conservatief-christelijke partijen, maar niet bij partijen die zich ooit sociaal-progressief durfden te noemen".

Bron: ThePostOnline

Wat is het eerlijkst: dat alle ouders evenveel kinderbijslag krijgen of dat het bedrag afhangt van de hoogte van hun inkomen?

In dit hoofdstuk is de deelvraag: **Welke politieke partijen zijn er in Nederland en wat willen ze?**

Opkomst

Lange tijd werden volksvertegenwoordigers op eigen titel gekozen. Ze hadden hiervoor geen politieke partij nodig. Volksvertegenwoordigers waren dus niet gebonden aan het verkiezingsprogramma van een partij. In de loop van de negentiende eeuw veranderde dit. Industrialisatie bracht massa's arbeiders naar de steden. Die vroegen om voorzieningen voor ziekte, werkloosheid en de oude dag, om redelijke werktijden en vakanties. Om die eisen te verwezenlijken verenigden ze zich in vakbonden. Individueel waren ze kwetsbaar, maar samen dachten ze een vuist te kunnen ma-

ken, bijvoorbeeld door stakingen. Ook in de politiek manifesteerden arbeiders zich in partijen. In het parlement en bij verkiezingen wonnen de goedgeorganiseerden het gaandeweg van de enkelingen. Georganiseerde partijen gingen het politieke landschap bepalen.

Soorten partijen

Een politieke partij bestaat uit een groep mensen met globaal dezelfde ideeën over een ideale samenleving. Nederland kent veel politieke partijen die terug te voeren zijn op één van de politieke stromingen die we in het vorige hoofdstuk hebben behandeld. We zagen dat er naast deze ideologische partijen ook populistische, pragmatische en meer kosmopolitisch dan wel nationalistisch

georiënteerde partijen bestaan. Verder bestaan er nog one-issuepartijen en antidemocratische partijen. **One-issuepartijen** vertegenwoordigen één specifieke doelgroep, zoals de ouderen bij 50PLUS, of kijken vooral naar één aspect van de samenleving, zoals de Partij voor de Dieren. **Antidemocratische partijen** hebben standpunten die in strijd zijn met de rechtsstaat. Vaak roepen ze op tot geweld. Zo verbood het Europees Hof voor de Rechten van de Mens de streng islamitische partij Hizb ut Tahrir in Duitsland, omdat deze partij opriep tot de vernietiging van de staat Israël. Ook de Duitse extreemrechtse NPD staat volgens de rechter vijandig tegenover de grondwet. Toch volgde er geen verbod, omdat de partij in geen enkele deelstaat vertegenwoordigd was en daardoor de democratische rechtsstaat volgens het hof niet in gevaar kon brengen.

Functies

Politieke partijen vervullen een aantal functies in onze democratie.

- Integratie van ideeën: de wensen en eisen van veel mensen worden gebundeld tot één politiek programma.
- Articulatie: het verwoorden van wat er in de samenleving leeft en dat op de politieke agenda zetten.
- Informatie: via politieke partijen komen kiezers, ook buiten verkiezingstijd, verschillende standpunten te weten. Hierdoor worden ze gestimuleerd een eigen mening te vormen.
- Participatie: politieke partijen proberen burgers

Met een nieuwe partij meedoen aan de verkiezingen?

- ✓ Richt een vereniging op.
- ✓ Registreer je partij bij de Kiesraad.
- ✓ Lever een kandidatenlijst en 580 handtekeningen in.
- ✓ Betaal 11.250 euro borg.

Bron 9

te interesseren om zelf actief aan de politiek deel te nemen, bijvoorbeeld door lid te worden van een partij en mee te praten over het verkiezingsprogramma.

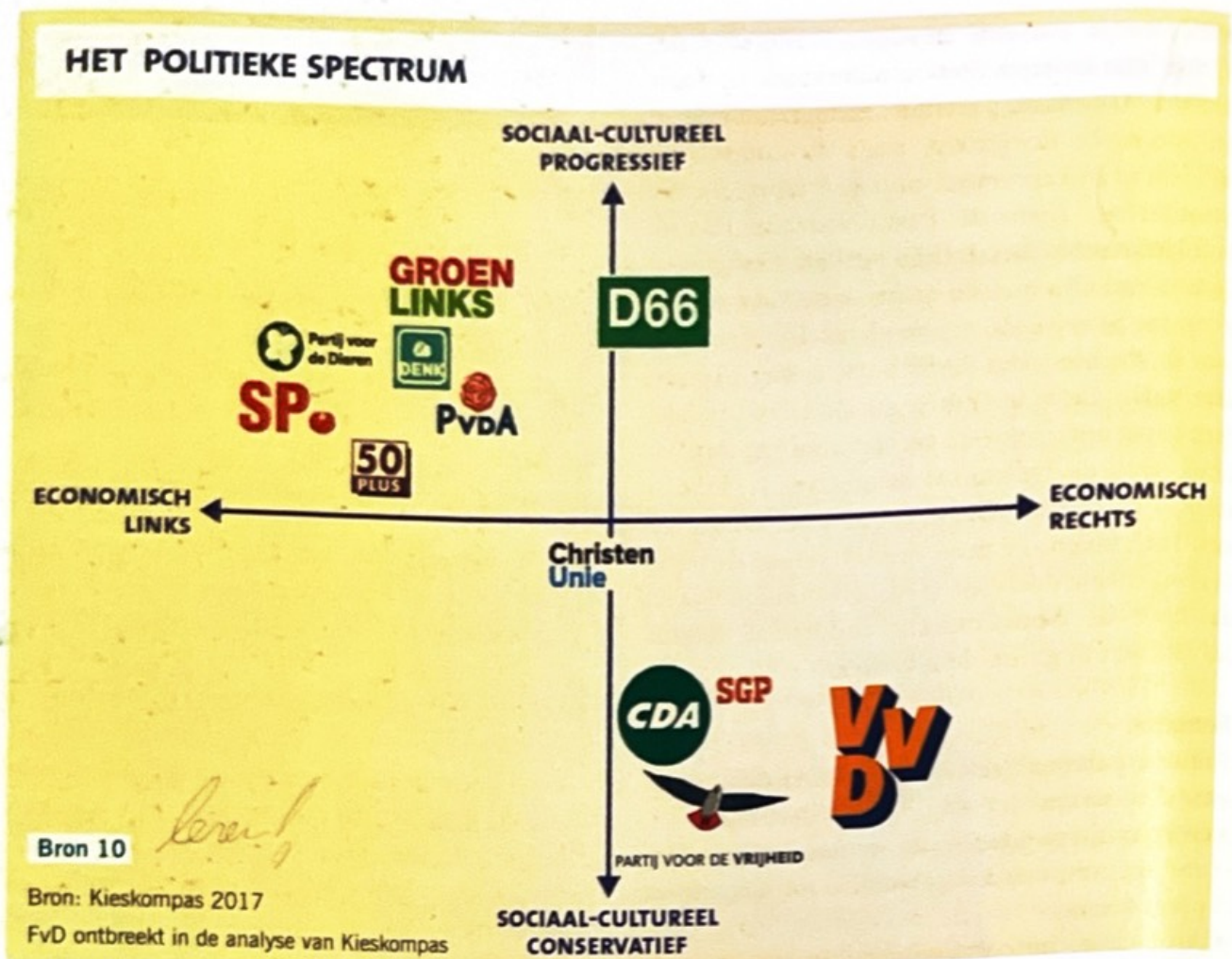
- Selectie van kandidaten: politieke partijen selecteren kandidaten voor publieke functies zoals burgemeester, Kamerlid of minister. Veel politici klimmen binnen een partij op, bijvoorbeeld van fractiemedewerker tot gemeenteraadslid. Een bestuurlijke functie krijg je meestal alleen met steun en op voordracht van een politieke partij.

Maatschappelijke veranderingen

Zoals je las in het vorige hoofdstuk, werd de Nederlandse politiek lange tijd gedomineerd door partijen die gemakkelijk tot de drie grote ideologische stromingen waren terug te voeren. Kiezers stemden trouw hun hele leven op dezelfde partij, vaak de partij waar hun ouders ook al op stemden. Traditie, sociale afkomst, geloof en cultuur waren daarbij minstens zo bepalend als de denkbepelden van de partij. Arbeiders stemden PvdA, ondernemers stemden VVD en was je katholiek, dan stemde je KVP (Katholieke Volkspartij).

In de tweede helft van de vorige eeuw veranderde de maatschappij sterk. Mensen gingen de kerk en het geloof minder strikt nemen en door ontzuiling en individualisering werd het minder vanzelfsprekend dat kiezers hun hele leven op dezelfde partij stemden. Een grote groep kiezers ging 'zweven'. *Zwevende kiezers laten de keuze voor een partij afhangen van het moment en vooral ook van de persoonlijkheid van de partijleiders.* Hun aantal is in veertig jaar toegenomen van een derde van alle kiezers tot wel twee op de drie kiezers. Zoals opiniepeiler Maurice de Hondt uitlegt: "Als je twintig

onderwerpen op een rij zet, is er niemand die het op al deze punten eens is met een en dezelfde partij. Op de sociaal-culturele as kan iemand conservatief zijn, maar op de sociaaleconomische as juist links. Dan stel je jezelf als kiezer dus de vraag: waar leg ik het accent? Of kijk ik naar de lijsttrekker?"

Een tweede ontwikkeling is dat veel partijen kampen met **dalende ledenaantallen**. Hadden ze in 1950 samen ruim 600.000 leden, bijna zeventig jaar later is dat aantal meer dan gehalveerd. Nog maar 2 procent van de Nederlandse kiesgerechtigden is tegenwoordig lid van een partij. Hierdoor ontvangen partijen minder contributie-inkomsten en hebben ze meer moeite om geschikte kandidaten te vinden.

Een derde ontwikkeling is dat met de komst en uitbreiding van de Europese Unie het **bereik** van de nationale politiek (de soevereiniteit) **minder** is geworden doordat veel regels in Brussel worden gemaakt. Nationale politieke partijen doen mee aan verkiezingen voor het Europees parlement,

maar moeten samenwerken met geestverwanten uit andere lidstaten. Zo zijn Nederlandse sociaaldemocraten aangesloten bij de fractie van de Progressieve Alliantie van Socialisten en Democraten (S&D) en zitten VVD'ers en D66'ers bij de fractie Alliantie van Liberalen en Democraten voor Europa (ALDE).

Ten slotte zien we dat de traditionele partijen grote moeite hebben om bij kwesties als immigratie, integratie en de euro een standpunt in te nemen waar de achterban zich in kan vinden. Het verklaart de populariteit van **nationalistische** en **populistische partijen** die beloven de ruimte voor nationale beslissingsmacht te heroveren. Zal dit ze lukken? En zo ja, ten koste waarvan?

Mag je afwijken van de partijlijn?

Aan het begin van dit hoofdstuk las je dat volksvertegenwoordigers lange tijd helemaal hun eigen oordeel konden vellen. Sinds georganiseerde partijen het landschap bepalen is dat wel anders; Tweede Kamerleden stemmen bij 99,9 procent van alle stemmingen in lijn met hun politieke

partij. Dat heeft te maken met **fractiediscipline**, waarbij fracties sterke drang uitoefenen op fractieleden met een afwijkend standpunt. Bijvoorbeeld door op ze in te praten of in het uiterste geval zelfs te dreigen met verwijdering uit de fractie. Partijen oefenen deze druk uit omdat ze eensgezindheid willen uitstralen. Ook kan de afwijkende stem net het verschil betekenen tussen wel of geen meerderheid bij een stemming. Over de wenselijkheid van fractiediscipline verschillen de meningen. Kritische tegengeluiden zouden hierdoor te weinig ruimte krijgen, wat de kwaliteit van het debat niet ten goede komt. Anderen vinden dat je je als vertegenwoordiger van een partij aan de partijlijn moet houden.

Het politieke spectrum

In het assenstelsel op de bladzijde hiernaast zie je de partijen die na de verkiezingen van 2017 in de Tweede Kamer zijn gekomen. Je ziet goed welke overeenkomsten er zijn tussen partijen (alle christendemocratische partijen bijvoorbeeld zijn meer conservatief dan progressief) en welke verschillen (de SP is linkser dan de PvdA). Door de partijen die in het kabinet zitten met elkaar te verbinden, kun je bovendien zien welke politieke 'kleur' het kabinet heeft. Is het een overwegend links of juist rechts kabinet? Vormen de regeringspartijen een progressieve coalitie of eerder een conservatieve?

Politieke partijen blijven een hoofdrol spelen in onze parlementaire democratie: ga je stemmen of wil je zelf de politiek in, dan kun je niet om ze heen. Welke partij spreekt jou aan? Op de volgende pagina's lees je meer over de verschillende politieke standpunten.

Denk en PVV grootste partijen in Rotterdamse wijk

In de Rotterdamse wijk Feijenoord werd bij de Tweede Kamerverkiezingen de partij Denk van de Turks-Nederlandse politicus Kuzu de grootste met 20 procent van de stemmen. De PVV werd tweede met 16 procent.

"Ik hoop dat Kuzu het beter gaat maken voor de mensen in deze wijk", zegt Akdag (42). "Er is zelfs bezuinigd op het geld dat ik krijg als overblijfmoe-der op school. Terwijl mijn man slechts het minimumloon verdient."

Santos (60), van Kaapverdische afkomst, stemde juist PVV. "Veel andere allochtonen passen zich niet aan en dat gaat ook nooit gebeuren. Wij Kaapverdianen zijn van leven en laten leven. Wij strijden niet voor ons geloof. Want waar fanatisme is, gaat bloed vloeien."

Hamit Kurukus, oud-wethouder van de PvdA: "Een derde van de bewoners heeft op een polariserende partij gestemd. Dit komt vooral door gebrek aan perspectief. Mensen wonen in gesegregeerde wijken met weinig kans op werk. En hebben ze werk, dan biedt dat niet meer de zekerheid van vroeger. Daardoor vragen ze zich af: hoor ik hier nog wel thuis?"

Hoogleraar Van Ham: "De kiezers van Denk en de PVV lijken op elkaar: zij voelen zich niet gehoord door andere partijen in deze tijden van polarisatie. De traditionele politiek heeft te weinig aandacht besteed aan de effecten van immigratie op wijken, straten en buurten." Bron: de Volkskrant

o Standpunten politieke partijen

		• Zorgverzekering
	De Socialistische Partij richt zich vooral op armoedebestrijding en minder ongelijkheid tussen arm en rijk.	Afschaffen eigen risico en een nationaal zorgfonds in plaats van commerciële verzekeraars.
	GroenLinks richt zich vooral op duurzame energie en een milieuvriendelijke samenleving.	Afschaffen eigen risico en invoeren inkomensafhankelijke zorgpremies.
	De Partij voor de Dieren vraagt aandacht voor mens, dier en milieu en is opgericht door een groep dierenrechtenactivisten.	Afschaffen eigen risico en een nationaal zorgfonds in plaats van commerciële zorgverzekeraars.
	De nieuwe partij Denk staat voor een diverse samenleving en vraagt veel aandacht voor discriminatie.	Afschaffen eigen risico en strengere eisen aan huidige zorgverzekeraars.
	De Partij van de Arbeid vindt dat er een eerlijke verdeling moet zijn van macht, kennis en inkomen.	Afschaffen eigen risico en geen marktwerking in de zorg.
	De ChristenUnie is een christelijke, sociale partij met veel aandacht voor het gezin.	Eigen risico omlaag en minder marktwerking in de zorg.
	De nieuwe partij 50PLUS behartigt voornamelijk de belangen van ouderen in de samenleving.	Verlaging en later afschaffing eigen risico, nieuw zorgfonds oprichten voor basisverzekering.
	Democraten 66, opgericht in 1966 als protest tegen de bestaande partijpolitiek, heeft veel aandacht voor democratische besluitvorming en onderwijs.	Eigen risico behouden, veel keuzevrijheid voor de klanten.
	Het Christen-Democratisch Appèl is een christelijke-middenpartij die veel waarde hecht aan harmonie en verbondenheid.	Eigen risico verlagen naar 280 euro en één overzichtelijke basisverzekering.
	De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie benadrukt het belang van ontwikkeling van het individu en persoonlijke vrijheid.	Eigen risico en concurrentie tussen zorgverzekeringen behouden.
	Het Forum voor Democratie is een nieuwe partij die zich inzet voor een directe democratie.	Verlagen eigen risico naar 200 euro en één overzichtelijke basisverzekering.
	De Staatskundig Gereformeerde Partij baseert zich in haar standpunten op Bijbelse waarden en normen.	Verlagen eigen risico, concurrentie tussen verzekeringen behouden.
	De Partij voor de Vrijheid staat bekend om haar anti-islamhouding. De PVV heeft populistische en nationalistische standpunten.	Eigen risico afschaffen.

• Opvang vluchtelingen	• Duurzame energie	• Defensie
Internationale verdragen opvolgen, geld naar opvang in de regio.	Kolencentrales sluiten en zo snel mogelijk 100% duurzame energie.	Een kleiner Nederlands leger gericht op vredeshandhaving.
Menswaardige opvang voor vluchtelingen en meer bescherming voor kinderen.	Stoppen met fossiele brandstoffen en investeren in schone energie, zoals zonne- en windenergie.	Eén Europees leger, waarin de veiligheidstaken verdeeld worden tussen de landen.
Geld naar opvang in de regio en betere, kleinschalige opvang in Nederland.	Kolen- en gascentrales sluiten, zo snel mogelijk overstappen op duurzame energie.	Het leger moet niet meer deelnemen aan gevechtsmissies.
Waardige opvang en betere verspreiding van vluchtelingen over het land.	40% duurzame energie in 2030, 100% in 2050.	Het leger moet zich richten op vrede en wederopbouw.
Internationale verdragen opvolgen, geld naar opvang in de regio.	14% duurzame energie in 2020, 100% in 2050.	Defensiebudget verhogen en meer samenwerking binnen EU, NAVO en VN.
Betere opvang in de regio en betere verdeling vluchtelingen over Europa.	Afbouwen kolencentrales, CO2-belasting invoeren.	2 miljard euro extra voor een veelzijdig Nederlands leger.
Beperkte opvang in Nederland en betere grensbewaking.	Geen gasboringen, duurzame energie tegen een laag tarief.	Meer waardering en erkenning voor veteranen.
Goede opvang in overleg met gemeenten en betere selectie aan de Europese grenzen.	40% duurzame energie in 2030, 100% in 2050, strengere wetgeving voor de industrie.	Meer Europese samenwerking met als doel een Europees leger.
Meer opvang in de regio en strengere eisen aan vluchtelingenstatus.	Verstandig investeren in duurzame energie.	2,1 miljard euro investeren in een sterk leger.
Sobere opvang in Nederland, migratie beter controleren'.	Minder subsidie naar duurzame energie.	Meer geld naar defensie en een sterke NAVO.
Zo min mogelijk opvang in Nederland, strengere selectie bij de grens.	Investeren in onderzoek naar duurzame energie.	Meer geld naar defensie en investeren in technische ontwikkelingen.
Strengere eisen voor opvang in Nederland.	Geen bouwstop kolencentrales, wel inzetten op innovatie.	Meer geld naar defensie en een vijfjarenplan voor continuïteit.
Geen opvang vluchtelingen in Nederland.	Geen geld naar windmolens.	Fors extra geld naar defensie en politie.

Hoofdstuk

4 Verkiezingen

VERBOD OP OPINIEPEILINGEN

In Italië is het verboden om in de laatste vijftien dagen voor een stembusgang peilingen te publiceren. Kranten of tv-programma's die dat toch doen, riskeren een boete van maximaal 250.000 euro. Vergelijkbare beperkingen gelden in Griekenland, Argentinië,

Taiwan, Zuid-Korea en Turkije. Het idee hierachter is dat de resultaten van peilingen het democratische proces beïnvloeden. Als je in de peilingen ziet dat de partij van jouw voorkeur nauwelijks stemmen krijgt, dan zou je kunnen besluiten om dan maar op een andere partij te stemmen. Zat de peiling er uiteindelijk naast, dan heb je dus voor niets je stemvoorkeur aangepast. Toch blijkt uit een enquête van dagblad Trouw dat veel Nederlanders een publicatieverbod niet zien zitten. Voor 57 procent van de respondenten wegen het recht op informatie en de vrijheid van meningsuiting zwaarder dan een eventuele verstoring van de verkiezingsuitslag. Een lezer van Trouw legt uit: "Ik vind peilingen handig, ze zorgen ervoor dat ik niet stem op een partij die bij voorbaat kansloos is."

Ben jij voor of tegen een publicatieverbod op opiniepeilingen vlak voor de verkiezingen?

Dit hoofdstuk behandelt de manier waarop in Nederland het landsbestuur tot stand komt na de verkiezingen en de kabinetsformatie. De deelvragen van dit hoofdstuk zijn: *Waarom stemmen mensen op een bepaalde partij?* en *Hoe leiden verkiezingen tot de vorming van een kabinet?*

4.1 HOE KIEZEN WIJ?

Alle Nederlandse staatsburgers van 18 jaar en ouder hebben zowel **actief** kiesrecht, het recht om te kiezen, als **passief** kiesrecht, het recht om gekozen te worden. Doordat wettelijk is vastgelegd dat de stemmingen geheim zijn, kan niemand nagaan wat een ander heeft gestemd.

We kiezen vertegenwoordigers op verschillende niveaus: het Rijk (Tweede Kamer), de provincie (Provinciale Staten), de gemeente (gemeenteraad) en de waterschappen, die zorgen voor de waterhuishouding in Nederland. Daarnaast zijn er verkiezingen voor het Europees Parlement.

Evenredige vertegenwoordiging

Het Nederlandse kiesstelsel is gebaseerd op evenredige vertegenwoordiging. Dit betekent dat *alle uitgebrachte stemmen worden verdeeld over het beschikbare aantal zetels*. Een **zetel** is letterlijk een stoel in bijvoorbeeld de Tweede Kamer of de gemeenteraad. Een partij die 3 procent van het aantal stemmen krijgt, krijgt dus ook 3 procent van

het aantal zetels. Bij de berekening wordt uitgegaan van de **kiesdeler**, *de hoeveelheid stemmen die nodig is voor één zetel*. Als 10 miljoen Nederlanders naar de stembus gaan om samen 150 Tweede Kamerleden te kiezen, is de kiesdeler dus 66.667.

Aan evenredige vertegenwoordiging zitten voor- en nadelen. Voordeel is dat iedere stem even zwaar meetelt bij de verdeling van de zetels. Hierdoor komen ook kleinere partijen in de Tweede Kamer en zijn allerlei groepen met verschillende opvattingen vertegenwoordigd. Nadeel is dat al die partijen spreektijd hebben in de Tweede Kamer, waardoor debatten soms lang duren en onoverzichtelijk zijn. Ook kan het met veel partijen lastig zijn om een bestuursorgaan zoals een nieuw kabinet te vormen.

Vanwege deze nadelen hebben sommige landen, waaronder Duitsland en Oostenrijk, een **kiesdrempel**: een partij moet dan een minimumpercentage stemmen halen om mee te kunnen delen in de zetels, bijvoorbeeld ten minste 5 procent.

Districtenstelsel

Landen als de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk kennen geen stelsel van evenredige vertegenwoordiging, maar een **districten- of meerderheidsstelsel**, net als Nederland tot 1917.

Hierbij wordt het land verdeeld in een aantal districten en per district zit één afgevaardigde in het parlement. Dat is de kandidaat die in het district de meerderheid van de stemmen haalt.

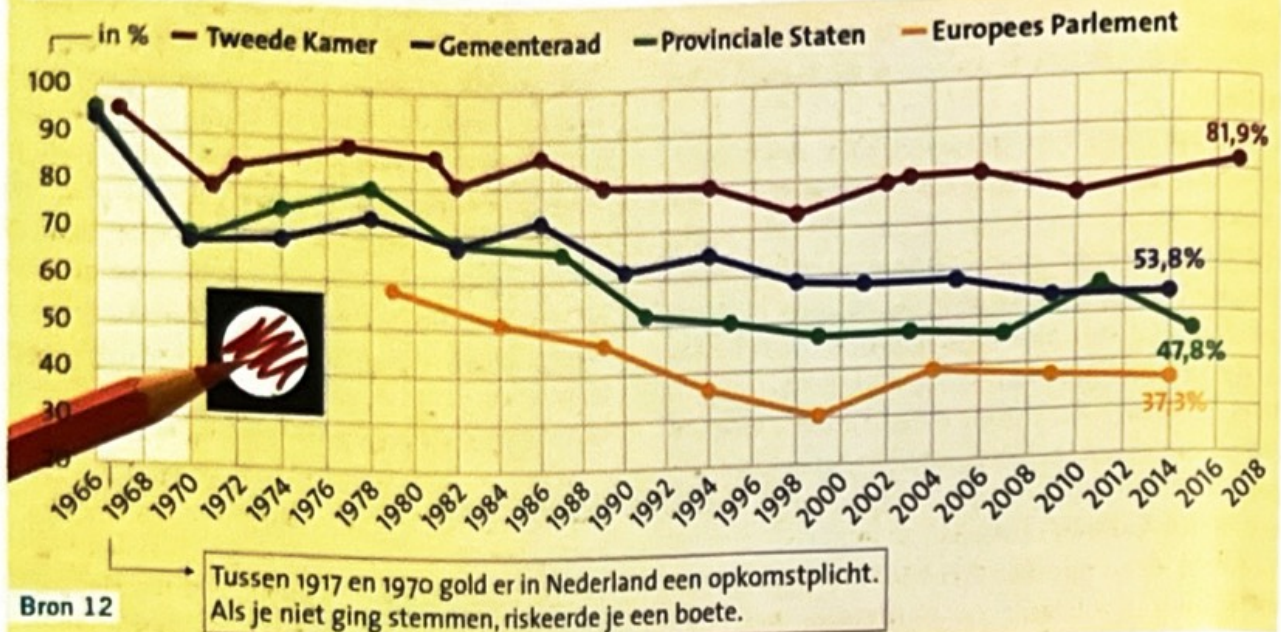
Ook aan dit systeem zitten voor- en nadelen. Voordeel is dat de kiezers de kandidaten vaak beter kennen omdat die uit de eigen regio komen. Nadeel is dat een afgevaardigde misschien te veel denkt aan de belangen van zijn district en te weinig aan het algemeen belang. Het grootste nadeel is dat de stemmen die in een district op een verliezer worden uitgebracht, verloren gaan. Het kan daardoor gebeuren dat de partij die landelijk de meeste stemmen behaalt, niet de meeste zetels krijgt.

Op campagne

Ruim voor de verkiezingen stellen de partijen een campagne team samen van prominente partijleden onder leiding van de lijsttrekker, vaak geholpen door een zogenoemde **spindoctor**, *een communicatiedeskundige die kandidaten adviseert over een zo positief mogelijk imago*. Samen bepalen ze de verkiezingsstrategie. Leggen we de nadruk op economische standpunten of juist op veiligheid? Vertellen we tijdens debatten steeds ons eigen verhaal of moeten we meer de andere partijen aanvallen? Met welke oneliners krijgen we de kiezers op onze hand?

OPKOMST BIJ VERKIEZINGEN

“Grote eer, grote verantwoordelijkheid”

AMSTERDAM – Hij is er al maanden mee bezig. Woensdag 15 maart: de dag dat Kowfurrow Ali voor de allereerste keer in zijn leven mag stemmen. De 31-jarige Somaliër werd bijna 2 maanden geleden genaturaliseerd tot Nederlander. Nu is het dan eindelijk zover en mag hij, zoals hij dat voelt, écht deelnemen aan de democratie. “Fenomenaal, dit is echt heel belangrijk voor mij.” In Somalië was hij zijn leven niet zeker. Er waren geen rechten en al helemaal geen verkiezingen. Daarvoor was de chaos in het land te groot, de burgeroorlog te gevaarlijk en de veiligheidssituatie te onzeker. “Stemmen? De meesten van mijn generatie zijn opgegroeid zonder geboortecertificaat of paspoort.”

“Het is een van de belangrijkste rechten die je hebt”, zegt Ali. “Dus ik heb een groot deel van de verkiezingsprogramma’s van de partijen gelezen en ik heb ook alle tv-debatten gezien. Zo wil ik erachter komen welke politici het best opkomen voor mijn belangen, maar ook voor de belangen van de hele Nederlandse bevolking.” Bron: Het Parool

Bron 13

Vooraf televisiedebatten hebben veel impact. Een misser die eindeloos in andere programma’s wordt herhaald en becommentarieerd, kan voldoende zijn voor een verkiezingsnederlaag.

Leven we in een mediocratie?

De media organiseren in verkiezingstijd wekelijks **opiniepeilingen** waarin mensen gevraagd wordt op welke partij ze gaan stemmen. Volgens sommige politicologen heeft dat invloed op de uitslag. Veel mensen stemmen eerder op een partij die in de peiling op winst staat, omdat ze graag bij een winnende partij horen. Maar het kan ook andersom werken: mensen steunen een partij omdat die op verlies staat. In sommige landen is de publicatie van peilingen in verkiezingstijd verboden, zoals je las in de bron aan het begin van dit hoofdstuk.

Door de grote rol van de media in de politiek (zie bladzijde 120-121) spreken sommige wetenschappers van een **mediacratie**. In de Verenigde Staten, waar je maar twee grote partijen hebt, gaat de strijd om de kiezer er in de media veel heftiger aan toe dan hier. Kandidaten maken elkaar in toespraken en filmpjes verbaal af. Campagneteams speuren in het persoonlijke verleden van politieke tegenstanders om negatieve verhalen te achterhalen.

Motieven om op een partij te stemmen

Voor de Tweede Kamer stemt tussen de 70 en 82 procent van de kiesgerechtigden. Vergeleken met andere landen is dat een hoog opkomstpercentage. Als we gaan stemmen, spelen bij onze keuze voor een bepaalde partij een aantal motieven een rol:

- De standpunten van de partij. Deze staan in het verkiezingsprogramma en op de website van de partij.
- Je eigen belangen, bijvoorbeeld als student of als ondernemer. Ondernemers stemmen vaker op de VVD, mensen met een laag inkomen stemmen vaker op de SP of de PVV.
- De kans dat de partij een cruciale rol kan spelen bij de vorming van een kabinet. Een grote partij heeft meestal meer invloed. Kies je om die reden bijvoorbeeld voor het CDA en niet voor de kleinere SGP, terwijl die eigenlijk inhoudelijk gezien beter bij je past, dan stem je **strategisch**.
- De aantrekkingskracht van de lijsttrekker. De lijsttrekker staat boven aan de kandidatenlijst en is het gezicht van de partij in interviews en bij tv-debatten. Voor een derde van de kiezers is de persoon van de lijsttrekker bepalend voor hun stem.

Als je naar de stembus gaat kies je voor een partij, maar op het stembiljet kruis je de naam van een persoon aan. De meeste mensen stemmen op de lijsttrekker, maar sommige kiezen bewust voor een vrouw, iemand uit de eigen regio of iemand die veel in het nieuws is geweest. Kandidaten die laag op de lijst staan, kunnen met voldoende **voorkeursstemmen** toch in de Tweede Kamer komen. Ze moeten dan 25 procent van de kiesdeler halen, wat neerkomt op zo'n 15.000 stemmen.

Het feit dat je altijd op een persoon stemt, betekent ook dat een volksvertegenwoordiger bij een conflict met zijn of haar partij nooit uit de Tweede Kamer gezet kan worden. Wel is het mogelijk een Kamerlid uit de partij te zetten, maar diegene kan dan zijn zetel behouden en onder een zelfgekozen naam verdergaan. Dat gebeurde bijvoorbeeld bij twee Kamerleden van de PvdA die na ruzie over standpunten verder gingen onder de naam Denk.

4.2 NA DE VERKIEZINGEN

De dag na de Tweede Kamerverkiezingen begint al de **formatie** van een nieuw kabinet, dat uit ministers en staatssecretarissen bestaat. Omdat de

Gerrymandering

In een kiesstelsel zoals in de VS is de indeling van districten bepalend voor de uitslag. Neem een stad die moet worden verdeeld in twee districten. 60 procent van de inwoners stemt op partij A, en 40 procent op partij B. Het bestuur van de stad kan de kiesgebieden zo vormgeven dat er twee districten komen waarin partij A de meerderheid van de stemmen krijgt, en dus wint. Maar met een andere indeling kunnen beide partijen elk een district winnen. Kiesgebieden zo indelen dat jouw partij de meeste stemmen krijgt, heet 'gerrymandering'. Die term komt uit 1812, toen de Amerikaanse gouverneur Elbridge Gerry zijn staat Massachusetts zo herindeelde dat de districten wel heel gunstig waren voor zijn Democratische Partij. Eén van de districten leek wel wat op een salamander en de naam gerrymandering was geboren. Bron: nwtmagazine

Bron 14

De 'gerrymandering' van Chicago

Tweede Kamer beslist over alle wetsvoorstellen, is het wenselijk dat een kabinet kan rekenen op steun van de meerderheid in de Tweede Kamer. Als de meerderheid van het parlement over een (groot) aantal zaken fundamenteel anders zou denken dan het kabinet, halen veel wetsvoorstellen de eindstreep niet en wordt het land onbestuurbaar. In de landen met een districtenstelsel is er vaak één partij die de meerderheid in het parlement heeft. In ons land is dat nog nooit gebeurd en daarom is een meerderheid alleen mogelijk als een aantal partijen een **coalitie** sluit. Een coalitie is een combinatie van verschillende partijen die samenwerken op bestuurlijk niveau, bijvoorbeeld in het kabinet of in het college van burgemeester en wethouders.

Toch computers bij stemmen tellen

DEN HAAG – Gemeenten mogen bij de Tweede Kamerverkiezingen toch computers inzetten om uitslagen van de stembureaus bij elkaar op te tellen. Maar daar zijn wel strenge voorwaarden aan verbonden. De stembureaus mogen een spreadsheet-programma zoals Excel gebruiken, maar alleen zonder verbinding met internet. Ook moeten er minstens twee mensen meekijken ter controle. Het doorgeven van optelresultaten naar de hoofdstembureaus mag alleen op papier gebeuren, USB-sticks zijn daarbij niet toegestaan.

De minister van Binnenlandse Zaken verbood onlangs de computer, nadat RTL Nieuws meldde dat het systeem "zo lek is als een mandje". Hij heeft zijn besluit teruggedraaid omdat bij handmatige telling de uitslag niet op tijd kan worden vastgesteld.

Bron: NOS

Bron 15

Informatie

Meteen na de verkiezingen begint de vorming van een nieuw kabinet. De Tweede Kamer wijst daarvoor een informateur aan die onderzoekt welke partijen samen een kabinet willen vormen dat steun krijgt van een meerderheid in de Kamer. Is er een combinatie van partijen gevonden, dan moeten deze met elkaar onderhandelen over de hoofdlijnen van het te voeren beleid. De afspraken hierover komen in het **regeerakkoord** te staan.

Formatie

Als de informateur klaar is, vormt een formateur daadwerkelijk het kabinet van ministers en staatssecretarissen. Meestal is de formateur de lijsttrekker van de grootste partij en wordt hij zelf ook minister-president. De **verdeling van ministersposten** is afhankelijk van het aantal zetels per partij. Maar ook voorkeuren voor een bepaald ministerie en de zwaarte ervan spelen een rol. Zo zijn de departementen van Financiën en Veiligheid en Justitie belangrijker dan die van Defensie of Infrastructuur en Milieu. Ook heeft een minister meer macht dan een staatssecretaris.

Aan het eind benoemt de koning de ministers en staatssecretarissen. Dat is een formaliteit, want de koning heeft geen invloed op wie er benoemd

wordt. Tot slot volgt de bekende bordesfoto op de trap van het paleis.

Het regeerakkoord

Het regeerakkoord kun je zien als een soort contract. Het bevat de tussen de coalitiefracties in de Tweede Kamer afgesproken hoofdlijnen van het beleid dat het kabinet de komende jaren wil gaan voeren. Er staat bijvoorbeeld in hoe het kabinet de criminaliteit wil bestrijden of hoe de kosten voor de gezondheidszorg in de hand gehouden zullen worden. Doordat de coalitiefracties instemmen met dit regeringsprogramma, is het kabinet verzekerd van steun in de Tweede Kamer. Het zorgt dus voor een zekere stabiliteit en bestuurbaarheid.

Prinsjesdag

Het regeerakkoord wordt elk jaar bijgesteld en aangevuld in de **troonrede**. De koning leest de troonrede voor aan het begin van het parlementaire jaar in de Ridderzaal, tijdens een speciale gezamenlijke zitting van de Staten-Generaal (de Eerste en Tweede Kamer). Dit gebeurt op Prinsjesdag, de derde dinsdag in september.

Op dezelfde dag biedt de minister van Financiën de **Miljoenennota** aan de Tweede Kamer aan. Hierin staan de concrete plannen en wordt vermeld hoeveel geld er beschikbaar is. De Miljoenennota is een toelichting op de Rijksbegroting. Na bekendmaking van de plannen debatteert de Tweede Kamer hierover tijdens de **Algemene Beschouwingen**. Kritiek komt er uiteraard van de oppositiepartijen, die proberen de plannen volgens hun ideeën bij te sturen. Uiteindelijk stemt de Kamer over alle voorstellen.

ennota is gebaseerd op een aantal ver-
gen, zoals de te verwachten economi-
n de ontwikkeling van de werkgele-
die aannames anders uitpakken,
annen bijgesteld. De eerste bijstelling
plaats in de **Voorjaarsnota**, waarin
rantwoording aflegt over het beleid
nennota is toegezegd. Deze finan-
ording vindt plaats op de derde
ei en wordt ook wel 'gehaktdag' ge-

AN EEN KABINET

ert in principe vier jaar, tot er na
gen een nieuw kabinet wordt ge-
te kabinetten halen de eindstreep
eren met coalities blijkt in de
envoudig.

om verschillende redenen vallen:
orden het niet eens over een of
n de regeringspartijen besluiten
lijk dat het niet verder gaat.
l in de Tweede Kamer verwerpt
et kabinet en de ministers zijn
leid te wijzigen. Vaak gaat het
ek aan vertrouwen in de rege-

er het beleid van één minister
urt, hoeft dat niet het einde te
abinet. In dat geval wordt al-
vangen en regeert het kabinet

zijn ontslag aan, dan komen
ingen en blijven de oude mi-
dat er een nieuw kabinet is
een **demissionair kabinet**,
eigen 'missie' meer heeft en
en afhandelt. Soms besluit
t name de regeringspartij-
is dat het probleem niet zo
mateur een nieuw kabinet
zonder nieuwe verkiezin-
t vaak voor. Een kabinet
westie die in de hele sa-
ren hoog doet oplopen.
e politici aan de kiezers
e spreken.

Een dag minister-president, wat doe jij?

"Dan zou ik het leenstelsel voor studenten terug-
draaien. Het veroorzaakt een drempel om te stu-
deren en het verschil tussen arm en rijk wordt
groter. Je krijgt nu een generatie die niet durft
te studeren omdat ze bang is voor schulden."

Ramazan (23), Amsterdam

"Als ik premier was, dan zou ik alle vluchtelin-
gen goed controleren. Je weet maar nooit wie er
in die bootjes aan wal komt. Misschien is het
een hele boot vol goede mensen, misschien een
boot met goede mensen en één terrorist."

Chantal (16), Bergen op Zoom

"Ik vind het gewoon belangrijk dat iedereen
gelijk is. In Nederland wordt er heel erg geoor-
deeld over vluchtelingen. Vluchtelingen moeten
ook welkom zijn. Ze moeten wel gewoon een
baan zoeken en werken, maar ze kunnen wel
beter worden ontvangen. Stel dat het in
Nederland oorlog is, dan zouden wij misschien
ook naar een ander land gaan."

Nell (20), Heiloo

"Sport krijgt nu te weinig aandacht. Ik zou wil-
len dat de jeugd meer gaat sporten en we moe-
ten de Olympische Spelen hiernaartoe halen. En
we zouden als doelstelling moeten hebben om
bij de tien beste sportlanden te komen. Een beet-
je zoals in Amerika. Daar zijn sporters echt hel-
den, in Nederland mist dat nog."

Stijn (21), Enkhuizen

Bron: Metro

Hoofdstuk

5 Regering en parlement

MINISTER, VERBIED APPEN EN BELLEN IN VERKEER

"Ik ben heel blij dat de minister van plan is het bedienen van smartphones tijdens het fietsen te verbieden", schrijft hoogleraar onderwijspsychologie Paul Kirschner in een ingezonden brief in de Volkskrant. "Maar de minister gaat niet ver genoeg. Inmiddels laat

een boekenkast vol onderzoek zien dat het verdelen van onze aandacht gedurende het deelnemen aan het verkeer tot ongelukken leidt. Wij mensen kunnen niet multitasken. En het maakt niets uit of wij handsfree bellen of bellen met de telefoon in de hand; het gaat niet om het fysieke handelen (een broodje eten en de auto besturen) maar om het mentale handelen (met onze gedachten ergens anders bezig zijn). Vreemd genoeg heeft een onderzoek laten zien dat ons rijgedrag nadeliger beïnvloed wordt door telefoneren dan door het rijden met een slokje te veel op! Met andere woorden: minister, verbied alle gebruik van de telefoon in het verkeer, zowel bellen als appen."

Bron: de Volkskrant

*Van welk orgaan is steun nodig om dit wetsvoorstel van de minister te laten ingaan?
Ben je voor het verbieden van elk gebruik van je telefoon in het verkeer?*

Als er na de verkiezingen een kabinet is aangetreten, kan het land weer bestuurd worden. Ministers en parlementsleden staan in een machtsverhouding tot elkaar die voortkomt uit de trias politica, de vereiste scheiding van machten en verantwoordelijkheden. De deelvraag in dit hoofdstuk luidt dan ook: *Wat is de verhouding tussen regering en parlement?* en *Wie van beide heeft de meeste macht?*

5.1 DE REGERING

De begrippen 'regering' en 'kabinet' worden vaak door elkaar gebruikt maar ze betekenen niet hetzelfde. Het kabinet bestaat uit ministers en staatssecretarissen, de regering wordt gevormd door de koning en de ministers. De koning zit dus niet in

het kabinet en de staatssecretarissen zitten niet in de regering.

Ministers en staatssecretarissen

De regering is verantwoordelijk voor het dagelijks bestuur van ons land. De koning bemoeit zich niet actief met het beleid, maar wordt wel wekelijks door de minister-president op de hoogte gehouden. Iedere minister heeft een bepaald beleidsterrein onder zijn beheer, bijvoorbeeld justitie of onderwijs. Beleidsvoornemens worden besproken in de ministerraad, de gezamenlijke vergadering van de ministers. Voorzitter van de ministerraad is de minister-president, ofwel de **premier**. Voor onderdelen van het takenpakket van een minister kunnen staatssecretarissen worden aangesteld. Zowel de ministers als de staatssecretarissen zijn

goed begrepen
verantwoording schuldig aan de volksvertegenwoordiging en kunnen dus in de Tweede of Eerste Kamer op het matje worden geroepen. Een minister en een eventuele staatssecretaris hebben een eigen ministerie of departement, waar duizenden ambtenaren voor hen werken. De ambtenaren bereiden wetsvoorstellen voor en geven adviezen. Soms hebben ministers geen eigen ministerie: de minister van Ontwikkelingssamenwerking kan bijvoorbeeld werken onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Hij of zij is dan een **minister zonder portefeuille**.

Het staatshoofd

De positie van staatshoofd wordt in ons land sinds 1814 erfelijk vervuld door de wettige opvolgers van koning Willem I, prins van Oranje-Nassau (art. 24 van de grondwet). Omdat Nederland een rechtsstaat is, moet ook de koning zich houden aan de grondwet (constitutie).

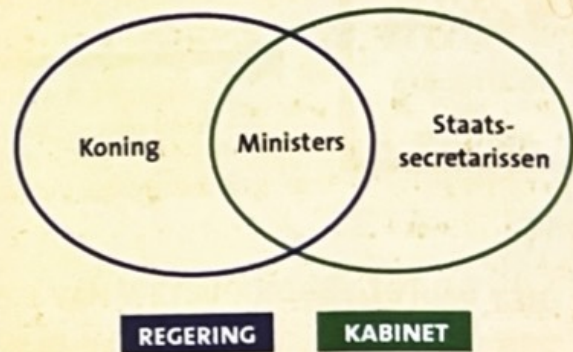
Naast ceremoniële taken (lintjes knippen) heeft de koning ook politieke taken, zoals:

- ondertekenen van alle wetten en verdragen;
- voorlezen van de troonrede op Prinsjesdag;
- benoemen van ministers en staatssecretarissen;
- zich regelmatig laten informeren over het kabinetsbeleid door de minister-president;
- ons land vertegenwoordigen in het buitenland door op staatsbezoek te gaan in andere landen.

Ministeriële verantwoordelijkheid

De koning is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de wetten en van de troonrede. De

WIE HOORT WAARBIJ?

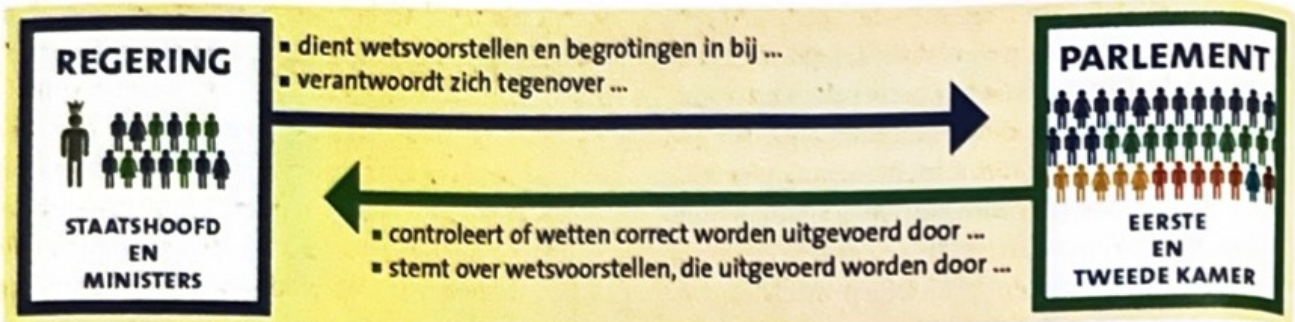

Bron 17

troonrede kijkt terug op het afgelopen regeringsjaar en schetst de hoofdlijnen van het beleid voor het komende jaar. Elke minister levert de tekst over het beleid waarvoor hij of zij verantwoordelijk is. Staatsrechtelijk valt de troonrede dus onder de ministeriële verantwoordelijkheid.

De koning kan nooit ter verantwoording worden geroepen: niet voor het beleid van de regering, niet voor de ceremoniële toespraken en zijn gedrag en zelfs niet voor persoonlijke uitspraken. In artikel 42 van de grondwet staat namelijk: "De koning is **onschendbaar**, de ministers zijn verantwoordelijk." Toen koning Willem-Alexander vakantie vierde in China, stelden enkele Kamerleden daar kritische vragen over vanwege de mensenrechtenschendingen in dat land. De premier moest deze vragen beantwoorden.

Bron 18

5.2 HET PARLEMENT

Het parlement bestaat uit de Tweede en Eerste Kamer. Samen heten zij de Staten-Generaal. De Tweede Kamer is belangrijker, omdat de leden ervan rechtstreeks worden gekozen en omdat de Tweede Kamer meer bevoegdheden heeft dan de Eerste Kamer.

De Tweede Kamer

De 150 leden van de Tweede Kamer hebben een fulltimebaan aan hun lidmaatschap. Hun twee taken zijn:

- samen met de regering wetten maken ('medewetgeving' genaamd);
- de regering controleren.

Medewetgeving

Om de taak als medewetgever te kunnen vervullen heeft de Tweede Kamer een aantal rechten:

- **Stemrecht.** De Tweede Kamer kan wetsvoorstellen aannemen of verwerpen.
- **Recht van amendement.** De Tweede Kamer kan wetsvoorstellen amenderen ofwel wijzigen. Als een Kamermeerderheid een amendement aanneemt, is dat bindend en móet het voorstel gewijzigd worden.
- **Recht van initiatief.** De Tweede Kamer kan zelf wetsvoorstellen indienen. In de praktijk gebeurt dit niet vaak, omdat het veel juridische kennis vergt om een goed wetsvoorstel uit te werken. Ministers en staatssecretarissen hebben duizenden ambtenaren die dat voor hen doen, terwijl een Kamerlid ondersteuning heeft van slechts enkele medewerkers.
- **Budgetrecht.** De plannen van de regering moeten jaarlijks financieel verantwoord worden in de begroting van de ministeries. Deze rijksbegroting heeft de vorm van een wet. De Tweede Kamer heeft het recht om de begroting goed te

keuren, te verwerpen of er wijzigingen in aan te brengen.

Controle ministers

Om het beleid van de ministers te kunnen controleren, heeft de Tweede Kamer de volgende rechten:

- **Recht van motie.** Een motie is een uitspraak van de Tweede Kamer waarmee zij een minister of staatssecretaris oproept bepaalde maatregelen te nemen of eventueel met een wetsvoorstel te komen. Het kabinet is niet verplicht een aangenomen motie uit te voeren. Moties die het hele beleid van een minister bekritisieren of afkeuren zijn er in gradaties. De lichtste is een motie van treurnis, gevolgd door een motie van afkeuring en tot slot de motie van wantrouwen. In het laatste geval kan een minister maar één ding doen na aanneming van de motie: aftreden.
- **Vragenrecht.** Naast de mogelijkheid om schriftelijk vragen te stellen aan de regering is er op dinsdag het wekelijkse vragen uur, dat live te volgen is op tv. Bewindslieden komen dan naar de Kamer om mondelinge vragen te beantwoorden.
- **Recht van interpellatie.** Dit recht betekent dat Kamerleden een debat aan mogen vragen met een minister of staatssecretaris over een actuele kwestie. Zo'n debat maakt inbreuk op de vastgestelde agenda van de Kamer en de aanvraag moet daarom steun hebben van minimaal dertig Kamerleden. Voor oppositiepartijen is het een handige manier om aandacht te vragen en publiciteit te krijgen voor onderwerpen die zij belangrijk vinden.
- **Recht van enquête.** Dit recht geeft de Tweede Kamer de mogelijkheid zelf een onderzoek in te stellen naar de rol van regering en overheid bij kwesties van groot maatschappelijk belang. De Kamer grijpt naar dit zware middel als zij vindt

dat ze onvoldoende informatie heeft gekregen van de regering of denkt dat de regering feiten en (verkeerde) beslissingen heeft verzwegen. Een enquêtecommissie van Kamerleden mag ministers, (hoge) ambtenaren en andere betrokkenen dan als getuige oproepen en onder ede verhoren. Zo onderzocht de Kamer wat er allemaal verkeerd ging bij de ontwikkeling van de Fyra, een hogesnelheidstrein tussen Amsterdam en Brussel die maar veertig dagen heeft gereden. Het mislukte project kostte miljarden euro's.

De Eerste Kamer

Pas als de Tweede Kamer een wetsvoorstel heeft goedgekeurd, gaat dit naar de Eerste Kamer, ofwel **Senaat**. De Eerste Kamer telt 75 leden. Het lidmaatschap is een deeltijdfunctie, de Eerste Kamer vergadert slechts één dag per week. De meeste senatoren hebben er dan ook een baan naast. Hun deskundigheid op dat werkgebied is vaak de reden waarom zij op de kandidatenlijst zijn geplaatst. Zij worden niet rechtstreeks door het volk gekozen, maar indirect door de leden van de Provinciale Staten.

De Eerste Kamer heeft net als de Tweede Kamer het recht om schriftelijk vragen te stellen, het recht van interpellatie en het recht van enquête. Maar in de praktijk maakt de Eerste Kamer zeer terughoudend gebruik van deze rechten, omdat zij de rechtstreeks gekozen volksvertegenwoordiging niet voor de voeten wil lopen.

De taak van de Eerste Kamer is veel beperkter dan die van de Tweede Kamer. De Senaat heeft geen recht van initiatief en amendement en mag een wetsvoorstel dus alleen in zijn geheel aannemen of verwerpen. De Senaat moet wetsvoorstellen toetsen aan regels van behoorlijke wetgeving en kijkt of er geen fouten of onduidelijkheden in staan. Maar omdat senatoren politici zijn, spelen ook hun politieke opvattingen een rol bij de beoordeling. Keuren ze het wetsvoorstel af, dan gaat het terug naar de Tweede Kamer. Hierdoor vormt de Eerste Kamer dus een soort extra controle.

Ten tijde van het kabinet-Rutte II (2012-2017) speelde de Eerste Kamer een belangrijke rol. Dit kabinet van VVD en PvdA kon in de Tweede Kamer rekenen op een meerderheid, maar in de

Eerste Kamer had het steun van andere partijen nodig om voorstellen aangenomen te krijgen. Rutte zag zich gedwongen om met niet-coalitiepartners (de zogenoemde 'constructieve oppositie') te onderhandelen over voorwaarden voor hun steun in de Eerste Kamer. Mede dankzij de Eerste Kamer kon het kabinet de volle rit tot de volgende verkiezingen uitzitten – iets wat maar weinig kabinetten is gelukt.

5.3 VAN WETSVOORSTEL TOT WET

De grote lijnen van het regeringsbeleid liggen vast in het regeerakkoord. Ambtenaren werken deze afspraken in opdracht van hun minister uit in wetsvoorstellen. Een wetsvoorstel gaat altijd eerst voor advies naar de Raad van State, het belangrijkste adviesorgaan van de regering. In bron 19 zie je welke andere stappen het voorstel daarna doorloopt voordat het uiteindelijk wet wordt.

Soms neemt de regering besluiten zonder dat de Tweede en Eerste Kamer zich erover uitspreken. Dit is het geval bij Koninklijke Besluiten, bijvoorbeeld de benoeming van een burgemeester, en bij een zogenaamde **Algemene Maatregel van Bestuur** (AMvB). Zo vermeldt de Wet inburgering dat bepaalde mensen een inburgeringsexamen moeten doen en vervolgens lees je in een AMvB hoe dat examen eruitziet. Doordat dit soort besluiten niet aan het parlement wordt

HOE KOMT EEN WET TOT STAND?

- 1 Er is een maatschappelijk probleem.
- 2 Een minister of Tweede Kamerlid maakt een wetsvoorstel.
- 3 De Tweede Kamer debatteert over het wetsvoorstel.
- 4 Tweede Kamerleden dienen amendementen in.
- 5 De Tweede Kamer stemt over de amendementen en het definitieve wetsvoorstel.
- 6 De Eerste Kamerleden stemmen over het wetsvoorstel. Zij mogen niets meer aanpassen.
- 7 De koning en de verantwoordelijke minister ondertekenen het wetsvoorstel.
- 8 De wet wordt gepubliceerd op internet. Hiermee is de wet automatisch van kracht.

Bron 19

voorgelegd, verloopt het proces van wetgeving sneller. De keerzijde is het ontbreken van democratische controle. Je ziet hier weer het dilemma efficiëntie versus participatie.

5.4 WIE HEEFT DE MEESTE MACHT?

We hebben gezien dat de regering het land bestuurt. We zeggen ook wel: de regering regeert en het parlement controleert. Omdat de Eerste en Tweede Kamer de ministers controleren, kunnen de ministers niet tegelijkertijd lid zijn van het parlement. Dan zouden ze namelijk zichzelf moeten controleren en dat is niet gewenst in een dualistisch systeem. **Dualisme** betekent dat er tussen regering en parlement een duidelijke taakverdeling is die voortvloeit uit het principe van de trias politica.

De **trias politica** is in Nederland echter niet strikt doorgevoerd, want ministers hebben zowel wetgevende als uitvoerende macht. De wetgevende macht delen ze met het parlement: de meeste wetsvoorstellen worden ingediend door ministers en het parlement stemt er uiteindelijk over. De uitvoerende macht is wel alleen in handen van de ministers. Zij bepalen hoe wetten worden uitgevoerd en nemen daar dagelijks allerlei besluiten over. De taakverdeling tussen wetgevende en uitvoerende macht is voor alle bestuurslagen – landelijk, regionaal en lokaal – dezelfde: de wetgevende macht stelt wetten en regels vast, de uitvoerende macht voert ze uit. In de wet staat bijvoorbeeld dat de onderwijsinspectie scholen moet controleren op de kwaliteit van het onderwijs. De minister kan als uitvoerende macht besluiten dat goede scholen minder controle nodig hebben. Als het op zo'n school dan toch misgaat, zal het parlement de minister ter verantwoording roepen.

Omdat ministers wetgevende én uitvoerende macht hebben, vinden sommigen dat de regering daardoor te veel macht heeft. Anderen vinden dat die macht beperkt is omdat ministers bij belangrijke beslissingen altijd de toestemming van het parlement nodig hebben. De parlementaire volks-

“Dit was ongelooflijk stupide”

DEN HAAG – Kamerlid Frank Wassenberg van de Partij voor de Dieren kwam net te laat de Kamer binnen bij een heel belangrijke stemming. Een wetsvoorstel van D66 over orgaandonatie is daardoor met 75 tegen 74 stemmen aangenomen. Als Wassenberg wel op tijd was geweest, had hij tegen het voorstel gestemd en was de uitslag 75-75 geweest. In dat geval was het voorstel verworpen. Wassenberg noemt zijn fout “ongelooflijk stupide”. “Ik zou willen dat ik deze fout niet op deze dag en juist bij deze stemming had gemaakt.” De Partij voor de Dieren is fel tegen het nu aangenomen wetsvoorstel. Dat bepaalt dat iedereen die niet actief laat weten of hij donor wil worden, automatisch als orgaandonor wordt geregistreerd. Bron: De Limburger, NOS

Bron 20

vertegenwoordiging heeft dus **formeel** het laatste woord. Die kan met haar stemrecht ieder wetsvoorstel aannemen of verwerpen en ministers door een motie van wantrouwen dwingen om het veld te ruimen.

Coalitie en oppositie

De politieke partijen in de Eerste en Tweede Kamer zijn te verdelen in regerings- en oppositiefracties. Met regeringsfracties worden coalitiefracties bedoeld, ofwel de partijen die ook ministers in de regering hebben zitten. De Kamerfractie van een regeringspartij steunt meestal voorstellen van de regering. Oppositiepartijen zijn alle partijen die niet in de regering zitten. Zij zijn het vaak niet eens met de regering. Dit betekent dat zij vaker kritische vragen stellen aan een minister en tegen plannen van de regering stemmen.

Politieke cultuur

Wat is kenmerkend voor de manier waarop in Nederland regering en parlement hun werk doen? Het streven naar consensus blijkt typisch Nederlands te zijn. Ofwel: vergaderen, schikken en plooiën, iedereen aan boord houden door te streven naar een compromis waar voor ieder wat in zit en waarbij ieder ook wat inlevert. De oorsprong van deze politieke cultuur ligt in onze eeuwenlange strijd tegen het water, waarbij samenwerking noodzakelijk was. De waterschappen vormen dan ook ons oudste overheidsorgaan en dateren uit de middeleeuwen. Het 'polderen' hebben Nederlanders daar geleerd.

Sinds 1982 trekt dit **poldermodel** ook buiten onze grenzen aandacht. In dat jaar werd het Akkoord van Wassenaar gesloten tussen werkgevers en vakbonden. Onder druk van de economische crisis gingen de vakbonden toen akkoord met loonmatiging, maar ze kregen hier wel iets voor terug: de werkgevers verkortten de arbeidstijd met 10 procent. De scherpe tegenstellingen tussen werkgevers en vakbonden maakten vanaf dat moment plaats voor een onderhandelings sfeer waarin iedereen bereid was tot compromissen. Iedereen leverde wat in en kreeg er wat voor terug. Dat is polderen.

Willem-Alexander in eigen woorden

Tijdens zijn studie: "De derde dinsdag van september kan ik niet aanwezig zijn omdat ik op Prinsjesdag met mijn moeder in een gouden caravan door Den Haag moet scheuren." *Verklaring voor zijn afwezigheid bij een cursus hogere stafvorming.*

Bij de komst van Máxima: "Het is een bijna onmenselijk offer dat ik mijn vrouw vraag te brengen. Ze trouwt niet alleen met mij, maar met een heel land."

Over zijn gezinsleven: "Lang leve de magnetron!" *Als uitleg dat hij en Máxima zelden koken.* Over het koningschap: "Ik denk dat je je er eerst tegen verzet, omdat niemand echt iets wil hebben vastliggen in zijn leven. Ik in ieder geval niet. Maar het is een uitdaging waar ik het aller-mooiste van ga proberen te maken."

Over zijn vader: "Mijn vader is altijd heel dichtbij en ik denk zelfs sinds zijn overlijden misschien nog meer, want ik voer eigenlijk altijd een discussie met hem over bijna alles waar ik mee bezig ben."

Over de beveiliging van zijn dochters: "Het gaat om hun veiligheid, niet dat wij precies weten wat zij doen."

Over de agent die een antikoningshuisdemonstrante arresteerde: "Die arme politieman heeft een foutje gemaakt, denk ik." Van Willem-Alexander mocht de demonstrante het karton met de tekst 'Weg met de monarchie' wel omhoog houden.

Bron: NOS / RTL

Politici en de media

De relatie tussen politici en pers wordt vaak omschreven als het 'Haagse huwelijk', maar soms ook als een 'wurggreep'. Politici zijn belangrijk voor journalisten, en omgekeerd zijn politici afhankelijk van de media.

Ministers en Kamerleden maken voor hun werk dagelijks uren gebruik van de media. Ze komen erdoor in contact met kiezers en zien wat er gebeurt in de samenleving. Zoals een minister antwoordde, toen een journalist vroeg hoe hij voor zijn werk aan informatie kwam: "Heel goed de krant lezen." Kamerleden stellen vaak kritische vragen aan ministers nadat ze iets hebben gelezen of gehoord in de krant of op tv. Met hun vraag hopen ze zelf ook weer in het nieuws te komen. Een Kamerlid legt uit: "Als ik maar eerder dan mijn collega in de krant sta, dan weet de kiezer tenminste dat ik voor hem bezig ben geweest."

Journalist loopt kazerne in

DEN BOSCH – Onderzoeksjournalist Alberto Stegeman (SBS 6) is ongehinderd een legerbasis in Oirschot binnengelopen. Hij had een camouflagepak aan en werd nergens gecontroleerd. "Als het mij lukt, dan lukt het iedereen. Dus ook terroristen", aldus Stegeman. De journalist heeft beelden laten zien aan politici, die geschokt reageerden. D66 gaat de minister van Defensie om tekst en uitleg vragen. Bron: de Volkskrant

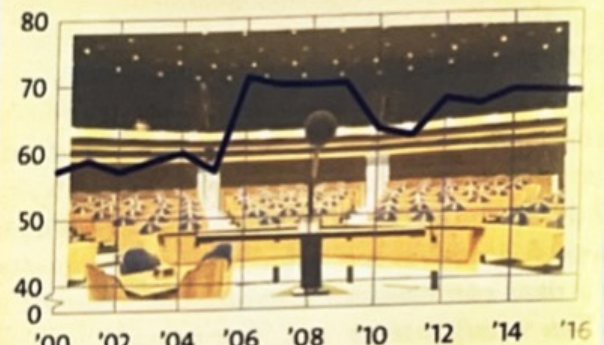
Gewonnen dankzij tv

Een van de eerste keren dat de media doorslaggevend bleken te zijn voor een verkiezingsuitslag, was in 1960. In dat jaar voerden de Amerikaanse presidentskandidaten Nixon en Kennedy met elkaar een belangrijk tv-debat. Kennedy, net terug van vakantie, zag er gezond uit: zongebruind, kalm en uitgeslapen. Nixon had juist tien dagen in het ziekenhuis gelegen, was bleek, mager en zweette hevig. Bovendien weigerde hij make-up, terwijl Kennedy zich wel had laten schminken. Na afloop verkoos het televisiepubliek Kennedy tot winnaar. Bij de radioluisteraars was de uitslag heel anders: daar eindigde het debat in gelijkspel. Kennedy won vervolgens de verkiezingen, terwijl hij voorafgaand aan het tv-debat in de peilingen op verliezen stond.

INVLOED VAN DE MEDIA

Kamervragen gebaseerd op mediaberichtgeving per jaar in %

Bron: Nieuwsmonitor

Intimidatie bij Primark

GRONINGEN – Hoge werkdruk, intimidatie door chefs en het negeren van gezondheidsklachten: het zijn klachten van twintig medewerkers en oud-werknemers van kledingketen Primark in Groningen. "Er wordt gezegd: 'Ik geloof niet dat je ziek bent'", aldus een medewerker. Onbetaald doorwerken is in de Groningse vestiging "heel normaal". Volgens de werknemers wordt met camerabeelden bijgehouden hoe laat ze inklokken en of ze wel hard genoeg werken. Primark is geschrokken van de berichten en stelt een onderzoek in. Kamerleden van de PvdA hebben vragen gesteld aan de minister van Sociale Zaken. Bron: RTV Noord

Zoals je op de vorige pagina hebt kunnen zien, is het voor politici heel belangrijk hoe ze overkomen in de media. Hoe energiever, daadkrachtiger en oprechter, hoe beter. Omgekeerd heeft een ongelukkig mediaoptreden, of een publicatie over hun fouten soms keiharde consequenties. Omdat er zoveel op het spel staat, zie je dat partijen alles in het werk stellen om maar zo positief mogelijk over te komen, ook via Facebook en Twitter.

MEDIATRaining VOOR POLITICI

LEUGOPEDIE

Loesje

Politici stappen op vanwege een bonnetje

Speurwerk van journalisten kan leiden tot het aftreden van kabinetsleden. Voormalig minister van Justitie Opstelten en zijn staatssecretaris Teeven stapten op, nadat het tv-programma Nieuwsuur berichtte over de Teevenddeal. Jaren geleden had Teeven als toenmalig officier van justitie een deal gesloten met crimineel Cees H., waar H. een flink geldbedrag aan overhield. Opstelten kon bewijsstukken daarover niet volledige achterhalen en noemde een bedrag. Nieuwsuur onthulde het bonnetje waaruit bleek dat dat bedrag veel hoger was dan de minister had beweerd.

Twee jaar later onthulde journalist Bas Haan dat de opvolger van Opstelten, Van der Steur, als Kamerlid ooit minister Opstelten adviseerde om de Tweede Kamer niet te informeren over het precieze bedrag op het bonnetje. Van der Steur ontkende dit, maar trad wel af.

“De duim moet stoppen”

DEN HAAG – Beeldvoerders worden steeds belangrijker in de politiek. Zo maakt documentairemaker Joey Boink online video's voor GroenLinks. Boink: “Ik produceer thumb-stopping-content.” Daarmee bedoelt hij dat het startbeeld direct de aandacht moet trekken van Facebook-gebruikers, zodat ze stoppen met scrollen. “Het filmpje moet in de eerste drie seconden raken.” Als voorbeeld noemt hij Jesse Klaver die bij een kop erwtensoep praat met PVV-stemmers. Die video duurt bijna een kwartier en gaat daarmee in tegen alle social-media-wetten, maar werd wel ruim een half miljoen keer bekeken. Bron: AD

“Twitter bespaart een hoop gedoe”

“Zeker voor partijen als de mijne die niet altijd even vriendelijk worden bejegend door journalisten, is Twitter een geweldig middel. Je bereikt er rechtstreeks je kiezers mee. Het spaart een hoop gedoe, je boodschap wordt niet gefilterd en het is een stuk goedkoper. Ik vind het geweldig om te doen. Ik hoef niet meer een persbericht te schrijven en vervolgens de Telegraaf, RTL, de Volkskrant of NRC te bellen, om te kijken of men er iets mee doet.” - PVV-leider Geert Wilders

Bron: WNL Op Zondag

Hoofdstuk

6 Invloed op politieke besluiten

HOE KUNNEN WIJ GEHOORD WORDEN?

Twee zeventienjarige scholieren uit Utrecht, Vera van Seumeren en Paula van de Velde, schreven een brief aan de deelnemers van de VN-klimaatop in Parijs. Dagblad Trouw publiceerde deze brief in zijn geheel. Een fragment hieruit:

“Beste regeringsleiders in Parijs, Wie garandeert ons dat jullie, degenen die nu over onze toekomst beslissen, alles op alles zullen zetten om onze toekomstige wereld leefbaar te houden? Het klimaatprobleem oplossen brengt vooral veel kosten met zich mee, tegelijkertijd liggen de opbrengsten in de toekomst. Aanvankelijk kost het alleen maar geld en moeite, pas later komen de verdiensten. Tegen die tijd zijn jullie weg en zitten wij, de jongeren van nu, met de resultaten van het nu gekozen beleid. Wij zijn van de nieuwe generatie en de beslissingen die nu genomen gaan worden, hebben grote invloed op de kwaliteit van ons leven later. Maar hoe kunnen wij gehoord worden? Hoe kunnen wij jullie uitdagen om het voor ons op te nemen? Hoe kunnen wij ervoor zorgen dat jullie je niet laten meeslepen in de politieke spelletjes?”

Wat kunnen Paula en Vera doen om politici naar hen te laten luisteren?

In dit hoofdstuk behandelen we de vragen: *Welke actoren en factoren hebben invloed op de politieke besluitvorming? en Hoe kun je bereiken dat politici naar je luisteren?*

6.1 STRIJDEN MET WOORDEN

In een democratie komt politiek neer op strijden met woorden om machtsposities en om het verwezenlijken van idealen. Politici praten dus veel. We noemen hier drie belangrijke ‘gesprekspartners’: andere politici, de media en burgers.

Politici

Politici praten met elkaar en over elkaar, in het openbaar in de vergaderzaal of in verkiezingsdebatten op tv. Soms praten ze ook in **achterkamer**tjes; de beslotenheid van deze kamers wordt opgezocht als het nodig, maar ook erg moeilijk is om partijen in een compromis te verenigen. Vanwege zo’n compromis moeten politici vaak pijnlijke concessies doen en afwijken van gedane (verkiezings)beloften. Zo moest premier Mark Rutte zijn verkiezingsbelofte ‘Geen euro meer naar de Grieken’ inslikken. Openbaar debat blijft echter

de regel, achterkamertjes een uitzondering die soms noodzakelijk is om het politieke proces van besluitvorming gaande te houden.

Media

Politici praten ook met journalisten. In de media en vooral op tv doen ze meer dan louter spreken. Ze presenteren zich, laten met hun lichaamstaal en opstelling in het debat zien wie ze zijn en waar ze voor staan. Dat kan anders uitpakken dan ze bedoelen, want de ene politicus heeft charisma, de ander niet. Om hun kans op 'scoren' te vergroten laten politici zich bijstaan door spindoctors en mediatrainers. Een politicus die niet of nauwelijks zichtbaar is in de media of niet goed overkomt, riskeert stemmenverlies en ook dat zijn partij hem de volgende keer niet meer verkiesbaar stelt.

Burgers

Politici praten ook met 'gewone' burgers: met hun achterban op vergaderingen van de partij en ook op verkiezingsbijeenkomsten om niet-partijgenoten aan zich te binden. Door via Twitter en andere sociale media direct met burgers te communiceren, kunnen ze ook de journalistieke poortwachters omzeilen.

Van woorden naar daden

Politici zijn, anders dan soms wordt gesuggereerd, niet louter loze praters. Het gaat ergens over, namelijk over kwesties en problemen die ons allen aangaan en wat de overheid daaraan door wetgeving en beleid zou kunnen doen. Politici praten daar-

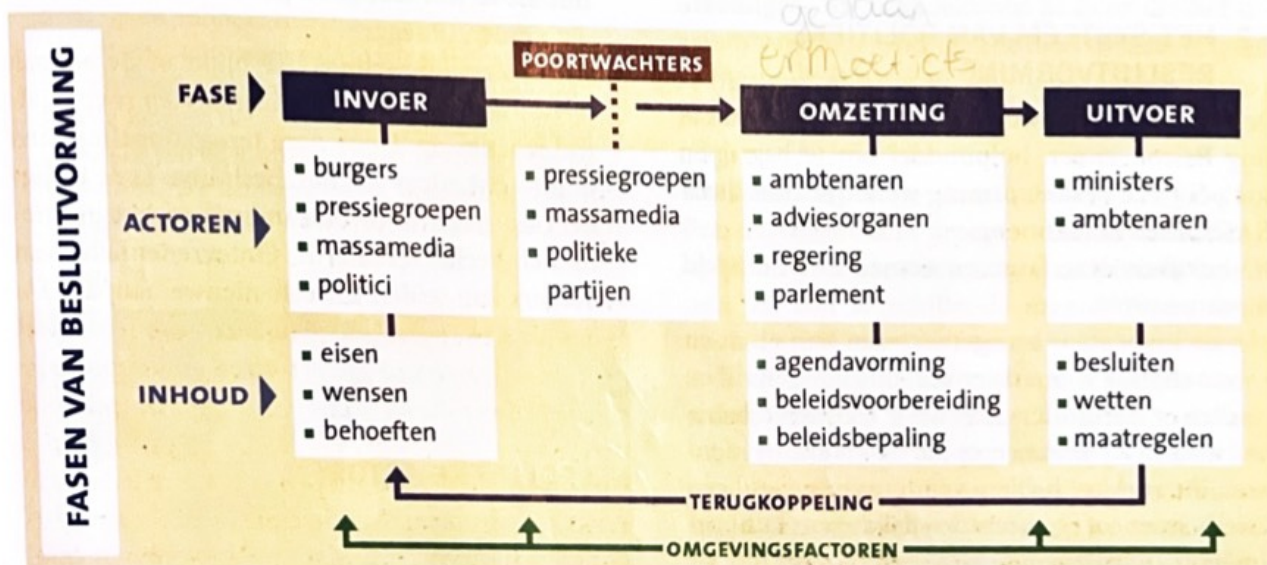
Lobbyen voor de vuurwerkbranche

Journalist Joris Luyendijk bracht een maand aan het Binnenhof door om de invloed van lobbyisten in kaart te brengen. Een lobbyist legde hem uit wat zijn werk precies inhoudt: "Stel, ik hoor dat een partij de belasting op vuurwerk met 50 procent wil verhogen. Als ik lobby voor de vuurwerkbranche, is het mijn taak om dat voorstel te laten sneuvelen. Dan ga ik als een bezeene in de archieven zoeken naar argumenten waarmee het vorige voorstel tot belastingverhoging werd afgeserveerd; bijvoorbeeld dat dan veel mensen in het buitenland vuurwerk gaan kopen, waar minder strenge veiligheidseisen gelden. Dan probeer ik die tegenargumenten te laten 'landen' bij de woordvoerders van de fractie die over vuurwerk gaan. Intussen schakel ik de pers in, voor extra druk, en verzin ik alvast een slogan voor ze: 'knaltaks vol risico's'. Ten slotte stemt de Tweede Kamer over het wetsvoorstel en als dat dan ten onder gaat, weet je: morgen bloemen van de vuurwerkbranche." Bron: Je hebt het niet van mij

Bron 23

om ook met ambtenaren, ministers en andere personen uit de kring van besluitvormers die op nationaal niveau de 'Haagse kaasstolp' wordt genoemd. Daarbinnen wordt druk overlegd en onderhandeld. Dit interne Haagse verkeer is zo

Bron 22

goed kennen

intensief dat voor contact buiten Den Haag vaak weinig tijd overblijft.

Al dat praten is uiteindelijk gericht op het maken van keuzes die alle burgers en politici binden. Die keuzes zijn doorgaans niet makkelijk, want vaak hebben ze een tragische kant: wat je ook kiest, het zal ook een offer van iets waardevols vergen. Soms zijn politieke besluiten zelfs levensbepalend. Neem de soldaten die in 1944 werden 'uitverko- ren' om als eersten in Normandië te landen: zij ga- ven hun leven voor de bevrijding van Europa uit de greep van Hitlers nazi-Duitsland.

6.2 HET SYSTEEM VAN POLITIEKE BESLUITVORMING

De systeemtheorie van de Amerikaanse politico- loog Easton is een hulpmiddel om te begrijpen hoe politieke besluitvorming werkt. Je kunt daar- in vier fasen herkennen.

We bekijken deze fasen en nemen als voorbeeld uitgaansgeweld.

- In de **invoerfase** brengen actoren hun eisen en wensen naar voren. Is er veel uitgaansgeweld en vallen er slachtoffers, dan zie je alarmerende be- richten in de krant en op tv. Ook kunnen men- sen die veel last hebben van uitgaansgeweld een wethouder of gemeenteraadslid van hun ge- meente opbellen.

- In de **omzettingsfase** pakken politici de kwestie op. Een Kamerlid vraagt bijvoorbeeld de verant- woordelijke minister wat hij aan de situatie gaat doen. Hiermee staat het probleem op de politie- ke agenda en moeten politici een oplossing be- denken. Ze moeten daarbij keuzes maken en kij- ken daarom goed naar de belangen van de verschillende groepen. De ene partij wil dat ho- recaondernemers zelf zorgen voor meer veilig- heid, een andere partij wil meer politiecontrole en cameratoezicht in uitgaansgebieden.

Tijdens de beleidsvoorbereiding die dan volgt, vraagt een minister zijn ambtenaren de zaak te onderzoeken en advies uit te brengen. Hierbij wordt ook gebruikgemaakt van de expertise van adviesorganen zoals de WRR. Daarna komt de echte besluitvorming: de minister stelt een oplos- sing voor in de vorm van een maatregel of rege- ling of hij laat door zijn ambtenaren een wets- voorstel maken waar het parlement over moet stemmen. Dit noemen we beleidsbepaling.

Pressiegroepen proberen gedurende de hele om- zettingsfase invloed uit te oefenen. In dit geval kunnen de bond van horecaondernemers en ac- tiegroepen van verontruste ouders of buurtbe- woners proberen een wetsvoorstel aangepast te krijgen. Als eenmaal een maatregel is genomen of een wetsvoorstel is goedgekeurd, begint de volgende fase.

- In de **uitvoerfase** moeten ambtenaren zorgen dat politieke besluiten worden uitgevoerd. Zij regelen bijvoorbeeld dat er camera's en meer politietoezicht komen. De ambtenaren werken onder verantwoordelijkheid van hun minister, dus als er iets niet goed gaat, moet de minister dat komen uitleggen.
- In de **terugkoppelingsfase** blijkt of de aanpak werkt. Wetten en andere maatregelen roepen al- tijd reacties op. Door deze terugkoppeling zien politici het effect van hun besluiten. Is de veilig- heid op straat door de camera's en het politie- toezicht echt verbeterd? Ontevredenheid van burgers kan leiden tot een nieuwe aanpak. De besluitvorming begint dan weer opnieuw met een invoerfase van nieuwe eisen en behoeften.

6.3 POLITIEKE ACTOREN

Zoals je hebt gelezen, komt politieke besluitvor- ming tot stand via een wisselwerking tussen poli-

tici en allerlei individuen, groepen en instanties in de samenleving. Als de minister van Volksgezondheid overmatig alcoholgebruik onder jongeren wil aanpakken, zal hij niet alleen de kennis en de opvattingen van ambtenaren laten meewegen, maar ook die van verslavingsdeskundigen, artsen, hersenonderzoekers, horecaondernemers, het verbond voor veilig verkeer, leraren, ouders, de politie, juristen, enzovoort. *Alle individuele burgers, groepen, bestuursorganen en instanties die betrokken zijn bij het politieke besluitvormingsproces* noemen we **politieke actoren**.

In een goed functionerende democratie is de samenwerking tussen deze actoren van cruciaal belang. We noemen dit het politieke debat, dat je dus veel breder moet zien dan een debat tussen politici in bijvoorbeeld de Tweede Kamer. We kijken hier nadrukkelijker naar de rol van vier actoren: ambtenaren, burgers, pressiegroepen en media.

Halfnaakt in de Tweede Kamer

DEN HAAG – Het minimumloon voor jongeren van 21 en 22 jaar verdwijnt. Zij worden net als iedereen van 23 jaar en ouder als volwassenen betaald. Voor jongeren van 18 tot en met 20 jaar gaat het jeugdloon omhoog. Dat heeft de minister van Sociale Zaken vrijdag aangekondigd. Tijdens de persconferentie reageerden jongeren van de actiegroep Young and United met luid gejuich op de plannen. Zij hebben hier jarenlang actie voor gevoerd. Hun laatste protest was een halve striptease op de publieke tribune in de Tweede Kamer. Met de stripactie wilden de jongeren laten zien dat ze zich financieel uitgekleeft voelden. Eerder trokken de jonge actievoerders met een laserkanon de aandacht van de minister, omdat ze vonden dat hij treuzelde. “We hebben de tekst ‘#duurtlang’ op z’n werkplek geschenen”, twitterden ze. Bron: Metro

Bron 24

Ambtenaren

De ambtenaren die bestuurders bijstaan, houden zich bezig met beleidsvoorbereiding, beleidsbepaling en beleidsuitvoering. Onder beleid verstaan we de inzet van publieke middelen om een beoogd doel te realiseren. Beleidsambtenaren hebben veel invloed, omdat zij vaak lang op een departement werken en daardoor over meer vakkennis en ervaring beschikken dan de minister. Vanwege hun invloed worden ze ook wel de ‘vierde macht’ genoemd.

Burgers

Het is voor individuele burgers relatief simpel om toegang te krijgen tot bestuurders en de volksvertegenwoordiging. Zo kun je gemeenteraadsleden rechtstreeks benaderen, het woord voeren op gemeenteraadsvergaderingen, een stukje schrijven in de plaatselijke krant en gebruikmaken van wettelijke bezwaar- en beroepsprocedures. De mogelijkheden om op landelijk niveau invloed uit te oefenen zijn niet wezenlijk anders of ingewikkelder. Op landelijk niveau heb je bovendien de mogelijkheid van het burgerinitiatief. Dit is een (wets)voorstel van een individuele burger dat in de Tweede Kamer wordt besproken (zie bron 33). Daarnaast is er sinds 2015 het raadgevend referendum, waarbij burgers een volksstemming aanvragen over bepaalde wetsvoorstellen en verdragen.

Soms maken mensen gebruik van burgerlijke ongehoorzaamheid om hun onvrede te uiten. Hiervan is sprake als mensen openlijk en gewelddoos de wet overtreden om politici ergens van te overtuigen. Bijvoorbeeld een pastoor die het uitzetten van uitgeprocedeerde asielzoekers onmenselijk vindt en daarom zijn kerk als schuilplaats aanbiedt.

Pressiegroepen

Pressiegroepen zijn groepen die druk uitoefenen op politici om ze voor hun standpunten te winnen. Er zijn verschillende manieren om dat te doen. Een belangrijke manier is lobbyen, via persoonlijk contact proberen steun te krijgen voor je standpunten en belangen. Om goed te kunnen lobbyen is het van belang om veel politici te kennen. Een andere manier is actievoeren, bijvoorbeeld demonstreren of een boycot organiseren. Er zijn twee soorten pressiegroepen.

- **Belangengroepen** komen op voor de belangen van een bepaalde groep uit de samenleving. De bekendste zijn de vakbonden en werkgeversorganisatie VNO-NCW. Deze noemen we samen de 'sociale partners', omdat de regering in overleg met deze organisaties haar beleid vormgeeft. VNO-NCW heeft door haar expertise en macht veel invloed in Den Haag – invloed die voor buitenstaanders onzichtbaar blijft en misschien juist daardoor des te effectiever is. Andere belangengroepen zijn bijvoorbeeld de ANWB, die de belangen van automobilisten behartigt en LAKS, dat opkomt voor scholieren.
- **Actiegroepen** zijn opgericht om één bepaalde doelstelling te bereiken, zoals behoud van de natuur of het welzijn van dieren. Ze voeren actie tegen een bepaald bedrijf of gaan demonstreren. Zo riep Wakker Dier supermarkten op te stoppen met de verkoop van plofkippen en protesteerde Milieudefensie tegen gasboringen in Groningen.

Media

We zagen al dat de media een belangrijke rol spelen in verkiezingstijd. Maar ook voor en na de verkiezingen spelen ze een grote rol in de politiek. Dat heeft te maken met de vijf politieke functies die ze vervullen:

1. **informatieve functie:** kranten, websites en tv-programma's berichten over maatschappelijke

kwesties en volgen voortdurend de politieke discussies.

2. Een **onderzoekende of agendafunctie:** media signaleren en analyseren problemen in de samenleving die vervolgens op de politieke agenda terechtkomen. Tv-uitzendingen en krantenartikelen hebben al heel vaak geleid tot Kamervragen aan ministers. Denk aan een tv-programma over de slechte beveiliging van een legerkazerne (zie bladzijde 120).
3. Een **commentaarfunctie:** de media geven voortdurend commentaar op politieke kwesties, bijvoorbeeld in de vorm van een redactioneel commentaar, een column of een cartoon.
4. Een **spreekbuisfunctie:** politici, actiegroepen en burgers krijgen ruimte om hun zegje te doen, bijvoorbeeld bij de ingezonden brieven in een krant.
5. Een **controleerende functie:** de media volgen politici kritisch. Ze kijken niet alleen of ze ook doen wat ze beloven, maar ook of ze daarbij niet de wetten van de democratie en de rechtsstaat overtreden. Zij worden daarbij geholpen door de Wet openbaarheid van bestuur (Wob). Deze wet verplicht de overheid om informatie openbaar te maken, zoals over de onderhoudskosten van de boot van de koninklijke familie. Zaken die te maken hebben met de staatsveiligheid en de privacy van individuen vallen hier niet onder.

Vrije en pluriforme media zijn een basisvoorwaarde voor een goed functionerende democratie. Pluriformiteit betekent 'verscheidenheid' en houdt in dat je kunt kiezen uit verschillende soorten nieuwssites, kranten, tv-zenders en tijdschriften met elk een eigen identiteit, zodat iedere politieke mening belicht wordt. Komen verschillende nieuwsmedia in handen van één eigenaar, dan is het risico dat de informatievoorziening te eenzijdig wordt.

Is invloed op de politiek goed?

Is het goed dat allerlei actoren invloed hebben op politieke besluiten? Ja, want hierdoor weet de politiek wat er speelt en wat de wensen zijn. Maar er is ook kritiek, omdat de invloed ongelijk verdeeld is. Voor ons als individuele burgers is het bijvoorbeeld lastiger om een wetsvoorstel in de door ons gewenste richting te veranderen dan voor bedrij-

ven en belangengroepen. Die kunnen immers dure lobbyisten inhuren die op allerlei manieren de belangen van hun klanten behartigen. Bijvoorbeeld door een Kamerlid tijdens een Kamerdebat via een whatsappbericht in te seinen wat hij zou kunnen zeggen of door letterlijk de tekst aan te leveren voor een amendement.

Om zicht te houden op alle lobbyactiviteiten op Europees niveau is er een onlineregister met daarin alle contacten tussen Eurocommissarissen en lobbyisten. Ook in Nederland gaan er stemmen op om de invloed van derden op wetgeving op deze manier transparanter te maken.

6.4 OMGEVINGSFACTOREN

Als je kijkt naar de systeemtheorie lijkt politieke besluitvorming een geordend proces. In de praktijk kunnen allerlei omgevingsfactoren dit proces echter bemoeilijken of zelfs verstoren. Die factoren kun je grofweg onderverdelen in 'events' en 'trends'.

Events

Bij 'events' gaat het om onvoorziene gebeurtenissen, zoals een natuurramp, een staatsgreep of een economische crisis. Zo diende de voormalige minister van Financiën Wouter Bos op de derde dinsdag in september in 2008 een optimistische begroting in, maar door een wereldwijde financiële crisis moest hij binnen enkele maanden onverwacht miljarden betalen om banken overeind te houden. Door 'events' moeten plannen dus bijgesteld worden of zijn er plotseling compleet nieuwe maatregelen nodig.

Trends

Naast onvoorziene gebeurtenissen zijn er ontwikkelingen die een politicus wel kan zien aankomen, zogenaamde 'trends'. Hier kan hij bij besluitvorming wel rekening mee houden. Voorbeelden zijn vergrijzing, ontkerkelijking, de opwarming van de aarde, de komst van arbeiders uit andere landen en automatisering. Een politicus zal dus niet pleiten voor uitbreiding van het aantal secretaresse-opleidingen als hij weet dat door automatisering de komende jaren veel banen in die sector zullen verdwijnen.

"Je moet vechten als een straatkat"

Mogen buitenlanders het land uitgezet worden als ze de wet hebben overtreden? Die vraag legde de extreemrechtse Zwitserse Volkspartij SVP in een referendum voor aan de bevolking. Bijna 60 procent stemde tegen en dat kwam grotendeels door de campagne van de 25-jarige studente geschiedenis en rechten Flavia Kleine. "Met een groep studenten hebben we het SVP-voorstel over uitzetting helemaal ontleed", aldus Kleine. "Op welke punten is het strijdig met de rechtsstaat en met de democratie? Waarom is het cruciaal dat een rechter elke uitzetting individueel beoordeelt?"

"We stuurden onze argumenten naar kranten en zetten ze op Facebook en Twitter. De trollen van de SVP zijn superactief: onder elk krantenartikel op internet zetten ze de reactie van de SVP. Wij gingen daartegenin, consequent, iedere keer. Dat is een enorme klus. We hebben veel studenten ingezet, gratis, want wij hadden nauwelijks geld." Ze blijft strijden tegen de plannen van de SVP: "Je moet vechten als een straatkat. We hebben in de politiek te veel consensus gehad. De elite kijkt neer op smerige politieke gevechten. Maar vanaf de zijlijn winnen we het gevecht met de SVP nooit. In Nederland, Frankrijk of Oostenrijk geldt hetzelfde. We moeten het terrein terugveroveren dat we aan hen verloren."

Bron: NRC

Bron 25

7 Gemeente en provincie

EENMAAL IN JE LEVEN BEN JE DE SJAAK

Burgemeester Rob Welten van Borne, een gemeente in Overijssel: "Ik pleit voor een gemeenschap die heel dicht bij de overheid staat. Je zou honderd mensen kunnen loten uit het bevolkingsregister en die samen een fysiek burgerpanel laten vormen, een klankbord voor het college van B en W en de

gemeenteraad. Niet een vrijblijvende loting, wat mij betreft. Inwoners kunnen niet weigeren, tenzij ze echt niet in staat zijn tot deelname, bijvoorbeeld door ziekte. Maar onterechte weigering zou ik strafbaar stellen, bijvoorbeeld met een paar weken gevangenisstraf. Eenmaal in je leven ben je de sjaak. Word je ingeloot, dan krijg je een cursus en vrijstelling van je werk. In ruil daarvoor participeer je een dag per maand in het burgerpanel, voor een periode van vier jaar. Je wordt geacht je thuis goed in te lezen en vervolgens mee te praten tijdens de vergaderingen. Het voordeel is dat je het gevoel hebt als burger serieus te worden genomen. Tegelijkertijd dwingt een burgerpanel, met een doorsnede van de gemeenschap, ons politici te luisteren naar wat er leeft." Bron: Tubantia

Is het een goed idee om burgers verplicht mee te laten denken over lokale kwesties?

De rijksoverheid stelt in grote lijnen het beleid van ons land vast, maar niet alles hoeft in Den Haag beslist te worden. Den Haag kan ook bevoegdheden delegeren aan lagere overheden: provincies, waterschappen en gemeenten. Sinds kort hebben gemeenten meer bevoegdheden gekregen. In dit hoofdstuk stellen we de vraag: **Moeten gemeenten meer macht krijgen omdat ze dichter bij de bevolking staan?** Of krijgen we daardoor te veel verschillen en kunnen we zaken beter landelijk blijven regelen?

7.1 DECENTRALISATIE

Onder het motto 'Decentraal wat kan, centraal wat moet' heeft het Rijk veel bevoegdheden gedelegeerd aan gemeenten en provincies. Dit subsidi-

ariteitsbeginsel houdt in dat hogere instanties niet iets doen wat door lagere instanties kan worden gedaan. Daarvoor zijn goede redenen te noemen.

① Ten eerste heeft elke provincie of gemeente haar eigen specifieke problemen die soms lastig te vergelijken zijn en die daarom het beste lokaal kunnen worden aangepakt. Een stad als Rotterdam kampt bijvoorbeeld met een vrij hoge werkloosheid en integratieproblemen, Limburg heeft te maken met krimp van de bevolking en een stad als Almere groeit juist en vreest daardoor een steeds slechtere bereikbaarheid.

② Een andere belangrijke reden om te delegeren is dat de inwoners van de verschillende provincies en gemeenten hierdoor meer mogelijkheden hebben

om de politieke besluitvorming te beïnvloeden. Doordat lokale bestuurders dicht bij de burgers staan kunnen zij makkelijker worden aangesproken. Zorgt dit ook voor betere besluitvorming?

7.2 DE PROVINCIE

De belangrijkste taken van de provincie liggen op de terreinen ruimtelijke ordening en milieu. In een dichtbevolkt land als Nederland staan de behoefte aan woningen, een goede infrastructuur, de noodzaak om de weinige natuurgebieden te behouden, industriële bedrijvigheid, landbouw en recreatie soms op gespannen voet met elkaar. Daarom stelt de provincie een structuurvisie op waarin de plannen voor een gebied staan. Uiteraard moet in deze plannen rekening gehouden worden met het landelijke beleid. Elke vier jaar worden er verkiezingen gehouden voor de **Provinciale Staten**, zoals de provinciale

"Provincies hebben te veel geld, tijd en mensen"

Een ambtelijke werkgroep rekende uit dat het afschaffen van de provincies en waterschappen de overheid zo'n 2 miljard euro en ruim 11.000 politieke ambtsdragers zou schelen. Bestuurskundige **Klaartje Peters** is voor afschaffing. "Ik heb lang in Leiden gewoond en dacht bij de Statenverkiezingen altijd: wat speelt er, waar laat ik mijn stem van afhangen? Maar er was nooit iets. Provincies bemoeien zich steeds vaker met terreinen waar ze geen bal mee te maken hebben, bijvoorbeeld met de problematiek van de daklozen. Provincies hebben te veel geld, te veel tijd en te veel mensen." Maar het afschaffen van de provincies lijkt voor velen weer een brug te ver. Volgens VVD'er **Johan Remkes**, commissaris van de Koning bevindt de Tweede Kamer zich vaak te ver weg en voelen Kamerleden niet altijd goed aan wat de mensen willen. "Kijk bijvoorbeeld naar de windmolens. De Kamer vindt dat er meer windmolens gebouwd moeten worden in Noord-Holland, maar dat is in de praktijk heel lastig." Bron: klaartjepeters.nl, NOS

Bron 26

vertegenwoordiging wordt genoemd. Provinciale Staten kiezen de leden van de Gedeputeerde Staten, dat het dagelijks bestuur vormt. Voorzitter van zowel Gedeputeerde Staten als Provinciale Staten is de commissaris van de Koning. Hij of zij wordt niet gekozen, maar benoemd. Officieel door de koning, in de praktijk door de minister van Binnenlandse Zaken.

Waterschappen

De oudste bestuurslaag in ons staatsbestel zijn de waterschappen. Sommige hiervan worden Hoogheemraadschappen genoemd. Regulering van water, dijken en polders is voor ons deltaland van levensbelang. De landeigenaren binnen gebied, de zogenoemde 'ingelanden' van de waterschappen, hadden hierbij vanouds zowel zeggenschap als serieuze plichten, zoals onderhoud van sloten. Waterschappen bestaan nog steeds en hebben tot taak om de waterhuishouding te regelen in een bepaalde regio. Ze hebben een expertise waarop elders in de wereld regelmatig een beroep wordt gedaan, zoals in New Orleans en Bangladesh waar regelmatig overstromingen plaatsvinden.

7.3 DE GEMEENTE

De bestuurslaag die het dichtst bij de burger staat is de gemeente. Van oudsher is het gemeentebestuur verantwoordelijk voor een ordelijk verloop van het openbare leven in een gemeente. Daaronder vallen niet alleen het bijhouden van het bevolkingsregister en het sluiten van huwelijken, maar bijvoorbeeld ook de politie, het ophalen van het huisvuil, de groenvoorziening, de openbare verlichting en het verlenen van bouwvergunningen. Verder vult de gemeente de provinciale structuurvisie gedetailleerd in door middel van bestemmingsplannen.

Steeds meer taken

Daarnaast hebben gemeenten door de **decentralisatie** veel nieuwe taken gekregen. Gemeenten beslissen nu zelf over de inrichting van zorg voor en ondersteuning van eigen inwoners. Denk bijvoorbeeld aan de jeugdzorg of hulp aan werklozen. De bedoeling is dat zij zo maatwerk leveren dat aansluit bij de werkelijke behoeften van hun inwoners. Het geld voor de extra taken krijgen ze

echter niet uit eigen belastinginkomsten maar van de centrale overheid, die echter flink op de uitgaven heeft bezuinigd.

Taakverdeling

Gemeenteraadsleden worden, net als de leden van Provinciale Staten en de Tweede Kamer, elke vier jaar rechtstreeks gekozen. Het aantal gemeenteraadsleden is afhankelijk van het aantal inwoners in de gemeente. Aan gemeenteraadsverkiezingen mogen ook mensen meedoen die niet de Nederlandse nationaliteit hebben, mits ze minimaal vijf jaar in Nederland wonen. Het dagelijks

bestuur van de gemeente is in handen van het **college van burgemeester en wethouders**, afgekort B en W.

Het college heeft vooral een uitvoerende taak. Net als in de landelijke politiek vormen partijen coalities die wethouders voordragen, die vervolgens door de gemeenteraad worden benoemd. Ook hier geldt het dualisme: de gemeenteraad controleert het college van B en W. Wethouders zijn dus geen lid van de gemeenteraad.

De burgemeester wordt voor zes jaar benoemd. De benoemingsprocedure is vergelijkbaar met die van de commissaris van de Koning. De burgemeester is hoofd van de brandweer en de politie en is verantwoordelijk voor de openbare orde en veiligheid in zijn gemeente.

Gemeenten blij met wietwet

DEN HAAG – De Tweede Kamer heeft dinsdag met een nipte meerderheid ingestemd met de 'wietwet' van D66. De partij wil dat wiet voortaan alleen geteeld wordt door kwekerijen die onder controle staan van de overheid. Coffeeshops kunnen dan alleen nog van die kwekerijen kopen. Er is echter grote twijfel of ook de Eerste Kamer voor gaat stemmen. Tot nu toe zag het kabinet legalisering van wiet niet als oplossing omdat volgens schattingen 80 procent van de in Nederland geteelde hennep geëxporteerd wordt.

Veel burgemeesters en wethouders zijn blij met dit besluit van de Tweede Kamer. Eerder oefenden vijftientig gemeenten druk uit op het kabinet om experimenten met gereguleerde wietteelt toe te staan. Het huidige gedoogbeleid is failliet, vinden ze. Het staat "een effectieve aanpak van gezondheidsproblemen, criminaliteit en overlast in de weg". Bron: de Volkskrant

Bron 27

Burgemeesters in opmars

De gemeente is een uitkijkpost voor wat er in de samenleving werkelijk speelt. De burgemeester is degene die, als baas van die uitkijkpost, als eerste op storende gebeurtenissen moet reageren. Als burgers zien dat hij het er goed afbrengt, dan wint hij aan gezag, maar faalt hij, dan wordt hij spoedig vervangen. Een woelige tijd brengt burgemeesters in opmars. Kijk bijvoorbeeld naar burgemeester Aboutaleb die direct na de terroristische aanslagen in Parijs in 2015 een belangrijke en emotionele speech hield voor een grote groep Rotterdammers. "Hier zit de burgemeester van Rotterdam, maar ook een woedende moslim. Dit grijpt me heel erg aan, tot in mijn ziel. Het is erg belangrijk dat moslims hier massaal afstand van nemen."

Als burgemeesters zo belangrijk zijn, waarom kunnen we ze dan niet rechtstreeks kiezen? In de meeste andere West-Europese landen kan dat wel. Dat is democratischer en voorstanders vinden dat ze hierdoor ook op meer steun onder de bevolking kunnen rekenen. Tegenstanders wijzen erop dat hierdoor twee gekozen organen tegenover elkaar komen te staan en het niet duidelijk is wie het voor het zeggen krijgt.

Gemeentelijke herindeling en samenwerking

In Zuid-Holland willen de gemeenten Leerdam, Vianen en Zederik samen de nieuwe gemeente Vijfheerenlanden vormen. Het is slechts een voorbeeld van een trend die al lange tijd aan de gang is. In 1985 telde Nederland nog 741 dorpen en steden, nu ongeveer 400. Officieel is er geen onder-

grens voor wat betreft het aantal inwoners, maar omdat veel overheidstaken gedelegeerd zijn, streeft het Rijk naar gemeenten met minimaal 20.000 inwoners. Ter vergelijking: in Frankrijk hebben dorpen vanaf tweehonderd inwoners recht op een burgemeester en een stadhuis.

De samenvoeging van gemeenten heeft als doel om enerzijds de gemeentelijke kosten te verlagen en anderzijds de bestuurskracht van gemeenten te vergroten. Door dienstverlening te centraliseren in één stadhuis dalen de lasten per inwoner. Niet alle gemeenten willen echter fuseren en om toch te profiteren van samenwerking, maken ze met andere gemeenten een gemeenschappelijke regeling voor samenwerking op bepaalde beleidsterreinen. Nadeel daarvan is dat de gemeenteraden in feite buitenspel staan als ze de regeling eenmaal hebben goedgekeurd. Hierdoor is de democratische controle ingeperkt.

Grote steden als Amsterdam vormen met omliggende gemeenten inmiddels een **metropool**. Hun samenwerking is vastgelegd in tal van gemeenschappelijke regelingen. Om de economische groei te stimuleren werken de gemeenten met elkaar samen en proberen onder meer om snellere verbindingen mogelijk te maken en de verschillende wensen ten aanzien van wonen, werken en recreëren op elkaar af te stemmen.

7.4 SPANNINGEN TUSSEN HET RIJK EN DE GEMEENTEN

Hoewel provincies en gemeenten dus een zekere bestuurlijke autonomie hebben, zijn zij tegelijkertijd op allerlei gebieden met handen en voeten gebonden aan wat in Den Haag wordt beslist. Soms leidt dat tot grote onenigheid en spanningen. Een kwestie die geregeld opspeelt tussen gemeenten en de centrale overheid is die rond het geadoogbeleid van softdrugs. De inkoop van wiet is verboden, maar de verkoop door coffeeshops wordt niet strafrechtelijk vervolgd. Kabinetten die harder willen optreden tegen coffeeshops, bijvoorbeeld door de invoering van de wietpas in sommige grensregio's, vinden vaak de burgemeesters op hun pad. Die vrezen namelijk dat een wietpas en andere maatregelen die het drugsbeleid strenger maken, juist leiden tot meer illegale handel en meer criminaliteit in hun gemeenten, die zij dan zelf moeten aanpakken.

“De macht moet terug naar de inwoners”

In de meeste landen is de politiek ver weg. Ook in Nederland hoor je vaak: “Het zijn stropdassen in Den Haag en Brussel die beslissen.” De echte betrokkenheid bij de politiek is nagenoeg nihil: nog geen kwart procent van de Nederlandse bevolking is actief lid van een politieke partij.

Toch zijn er uitzonderingen, zoals het stadje Torres in Venezuela. Eind 2004 werd daar de onbekende Julio Chávez gekozen als burgemeester. Hij had slechts één programmapunt: de macht teruggegeven aan de inwoners van Torres. Er werden honderden openbare vergaderingen georganiseerd waar niet alleen werd gepraat, maar waar ook beslissingen werden genomen. Het gehele vrije budget van de gemeente, ongeveer 7 miljoen dollar, werd voortaan besteed door de burgers zelf.

De gouverneur van de staat waartoe Torres behoort was woest omdat Chávez, tot dan toe een onbekende politicus, een politieke vriend van hem bij de verkiezingen had verslagen. Hij besloot daarom de geldkraan dicht te draaien, maar kreeg te maken met de inmiddels enorme aanhang van Chávez. Massale protesten en bezetting van het gemeentehuis waren het gevolg.

Inmiddels is de corruptie fors verminderd, er zijn nieuwe wegen aangelegd en huizen en scholen gebouwd. Bron: De Correspondent

Bron 28

8 Internationale politiek

"SAMEN ZIJN JULLIE EUROPA"

Barack Obama, oud-president van de Verenigde Staten, spreekte in Hannover: "Misschien hebben jullie Europeanen een buitenstaander nodig, iemand die geen Europeaan is, om jullie te herinneren aan de omvang van wat jullie hebben bereikt. Jullie prestatie, meer dan 500 miljoen mensen, die 24 talen spreken in 28 landen, waarvan 19 met een gezamenlijke munt in een Europese Unie. Dat blijft een van de grootste politieke en economische prestaties van de moderne tijd. Dat is wie jullie zijn: samen zijn jullie Europa. Verenigd in verscheidenheid. Geleid door idealen die

de wereld hebben verlicht en sterk wanneer jullie een eenheid vormen. Want een verenigd Europa, ooit de droom van een paar mensen, is nu de hoop van velen en een noodzakelijkheid voor ons allemaal."

Bron: NOS

Heeft Obama gelijk en is een verenigd Europa noodzakelijk voor ons allemaal?

Veel problemen kunnen niet op nationaal niveau aangepakt worden. Dat geldt zeker voor een klein land als het onze. Samenwerking met andere landen is nodig om oplossingen te vinden voor wereldproblemen zoals de komst van vluchtelingen, financiële crises, klimaatverandering, internationaal terrorisme, oorlogen en hongersnoden. Nederland neemt daarom deel aan verschillende internationale samenwerkingsverbanden zoals de Europese Unie (EU), de Verenigde Naties en de NAVO. In dit hoofdstuk gaan we in op de vraag: *Wat willen deze internationale organisaties bereiken?*

8.1 DE EUROPESE UNIE

Het meest vergaande internationale samenwerkingsverband van Nederland is de Europese Unie.

Internationale samenwerking betekent meestal dat de **sovereiniteit** van een land wordt **ingeperkt**, dat wil zeggen *het exclusieve recht van een staat om zonder inmenging van buitenaf beslissingen te nemen*.

De Europese samenwerking begint

Na de Tweede Wereldoorlog leefde er in Europa een sterk gevoel dat samenwerking een **nieuwe** oorlog kon voorkomen. Omdat de strijd om **grondstoffen** één belangrijk motief voor oorlogen was, werd in 1951 de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) opgericht. De EGKS was een samenwerkingsverband tussen Duitsland, Frankrijk, Italië, Nederland, België en Luxemburg. Zij besloten één markt te vormen voor steenkool en staal. De EGKS was een succes en de landen gingen op steeds meer terreinen samen-

werken. Vanaf 1957 verenigden de zes landen zich in de Europese Economische Gemeenschap (EEG). Het ging vooral om economische samenwerking. De landen schaften onderling de invoerrechten af en stemden wetgeving op elkaar af.

Oprichting van de Europese Unie

De samenwerking leverde de lidstaten grote economische groei en welvaart op. Steeds meer landen wilden zich aansluiten. De EEG stelde als belangrijkste eis voor toetreding dat een land niet alleen economische maar voor zover nodig ook politieke hervormingen zou doorvoeren. Daar hoorden vrije en eerlijke verkiezingen bij en het terugdringen van corruptie. Deze eisen droegen bij aan hervormingen in Spanje, Portugal en Griekenland. Deze landen ontwikkelden zich van dictaturen tot democratieën en werden in 1988 lid van de EG.

In 1992 werden met het Verdrag van Maastricht de Europese Unie (EU) en de Economische en Monetaire Unie (EMU) opgericht. In 2004 sloten tien landen uit het voormalige Oostblok zich aan, in 2007 nog eens twee. De EU telt sinds 2013 28 lidstaten. De Britten stemden in 2016 middels een referendum voor uittreding uit de EU. De onderhandelingen over deze 'Brexit' zullen waarschijnlijk enkele jaren duren.

Meer samenwerking

Het belangrijkste terrein waarop de EU samenwerkt is nog steeds de economie, maar de samenwerking is wel intensiever geworden, onder meer op politiek en militair gebied. In de EU is sprake van vrij verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal. We noemen dit de **interne markt**. Hierdoor kun je als EU-burger in een ander Europees land gaan studeren en werken en kunnen bedrijven zich overal in de EU vestigen.

Op dit moment nemen zeventien lidstaten deel aan de EMU. Ze behoren tot de **eurozone**, de groep van EU-landen die een gecoördineerde economische, financiële en monetaire politiek voeren. Dat betekent dat ze zijn overgestapt op de euro als betaalmiddel. De lidstaten hebben hun monetaire bevoegdheden op dit gebied overgedragen aan het Europese Stelsel van Centrale Banken met de Europese Centrale Bank aan het hoofd.

Door de EMU is de onderlinge afhankelijkheid vergroot. Dat zag je bijvoorbeeld in Griekenland, toen dat land in financiële problemen kwam. Miljardensteun vanuit Europese noodfondsen was nodig om Griekenland te helpen. De Griekse regering mocht niet op eigen houtje beslissen om geld bij te drukken. Het probleem met de eurozone is dat deze bestaat uit sterk verschillende economieën. In Griekenland en Spanje zit bijvoorbeeld meer dan een kwart van de bevol-

Nederland ondertekent het Verdrag van Maastricht, 1992

Alle cosmetica dierproefvrij

BRUSSEL – In Europa mogen geen cosmetische producten meer worden verkocht die getest zijn op dieren. Dat heeft het Europees Hof van Justitie bepaald. Producten waarvoor in de EU dierproeven zijn gedaan, waren al langer verboden. Nu mag ook cosmetica waarvoor buiten de Europese Unie op dieren is getest niet meer in Europese winkels liggen. Dierenrechtenorganisatie PETA spreekt van een "historische overwinning". Jannet reageert op haar blog: "Eindelijk is er wat aan gedaan. Het is toch niet best dat dieren worden gemarteld zodat wij er 'mooier' uitzien. Merken als L'Oréal en MAC kunnen zich nu niet meer schuldig maken aan dierproeven." Bron: NOS

Bron 29

king zonder werk, in Duitsland is dat nog geen 5 procent. Deze verschillen zetten de onderlinge solidariteit onder druk.

Bevoegdheden

Sinds 2009 is ook het Verdrag van Lissabon in werking getreden, dat wel de Europese Grondwet wordt genoemd. Hierin zijn het bestuur en de politieke besluitvorming van de EU geregeld. Op een aantal terreinen is de EU een **supranationale** organisatie, dat wil zeggen dat de aangesloten landen bevoegdheden hebben overgedragen aan de EU. Besluiten worden bij meerderheid van stemmen genomen. Hierbij gaat het vooral om regels op het gebied van concurrentie, landbouw (denk aan voedselkwaliteit en visquota), milieu (bijvoorbeeld gebruik van chemische stoffen en afvalverwerking), het asielbeleid, consumentenrechten en de bestrijding van grensoverstijgende criminaliteit en terrorisme.

Op deze gebieden staan Europese wetten dus boven nationale wetten. Op andere terreinen is de samenwerking **intergouvernementeel**, wat inhoudt dat besluiten alleen genomen kunnen worden met instemming van alle afzonderlijke landen. Dit is van toepassing op het defensiebeleid, het buitenlandbeleid en het familierecht. Ook als een land wil toetreden tot de Europese Unie, kan Nederland gebruikmaken van het vetorecht. Het beleid op het gebied van onderwijs en zorg wordt hoofdzakelijk nationaal bepaald.

Het bestuur van de Europese Unie

De Europese Unie kent een scheiding van machten. De wetgevende macht berust bij de Raad van Ministers en het Europees Parlement, de uitvoerende macht bij de Europese Commissie en de rechtsprekende macht bij het Hof van Justitie van de Europese Unie.

De Europese Commissie

Het dagelijks bestuur van de EU wordt gevormd door de Europese Commissie. Iedere lidstaat, dus ook Nederland, levert één commissaris en elke commissaris heeft een beleidsterrein onder zijn of haar beheer. De Europese Commissie geeft leiding aan het ambtelijke apparaat, ontwerpt de conceptbegroting en doet voorstellen voor Europese wetten en regelgeving. Deze worden vervolgens besproken en eventueel gewijzigd in het Europees Parlement. De Europese Commissie werkt onafhankelijk van de belangen van de lidstaten.

De Raad van Ministers

In de Raad van Ministers zijn de regeringen van alle lidstaten vertegenwoordigd. De samenstelling ervan is afhankelijk van het beleidsonderwerp. De Raad van Ministers heeft wetgevende macht en bepaalt of de wetsvoorstellen van de Europese Commissie na bespreking in het Europees Parlement worden overgenomen. Regelmatig komen alle regeringsleiders bij elkaar in Brussel, bijvoorbeeld om te praten over de aanpak van de opvang van vluchtelingen. De regeringsleiders vormen samen de **Europese Raad**. Dit orgaan heeft geen wetgevende taak, maar stelt de hoofdlijnen vast van het politieke beleid.

Het Europees Parlement

Het Europees Parlement (EP) wordt eens in de vijf jaar door de Europese burgers gekozen en telt 751

parlementsleden. De leden vertegenwoordigen samen 500 miljoen burgers. Het aantal vertegenwoordigers per lidstaat is afhankelijk van het aantal inwoners. Nederland heeft 26 zetels, verdeeld over verschillende Europese politieke partijen. Bij de verkiezing voor het EP stem je op een nationale kandidaat van een Europese partij.

Terwijl in de meeste lidstaten het nationale parlement het laatste woord heeft in de politieke besluitvorming, heeft het Europees Parlement dat niet op Europees niveau. De Europese Commissie en de Raad van Ministers nemen de meeste besluiten en niet het Europees Parlement. Het EP kan wel onderwerpen op de agenda zetten en meedenken, maar mag niet zelf wetsvoorstellen indienen en kan ook commissarissen niet tot aftreden dwingen. De invloed van burgers (via onze vertegenwoordigers in het EP) op de besluitvorming is daarom niet zo groot. Vanwege deze beperkte bevoegdheden van het Europees Parlement spreken we van het **democratisch tekort**. Het is de vraag of dit gekozen orgaan ooit de volledige wetgevende macht zal krijgen in Europa nu de lidstaten minder bereid lijken hun nationale soevereiniteit nog verder naar Europa over te hevelen en leden van het EP doorgaans ook minder bekendheid en draagvlak hebben bij kiezers dan hun collega's in nationale parlementen.

Bij het Verdrag van Lissabon is afgesproken dat nationale parlementen meer invloed krijgen om de democratische controle te versterken. Er is nu

een 'gelekaartprocedure'. Deze houdt in dat als een derde van de nationale parlementen een voorstel van de Europese Commissie niet ziet zitten, de Europese Commissie het voorstel opnieuw moet bekijken. Daarnaast kunnen Europese burgers door meer dan één miljoen handtekeningen te verzamelen over een bepaalde kwestie, de Europese Commissie verzoeken met een voorstel over dat onderwerp te komen.

Ook het Europees Parlement heeft na 2009 meer te zeggen gekregen. Op het gebied van landbouw, handel en deels op het terrein van veiligheid en justitie heeft het EP medebeslissingsrecht gekregen. Dat wil zeggen dat het op die terreinen net zoveel te zeggen heeft als de Raad van Ministers en dus voorstellen kan blokkeren.

Hof van Justitie van de Europese Unie

De rechtsprekende macht in de EU berust bij het Hof van Justitie van de EU. Het Europees Hof moet ervoor zorgen dat de regels van de EU in alle lidstaten op dezelfde wijze worden geïnterpreteerd en toegepast, zodat het niet uitmaakt of je in Nederland of Portugal woont. Het kijkt daarom bijvoorbeeld ook of rechters in Nederland de Europese wetten wel goed toepassen.

Het Europees Hof van Justitie telt 28 rechters, één uit elke lidstaat. Uitspraken van het hof gaan boven uitspraken van de Nederlandse rechter. Het hof beantwoordt vragen van nationale rechters over het Europees recht en fungeert als hogerberoepsinstantie in zaken tegen de Europese Commissie.

Kritiek op de EU

De EU heeft bijgedragen aan een lange periode van vrede en toenemende welvaart. Op talloze beleidsterreinen is de invloed van Europa zichtbaar. Zo kwamen gelijke pensioenrechten voor vrouwen er in Nederland pas dankzij een EU-richtlijn en ondanks fel verzet van pensioenfondsen.

De laatste jaren is er in toenemende mate sprake van euroscopsis, dat wil zeggen dat zowel burgers als regeringen van lidstaten protesteren tegen te veel Europese regels of zich zelfs afzetten tegen de EU. Zo zorgt het vrije verkeer van werknemers voor problemen. Een belangrijke reden voor veel Britten om voor uittrekking te stemmen was dat een deel van de bevolking niet meer wil dat Polen en inwoners uit andere Oost-Europese landen naar het Verenigd Koninkrijk komen om daar te werken en wonen.

Ook beginnen lidstaten te twifelen aan het nut van de open binnengrenzen nu een gezamenlijk immigratiebeleid niet van de grond komt en de buitengrenzen niet goed worden bewaakt. De vluchtelingenstroom uit Afrika en het Midden-Oosten zorgt voor veel conflicten en onzekerheid binnen de EU.

Hiervoor noemden we al de problemen in de eurozone en het democratisch tekort. Meer in het algemeen wordt de EU ervaren als een ondoorzichtig geheel dat ver afstaat van burgers. Dat zie je bijvoorbeeld terug in de lage opkomst (tussen de 30 en 40 procent) bij de verkiezingen voor het EP. Voorstanders van de EU stellen dat intensieve samenwerking nodig zal blijven om milieuproblemen, economische problemen en zaken rond immigratie op te lossen. Ook wijzen zij erop dat een samenwerkend Europa sterker staat tegenover grote landen als Rusland, China en de VS.

8.2 DE VERENIGDE NATIES

Nederland is ook op mondiaal niveau verbonden met andere landen. Het belangrijkste wereldwijde samenwerkingsverband is de Verenigde Naties, opgericht in 1945. Bijna alle landen zijn erbij aangesloten. De VN zetten zich in voor samenwerking op het gebied van internationaal recht, mondiale veiligheid, behoud van de mensenrechten, voedselveiligheid, armoedebestrijding en een schoner milieu. De organisatie besluit soms ook via vredes-

missies in te grijpen in (inter)nationale conflicten. De VN kennen verschillende suborganisaties. Zo draagt UNICEF zorg voor onderwijs en kinderrechten, de Wereldbank voor leningen, de World Health Organisation (WHO) voor gezondheid en beschermt en ondersteunt de UNHCR vluchtelingen.

De Algemene Vergadering

De secretaris-generaal is de hoogste ambtenaar van de VN. Hij geeft leiding aan de VN en is voorzitter van de Algemene Vergadering, een bijeenkomst van alle VN-lidstaten. De Algemene Vergadering kan bij meerderheidsbesluit resoluties en verklaringen aannemen.

- **Resoluties** zijn uitspraken waarin bepaald gedrag van een land wordt veroordeeld. Bijvoorbeeld omdat het land de mensenrechten schendt of de grens met een buurland niet respecteert. Een voorbeeld is resolutie 2166 van de Veiligheidsraad van de VN, waarin het neerhalen van vlucht MH17 boven de Oekraïne werd veroordeeld en een onafhankelijk onderzoek naar de ramp werd ondersteund.
- Belangrijke **verklaringen** zijn de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (uit 1948) waarin de basisrechten van de mens staan omschreven en de Millenniumverklaring (uit 2000) met acht doelen die de VN wereldwijd nastreven, zoals halvering van het aantal extreem arme mensen, schoon drinkwater voor iedereen, toegang tot basisonderwijs voor alle kinderen en minder kindersterfte. Het eerstgenoemde doel is behaald; voor de andere doelen is vooruitgang geboekt.

De Veiligheidsraad

De Veiligheidsraad van de VN werkt aan internationale veiligheid en vrede. De Veiligheidsraad besluit bij meerderheid van stemmen of een resolutie wordt uitgevoerd.

In de Veiligheidsraad zitten vijftien landen waarvan vijf permanent lid zijn. Deze vijf permanente leden, de Verenigde Staten, Rusland, China, Frankrijk en Engeland, hebben **vetorecht**, het recht om de uitvoering van een resolutie te **verbieden**. Hierdoor zijn de Verenigde Naties vaak niet in staat doeltreffende maatregelen te nemen om oorlogen en schendingen van mensenrechten te stoppen. Zo blokkeerden China en Rusland meerdere keren resoluties tegen het regime in Syrië.

8.3 DE NAVO

Nederland is ook lid van een militaire organisatie, de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie. Als een NAVO-lid wordt aangevallen, zijn andere leden verplicht dit land militair bij te staan. Een aanval op één geldt als aanval op allen. Zo hoopt de NAVO aanvallers af te schrikken. Na het einde van de Koude Oorlog in 1989 is een aantal voormalige Oostbloklanden lid van de NAVO geworden. Daarmee telt de NAVO nu 28 leden. De NAVO is een intergouvernementele organisatie van soevereine staten. Er is geen gekozen NAVO-parlement. Belangrijke besluiten worden doorgaans wel door de aangesloten landen afgestemd met hun nationale parlementen. Landen zullen geen troepen sturen in het kader van NAVO-missies zonder een duidelijke meerderheid in het nationaal parlement.

"NAVO-bijdrage is onze verzekeringspremie"

Volgens generaal Tom Middendorp is het bezuinigingsbeleid bij defensie niet langer te verantwoorden. "Onze vrijheid is niet vanzelfsprekend en vrijheid is ook niet gratis." Hij vergelijkt de NAVO met een verzekeringspolis: "Je

kunt wel steeds minder premie betalen voor je polis, maar dan heb je ook minder dekking." Binnen de NAVO hebben de deelnemende landen afgesproken dat elk land 2 procent van het nationale inkomen aan defensie uitgeeft. De Verenigde Staten zitten daar met 3,6 procent ver boven, terwijl Nederland zich met 1,2 procent bij lange na niet aan deze afspraak houdt.

"En dat terwijl er genoeg reden tot zorg over de veiligheid van Europa is", zegt Middendorp. "De Europese Unie en de NAVO staan voor de grootste veiligheidsuitdaging sinds de Koude Oorlog." Vooral extremistische moslims uit het Midden-Oosten en de "veranderde houding" van de Russische president Poetin vormen een bedreiging.

"Nederland zal zich daarom moeten realiseren dat in de toekomst aan onze vrijheid een beduidend hoger prijskaartje zal hangen." Bron: NRC

Bron 30

Het nieuwe gezicht van de VN

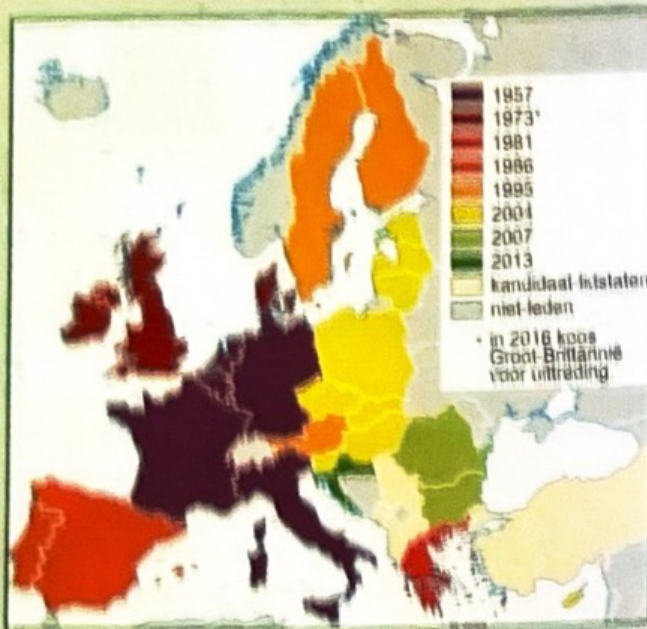
VN-topdiplomate Sigrid Kaag is een van de hoogst geplaatste Nederlanders in de organisatie en wordt het 'nieuwe gezicht van de VN' genoemd. Met succes begeleidde ze vanuit Damascus namens de VN de ontmanteling van de Syrische chemische wapenvoorraad. "Het is een van de weinige geslaagde VN-missies in het land", blikt ze terug. "Ik heb gedaan wat binnen mijn mandaat viel en dat was het laten vernietigen van de wapens die Syrië had opgegeven." Als speciaal VN-gezant werkt ze nu in Libanon en voert daar met alle partijen gesprekken. Haar taak is om te proberen Libanon niet af te laten glijden naar een burgeroorlog. Kaag maakt zich zorgen. In Libanese kampen zitten circa 2 miljoen Syrische vluchtelingen op een bevolking van ruim 6 miljoen. "Mensen hebben volstrekt geen perspectief. Een normalisatie van de situatie in Syrië is nog ver weg en vooral voor jonge mannen is radicalisering dan een kleine stap." Kaag heeft een unieke positie, ze praat met iedereen, ook met Hezbollah. De Nederlandse ambassadeur in Libanon mag dat bijvoorbeeld niet, omdat Nederland Hezbollah heeft aangemerkt als terroristische organisatie. Na elk gesprek staat Kaag de Libanese pers te woord, in vloeiend Arabisch. Dat leerde ze in de regio en door haar huwelijk met een Palestijn.

Bron: nos.nl

Bron 31

Wat betekent de EU voor ons?

Als je aan de Europese Unie denkt, waar denk je dan vooral aan? Vrij reizen, de euro, landen waar je heen gaat op vakantie, mannen en vrouwen in pak, of heb je er niet echt een beeld bij? Hoe belangrijk is de EU voor onze economie? Waar begint en stopt Europa eigenlijk? We kijken naar verschillende zaken om meer te weten te komen over wat de Europese Unie betekent.

De grenzen van de EU

Op de kaart zie je: Europa is niet hetzelfde als de Europese Unie. Zwitserland en Noorwegen zijn bijvoorbeeld geen lid en de meerderheid van de Britten heeft in een referendum aangegeven de EU te willen verlaten. Sommige landen staan in de wachtlijst, waaronder Servië, Albanië, Montenegro, Macedonië en Turkije. Waar zou jij de grens willen trekken van de Europese Unie?

"In Europa heb je twee soorten lidstaten"

Eurocommissaris Timmermans: "De wereld-economie ondergaat tektonische veranderingen. Door robotisering en automatisering wordt alles anders: werk, productieprocessen. Het punt is: je past je aan of je wordt irrelevant. Het idee dat wij even de rest gaan uitleggen hoe alles moet, is passé. In Europa heb je twee soorten lidstaten: kleine lidstaten en lidstaten die nog niet begrepen hebben dat ze kleine lidstaten zijn. Want wat is een groot EU-land nou in de mondiale verhoudingen?"

Bron: NRC

Werken aan een beter Europa

DEN HAAG – Wat betekent de EU voor jongeren? Uit een peiling onder tienduizenden jonge Europeanen blijkt de EU voor hen te betekenen: vrij verkeer, de euro, vrede, democratie: in die volgorde. Op nummer vijf komt een negatief oordeel: geldverspilling. Op nummer zes staat voorspoed. Dagblad NRC concludeerde op basis van deze peiling dat jongeren zeggen: de EU loopt vast, maar we zijn dol op Europa! Laten we dus werken aan een beter Europa. Bron: NRC

WAT BETEKENT DE EU VOOR JOU?

Antwoorden van jongeren tussen de 15 en 24 jaar

Bron: Eurobarometer

De Nederlandse economie profiteert van de open grenzen van de Europese Unie. Het Centraal Planbureau heeft berekend hoeveel. We kijken naar een werkgever die vooral voordelen ziet in Europese samenwerking, maar laten ook een vrachtwagenchauffeur aan het woord die zijn baan kwijtraakte.

Nederland verdient goed aan de EU

Nederland exporteert bijna driekwart van zijn producten naar EU-landen, waarbij Duitsland onze belangrijkste handelspartner is. Grote bedrijven als Shell, KPN, Akzo en Unilever hebben een groot deel van hun omzet in andere Europese landen. Met die export verdienen we zo'n 20 procent van ons bnp. Door het vrije verkeer van goederen, personen, diensten en kapitaal zijn de interne barrières verdwenen. Het verhandelen van goederen is hierdoor gemakkelijker en minder kostbaar geworden. Van alle EU-landen profiteert Nederland, dankzij zijn positie als distributieland en zijn open economie hier het meeste van. Bron: Het Centraal Planbureau

'Handjes uit Polen'

DEN HAAG - "De laatste zes jaar is de omzet van ons bedrijf verdriedubbeld naar zo'n zes miljoen euro", zegt Wouter Duijvestein, die een grote chrysantenkwekerij heeft. "Dat is ook te danken aan het vrije verkeer van personen binnen de EU, oftewel: aan onze Poolse medewerkers. Nederlanders zijn niet altijd bereid om in de glastuinbouw te werken." Nederlanders missen de flexibiliteit van de Polen. Ze stellen hoge eisen. En blijkbaar zijn er voor hen ook onvoldoende financiële prikkels. "Als we de handjes uit Polen niet hadden gehad, had ons bedrijf niet zo kunnen groeien. Sterker nog: dan had de hele Nederlandse economie niet kunnen groeien. In je eentje beteken je niks. Met de EU ben je een belangrijk handelsblok. En dat móet je wel zijn, met opkomende machten als China."

Bron: LTO

Onaerlijke concurrentie

"Het vrij verkeer van werknemers binnen de EU heeft veel voordelen, maar ook nadelen", zegt Agnes Jongerius, Europarlementariër namens de PvdA. "De invloed die plotselinge arbeidsmigratie heeft op de wijken in onze grote steden en plattelandsgemeenten moet niet onderschat worden. Via slimme constructies door uitzendbureaus werken soms mensen uit Midden- en Oost-Europa voor een appel en een ei in ons land. We mogen niet accepteren dat mensen uitgebuit worden en onze sociale wetgeving wordt overtreden. We gaan bedrijven die werknemers uitbuiten en te lage lonen geven aansprakelijk stellen." Bron: agnesjongerius.pvda.nl

Geen werk, dan maar naar Canada

"Ik heb altijd graag lange ritten gedaan", vertelt Karel. "Maar na een ziekte werd mijn contract niet verlengd en was ik ineens werkloos. Zelfs over de grens in België en Duitsland kon ik niet aan de slag als vrachtwagenchauffeur omdat ik te duur was." Een transporteur vertelde me ronduit: "Als je een Pools paspoort hebt, neem ik je aan. Want die hoeft ik veel minder te betalen." Karel verkocht zijn huis en inboedel en vertrok met een volle koffer van 23 kilo naar Canada. Daar kreeg hij wel werk en inmiddels staat er al weer 110.000 kilometer op zijn teller.

Bron: transportonline.nl

Hoofdstuk

9 Denken over democratie

TWEE ZETELS? DAN NIET IN HET PARLEMENT

Er zijn veel te veel kleine politieke partijen in ons land, vinden de VVD en het CDA. Zij pleiten daarom voor een kiesdrempel, net als in Duitsland en Oostenrijk. Het CDA denkt aan een minimum van drie à vier zetels, de VVD wil de lat met zeven zetels nog hoger leggen. Op dit moment kan een partij al met

één zetel in het parlement komen. Bij een kiesdrempel kan dat niet meer en ga je "ongezonde versnippering en verlamming" in de Nederlandse politiek tegen, aldus de VVD. Het argument van het CDA komt op hetzelfde neer: de partij vindt dat er nu te veel fracties zijn, waardoor Nederland "onbestuurbaar" wordt. Politiek verslaggever Frits Wester is daarentegen niet enthousiast over een kiesdrempel. Volgens hem staat die politieke vernieuwing in de weg. "Neem bijvoorbeeld de SP die begin jaren '90 met twee zetels begon en doorgroeide tot een serieuze partij van formaat. Iets wat 50PLUS ook wel zou kunnen lukken."

Bron: RTL Nieuws

Stelling: "Invoering van een kiesdrempel verbetert de democratie in Nederland."

In dit slothoofdstuk kijken we wat nodig is om een democratie goed te laten functioneren. Centraal staat de deelvraag: *Gaat het goed met de democratie in ons land?*

9.1 DEMOCRATIE IS NIET VANZELFSPREKEND

Wereldwijd voltrekken zich twee ontwikkelingen: richting meer en richting minder democratie.

Meer democratie

Als we kijken naar de wereld als geheel, zien we dat het aantal democratische landen is verdrievoudigd ten opzichte van midden jaren zeventig van de vorige eeuw. Meer dan de helft van de wereldbevolking leeft tegenwoordig in een democra-

tie. We geven enkele voorbeelden van landen waarin de bevolking meer invloed heeft gekregen op de politiek.

Met het einde van de Koude Oorlog en de val van de Berlijnse Muur in 1989 kwamen er veel nieuwe democratieën bij, waaronder Tsjechië, Polen, Hongarije en Bulgarije. In Zuid-Afrika kwam er in 1990 een einde aan het apartheid regime en werd Nelson Mandela vrijgelaten om vervolgens tot president te worden gekozen. In verschillende landen van Zuid-Amerika maakten dictaturen plaats voor democratie. In 2011 bracht de Arabische Lente de val van lang zittende heersers als Mubarak in Egypte en Khadafi in Libië, maar voorzichtige tekenen van meer democratie zijn er tot nog toe alleen in Tunesië. Een probleem is dat de snelheid en mate van de-

mocratisering in deze Arabische landen negatief worden beïnvloed door het gebrek aan **democratische traditie**. Van oudsher heersen er autoritaire politieke verhoudingen met veel macht voor militairen, er is veel corruptie en de bestaande etnische en religieuze groepen leven vaak op gespannen voet met elkaar. Grondrechten worden bovendien regelmatig geschonden, waardoor er geen sprake is van een rechtsstaat.

Minder democratie

Je las hiervoor over landen waarin de bevolking lange tijd nauwelijks of geen invloed had op de politiek. Maar ook in landen met een door de bevolking gekozen regering zijn er soms ondemocratische tendensen. Zo overwoog de Hongaarse regering herinvoering van de doodstraf en beperkte de Poolse regerende partij de persvrijheid en onafhankelijkheid van rechters. Na een mislukte staatsgreep in Turkije zorgde de zittende president Erdogan er met grondwetswijzigingen voor dat hij vaker besluiten kan nemen zonder parlementaire goedkeuring.

Tussen dictatuur en democratie in

Op de kaart op bladzijde 94-95 zie je dat er grote verschillen bestaan tussen democratieën. Democratie wordt vaak tegenover dictatuur geplaatst,

maar helemaal juist is dat niet: er zijn allerlei tussenvormen. Van zo'n **mengvorm** is bijvoorbeeld sprake als er geen algemeen erkend staatsgezag is, zoals tijdens een burgeroorlog, of als een klein groepje alle macht heeft, maar de inwoners wel bepaalde vrijheden genieten. Dergelijke landen noem je geen volwaardige democratie, maar ook geen totalitaire staat waarin onderdanen vrijwel rechteloos zijn.

9.2 RANDVOORWAARDEN VOOR DEMOCRATIE

Om een democratie goed te laten functioneren, moet aan verschillende randvoorwaarden worden voldaan.

Respecteren van verkiezingsuitslag

Een basisprincipe van democratie is de vreedzame opvolging van regeringen door het houden van verkiezingen. De bevolking moet erop kunnen vertrouwen dat de regering accepteert dat ze na nieuwe verkiezingen weggestemd kan worden.

Respecteren van grondrechten

Grondrechten moeten worden gerespecteerd. Wanneer de gekozen meerderheid niet langer rekening houdt met de rechten van minderheden,

De overgang van dictatuur naar democratie is een lange weg

ondermijnt dit de democratie. Essentieel voor een goed werkende democratie zijn de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid, gekoppeld aan de politieke gelijkheid van burgers. Dat laatste zie je onder andere terug in het algemeen kiesrecht.

Minimum aan sociale cohesie ³

Sociale, etnische of religieuze tegenstellingen kunnen in een samenleving leiden tot politieke instabiliteit, waarbij in het uiterste geval een democratie door opstanden of rellen in gevaar komt. Een te grote sociale tweedeling door sociale ongelijkheid is om die reden ongewenst.

Boete of gevangenisstraf als je niet stemt?

Wie in België niet komt opdagen bij de verkiezingen riskeert een boete of zelfs uitsluiting van overheidsbenoemingen. In Australië en Fiji kan herhaaldelijk thuisblijven een celstraf opleveren, in Noord-Korea geldt niet stemmen als een daad van verzet, waarop werkkamp of de doodstraf staat. Nederland schafte in 1970 de stemplicht af, waarna de opkomst sterk daalde. De idee erachter is dat kiezers beter bewust hun stem kunnen uitbrengen dan dat mensen maar wat invullen, of stemmen op de persoon die het vaakst in de media te horen of te zien is.

Toch is ambtenaar Aziz Arkan voor herinvoering van de stemplicht: "Aangezien we als burgers veel eisen van ons bestuur, vind ik het logisch dat daar ook een verplichting van de kiezer tegenover staat." Bron: Binnenlands Bestuur

Bron 32

Representatie en representativiteit ⁴

Zodra politici zijn gekozen maken ze dikwijls hun eigen afwegingen bij besluiten. Als we ons als burgers niet meer herkennen in overheidsmaatregelen, komt de representativiteit van het democratische stelsel in gevaar. Er is dan nog wel sprake van **representatie** (letterlijk: vertegenwoordiging), want de vertegenwoordigers zijn gekozen, maar deze verwoorden niet langer de opvattingen van veel burgers. Anders gezegd: ze zijn niet meer **representatief** voor grote delen van het volk.

Vertrouwen ⁵

Aansluitend op het vorige kenmerk is vertrouwen van de bevolking in de democratie als bestuursvorm onontbeerlijk. Gebrek aan vertrouwen kan voortkomen uit teleurstelling omdat wensen onvoldoende worden gehoord of er concrete oplossingen uitblijven. Sommige kiezers zijn hierdoor minder geneigd mee te doen en gaan bijvoorbeeld niet meer stemmen. Er ontstaat dan een negatieve spiraal: burgers voelen zich niet meer vertegenwoordigd en participeren minder, waardoor de kloof tussen politici en kiezers toeneemt en de kiezers nog ontevredener en onverschilliger worden. Uit onderzoek blijkt overigens dat hoogopgeleiden over het algemeen meer vertrouwen hebben in de democratie dan laagopgeleiden.

9.3 POLITIEK DILEMMA ⁶

We komen terug op het dilemma efficiëntie versus participatie. Moeten we meer invloed krijgen op de politiek? Of laten we het nemen van besluiten over aan beroepspolitici en hun adviseurs?

Efficiëntie versus participatie

De vraag is of een zo groot mogelijke participatie van burgers, bijvoorbeeld via meer referenda, wel gewenst en praktisch uitvoerbaar is. De filosoof Plato vergeleek de roep om meer democratie met een boot waarop de zeelieden het roer willen overnemen van de kapitein: "Ze hebben geen idee dat de ware zeevaarders de seizoenen, de lucht, de sterren, de wind en alle andere zaken die bij zijn beroep horen, moeten bestuderen om werkelijk bekwaam te worden een schip te besturen."

Tegenstanders van meer participatie volgen de redenering van Plato en zeggen dat meer inspraak ten koste gaat van de effectiviteit van de besluit-

vorming. Zij voeren aan dat burgers vooral aan hun eigenbelang denken en op de korte termijn zijn gericht. Burgers zouden ook onvoldoende kennis en inzicht hebben om goed te oordelen in politieke kwesties. Ze nemen dus vaak de verkeerde besluiten en bovendien vertraagt inspraak het politieke en bestuurlijke proces.

Voorstanders van meer participatie vinden dat burgers wel degelijk kunnen meedenken over politieke kwesties en mee moeten stemmen. Meer overleg met betrokkenen komt de kwaliteit van besluitvorming ten goede omdat het vaak zinvolle informatie oplevert. Mensen zullen een besluit ook eerder loyaal accepteren als ze hun mening hebben kunnen geven, ook al zien ze hun wensen maar gedeeltelijk terug. Bovendien is het maar de vraag of bestuurders minder op eigenbelang uit zijn dan burgers. Politici zoals Kamerleden en ministers beslissen over kwesties van algemeen belang, maar ze beoordelen die vanuit hun eigen politieke visie. Daarbij spelen persoonlijke motieven ook een rol, zoals behoud van hun positie en meer winst voor hun partij bij de volgende verkiezingen.

Om je eigen mening te vormen over de vraag of het goed gaat met de democratie in Nederland, vind je op de volgende bladzijden twee verschillende visies.

Burgerinitiatief tegen volle klassen

DEN HAAG – Leraren op basisscholen en middelbare scholen en bezorgde ouders zijn een burgerinitiatief gestart tegen overvolle klassen. Zij willen dat de politiek wettelijk vastlegt dat klassen uit niet meer dan 24 leerlingen mogen bestaan. Op dit moment is het aantal leerlingen per klas of groep niet aan een maximum gebonden. Lerarenvakbond Leraren in Actie probeert het standpunt op de politieke agenda in Den Haag te krijgen. Wanneer meer dan 40.000 burgers het initiatief ondertekenen, is de Tweede Kamer verplicht om het onderwerp te behandelen. "Kinderen verdienen elk lesuur de hun gewenste aandacht. Functioneren in #plofklassen maakt dit haast onmogelijk. Daarom teken ik de petitie!", twittert Pascal Dupers, vader van Remy (4 vwo). Bron: Leraren in Actie en NOS

Bron 33

"Wij waren gewoonweg boos"

In de Schepenstraat hebben bewoners het initiatief overgenomen van de gemeente.

"De gemeente doet standaarddingen, die let niet op mooi," zegt Luisa Parlato, bewoner van de Schepenstraat in Rotterdam. Het ging goed mis toen de gemeente aankondigde 139 bomen te gaan verwijderen omdat de straat was verzakt en het riool moest worden vernieuwd. De bewoners gingen in protest. "Het leek op een achternamiddag in elkaar geplakt", stelt Liliane Geerling van de bewonersgroep die in actie kwam. "Deze buurt is een beschermd stadsgezicht. De bomen zijn onderdeel van een park dat voor de oorlog is ontworpen".

De gemeente wees de groep op de zogenoemde Right to Challenge. Wanneer bewoners denken dat zij het beter kunnen dan de gemeente en het project een maatschappelijke meerwaarde heeft, mogen zij het initiatief overnemen.

De bewoners kwamen met een eigen plan dat is goedgekeurd door de gemeente. Voor de zeshonderd meter lange straat en het riool wordt 3,7 miljoen euro uitgetrokken. Van ontwerp-tekeningen tot het participatietraject: de bewoners organiseren het zelf. Daarna volgden meer buurtinitiatieven, zoals het zelfbeheer van de plantsoenen. "Maar de eerste aanzet was simpel," zegt Geerling. "Wij waren gewoonweg boos." Ze wijst naar de oude bomen. "Nu telt de straat zes verschillende boomsoorten. Door ons plan worden dat er 35." Bron: NRC

Bron 34

◦ De democratie in crisis?

De een voorziet een crash, de ander stelt juist dat onze democratie uitstekend functioneert. Kortom: de twee wetenschappers op deze bladzijden verschillen radicaal van mening over de vraag of het goed gaat met de democratie in Nederland. Met wie ben jij het eens?

"Zonder update crasht het systeem"

Volgens de Vlaamse historicus en schrijver **David Van Reybrouck** verkeert de democratie in crisis: "Overall in de westerse wereld is het vertrouwen in politieke partijen enorm laag. Zo'n 60 tot 90 procent van de mensen in de samenleving denkt dat partijen corrupt zijn." Ook wijst hij op een gebrek aan representativiteit: "Onze parlementen bestaan voor het overgrote deel uit hoogopgeleiden. Ik denk dat we een behoorlijk goed bestuur hebben, maar het kan veel beter. Als we de democratie niet veranderen, krijgen we een probleem met de politieke stabiliteit in westerse democratieën. Als we het systeem niet updaten, zal het binnenkort crashen. Burgers zijn beter geïnformeerd en hoger opgeleid dan ooit tevoren en nog steeds mogen ze maar eens in de vier jaar stemmen. Dat is in een moderne samenleving erg primitief. In onze informatiemaatschappij is het absurd om de zeggenschap van de burger te beperken tot één keer een bolletje op een stembiljet inkleuren om de zoveel jaar. Zulke trage, schrale input is niet meer van deze tijd. Het zou juist interessant zijn de stem van de burger te horen tussen twee verkiezingen in."

Niet kiezen, maar loten

In zijn boek 'Tegen verkiezingen' komt hij met een radicaal voorstel: schaf verkiezingen af. "We werken al 3.000 jaar met democratie, waarvan slechts de laatste 200 jaar met verkiezingen." Neem het oude Athene, dat als de bakermat van de westerse democratie wordt beschouwd, maar waar verkiezingen nauwelijks een rol speelden. "Burgers werden er uitgeloot om bestuurder, rechter of ambtenaar te zijn. Het werkte uitstekend." Van Reybrouck wil loting opnieuw introduceren om de zeggenschap van burgers te vergroten. Door een steekproef te trekken uit de samenleving, zorg je ervoor dat gelote inwoners de beslissingen nemen.

Hij wijst op IJsland, waar vijftientig niet verkozen burgers een nieuwe grondwet hebben geschreven, en Ierland, waar zesenzestig gelote burgers artikelen van de grondwet herschreven. "Op dit idee van loting volgen vaak reacties als: 'burgers kunnen dit niet' of 'politiek is moeilijk'. Met loting zit je inderdaad met het probleem dat je niet per se competente mensen als bestuurder krijgt. Maar als je ze tijd en ruimte geeft om met elkaar en met experts te praten, dan kunnen ze tot goede beslissingen komen."

Volgens Van Reybrouck nemen burgers zelfs betere besluiten dan beroepspolitici, omdat ze niet hoeven te denken aan de komende verkiezingen. Ze komen dus niet met plannen omdat ze daarmee populairder worden, maar besluiten wat het beste is voor het land. Hij noemt als voorbeeld oliestaat Texas waar gelote burgers mochten meepraten over schone energie. Na de vergaderingen steeg het percentage mensen dat bereid was meer te betalen voor wind- en zonne-energie van 52 naar 84 procent. Door dat toegenomen draagvlak kon Texas in de VS uitgroeien tot de staat met het grootste aantal windmolens.

"Onze democratie functioneert uitstekend"

"Van een democratische crisis is geen sprake", stelt de Nederlandse politicoloog Tom van der Meer. Hij wijst op een aantal cijfers: Nederland krijgt op de internationale ranglijst van het Amerikaanse Freedom House telkens de hoogste score voor politieke grondrechten. Ons land scoort ook goed bij het internationale project *'Varieties of Democracy'*, het meest uitvoeri-

ge onderzoek naar de kwaliteit van de democratie. En volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau noemt ruim 90 procent van de Nederlanders democratie de beste vorm van regeren en bestaat er een groot vertrouwen in de democratie. Het vertrouwen in politieke instituties als regering, parlement en politieke partijen van Nederland ligt daarentegen fors lager. Van der Meer vindt dat juist gezond: "We willen liever sceptische burgers dan blind vertrouwen. Juist scepsis drijft burgers ertoe om politici te monitoren en verantwoordelijk te houden voor het beleid. Onvrede met het beleid is een belangrijke reden waarom burgers politiek actief worden."

Participatie-elite

Opvallend is volgens Van der Meer dat de participatie van burgers in de politiek via bijvoorbeeld

verkiezingscampagnes, inspraakavonden, petities of demonstraties niet zo hoog is. "De betrokkenheid bij zulke activiteiten ligt in Nederland op het Europese gemiddelde. Minstens zo belangrijk als het aantal politiek actieve mensen is echter de vraag welke mensen dat zijn. Niet alleen zijn politiek actieven vaker hoogopgeleid, ze zijn bovendien vaker progressief of links. Participanten zijn dus geen afspiegeling van de hele bevolking." Verkiezingsloterijen lossen dit representatieprobleem volgens de politicoloog niet op, omdat 90-95 procent van de ingelote burgers niet komt opdagen. "Een verkiezingsloterij leidt dus niet tot een betere afspiegeling van de bevolking, maar versterkt juist de positie van de participatie-elite van hoogopgeleide, blanke mannen die de politiek nu al domineert."

Verkiezingen zijn en blijven volgens Van der Meer met afstand de beste manier om zo veel mogelijk verschillende burgers te laten participeren. "Verkiezingen trekken nog altijd meer mensen dan alle andere politieke activiteiten gezamenlijk. Welk onderzoek we ook aanhalen, de conclusie is stevast dezelfde: onze democratie met haar evenredige kiesstelsel functioneert uitstekend."

o Begrippenlijst

In dit thema zijn de volgende belangrijke begrippen aan de orde gekomen:

1 Wat is democratie?

- soeverein
- staat
- politiek
- algemeen belang
- participatie
- representatieve democratie
- volksstemming
- directe democratie
- parlementair stelsel
- constitutionele monarchie
- presidentieel stelsel
- ontbindingsrecht
- parlementaire democratie
- dictatuur
- individuele vrijheid
- onafhankelijke rechtspraak
- censuur
- ideologie
- indoctrinatie
- theocratie
- religieuze dictatuur
- militaire dictatuur

2 Politieke stromingen

- ideologie
- normen en waarden
- sociaaleconomische verhoudingen
- links
- rechts
- politieke midden
- liberalisme
- persoonlijke vrijheid
- economische vrijheid
- socialisme
- vrijemarkteconomie
- communisten
- sociaaldemocraten
- confessionalisme
- organische staatsopvatting
- maatschappelijk middenveld
- rentmeesterschap
- solidariteit
- gelijkheid

- pragmatisme
- populisme
- 'vox populi'
- progressief
- conservatief
- ontideologisering
- kosmopolitisme
- nationalisme

3 Politieke partijen

- volksvertegenwoordiger
- politieke partij
- ideologische partijen
- one-issuepartijen
- antidemocratische partijen
- integratiefunctie
- informatiefunctie
- participatiefunctie
- selectiefunctie
- zwevende kiezers
- nationalistische partijen
- populistische partijen
- partijlidmaatschap
- Europese samenwerking
- fractiediscipline
- het politieke spectrum

4 Verkiezingen

- actief kiesrecht
- passief kiesrecht
- evenredige vertegenwoordiging
- zetel
- kiesdeler
- kiesdrempel
- districten- of meerderheidsstelsel
- spindoctor
- opiniepeilingen
- mediocratie
- strategisch stemmen
- voorkeursstemmen
- formatie
- coalitie
- regeerakkoord

- troonrede
- Miljoenennota
- Algemene Beschouwingen
- Voorjaarsnota
- demissionair kabinet

5 Regering en parlement

- regering
- kabinet
- premier
- minister
- staatssecretaris
- Eerste Kamer
- Tweede Kamer
- minister zonder portefeuille
- staatshoofd
- troonrede
- ministeriële verantwoordelijkheid
- Staten-Generaal
- medewetgeving
- stemrecht
- recht van amendement
- recht van initiatief
- budgetrecht
- recht van motie
- vragenrecht
- recht van interpellatie
- recht van enquête
- Senaat
- regeerakkoord
- Algemene Maatregel van Bestuur (AmvB)
- dualisme
- trias politica
- coalitie
- oppositie
- politieke cultuur
- poldermodel

6 Invloed op politieke besluiten

- woordenstrijd
- achterkamertjes
- systeem van politieke besluitvorming

- invoerfase
- omzettingsfase
- beleidsvoorbereiding
- beleidsbepaling
- uitvoerfase
- terugkoppelingsfase
- politiek debat
- politieke actoren
- ambtenaren
- burgers
- pressiegroepen
- lobbyen
- belangengroepen
- actiegroepen
- informatieve functie
- agendafunctie
- commentaarfunctie
- spreekbuisfunctie
- controlerende functie
- pluriforme media
- events
- trends

7 Gemeente en provincie

- delegeren
- subsidiariteitsbeginsel
- provincie
- structuurvisie
- Provinciale Staten
- Gedeputeerde Staten
- commissaris van de Koning
- waterschappen
- Hoogheemraadschappen
- gemeente
- decentralisatie
- bestemmingsplan
- gemeenteraad
- college van burgemeester en wethouders
- burgemeester
- gemeentelijke herindeling
- metropool
- bestuurlijke autonomie

8 Internationale politiek

- soevereiniteit
- Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS)
- Europees Economische Gemeenschap (EEG)
- lidstaten
- Verdrag van Maastricht
- 'Brexit'
- interne markt
- eurozone
- supranationale organisatie
- intergouvernementeel
- Europese Commissie
- Raad van Ministers
- Europese Raad
- Europees Parlement (EP)
- democratisch tekort
- Verdrag van Lissabon
- 'gelekaartprocedure'
- Europees Hof van Justitie
- eurosceptis
- Verenigde Naties
- secretaris-generaal
- Algemene Vergadering
- resolutie
- verklaringen
- Veiligheidsraad
- vetorecht
- militaire organisatie
- Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO)

9 Denken over democratie

- democratische randvoorwaarden
- sociale cohesie
- representatie
- representativiteit
- burgerparticipatie
- crisis in de democratie
- loting

- vertrouwen
- dilemma efficiëntie versus participatie
- evenredig kiesstelsel

Pluriforme samenleving

1	Verschil en verdraagzaamheid	150
2	Cultuur en identiteit	156
	• Wie gelooft wat?	162
3	Immigralielanden vergeleken	164
4	Motieven om te migreren	170
	• Vluchten naar Nederland	176
5	Migratie als verrijking en als verlies	178
6	Patronen van integratie	184
7	Bronnen van burgerschap	190
8	Europese dilemma's	196
	Begrippenlijst	202

Inleiding op het thema

In Nederland wonen zeventien miljoen mensen. Een groeiend deel is afkomstig uit andere landen en culturen. De een ziet dit als een probleem, de ander ervaart het juist als een verrijking. Het roept ook de vraag op of we eigenlijk nog wel kunnen spreken van een Nederlandse samenleving en een Nederlandse cultuur.

In dit thema bekijken we eerst – met een blik in het verleden – wat Nederlanders bindt en hoe tolerant ons land is tegenover andere culturen. Daarna bespreken we wat cultuur betekent en hoe immigratie geleid heeft tot nieuwe cultuurverschillen. Belangrijke vragen in dit thema zijn hoe het proces van integratie verloopt, op welke manier cultuurverschillen tot spanningen leiden en wat we moeten verstaan onder burgerschap. Het thema eindigt met een blik op de vluchtelingen-crisis en daarmee samenhangend de toekomst van Europa.

In een pluriforme samenleving botsen waarden en normen op elkaar. Kernvraag in dit thema is: *Hoe gaan we met die verschillen in de samenleving om?*

1 Verschil en verdraagzaamheid

DÉ NEDERLANDER BESTAAT NIET

Koningin Máxima veroorzaakte een fel debat toen ze tijdens een toespraak zei: "Zo'n zeven jaar geleden begon mijn zoektocht naar de Nederlandse identiteit. Het was een prachtige en rijke ervaring waarvoor ik enorm dankbaar ben. Maar dé Nederlandse identiteit? Nee, die

*Kun je spreken van een Nederlandse identiteit?
En zo ja, waardoor wordt die gekenmerkt?*

heb ik niet gevonden. Nederland is veel te veelzijdig om in één cliché te vatten.

Dé Nederlander bestaat niet."

Naast bijval, was er ook kritiek, zoals van Michiel Zonneville, voorzitter van de Bond van Oranjeverenigingen. "Ik ben ervan overtuigd dat er wel degelijk een Nederlandse identiteit is", aldus Zonneville. "Het feit dat in ons land zestien tot zeventien miljoen mensen dezelfde taal spreken, is daarvoor ook een aanwijzing. Zegt de uitbundige viering van Koningsdag ook niet iets? Is dat niet het ultieme feest waarop Nederlanders zich, dankzij 'Oranje', verbonden voelen met hun land? De herdenking op 4 mei behoort ook tot de nationale identiteit. Waar ter wereld komt zo iets voor?"

De twee vragen hierboven hebben veel met elkaar te maken. Lang bestond het gevoel dat Nederland bij uitstek een open land was waar iedereen zijn eigen levensstijl kon ontplooiën. Maar de laatste twintig jaar is dat zelfbeeld veranderd en vraagt menigeen zich af: zijn we wel zo tolerant als we dachten, hoe staat het eigenlijk met de omgang met culturele verschillen in ons land?

Die twijfel is nieuw, want Nederland is in de loop van de eeuwen vaak geprezen om de tolerante omgang met geloofsverschillen – het land werd gezien als een plek waar de vrijheid van meningsuiting meer kans kreeg dan in de buurlanden. Daar zit een kern van waarheid in, maar zoals altijd is de werkelijkheid ingewikkelder. In dit hoofdstuk vragen we ons af: *Hoe verdraagzaam is Nederland omgegaan met verschillen?* en *Hoe definiëren we tolerantie in een pluriforme samenleving?*

1.1 DE LANGZAME EENWORDING VAN NEDERLAND

In de loop van de eeuwen zijn er veel reizigers naar Nederland getrokken en hun indrukken waren – zoals te verwachten valt – nogal tegenstrijdig. Neem de Franse schrijvers Edmond en Jules de Goncourt die in 1861 over hun bezoek schrijven: "Een land waar alles in orde, samenhangend, onontkoombaar en logisch is. Een land dat uit water tevoorschijn is gekomen, dat echt gebouwd is, een land dat voor anker ligt. Een bleek en koud ras, mensen met een karakter geduldig als het water, levens vlak als kanalen."

Anderen waren positiever in hun oordeel, zoals de beroemde Duitse schrijver Friedrich Schiller die in 1788 een lofzang aanhief op de vrijheid en de verdraagzaamheid in het land dat zich tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) van de Spaanse onderdrukking had vrijgemaakt: "Elke krenking

die iemand van een tiran te verduren had gehad, verleende hem een burgerrecht in Holland. In drommen kwam men in een land waar de vrijheid haar heugelijke vlag plantte, waar de voortvluchtige godsdienst verzekerd was van respect en veiligheid en van wraak op zijn onderdrukkers.”

Zo zijn er veel beschrijvingen van Nederland. Ze gaan over de **vrijheidsdrang** die Schiller benadrukt én over het verlangen naar **ordening** waar de gebroeders De Goncourt nadruk op leggen. Beide doelstellingen gaan natuurlijk niet gemakkelijk samen, want het streven naar orde leidt al snel tot inperking van de vrijheid. Toch staat voorop dat in Nederland sinds de onafhankelijkheid in 1648 een zekere mate van verdraagzaamheid bestond, ondanks – of dankzij – het feit dat het een land was waarin mensen van verschillende sociale klassen, godsdiensten en levensstijlen samenleefden. Daarmee hebben we meteen een definitie gegeven van het begrip **pluriforme samenleving**.

Land van verschillen

Het was niet gemakkelijk om enige samenhang in die veelheid te brengen. Na de onafhankelijkheid van Nederland heeft het lang geduurd voordat de inwoners van het land zich ook onderdeel gingen voelen van de nationale gemeenschap. De zelfstandigheid van steden en gewesten was sterk. Het land omschreef zichzelf niet voor niets als de Republiek der Verenigde Provinciën. De opstand

tegen Spanje was ook niet zozeer gemotiveerd door de wil om een eigen land te vormen, het ging in eerste instantie om de verdediging van de autonomie van de afzonderlijke provincies.

Naast die regionale verschillen waren er ook altijd de verschillen tussen protestant en katholiek, tussen Noord en Zuid, tussen stad en platteland en tussen hogere en lagere klassen. De onderlinge toenadering tussen de inwoners van het nieuwe land verliep dan ook traag. Veel mensen bleven buitenstaanders, ze hoorden er niet echt bij. Dit gold bijvoorbeeld voor katholieken, maar ook voor mensen uit de lagere standen en voor degenen die op het afgelegen platteland woonden.

Het idee dat Nederland vroeger weinig verschillen kende en pas de laatste decennia door de komst van immigranten ineens veelkleurig is geworden, is dan ook niet juist. Wel kan worden gezegd dat de nieuwkomers uit alle delen van de wereld de diversiteit in de periode vanaf 1945 hebben versterkt.

Bij de eenwording van Nederland hebben **communicatiemiddelen** een belangrijke rol gespeeld; denk bijvoorbeeld aan de telegrafie of aan de spoorwegen. Pas toen de afstanden kleiner werden, raakten de inwoners van Nederland meer en meer bij elkaar betrokken en begonnen zich met elkaar te verbinden. Het heeft bijvoorbeeld lang geduurd voordat de klokken in Nederland gelijk liepen. Pas op 1 mei 1909, na de totstandkoming van treinverbindingen eind negentiende en begin

Viering van de Vrede van Munster, einde van de Tachtigjarige Oorlog

twintigste eeuw, werd overal dezelfde **tijdsrekening** ingevoerd. Dat is een mooi symbool van de manier waarop een land waarin de regionale, sociale of religieuze verschillen lang voorop stonden, langzaam maar zeker een gevoel van saamhorigheid ontwikkelde.

1.2 ZIJN WIJ TOLERANT?

Nederland is een betrekkelijk klein land en daardoor waren de mensen erg op elkaar aangewezen, hoezeer ze ook verschilden. De historicus Simon Schama spreekt in dit verband over de **morele geografie** van Nederland: het dicht op elkaar leven van mensen op een klein grondgebied heeft invloed op de manier waarop mensen met elkaar omgaan. Gecombineerd met het pluriforme karakter van de samenleving maakte dit een klimaat van tolerantie noodzakelijk.

Die tolerantie was allereerst een **pragmatische keuze**: de bestuurders realiseerden zich hoe kwetsbaar de maatschappelijke vrede was in een land met religieuze minderheden. Het was ook duidelijk dat een land dat leefde van de handel over de grenzen heen, zich niet te druk moest maken over culturele verschillen: het profijt woog zwaarder dan de principes van het geloof.

Gedogen

Wat hield het begrip **tolerantie** in die tijd in? Het werd gehanteerd ter aanduiding van het oogluikend toelaten van iets wat eigenlijk verboden was, zoals we nu soms spreken over gedogen.

Voorvechters van openheid en tolerantie

John Locke (1632-1704) wordt wel 'de vader van de Engelse Verlichting' genoemd. Hij was een tegenstander van koning Karel II en om te voorkomen dat hij voor verraad zou worden veroordeeld, vluchtte hij naar Nederland.

Locke vond het immoreel wanneer politieke en religieuze autoriteiten hun meningen aan anderen oplegden. De belangrijkste taak van de overheid was om het volk te beschermen. Als een regering in gebreke bleef door zich dictatoriaal te gedragen, had het volk, volgens Locke, het morele recht om deze regering af te zetten.

Pierre Bayle (1647-1706) raakte in Frankrijk eveneens in conflict met een koning, in zijn geval Zonnekoning Lodewijk XIV. Ook hij vluchtte naar Nederland, waar hij les gaf aan de Illustre School in Rotterdam, een soort hogeschool. Bayle stond voor absolute tolerantie. Hij bracht een strenge scheiding aan tussen wetenschap en geloof. Zijn opvatting dat je een goed en beschaafd mens kunt zijn zonder godsdienst zorgde zelfs in het tolerante Nederland voor veel ophef. Hij bepleitte een volstrekte scheiding tussen kerk en staat en was daarmee zijn tijd ver vooruit.

Bron: Verbeton / Absolutefacts

Bron 1

Een voorbeeld zijn de zogenaamde **schuilkerken**. In het protestantse Nederland van de zeventiende en achttiende eeuw waren kerkdiensten van onder anderen katholieken niet toegestaan. Ze werden echter wel getolereerd zolang de bijeenkomsten niet te opzichtig plaatsvonden. Vandaar de bouw van kerken die aan de buitenkant oplosten in het straatbeeld en niet herkenbaar waren als kerkgebouw: schuilkerken. Katholieken mochten tot 1795 overigens ook geen bestuursfuncties bekleden, omdat ze niet als volwaardige burgers werden gezien in het protestantse Nederland.

Vrijheid van geweten bestond dus wel, je mocht er bepaalde denkbeelden op na houden. Toch konden die niet zomaar in het openbaar worden geuit. Ook op andere gebieden was de vrijheid beperkt, zoals historicus Piet de Rooy opmerkt over de zeventiende eeuw: "Het is opvallend hoezeer seksuele omgang tussen joden en christenen werd tegengegaan. Joodse mannen mochten niet met christenvrouwen trouwen, ze mochten zelfs niet naar christelijke prostituees. Zij waren de enige hoerenlopers die systematisch werden vervolgd en streng gestraft."

Dus ook al was Nederland verdraagzamer dan veel andere landen in die tijd, naar onze huidige maatstaven was de openheid voor verschillen beperkt. Er zijn bovendien genoeg voorbeelden van een minder open houding tegenover immigranten. Het beroemde toneelstuk van Gerbrand Bredero, *Spaanschen Brabander* (1618), geeft een mooie indruk van het dagelijkse leven in Amsterdam. Zo maakt een zekere Jan Knol, die spottend wordt opgevoerd als vaderlandslievend, wegwerpemde opmerkingen over de Duitse nieuwkomers in de hoofdstad: "Dat syn trogge-laars tot bedelen opgevoet."

Vrijplaats voor dissidenten

Toch zat er ook een **principiële kant** aan de tolerantie. Velen waren ervan overtuigd dat er een vrijheid moest zijn van denken, mensen hadden recht op hun eigen geweten. Zo was Nederland een vrijplaats voor dissidenten uit andere landen, die hier hun toevlucht zochten. Beroemde schrijvers als John Locke en Pierre Bayle, die in eigen land werden gecensureerd, konden hier hun boeken publiceren. Vaak wordt erop gewezen dat in de zeventiende eeuw veel immigranten en vluchtelingen werden opgevangen. Portugese joden en vervolgde hugenoten uit Frankrijk wisten wat ze deden toen ze naar onze contreien trokken. Wat ze er vonden was een bovengemiddelde vrijheid en welvaart.

1.3 DEMOCRATIE VAN NATTE VOETEN

Nederland is dus altijd een heel divers land geweest dat voortdurend heeft geworsteld om manieren te vinden waarop met die verschillen kon worden omgegaan. Er heeft zich daardoor in

de lange geschiedenis een cultuur ontwikkeld die is omschreven met woorden als **poldermodel** en **pacificatiedemocratie**.

Deze begrippen geven aan dat het in een land van minderheden vaak om compromissen gaat en dat de politiek een kwestie van schikken en plooien is. Zo kent ons land altijd coalitieregeringen waarin verschillende partijen moeten samenwerken. Er bestaat veel overleg tussen werkgevers en vakbonden om stakingen te voorkomen. In andere landen zoals Frankrijk zijn er meer maatschappelijke en politieke botsingen.

Vaak is die traditie van conflictoplossing door overleg in verband gebracht met de strijd tegen het water, die dwong tot samenwerking om niet kopje-onder te gaan. Onze vroegste vorm van democratie moet inderdaad gezocht worden in de waterschappen van de veertiende en vijftiende eeuw. Daarin werd samengewerkt om het water te beheersen: die dreiging van buitenaf dwong tot samenwerking dwars door alle verschillen heen. Ooit is dit 'democratie van de natte voeten' genoemd. De voortschrijdende beheersing van het

Koning op bezoek bij het COC

AMSTERDAM – Koning Willem-Alexander heeft vandaag een bezoek gebracht aan het COC, tegenwoordig een vereniging voor de belangen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgenders (LHBT'ers). "Heel bijzonder", zegt voorzitter Tanja Ineke, "Het is voor het eerst in de wereld dat een gekroond staatshoofd een LHBT-gemeenschap bezoekt." Zijn bezoek wordt dan ook volgens Ineke "van Uganda tot in Appingedam" gevolgd. In het 70-jarig bestaan van het COC is veel bereikt, maar het kan altijd nog beter, denkt ze. Zo is 'homo' nog altijd een veelgebruikt scheldwoord op scholen en is discriminatie van LHBT'ers nog niet expliciet verboden in de grondwet. Nick Vijn, een van de aanwezigen: "Wij Nederlanders denken in hokjes en als je daar net buiten valt, word je weggedrukt." Omdat homoseksualiteit in veel landen nog niet geaccepteerd is, vindt hij het bezoek van de koning "wel heel stoer" en "echt een steuntje in de rug."

Bron: NOS

Bron 2

water leidde tot een sterk gevoel van maakbaarheid en ordening, dat we terugzien in het bewonderende commentaar: "God schiep de wereld, de Nederlanders hun eigen land."

Vrijheidsdrang en conformisme

Het vermogen van onze samenleving om conflicten te vermijden of te dempen is dus sterk ontwikkeld. We zien in de Nederlandse geschiedenis het pluriforme karakter van de samenleving steeds hand in hand gaan met een hang naar matiging en het sluiten van compromissen. Het was belangrijk om de verschillen niet te laten ontaarden in onbeheersbare conflicten. Er is voortdurend gezocht naar een middenweg, naar een vergelijk tussen uiteenlopende tradities.

Die zoektocht naar het midden gaat hand in hand met een neiging tot conformisme. Met **conformisme** bedoelen we *het verlangen om zich aan te passen aan de opvattingen en gedragingen van de meerderheid in de samenleving*. Lange tijd hebben ruime meerderheden dezelfde mening en als er dan een verandering optreedt – zoals in de culturele revolutie van de jaren zestig – dan verandert de oude meerderheid mee en slaat al snel om in een nieuwe meerderheid.

Een voorbeeld: dacht lange tijd vrijwel iedereen dat samenleven zonder getrouwd te zijn een zon-

de was, nu denkt het overgrote deel van de bevolking dat zulke relaties geen probleem zijn. Was lange tijd bijna iedereen voor een milde omgang met criminelen, nu zijn er ruime meerderheden die voor strengere straffen zijn. Zo gaat het op veel gebieden, het blijkt moeilijk om lange tijd een groot meningsverschil vol te houden.

1.4 EEN GEPOLARISEERDE TIJD

Sinds de eeuwwisseling is de Nederlandse samenleving echter in een stroomversnelling geraakt en lijkt er weinig meer over van de gelijkgestemdheid en verdraagzaamheid. In deze periode, die wordt gesymboliseerd door de moorden op de politicus Pim Fortuyn (2002) en de filmmaker Theo van Gogh (2004), is het **politieke en sociale conflict** scherper geworden. De grote vraag is of de beproefde tradities van overleg en compromisvorming in het pluriforme Nederland hun langste tijd hebben gehad.

Een van de oorzaken is zeker de toegenomen globalisering, waardoor landen steeds meer afhankelijk van elkaar worden. Dat brengt voordelen met zich mee – bijvoorbeeld toenemende handel – maar ook de nadelen zijn zichtbaar. De tegenstellingen in de wereld zijn steeds meer onderdeel van de Nederlandse samenleving: buitenland

wordt binnenland. Zo heeft het conflict in Syrië bijgedragen aan een dreiging van geweld die veel onrust oproept. Maar ook economisch zien we dat de opkomst van landen als China tot nieuwe en scherpere vormen van concurrentie kan leiden.

In de politiek is het verval van de middenpartijen zichtbaar. PvdA, CDA en VVD hadden in 1986 samen nog 128 van de 150 Kamerzetels; bij de verkiezingen van 2010 waren daar nog 82 zetels van over. Maar bij de verkiezingen van 2017 haalden deze drie volkspartijen nog maar 61 zetels en niemand verwacht dat ze hun oude positie ooit terug zullen krijgen. Kiezers voelen zich blijkbaar minder thuis bij de traditionele partijen die geneigd zijn het compromis te zoeken. In plaats daarvan stemt een deel van de kiezers voor partijen en politici die tegenstellingen scherp onder woorden brengen. Politici als Tunahan Kuzu en Geert Wilders zijn daar een voorbeeld van.

Deze polarisatie sinds de eeuwwisseling heeft geleid tot een verheugde politieke en maatschappelijke onzekerheid in de omgang met culturele verschillen. Heftige debatten zijn er gevoerd over de hoofddoek bij de politie, over Zwarte Piet als stereotype, over de opvang van vluchtelingen, de bouw van moskeeën, over de houding ten opzichte van homoseksuelen in moslimkringen en over discriminatie op de arbeidsmarkt van jongeren uit migrantengezinnen. Er zijn politieke partijen en maatschappelijke groeperingen opgekomen die zich tegen immigratie richten en de grenzen willen sluiten.

Volgens velen staat de sociale cohesie in Nederland onder druk, het vertrouwen van burgers in elkaar en in de overheid zou afbrokkelen, de maatschappelijke samenhang zou steeds minder worden. In deze visie staan we aan het begin van een nieuwe periode waarin we meer conflicten zullen meemaken. Maar het is te vroeg om al te zeggen dat we het definitieve einde meemaken van de compromiscultuur. Misschien beleven we een gepolariseerde tijd – zoals in de jaren zestig – die juist het begin vormt van een nieuwe, meer evenwichtige samenleving.

“We moeten met elkaar de discussie aangaan”

Op 6 mei 2002 werd politicus Pim Fortuyn doodgeschoten door milieuactivist Volkert van der Graaf. Negen dagen later zou hij meedoen aan de Tweede Kamerverkiezingen. Zijn partij zou volgens de peilingen de grootste worden. Fortuyn had het talent om in duidelijke taal een stem te geven aan bestaande onlustgevoelens. Veel van zijn opvattingen waren omstreden. Hij noemde de multiculturele samenleving mislukt en vond de islam 'een achterlijke cultuur'. Hij kreeg veel kritiek. Ooit werd hij door tegenstanders bekogeld met een poeptaart en door ex-politicus Marcel van Dam verweten de 'sfeer van de NSB' op te roepen.

Voor Fortuyn betekende tolerantie dat iedereen mag zeggen wat hij denkt. “We moeten openlijk met elkaar de discussie aangaan. Die Rotterdamse imam mag van mij zeggen dat homoseksuelen ziek zijn en varkens zijn”, zei hij – Fortuyn was openlijk homoseksueel. “Dan vraag ik hem: beargumenteert u dat eens. Ik zal zeggen dat bewezen is dat seksuele geaardheid in de genen zit. We moeten met elkaar de discussie kunnen aangaan.”

Schrijver Arthur Japin zegt over dit 'recht op kwetsen': “Het wordt verdedigd alsof het een mensenrecht is. Ik vind dat verschrikkelijk. Als je mag kwetsen met woorden is er volgens mij als vanzelf een recht om te kwetsen met wapens.” Bron: Trouw

Bron 3

2 Cultuur en identiteit

SINTERKLAAS ZONDER ZWARTE PIET IS ALS EEN AUTO ZONDER WIELEN

"Kenmerken van Zwarte Piet die negatieve stereotypen weergeven en door veel mensen van Afrikaanse origine worden beschouwd als een overblijfsel van de slavernij, moeten worden verwijderd", concludeerde een VN-commissie. Uit een opinieonderzoek onder

Nederlanders bleek dat 21 procent vóór het veranderen van het uiterlijk van Zwarte Piet is. Roza (11): "Het maakt mij niet uit wat voor Pieten er komen, als het feest maar blijft bestaan." Bas (15) denkt daar anders over: "Ik vind dat Zwarte Piet zo moet blijven omdat het een traditie is en daar moet je niks aan veranderen." De tegenstanders hebben zich verenigd in Actiegroep Pro Zwarte Piet. Hun slogan: 'Het sinterklaasfeest zonder Zwarte Piet, is als een auto zonder wielen.' In een hoofdredactioneel commentaar laat dagblad NRC weten dat het vindt dat de Pro Zwarte Piet-beweging moet inschikken: "Het wordt tijd dat het fanate deel van de tot nu toe zo onvermurwbare pro-Zwarte Piet-beweging in het kleurrijk geworden Nederland meer inschikkelijkheid toont."

Moet het uiterlijk van Zwarte Piet veranderen? Geldt in dit soort situaties de wil van de meerderheid of moeten we rekening houden met de gevoelens van minderheden?

In hoofdstuk 1 schreven we dat de nieuwkomers uit alle delen van de wereld de diversiteit in Nederland in de periode vanaf 1945 hebben versterkt. Door deze immigratie zijn de Nederlandse cultuur en samenleving veranderd. Maar voor we het over die veranderingen hebben, moeten we eerst nader ingaan op het begrip 'cultuur'. Cultuur is een van de meest rekbare begrippen: iedereen geeft er een eigen invulling aan en er zijn honderden definities in omloop. In dit hoofdstuk beschrijven we welke functies culturen vervullen en hoe elementen van culturen worden overgedragen. Ten slotte kijken we naar de vooroordelen die daarbij kunnen ontstaan. De hoofdvraag is: *Waarom verschillen culturen van elkaar?*

2.1 WAT IS EEN CULTUUR?

Mensen die veel en langdurig met elkaar optrekken, ontwikkelen een gezamenlijke cultuur. Met cultuur bedoelen we alle waarden, normen en andere aangeleerde kenmerken die de leden van een groep of samenleving met elkaar gemeen hebben en als vanzelfsprekend beschouwen.

Een cultuur toont zich in vaste gewoonten en tradities, maar is tegelijk over langere tijd gezien ook aan verandering onderhevig. Zo was Nederland heel lang een land waarin het overgrote deel van de bevolking een geloof aanhing, of dat nu katholiek, protestants of joods was. Tot ergens in de jaren zestig van de vorige eeuw vormden ongelovi-

gen een kleine minderheid. Daarna is het land in snel tempo steeds minder gelovig geworden en nu is er nog maar een minderheid die in een god gelooft of actief is in een religieus verband.

Een andere verandering is dat de rechten van kwetsbare groepen – kinderen, vrouwen, homoseksuelen of etnische en religieuze minderheden – steeds beter worden gewaarborgd. Was het gebruik van lijfstraffen tegen kinderen lange tijd heel normaal, nu is dat niet meer zo. Of neem de positie van vrouwen: tot de jaren vijftig werden vrouwen in juridische zin handelingsonbekwaam geacht, vrouwen konden bijvoorbeeld zonder toestemming van hun echtgenoot geen huis kopen. Nu, zestig jaar later, is dat ondenkbaar.

Zo is er veel meer dat ooit heel normaal werd gevonden. Neem bijvoorbeeld de slavernij: lange tijd werd de handel in mensen en het bezit van mensen door andere mensen tamelijk vanzelfsprekend gevonden, ook in Nederland. Pas aan het eind van de achttiende eeuw kwamen er steeds meer stemmen die zich daartegen verzetten. Wel duurde het nog tot 1863 voordat de slavernij definitief werd afgeschaft.

2.2 DE FUNCTIES VAN EEN CULTUUR

Allereerst bepaalt de cultuur van de groep waar je bij hoort een deel van je persoonlijkheid. Wie je bent en hoe je jezelf ziet wordt mede gevormd door de cultuur waarin je bent opgegroeid. Denk aan de manier waarop mensen zich kleden, de films waar ze naar kijken, de muziek waar ze naar luisteren, de sociale media die ze gebruiken en wellicht ook de godsdienst die ze met anderen delen.

Daarnaast hebben mensen door hun cultuur een **gemeenschappelijk referentiekader** met deels dezelfde normen, waarden en gewoonten. Daardoor begrijpen ze elkaar en kunnen raaklijker gedachten en gevoelens uitwisselen.

Ten slotte geeft cultuur richting aan het denken en doen van mensen en werkt dus gedragsregulerend, het doet het gedrag van mensen geordend en voorspelbaar verlopen.

Dominante cultuur en subculturen

Iedere groep of organisatie heeft een eigen cultuur. Op een boksschool zijn de omgangsvormen

anders dan onder het personeel van een bank en de hiphopcultuur lijkt niet op de cultuur van het Nationale Ballet. Maar om een hele samenleving goed te laten functioneren, moet er een minimum aan gedragsregels en normen en waarden zijn waar iedereen het over eens is. We noemen dit de **dominante cultuur**, het geheel van waarden, normen en kenmerken dat door de meeste mensen binnen een samenleving wordt geaccepteerd.

Als een specifieke groep eigen waarden, normen en andere kenmerken ontwikkelt die afwijken van de dominante cultuur, spreken we van een **subcultuur**. Bijna iedereen in een samenleving behoort tot verschillende subculturen. Je kunt gereformeerd zijn én Feyenoord-supporter, je kleden als een gothic en tegelijk dierenactivist zijn. Immigranten in Nederland zijn door hun verhuizing tot een subcultuur gaan behoren in ons land, terwijl die cultuur in hun land van herkomst meestal de dominante cultuur was. Bij subculturen onderscheiden we onder meer jeugdculturen, bedrijfsculturen, religieuze en etnische subculturen.

Culturen liggen niet voor de eeuwigheid vast en ook dominante culturen veranderen. Deze veranderingen binnen de dominante cultuur vinden meestal plaats onder invloed van subculturen en **tegenculturen**. Hiermee worden groepen aangeduid die zich verzetten tegen (delen van) de dominante cultuur of daar zelfs een bedreiging voor vormen. Denk aan Anonymous, een groep activisten en hackers die websites platleggen van organisaties waar ze het niet mee eens zijn.

Ooit waren het eenlingen die in opstand kwamen tegen de slavernij en het duurde lang voor ze de meerderheid achter zich kregen, waarna de handel in mensen werd afgeschaft.

Bron 4

2.3 HOE WORDT CULTUUR OVERGEDRAGEN?

De belangrijkste kenmerken van een cultuur worden telkens aan nieuwe leden overgedragen via **socialisatie**, het proces waarbij iemand bewust en onbewust de waarden, normen en andere cultuurkenmerken van zijn groep krijgt aangeleerd. Het beoogde resultaat is de aanpassing van het individu aan zijn omgeving. Socialisatie zorgt er dus voor dat de cultuur blijft bestaan.

Socialisatie vindt vooral plaats via **imitatie**. Een jong kind doet bijna al het gedrag na van mensen met wie het een sterke binding heeft. Opgroeiende jongeren die kiezen voor een bepaalde subcultuur laten dat zien door hun kleding

en gedrag. Ook volwassenen spiegelen hun gedrag en opvattingen aan die van anderen die belangrijk voor hen zijn.

Socialiserende instituties en sociale controle

Socialisatie vindt plaats binnen de gemeenschappen waar je, al dan niet zelf gekozen, toe behoort: het gezin, de school, het werk, de vriendenkring, de geloofsrichting en maatschappelijke groeperingen zoals sportclubs of actiegroepen. Daarnaast zijn ook de overheid en de media **socialiserende instituties**. De overheid vervult die rol omdat zij specifieke waarden en normen tot wetten omvormt waar iedereen zich aan moet houden, de media omdat die grote invloed hebben op het denken en het gedrag van mensen.

Het socialisatieproces vindt plaats door middel van **sociale controle**, de manier waarop mensen anderen stimuleren of dwingen zich aan de geldende normen te houden. Als die gebaseerd is op geschreven regels zoals wetten, een sportreglement of een arbeidscontract, noemen we dit formele sociale controle. Bij beleefdheidsvormen en andere ongeschreven regels spreken we van informele sociale controle. Zo letten je ouders erop dat je je zieke oma een kaartje stuurt en zeggen je vrienden er iets van als je je asociaal gedraagt. Sociale controle vindt plaats in de vorm van positieve en negatieve **sancties**. Een diploma is een formele positieve sanctie en het uitfluiten van een voetbalteam na een slechte wedstrijd een informele negatieve sanctie.

Door socialisatie voelen mensen zich verwant met de dominante cultuur en met de cultuur van kleinere groepen. Dit proces van **groepsidentificatie** heeft tot gevolg dat onze persoonlijkheid of identiteit voor een deel bestaat uit sociale elementen. Wie we zijn is dus een mengeling van zowel aangeboren eigenschappen, bijvoorbeeld de aanleg om driftig te worden, als aangeleerde cultuurkenmerken, zoals beleefdheid. De scheidslijn daartussen is soms moeilijk te trekken. Veel eigenschappen zijn een combinatie van aangeboren en aangeleerde aspecten, zoals een muziekinstrument kunnen bespelen of goed kunnen sporten. Door de vervlechting van persoonlijke karaktertrekken met sociale aspecten ontwikkelt ieder mens zich tot een unieke persoonlijkheid.

2.4 WAARIN VERSCHILLEN CULTUREN?

Culturen zijn zeer verschillend, maar er valt in die verschillen wel enige ordening aan te brengen. De Nederlandse socioloog Hofstede onderscheidt de vijf belangrijkste **dimensies** waarin culturen van elkaar verschillen: machtsafstand, individualisme vs. collectivisme, masculiniteit vs. feminiteit, onzekerheidsvermijding en oriëntatie op lange vs. korte termijn. Die verschillen zien we niet alleen in de dominante culturen van verschillende samenlevingen, maar ook tussen dominante culturen en subculturen binnen een samenleving.

Hofstede werkt die verschillen als volgt uit:

- **Machtsafstand.** Deze dimensie beschrijft de omgang met gezag in een cultuur: hoe gelijk of ongelijk zijn de relaties tussen ouders en kinderen, leraren en leerlingen, werkgevers en werknemers? Een grote machtsafstand zie je bijvoorbeeld in Arabische of Latijns-Amerikaanse landen. Een kleine machtsafstand is kenmerkend voor Noordwest-Europese landen als Nederland en de Scandinavische landen.
- **Individualisme vs. collectivisme.** De score op deze dimensie geeft de mate aan waarin individuen zich deel voelen van groepen. Maatschappijen waarin de banden tussen mensen over het algemeen vrij los zijn worden individualistisch genoemd. In dergelijke maatschappijen wordt veel van het eigen initiatief van

burgers verwacht. In collectivistische maatschappijen horen mensen vanaf de geboorte al bij een sterke en hechte groep. De groep – vaak de familie – weegt zwaarder dan het individu. Japan en Turkije zijn voorbeelden van zo'n samenleving, terwijl de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Nederland meer individualistisch zijn.

- **Masculiniteit vs. feminiteit.** Hierbij gaat het om de rolverdeling tussen mannen en vrouwen in de maatschappij. Bij feminiene culturen lopen vrouwelijke en mannelijke taken min of meer in elkaar over. De mensen zijn zorgzaam en hebben veel aandacht voor de gevoelens van anderen. Bij masculiene culturen is het precies andersom: de wereld van mannen en vrouwen is duidelijk gescheiden. Voorbeelden van masculiene landen zijn Mexico en Saudi-Arabië. Feminiene landen zijn bijvoorbeeld Nederland en Zweden.
- **Onzekerheidsvermijding.** Deze dimensie van culturele verschillen laat de mate van angst voor de toekomst binnen een samenleving zien. Als er een hoge onzekerheidsvermijding in een land is, willen mensen graag zekerheid in hun werk, sparen veel en zijn vaak religieus. Bij een lage onzekerheidsvermijding wordt er minder nadruk gelegd op regels, uiteenlopende meningen worden geaccepteerd en afwijkend gedrag wordt positief bejegend. In Europa zijn er dui-

delijke verschillen: de onzekerheidsvermijding in Duitsland is veel sterker dan bijvoorbeeld in Groot-Brittannië. Nederland staat ergens tussen deze beide landen in.

- **Oriëntatie op de lange vs. korte termijn.** Hier gaat het om de mate waarin de maatschappij gericht is op de toekomst of juist meer op het heden. In een toekomstgerichte maatschappij zal de bevolking veel plannen en sparen. Maatschappijen die meer op het heden zijn gericht worden gekenmerkt door een 'pluk-de-dagmentaliteit', en een behoefte aan snelle resultaten. China is een voorbeeld van een land met een langetermijnnstelling, terwijl de Verenigde Staten meer het tegendeel vertegenwoordigen. Nederland is iets meer op de toekomst gericht, maar duidelijk minder dan de Aziatische landen.

"Ik wist weinig van de 'boze buitenwereld'"

Schrijfster Franca Treur (1979) groeide op in een besloten reformatorische gemeenschap. Ze schreef er de bestseller *Dorsvloer vol confetti* over.

Veel Nederlanders verlieten massaal de kerk in de jaren zestig en zeventig. Daarom besloot de gereformeerde kerk waar haar ouders lid van waren, "(...) een muur op te trekken om de jongeren te beschermen tegen de boze buitenwereld: de refozuil. Er werden reformatorische scholen opgericht waar uit reformatorische schoolboeken werd geleerd. Jongeren als ik werden er met reformatorische bussen naartoe gebracht. Zo hoefden we niet met onkerkelijken in contact te komen. We hadden reformatorische kranten en tijdschriften, geen televisie. We wisten weinig van de 'boze buitenwereld'."

Door haar jeugdervaringen vindt Franca dat bijzonder onderwijs moet worden afgeschaft. "Een kind is te jong om zelf voor een geloof te kiezen, en moet die keuze niet ook nog via school opgedrongen krijgen." Bron: HP/De Tijd

Bron 5

2.5 DE BETEKENIS VAN VOOROOEDELEN

Culturen kunnen van elkaar verschillen, zoals we in de vorige paragraaf hebben gezien. In één ding lijken ze wel allemaal op elkaar: ze kennen vooroordelen. Dat geldt niet alleen voor dominante culturen, maar ook voor subculturen. De Amerikaanse socioloog William Graham Sumner gebruikte daarvoor in 1906 als eerste de term **etnocentrisme**. Hij omschrijft dit als: "Een manier van kijken waarbij de eigen groep wordt gezien als het middelpunt van alles en alle anderen worden daaraan afgemeten. Elke groep koestert zijn eigen trots en ijdelheid, klopt zichzelf op de borst, verheerlijkt zijn eigen goden en kijkt met minachting naar buitenstaanders."

Dit uitgangspunt impliceert dat er geen absolute definities bestaan van goed en kwaad en dat iedereen de gevangene is van de opvattingen en gebruiken van zijn eigen cultuur en zijn eigen tijd. Zo gezien is het **vooordeel** dus onontkoombaar: iedereen heeft vooropgezette meningen over andere groepen of culturen.

Zo bestonden er nogal wat negatieve beelden over Turkse immigranten in Nederland: een woord als 'turkenbak' om een grote, maar nogal versleten auto mee aan te duiden spreekt voor zichzelf. Echter, ook tussen verschillende groepen binnen de Turkse gemeenschap bestaan afwijzende opvattingen over elkaar – bijvoorbeeld tussen soennieten en alevieten, die verschillende stromingen binnen de islam vertegenwoordigen, of denk aan de spanningen in 2016 tussen aanhangers van Erdogan en Gülen.

Onzekerheid en vooroordelen

Vooroordelen zijn dus van alle tijden en alle plaatsen. Maar er zijn ook verschillen tussen mensen. De Amerikaanse psycholoog Gordon Allport ziet een type persoonlijkheid dat hij bevooroordeeld noemt en tegenover de meer tolerante persoonlijkheid plaatst. Anders gezegd: er zijn mensen die eerder dan anderen de neiging hebben om zich af te zetten tegen groepen waartoe zij zelf niet behoren. Onzekerheid is volgens hem het sleutelbegrip om het hebben van vooroordelen te kunnen verklaren. Die onzekerheid kan worden versterkt in tijden van grote maatschappelijke veranderingen die de maatschappelijke positie van mensen raken. In zo'n situatie zoeken mensen naar een zondebok.

Zulke vooroordelen kunnen uitlopen op regelrechte vijandigheid ten opzichte van mensen die niet tot de eigen etnische groep behoren, we spreken dan van **xenofobie**. Haatdragendheid tegenover alles wat als vreemd wordt ervaren kan ook tot agressie en geweld leiden. De moord op de Antilliaanse jongen Kerwin Duinmeijer in 1983 vormt daar een – in Nederland gelukkig uitzonderlijk – voorbeeld van.

In deze tijd wordt door de komst van veel immigranten en vluchtelingen de verdraagzaamheid op de proef gesteld. Sommigen staan open voor het nieuwe, anderen zien er eerder een bedreiging in. Omgekeerd geldt dat sommige immigranten onderdeel willen worden van hun nieuwe land, terwijl anderen afstand houden en de samenleving waarin zij terecht zijn gekomen als te vrijzinnig of immoreel afwijzen.

In de jaren vijftig was het ondenkbaar geweest dat in Amerika een zwarte president zou zijn gekozen, vijftig jaar later kon Barack Obama, kind van een Keniaanse immigrant en een Amerikaanse moeder tot president worden gekozen. Hoewel vooroordelen hardnekkig kunnen zijn zien we toch in de loop van de geschiedenis belangrijke veranderingen.

“Je thuis voelen? Daar is een school niet voor”

Aziatische kinderen presteren beter op school dan kinderen uit westerse landen. Volgens Cha Hsuan Lju, docent diversiteit in Utrecht, heeft dit veel te maken met de Aziatische opvoedstijl: “Je thuis voelen op school? Daar is een school niet voor. Een school is om te presteren en verder te komen.” Aziatische ouders stimuleren hun kinderen meer om hard te werken dan ouders in westerse gezinnen. “Het idee is vooral dat de volgende generatie het beter moet doen dan de huidige.”

Ook in Nederland is dit verschil zichtbaar. Zo toont onderzoek van het CBS aan dat twee derde van de Chinees-Nederlandse kinderen naar havo en vwo gaat tegenover de helft van de autochtone kinderen. Ze vallen weinig uit en gaan massaal door naar universiteiten en hogescholen. Ook opmerkelijk is de snelle sociale stijging van de Vietnamese immigranten die in de jaren tachtig als bootvluchtelingen naar Nederland kwamen. De eerste generatie begon met loempia-karretjes, vooral de tweede generatie volgde hoger onderwijs. Nu zijn veel van hen technici, zakenlieden en professionals.

Liu emigreerde zelf in 2001 uit Taiwan naar Nederland. Zij geeft toe dat ze onder invloed van de westerse cultuur milder is geworden over de prestaties van haar 11-jarige zoon: “Als hij zich thuis voelt op school, werkt het ook beter. Aziatische ouders willen hun kind altijd maar verder brengen. Westerse ouders accepteren het kind meer zoals het is.” Bron: NRC

o Wie gelooft wat?

Nederland ontkerkelijkt in een hoog tempo, maar evangelische en orthodox-christelijke gemeenten groeien juist. Tegelijkertijd is de diversiteit aan geloofsgemeenschappen groter, evenals de behoefte aan spiritualiteit in allerlei verschillende vormen. Religie en spiritualiteit zijn vaak een belangrijk deel van iemands cultuur en identiteit. Op deze pagina's staan enkele voorbeelden van de rol van religie en spiritualiteit in de Nederlandse pluri-forme samenleving.

Relifestivals zijn booming

Met bijna 25.000 jonge bezoekers per jaar is de EO-Jongerendag onverminderd populair. Veel jongeren reizen met hun hele kerkgroep samen af naar het GelreDome. Om samen te dansen, zingen, bidden en om stil te staan bij belangrijke thema's als liefde of angst. "Het is gewoon vet om met allemaal anderen die net zo geloven als jij een feestje te vieren." Steeds meer jongeren blijken behoefte te hebben aan een feest waar het niet alleen om alcohol drinken en harde muziek gaat, maar waar ook ruimte is voor religie en gesprekken over zingeving. Ook het nieuwe christelijke festival Graceland speelt op die behoefte in. "Op Graceland is iedereen welkom", aldus de organisatie. "Je kunt er genieten van muziek, luisteren naar een goede spreker en in gesprek gaan met elkaar. Je kunt uitbundig je geloof vieren, maar er is ook ruimte voor

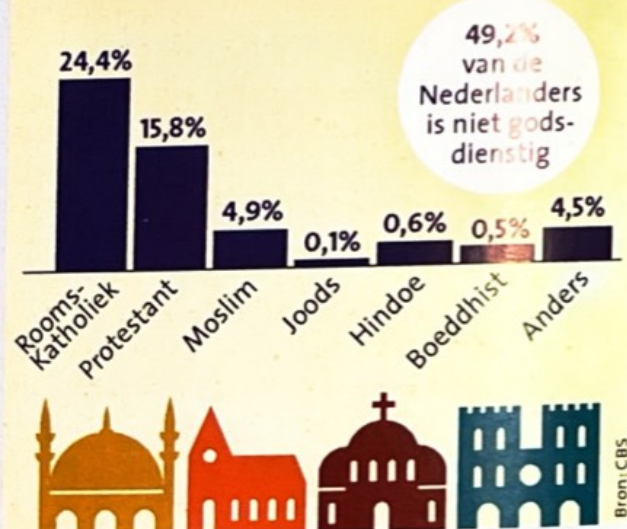
twijfel. Het is een plek voor ontmoeting, met God en met de ander." Bron: YoungWorks

Levensbeschouwelijke omroepen opgeheven

HILVERSUM – Door bezuinigingen in het publieke omroepbestel zijn de zeven kleine levensbeschouwelijke omroepen hun zendtijd en budget definitief kwijtgeraakt. Volgens de regering hadden zij geen bestaansrecht meer. De IKON, RKK, Human, Joodse Omroep, het hindoeïstische OHM, de boeddhistische omroep BOS en de Zendtijd voor Kerken zijn opgeheven en de levensbeschouwelijke programma's zijn ondergebracht bij andere omroepen. Religieuze organisaties reageerden negatief. "De stem van religie wordt ons in de publieke ruimte ontnomen", aldus een van hen. De staatssecretaris ontkent dit en benadrukt dat levensbeschouwing een onderdeel blijft van de algemene mediaopdracht van de grote publieke omroepen. Bron: Trouw

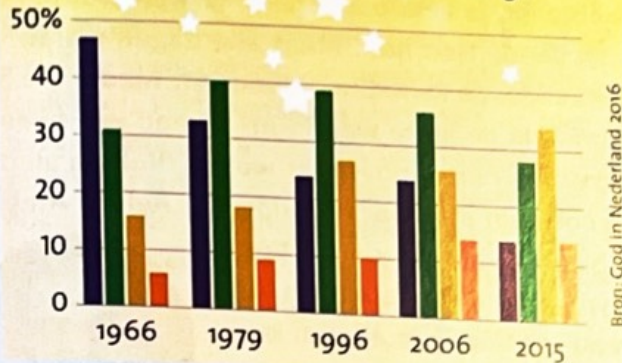
RELIGIE IN NEDERLAND

GELOVEN IN EEN HOGERE MACHT

- Theïsten geloven in één of meer goden.
- Ietsisten geloven dat er iets is als een hogere macht die het leven beheerst.
- Agnosten weten niet of er een God of hogere macht bestaat.
- Atheïsten geloven niet in een God of hogere macht.

Percentage van de Nederlandse bevolking

"Allah en ik gingen in liefde uit elkaar"

Journaliste Nadia Ezzeroili twijfelde lang aan haar islamitische geloof. Toch duurde het een tijd voordat ze echt met de islam durfde te breken. "In de jaren voor de aanslag op de Twin Towers trok ik, als puber, alles wat heilig was in twijfel. Enkele vrienden en schoolgenootjes met een islamitische achtergrond zaten in dezelfde fase. Dat werd versterkt na 11 september 2001. Ouders en geestelijken waren niet langer de autoriteiten tegen wie we rebelleerden, maar breekbare mensen in een vijandige omgeving. Ik kon niet meer bij mijn ouders terecht met mijn twijfels. Daardoor kreeg ik niet alleen een geloofscrisis, maar ook een loyaliteitscrisis. Na zeven jaar viel ik te vaak uit mijn rol om het toneelstukje geloofwaardig te houden. De reacties op mijn besluit om uit de islam te stappen, vielen uiteindelijk mee."

Nadia ergert zich aan het huidige islamdebat. Als afvallige bewaart ze nog steeds warme herinneringen aan haar geloof. "Het islamdebat is een freakshow geworden. Felle tegenstellingen maken een karikatuur van de processen die aan extremisme en afvalligheid voorafgaan. Ik ben afvallig, maar ik raak nog steeds ontroerd door Koranrecitaties." Bron: de Volkskrant

Je bent jong en je gelooft wat

Wat betekent geloof voor jongeren en hoe ervaren zij geloof in het dagelijks leven?

Amisha (19): "In het hindoeïsme hebben we geen speciale heilige dag, alle dagen van de week zijn even belangrijk. Bidden doe je elke dag. Wij plaatsen God heel dicht bij onszelf, niet hoog boven ons. Het hindoeïsme is voor mij een levenswijze. Er zijn niet zulke strikte regels als bij andere godsdiensten, het is een manier van leven waarbinnen heel veel mogelijk is."

Ahmed (20): "Sinds ik moslim ben ervaar ik de wereld om me heen veel intenser, op een prettige manier. Ik ben me bewust van de regen en de zon, kan heel erg genieten door naar iets simpels als een wolk te kijken en me te realiseren dat Allah hier verantwoordelijk voor is, ook verantwoordelijk voor het feit dat ik het zie. Dat ik de kans krijg om het te zien. Niet dat ik was afgeschreven of zo."

Eva (18): "Het jodendom is iets dat van binnen zit. Veel van mijn vrienden zijn niet joods, dat is prima, maar ik wil wel graag met een joodse man trouwen. Ik wil het geloof samen delen en onze kinderen ook volgens ons geloof opvoeden."

Joanne (18): "Ik overleg met God over wat ik wil en wat ik niet wil. Ik ben opgevoed met het protestantse geloof, maar ook in een open gezin waar ruimte is voor fouten. Mijn vriend is atheïst, maar ik vind dat geen probleem, zolang we onszelf kunnen zijn."

Bron: OHM

3 Immigratielanden vergeleken

JE KENDE IEDEREEN

De wil om vooruit te komen en de vertrouwde-
heid met een plek strijden om voorrang. Een
kenmerkende passage uit het levensverhaal
van een migrant, Koemar Khargi: "Eigenlijk
wilde ik niet weg. Ik sprak er met niemand
over. Maar ik kon geen beslissing nemen. Het
was zo'n grote stap. Ik, een jongen van het

Surinaamse platteland. Ik hield intens veel
van het leven daar. Het was eenvoudig, over-
zichtelijk, je kende iedereen, je wist wat je
aan de mensen had. Maar alle dagen waren
hetzelfde. Je kwam nooit vooruit. Maar
durfde ik de grote wereld in? Ik had wel twee
ooms in Nederland, maar was ik flink en slim
genoeg om mij daar te redden?" Acteur Arabi
Ghibeh kwam als vluchteling uit
Syrië naar Nederland: "In mijn
land speelde ik in allerlei se-
ries en films en had een heel
normaal leven, net als ieder-
een. Mijn leven hier voelt als
een rol in een slechte film. Maar ei-
genlijk wil ik zo niet kijken. Ik kijk liever naar
de toekomst: wat kan ik hier doen? In Syrië
heb ik geen toekomst."

Denk je dat het makkelijk of moeilijk is voor nieuwkomers om zich in Nederland thuis te voelen?

We hebben gezien dat Nederland altijd een
pluriforme samenleving is geweest waar
mensen met uiteenlopende achtergronden op een
klein grondgebied de kunst van het samenleven
moesten uitvinden. Door de komst van immi-
granten is die pluriformiteit nog eens versterkt.
Vooral de laatste vijftig jaar zijn in de grote steden
mensen van over de hele wereld neergestreken.
Daarin staat Nederland niet op zichzelf: alle wes-
terse landen maken een snelle verandering door.
In dit hoofdstuk lees je hoe Nederland sinds 1960
met immigratie is omgegaan en op welke manier
Nederland verschilt van andere immigratie-
landen.

De achterliggende vraag is: *Wat kan Nederland
leren van klassieke immigratielanden?*

3.1 LANGE GESCHIEDENIS VAN IMMIGRATIE

Al eeuwenlang zijn mensen uit andere landen
naar Nederland gekomen. Ons land kende veel
immigratie in de zeventiende en begin achttiende
eeuw, toen de Verenigde Nederlanden een baken
van voorspoed en openheid waren in Europa. In
de negentiende eeuw en begin twintigste eeuw
kwamen er verhoudingsgewijs veel minder
nieuwkomers, mede omdat het economisch min-
der goed ging. Sinds de jaren zestig van de vorige
eeuw is de immigratie weer toegenomen. Hoewel
we een lange immigratiegeschiedenis hebben, gaat
de toestroom van mensen uit andere landen dus
met pieken en dalen.

De redenen om je land te verlaten – bijvoorbeeld

armoede of vervolging – noem je **pushfactoren**. De redenen om naar een land te komen – welvaart of veiligheid – noem je **pullfactoren**. In de praktijk zijn push- en pullfactoren meestal elkaar aanvullende motieven om te migreren.

De mythe van de terugkeer

Het verhaal van immigratie is geen gemakkelijk verhaal, het roept aan alle kanten weerstanden en wrijvingen op. Dat migratie een heel moeilijke stap is zien we ook aan de zogenoemde mythe van terugkeer. Veel migranten leven met het idee dat ze een aantal jaren weg van huis gaan om geld te verdienen en dan weer terugkeren. Soms gaat het ook zo, maar voor het merendeel van de migranten blijkt er geen weg terug te zijn. Hun terugkeer blijkt inderdaad een mythe te zijn.

Het moment waarop mensen zich realiseren dat het verblijf in het land van aankomst onomkeerbaar is, heeft ook te maken met hun kinderen. Die groeien op in het nieuwe land en spreken de taal van het land van herkomst niet meer of niet zo goed. Er bestaat voor hen helemaal geen 'terug'. Ook voor de ontvangende samenlevingen is de komst van kinderen – die in de scholen en in de openbare ruimte veel zichtbaarder zijn dan hun ouders – vaak het moment waarop de verandering die de migratie met zich meebrengt opeens zichtbaar wordt.

Dan breekt aan alle kanten de mythe van terugkeer open en is een woord als 'gastarbeider' – een benaming die zeker tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw gebruikelijk was – opeens achterhaald. Van gasten wordt immers verwacht dat ze vroeger of later weer weggaan en dat ze in ieder geval niet meebeslissen over de inrichting van het huis. Maar deze gasten bleken, ook tot hun eigen verrassing, niet meer weg te gaan en denken sindsdien ook steeds meer na over de inrichting van het huis dat we Nederland noemen.

3.2 TERMINOLOGIE

Nederland is door de naoorlogse immigratie zeer aan het veranderen. Kijken we naar de getallen, dan bestond in 2015 zo'n 12 procent van de bevolking uit immigranten, letterlijk afkomstig van over de hele wereld. In een stad als Amsterdam wonen meer dan 150 verschillende nationaliteiten. Wanneer we de migrantengezinnen bekijken – dus de migranten en hun kinderen bij elkaar nemen – dan gaat het inmiddels om meer dan 20 procent van de bevolking.

In de grote steden ligt dat aandeel veel hoger: in Rotterdam bijvoorbeeld bestond in 2015 meer dan 50 procent van de stadsbevolking uit migrantengezinnen. Kijken we naar de schoolgaande jeugd in die stad, dan komt twee derde uit een migrantengezin.

Alle officiële statistiek op het gebied van migratie was lange tijd gebaseerd op het begrippenpaar 'allochtoon en autochtoon'. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) beschouwde iemand als **allochtoon** wanneer hij of zij zelf, of ten minste één van de ouders in het buitenland is geboren. **Autochtoon** is iedereen die in Nederland is geboren en van wie de (groot)ouders ook hier zijn geboren en opgegroeid.

Het woord 'allochtoon' in de ban

Het begrip allochtoon werd een beladen begrip na jaren van discussie.

Historicus Zihni Özdil: "Het is niet 'pijnlijk' als ik allochtoon genoemd word, dat klinkt zo slachtofferachtig. Maar toch voel je het diep van binnen. Ik ben een Nederlander. Als je me allochtoon noemt dan pak je me mijn Nederlanderschap af. Ook al bedoel je het niet zo, zo voelt het wel."

Ombudsvrouw van de Volkskrant Annieke Kranenberg: "De term allochtoon werkt stigmatiserend. Als het vermelden van etniciteit journalistiek relevant is, kan een krant beter spreken van bijvoorbeeld Turkse Nederlanders of Nederlanders van Turkse afkomst. De media en de overheid hebben een voorbeeldfunctie en bepalen sterk de woorden die we kiezen."

Columnist en schrijver Arthur van Amerongen: "Dit probleem speelt alleen in Nederland. Het is een soort ziekte: politiek correcte oplossingen voor niet-bestaande problemen. De overheid impliceert hier namelijk mee dat het woord allochtoon ook op straat niet meer gebruikt mag worden. Onzin natuurlijk, in Amsterdamse cafés worden mensen nog steeds gewoon ouwe nicht, of ouwe neger genoemd. En zo hoort het ook." Bron: de Volkskrant

Bron 7

Immigranten uit Europa of de VS zijn dus allochtonen. En ook Willem-Alexander en Amalia zijn volgens deze terminologie allochtonen omdat ze een buitenlandse ouder hebben. Een deel van de Surinaamse Nederlanders daarentegen behoort tot de derde generatie, dat wil zeggen: hun grootouders zijn ooit naar Nederland gekomen en ze zijn daarom formeel geen allochtoon, al werden ze door sommigen wel als zodanig beschouwd.

Beladen begrippen

De begrippen allochtoon en autochtoon waren dus bedacht om op een zo neutraal mogelijke manier te spreken over verschillen in afkomst. En ook om allerlei subsidiebeleid gericht op immigranten en hun kinderen vorm te geven. Zo was het bedrag dat scholen voor een migrantenkind kregen lange tijd 1,9 keer hoger dan voor een kind met Nederlandse ouders. Met dat geld was het bijvoorbeeld mogelijk om leerlingen intensiever te begeleiden. Wat wellicht ooit goed bedoeld beleid was, kan natuurlijk onbedoeld een samenleving in tweeën gaan delen: wij, de autochtonen versus zij, de allochtonen.

Langzamerhand ontstond er steeds meer discussie, want het is natuurlijk niet vanzelfsprekend om een kind dat hier is geboren als allochtoon te omschrijven, alleen maar omdat zijn of haar ouders ergens anders vandaan komen. Dan worden de kinderen gezien als een onderdeel van de migratiegeschiedenis van hun vader of moeder, terwijl het natuurlijk een groot verschil maakt of je eerst in een ander land bent opgegroeid en dan hier naartoe komt of dat je hier bent opgegroeid. Het begrip allochtoon heeft inmiddels zo'n lading gekregen dat de overheid heeft besloten het niet langer te gebruiken. In plaats daarvan wordt gesproken van inwoners met een migratieachtergrond. Ook de media gebruiken nauwelijks meer het woord allochtoon. Het woord autochtoon wordt nog wel gehanteerd.

3.3 INTERNATIONALE VERGELIJKINGEN

De immigratie in Nederland staat niet op zichzelf. Veel westerse landen kennen een omvangrijke immigratie, maar niet allemaal met dezelfde geschiedenis. In dit hoofdstuk maken we een vergelijking met drie andere immigratielanden: de Verenigde Staten, Canada en Australië. Zij worden omschreven als de klassieke immigratielanden, omdat

hun samenlevingen vanaf het begin zijn gevormd door de komst van migranten. Hun migratiegeschiedenissen lijken dan ook sterk op elkaar.

Het begin van deze nieuwe samenlevingen ligt in een hardhandige kolonisering door de Europese migranten. De verdringing en uitroeiing van de oorspronkelijke bewoners – de Indianen in de Verenigde Staten en Canada en de Aboriginals in Australië – zijn in de afgelopen decennia steeds meer erkend.

Verder valt op dat het van oorsprong dunbevolkte landen waren die door het aantrekken van migranten open zijn gelegd. De verovering van het land op de natuur, bijvoorbeeld door het aanleggen van spoorwegen, is voor een deel het werk geweest van telkens nieuwe generaties migranten. In de geschiedenis van de VS, Australië en Canada speelt de immigratie dus vanaf het begin een grote rol in het proces van natievorming.

Migratie vanuit Europa

De migratiegeschiedenis van deze landen komt overeen. Daarbij valt allereerst de **herkomst** van de migranten op. Eigenlijk was tot in de jaren zestig van de vorige eeuw het beleid dat immigratie uit Europa alle ruimte kreeg, terwijl de komst van mensen uit andere delen van de wereld sterk werd ontmoedigd. Zowel in Australië als in Canada golden lange tijd raciale overwegingen bij de **selectie van migranten**. Een Canadees regeringsdocument uit 1910 is heel expliciet: "Het is onze politiek om er alles aan te doen om ongewenste migranten uit het land te houden."

Hoe worden de ongewenste immigranten omschreven? "Degenen die behoren tot nationaliteiten die waarschijnlijk niet assimileren en daardoor de opbouw verhinderen van een eensgezinde natie van mensen met dezelfde gebruiken en idealen." Grote weerstand bestond vooral tegen migratie uit Azië.

Ook de Verenigde Staten beginnen al vroeg met een **regulering** van de migratie. In het begin was die nog bescheiden en vooral gericht op het tegengaan van de Aziatische migratie, zoals de *Chinese Exclusion Act* van 1882 – die pas in 1943 zou worden ingetrokken. Rond 1900 werd de oude migratie uit Groot-Brittannië, Ierland, Duitsland en de Scandinavische landen overvleugeld door de nieuwe immigratie uit landen als Italië, Polen, Rusland en uit de Balkan.

Overvolle detentiecentra in VS

HOUSTON-TEXAS - Aan de grens tussen de Verenigde Staten en Mexico voltrekt zich een kleine vluchtelingencrisis. Duizenden Haïtianen trokken de afgelopen maanden in de richting van de Amerikaanse grens in de hoop zich in de VS te vestigen. Er zijn al zoveel Haïtianen de grens overgestoken dat de detentiecentra in de VS overvol zitten. Sinds deze week laten de Amerikanen daarom Haïtianen die illegaal de grens zijn overgestoken, vrij. De tijdelijke maatregel moet de druk op de detentiecentra in de Amerikaanse grensstaten Californië en Arizona verminderen.

Ook aan de andere kant van de grens voltrekt zich een humanitair drama: in Mexico wachten nog duizenden andere Haïtianen op een kans om de VS binnen te komen. Mexicaanse hulpverleners spreken van een humanitaire crisis. Haïtianen kregen na de desastreuze aardbeving in 2010 snel een verblijfsvergunning in de VS, maar inmiddels zijn de toelatingsregels verscherpt. Bron: NOS

Bron 8

In die jaren tekende zich een breder verzet tegen immigratie af. Dat zou uiteindelijk leiden tot de wetten van 1924 die poogden de etnische verhoudingen te bevriezen ten gunste van de migranten uit het westen en noorden van Europa. De wetten van 1924 slaagden goeddeels in hun opzet en bleven ruim veertig jaar van kracht. Na jaren van beperkende immigratiewetgeving was het aantal nieuwkomers in 1970 nog maar 3 procent van de bevolking.

Migratie vanuit Azië en Latijns-Amerika

Mede dankzij de burgerrechtenbeweging en de dekolonisering worden vanaf de jaren zestig deze raciale criteria stap voor stap losgelaten. De gevolgen voor de samenstelling en de omvang van de

Naturalisatieceremonie in Birmingham

Niet alleen in Nederland, maar ook in andere Europese landen zijn naturalisatieceremonies en inburgeringsexamens ingevoerd voor immigranten met een verblijfsvergunning. In Groot-Brittannië hoort daar sinds kort een loyaliteitsverklaring bij. In Birmingham is te zien hoe dat gaat. Zo'n vijftig immigranten staan in een kring bij elkaar en leggen tegelijkertijd een 'oath of allegiance' af, die eerst zin voor zin wordt voorgelezen door een ambtenaar: *'I will give my loyalty to the United Kingdom, I will respect its rights and freedoms, I will uphold its democratic values, I will observe its laws faithfully and fulfil my duties and obligations as a British citizen.'* Een Indiase man, die zojuist zijn paspoort heeft ontvangen, commentarieert: *'I think it is quite a serious day, it makes you feel welcome, it is an important landmark in my life.'* Tot slot wordt, ietwat rommelig, het volkslied gezongen door de aanwezigen. Bron: The Telegraph

Bron 9

immigratiestroom zijn spectaculair. In Australië domineert, net als in Canada, vanaf het einde van de jaren zeventig de Aziatische migratie. Momenteel ligt het aandeel van de Aziaten in de totale immigratie rond de 40 procent. In 2015 was iets meer dan 27 procent van de bevolking buiten het land geboren, meer dan in Canada en de VS, waar het aandeel van de zogenoemde 'foreign-born' respectievelijk 20 en 13 procent bedraagt.

De Verenigde Staten kennen sinds de jaren zestig naast de Aziatische immigratiestroom een instroom van volksverhuizers uit Latijns-Amerika, vooral uit buurland Mexico. De verwachting is dat in het midden van deze eeuw ongeveer een kwart van de Amerikaanse bevolking zal bestaan uit Spaanstalige immigranten en hun nakomelingen.

In alle drie de landen geldt dat de Europese migratie inmiddels is gekrompen tot rond de 10 procent van het totale aantal nieuwkomers. Het zijn landen geworden die steeds meer de hele wereld zijn gaan omvatten: migranten komen uit alle delen van de wereld. Die omvorming van de samenleving gaat niet zonder slag of stoot en overal is de weerstand tegen deze nieuwe migratie zichtbaar.

3.4 IMMIGRATIE ALS EEN KEUZE

Vrijwel alle westerse landen hebben sinds 1970 het aandeel van migranten in hun bevolking zien toenemen met een factor vier of vijf. Nog steeds is

het overgrote deel van de bevolkingen – ergens tussen 80 en 90 procent – in het land zelf geboren, maar wanneer we hun kinderen meetellen dan maken de migranten in deze samenlevingen al gauw een vijfde tot een kwart van de bevolking uit. In de grote steden bestaat vaak rond de helft van de bevolking uit migrantengezinnen.

Het verschil tussen de klassieke immigratielanden en de West-Europese landen is vooral dat in landen als Canada en Australië al veel langer een duidelijk **immigratiebeleid** wordt gevoerd. Immigratie wordt er niet gezien als iets wat een samenleving overkomt, maar als een bewuste keuze die onderdeel is van een gewilde toekomst. Zo stelt Canada elke paar jaar vast hoeveel migranten en vluchtelingen het wil opnemen. Dit helpt bij de publieke aanvaarding van migratie.

In Australië geldt sinds 1979 voor economische migranten een **puntensysteem**, waarbij opleiding, kennis van de Engelse taal, leeftijd en geschiktheid voor beroepen waaraan behoefte is, centraal staan. Over de hantering van dat systeem was veel te doen, vooral omdat vrij snel de beheersing van de Engelse taal minder zwaar werd gewogen. Sindsdien zijn de toelatingseisen stap voor stap strenger geworden. Verder verlengde de regering de periode waarin migranten geen toegang hebben tot sociale zekerheid van zes maanden tot twee jaar.

In dit soort migratiebeleid staan **economische criteria** voorop. Eerst wordt vastgesteld aan welke kwaliteiten van migranten behoefte is. Dit leidt soms tot vreemde situaties. Zo heeft een aanzienlijk deel van de Canadese migranten een academische opleiding, maar velen werken onder hun niveau omdat de opleidingen die ze hebben afgerond, in het land van aankomst niet worden erkend. Een wrange grap luidt dat Toronto de best opgeleide taxichauffeurs ter wereld heeft. De onvergelykbaarheid van diploma's is ook in Europa een probleem: zonder aanpassingen wordt het talent van zulke migranten onbenut gelaten.

Toch kunnen Canada en Australië met hun georganiseerde immigratiebeleid een voorbeeld zijn voor Europa. In tegenstelling tot deze landen kent Nederland geen helder immigratiebeleid. Wel wordt er nadruk gelegd op kennismigrant, maar verder vertoont het beleid weinig samenhang en voorspelbaarheid.

“Religieuze tolerantie is ons dierbaar: welkom in Canada”

Na een bloedige aanslag op een moskee in Quebec kwam premier Justin Trudeau met het statement: “Canadese moslims zijn een belangrijk onderdeel van onze samenleving, en er is in onze samenleving, stad en land geen ruimte voor zinnige Joden. De Canadese politie zal de rechten van alle Canadezen beschermen en alles in het werk stellen om de daders van deze aanval, en alle aanvallen op onverdraagzaamheid, te stoppen.” Later kwam hij nog met een twitterbericht: “Overal is onze kracht. En religieuze tolerantie is ons als Canadezen dierbaar. Welkom in Canada.”

Columnist Malcolm, columnist van de Toronto Sun, laat zich juist heel kritisch uit over het liberale beleid van Trudeau.

Over het plan om de periode voordat iemand die in Canada woont een paspoort kan aanvragen, te ver korten van vier tot drie jaar, schrijft ze: “Waarom maken we het mensen makkelijker om staatsburger te worden voordat ze blijf geven van een betekenisvolle betrokkenheid bij Canada, terwijl de wereld om ons heen steeds instabieler en gevaarlijker wordt?” Op die manier, zegt ze, “geef je aan alle potentiële nieuwe Canadezen een signaal af dat ons staatsburgerschap eenvoudig te verkrijgen is. Zo wordt Canada een makkelijk doelwit voor fraudeurs, criminele netwerken en zelfs jihadisten.”

Bron: NRC, Toronto Sun

4 Motieven om te migreren

CURSUS KOEIEN MELKEN

"De bevolking van Nederland neemt sneller toe dan in enig ander land in West-Europa. We moeten er rekening mee houden dat ongeveer honderdduizend Nederlanders per jaar als landverhuizers ons land zullen moeten verlaten", zo sprak ingenieur Van den Broek, oud-minister van Financiën, het bioscoop-publiek vanaf het witte doek dreigend toe in november 1945. Vrijwillig vertrek was

uitgangspunt bij het beleid. De overheid probeerde vooral de emigratie naar Canada makkelijker dan voorheen te maken. Individuele emigranten met weinig eigen inkomen kregen de overtocht betaald plus enkele honderden guldens 'landingsgeld'. Er werden taalcursussen gegeven en zelfs omscholingscursussen. Want in Canada zat men niet op 'kantoorbediendes' te wachten, daar wilde men vooral agrariërs hebben. En dus werd het op verschillende plaatsen mogelijk om een cursus koeien melken te volgen.

Maar de overheid keek bij het toekennen van subsidies ook naar het Nederlandse belang. Er werd voorrang gegeven aan 'overschotberoepen', zoals ongeschoolde arbeiders, kappers, sigarenmakers, kantoorbedienden. Tot de 'moeilijk misbaren' behoorden geschoolde arbeiders in industrie en bouwnijverheid. Mensen in deze beroepen kwamen minder snel in aanmerking voor subsidie.

Wie hadden er allemaal belang bij deze arbeidsmigratie naar Canada en wat waren die belangen?

De keuze om het land waar je bent opgegroeid te verlaten is nooit gemakkelijk. De redenen waarom mensen hun land verlaten kunnen uiteenlopen, maar meestal is een vertrek voor onbepaalde tijd geboren uit nood. Emigreren is een grote stap en mensen die een comfortabel leven hebben, zijn niet snel geneigd om alles achter te laten en zich in een ander land te vestigen.

In dit hoofdstuk vragen we ons af: *Welke groepen hebben zich na de Tweede Wereldoorlog in Nederland gevestigd en wat waren hun motieven om te emigreren?*

We kunnen vier groepen immigranten onderscheiden.

- **Arbeidsmigranten:** mensen die allereerst gemotiveerd worden door de mogelijkheid om zich economisch te verbeteren, denk bijvoorbeeld aan de gastarbeiders uit Marokko en Turkije in de jaren zestig.
- **Postkoloniale migranten:** mensen die afkomstig zijn uit de voormalige koloniën en die vaak na de onafhankelijkheid van hun land wegtrokken; de immigranten uit Suriname zijn een voorbeeld.
- **Gezinsherenigers of gezinsvormers:** immigranten die zich voegen bij hun gezinsleden die al in het land van aankomst wonen of degenen die trouwen met iemand die al in Nederland woont.

- **Vluchtelingen** die aan oorlog of vervolging in hun eigen land proberen te ontkomen. De mensen uit Syrië of Irak zijn hiervan een goed voorbeeld.

Wel
Voordat we wat meer naar elke groep kijken, is het goed om te beseffen dat de verschillende motieven vaak door elkaar lopen. Het is bijvoorbeeld moeilijk een onderscheid te maken tussen arbeidsmigranten en vluchtelingen als je bedenkt dat een samenleving door oorlog of veranderingen van het klimaat – droogte of overstromingen – tot diepe armoede kan vervallen. De mensen worden dan niet direct bedreigd door geweld maar door armoede. Gaat het dan om vluchtelingen of arbeidsmigranten? Hetzelfde geldt voor de postkoloniale migratie: velen voelden zich niet op hun gemak na de onafhankelijkheid van hun land, anderen hadden toch vooral economische motieven.

4.1 ARBEIDSMIGRANTEN

Wet
De meeste immigranten die sinds ongeveer 1960 naar Nederland zijn gekomen, hadden de hoop hier werk te vinden en zicht te krijgen op een betere toekomst dan in hun eigen land. Door de **groeïende economie** was er werk in overvloed in de fabrieken. Nederlandse bedrijven gingen zelfs

actief werknemers in het buitenland werven: eerst in Italië, Spanje en Griekenland, later in Marokko en Turkije. De mannen die hiernaartoe kwamen werden **gastarbeiders** genoemd, omdat iedereen ervan uitging dat ze hier niet voorgoed zouden blijven. Een flink deel van de Spanjaarden, Italianen en Grieken keerde ook weer naar hun land terug toen het daar beter ging. Marokkanen en Turken zijn vaak gebleven.

Een andere groep arbeidsmigranten, die korter geleden kwam, betreft mensen uit nieuwe, minder welvarende lidstaten van de Europese Unie, zoals Polen, Bulgaren en Roemenen. Zij doen veel seizoenwerk in de tuinbouw, slecht betaald werk onder moeilijke omstandigheden. Ze zijn ook actief in sectoren als de bouw en het transport. Bedrijven werken graag met deze Europeanen omdat ze voor lagere lonen willen werken dan Nederlanders. Zij kunnen zich in principe zonder beperkingen vestigen in andere landen van de Europese Unie, waar vrij verkeer van personen een grondregel is.

Weer een andere groep wordt gevormd door hoogopgeleide mensen uit landen als Duitsland, de Verenigde Staten, Japan, China, Zuid-Korea en India, die kennis meebrengen waar in Nederland grote behoefte aan is, bijvoorbeeld in de ICT-sector en de techniek. Zij krijgen dan een verblijfs-

Italiaanse gastarbeiders in textielfabriek, 1964

vergunning. Deze **kennismigranten**, jaarlijks ongeveer 60.000, werken vaak bij grote multinationale bedrijven als Shell, Philips en KPN.

Ten slotte zijn er werkzoekenden die illegaal naar Europa komen. Ieder jaar proberen honderdduizenden mensen in gammele bootjes of verborgen in vrachtauto's en vliegtuigen Europa te bereiken om daarna bijvoorbeeld door te reizen naar Nederland. Velen komen daarbij om het leven. Hoeveel illegale immigranten Nederland jaarlijks binnenkomen is niet precies bekend. Volgens schattingen zouden er in Nederland zo'n honderdduizend **illegalen** leven, dat wil zeggen mensen die geen wettige toestemming hebben om hier te wonen en te werken.

4.2 POSTKOLONIALE MIGRANTEN

Nederland heeft lange tijd kolonies gehad. Nederlands-Indië en Suriname zijn inmiddels zelfstandige landen geworden, alleen de Antillen horen nog bij Nederland. De inwoners van de kolonies waren Nederlanders en werden daarom **rijksgenoten** genoemd. In het verleden mochten ze soms in Nederland studeren of hier voor korte of langere tijd wonen en werken. Erg gastvrij is Nederland nooit geweest voor rijksgenoten uit de kolonies. Je moest bijvoorbeeld heel hoge cijfers gehaald hebben om hier een beurs te krijgen. In totaal wonen er nu ongeveer 600.000 mensen in Nederland die afkomstig zijn uit een van de kolonies.

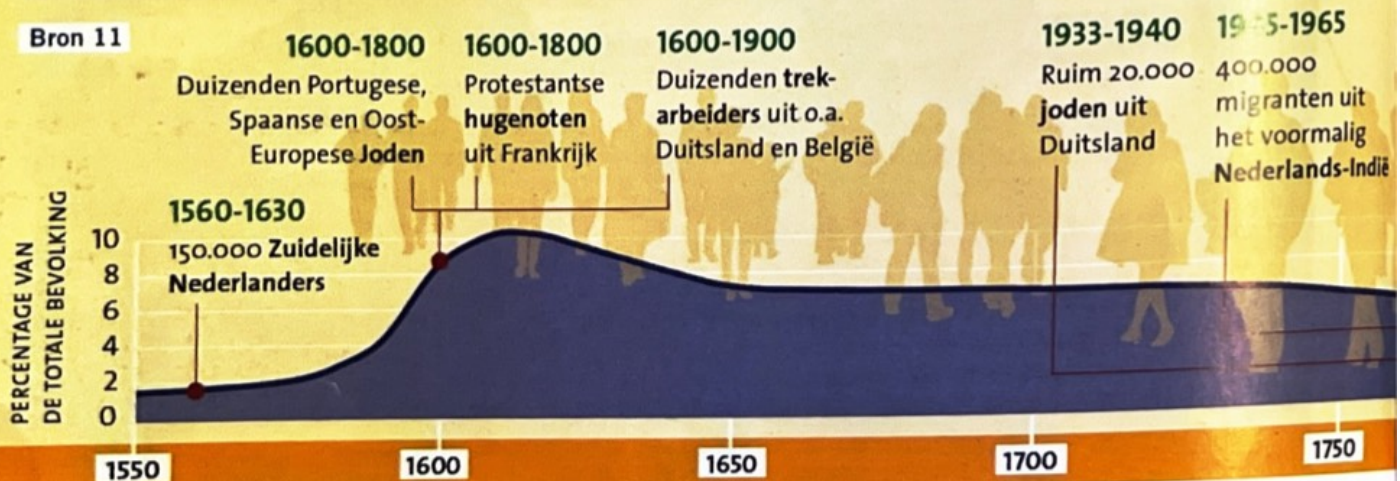
In de eerste twintig jaar na 1949, het jaar waarin Indië zich losmaakte van Nederland en de staat Indonesië vormde, emigreerden veel **Nederlandse Indiërs** naar Nederland. In 1951 kwamen er zo'n 12.000 Molukkers naar Nederland. Zij hadden in het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) gevochten tegen de Indonesische onafhankelijkheidsstrijders. Door de Indonesische bevolking werden zij als collaborateurs beschouwd, vooral omdat zij de vorming van een onafhankelijke Molukse staat ondersteunden. Hun lastige positie dwong de Nederlandse regering hen naar Nederland over te brengen.

Na de onafhankelijkheid in 1975 kregen **Surinamers** de keuze tussen de Surinaamse en de Nederlandse nationaliteit. Velen kozen voor Nederland omdat de toekomst van Suriname erg onzeker was. Nadat in 1980 Desi Bouterse via een staatsgreep aan de macht kwam, bood Nederland nog eens vele duizenden Surinamers de mogelijkheid naar Nederland te verhuizen. Er wonen nu bijna net zoveel mensen met een Surinaamse achtergrond in Nederland als in Suriname zelf, ongeveer 350.000.

Vanaf de jaren zestig daalde de werkgelegenheid bij de olieraffinaderijen op de Antillen sterk waardoor veel **Antillianen** werkloos werden. In Nederland was toen juist grote behoefte aan arbeidskrachten en Antillianen konden zich zonder problemen in Nederland vestigen. Toen onze economie in de jaren zeventig stagneerde, liep de

HISTORISCH MIGRATIEOVERZICHT

Bron 11

immigratie terug. Wel kwamen er nog veel Antillianen om te studeren aan een hogeschool of universiteit.

4.3 GEZINSHERENIGERS EN GEZINSVORMERS

De grootste groep mensen die van buiten de Europese Unie naar Nederland komt, wordt gevormd door gezinsherenigers en gezinsvormers. Bij **gezinshereniging** gaat het om mensen die legaal in Nederland verblijven en hun gezinsleden laten overkomen. Lange tijd waren dat vooral gezinnen van buitenlandse werknemers, nu zijn het vooral de gezinnen van erkende vluchtelingen. Bij **gezinsvorming** gaat het om een Nederlander of iemand met een verblijfsvergunning die met een buitenlander trouwt en hier een gezin sticht. Zo kwamen in de periode van 2007 tot 2011 circa 40.000 huwelijksmigranten naar Nederland.

Om de toestroom van gezinsvormers te beperken heeft Nederland enkele voorwaarden opgesteld. Zo moeten beide partners minimaal 21 jaar oud zijn, moet de nieuwkomer het basisexamen inburgering afleggen en geldt een inkomenseis van 120 procent van het minimumloon. Voor gezinsherenigers gelden dezelfde leeftijds- en inkomenseisen. Bovendien moet het huwelijk geldig zijn in Nederland. Kinderen van gezinsherenigers worden alleen toegelaten als zij bij aanvraag jonger dan 18 jaar zijn.

4.4 VLUCHTELINGEN

Vluchtelingen zijn mensen die hun land onder druk verlaten. Volgens het Internationaal Verdrag betreffende de Status van Vluchtelingen uit 1951 krijgen mensen de status van **vluchteling** als zij vervolgd worden vanwege hun geloof, politieke overtuiging of seksuele geaardheid of als zij op de vlucht moeten vanwege oorlogsgeweld. Volgens de gegevens van de VN-vluchtelingenorganisatie (UNHCR) waren in 2015 ongeveer 65 miljoen ontheemden op de vlucht. Dat is meer dan ooit in de naoorlogse geschiedenis.

Voorspellingen laten zien dat het aantal vluchtelingen de komende decennia eerder zal toenemen dan afnemen, ook vanwege andere oorzaken dan oorlog of vervolging. Denk bijvoorbeeld aan klimaatveranderingen, waardoor in een land als Egypte de woestijn opruikt en toenemende droogte het bestaan bedreigt. Of aan de jaarlijkse overstromingen in de delta van een land als Bangladesh. Of aan de bodemerosie die in Haïti de landbouw ontwricht. Dat veroorzaakt nu al vluchtelingenstromen.

De meeste vluchtelingen worden elders in hun land of in de regio opgevangen, meestal in een buurland. Sommigen vluchten naar het Westen en vragen asiel (letterlijk: toevluchtsoord) aan, vaak in de hoop zich permanent te kunnen vestigen. De aantallen asielzoekers wisselen nogal: zo vroegen eind jaren negentig vanwege de oorlog in het

Klimaatvluchtelingen erkend

AMSTERDAM – Leden van een gezin uit Tuvalu, deel van het tropische eilandrijk Polynesië, hebben onlangs op klimatologische gronden een verblijfsvergunning in Nieuw-Zeeland gekregen. Daarmee zijn zij de eerste officiële klimaatvluchtelingen ter wereld. Wetenschappers verwachten dat miljoenen hun voorbeeld zullen volgen. Niet alleen de stijging van de waterspiegel verdrijft mensen van huis en haard, maar ook verwoestijning en droogte. Het probleem wordt door de vluchtelingentak van de VN, de UNHCR, wel erkend maar een internationaal juridisch kader ontbreekt nog: klimaatvluchtelingen vallen niet onder het Vluchtelingenverdrag van de VN.

"Er komt een tijd dat regeringsleiders en internationale organisaties zoals de VN met elkaar om de tafel moeten om hier een juridisch kader voor te scheppen", zegt Michael Gerrard, hoogleraar aan het Center for Climate Change Law van de Columbia Universiteit in New York. "Maar overheden van de meest voor de hand liggende gastlanden voor klimaatvluchtelingen – de VS en Australië – zitten niet te wachten op een stroom immigranten. En de problematiek is nog niet urgent genoeg om ze te dwingen."

Bron: Nederlands Dagblad

Bron 12

voormalige Joegoslavië meer dan 40.000 mensen asiel aan in Nederland, in de 10 jaar daarna vroegen jaarlijks gemiddeld 15.000 vluchtelingen asiel aan in Nederland.

Een **asielzoeker** die in Nederland aankomt, meldt zich in het Groningse Ter Apel bij het asielcomplex. Daar wordt de aanvraag ingediend en begint de asielprocedure. Tijdens de asielprocedure beslist de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) of iemand wel of geen recht heeft op een verblijfsvergunning. Vanuit Ter Apel worden asielzoekers naar verschillende opvanglocaties in het land gebracht. Deze bevinden zich in de buurt van een kantoor van de IND waar de aanvragen worden behandeld: Ter Apel, Den Bosch of Zevenaar. Op Schiphol is een speciaal aanmeldcentrum voor asielzoekers die met het vliegtuig naar Nederland komen.

Voordat de asielprocedure begint, krijgen asielzoekers de tijd om te rusten en zich voor te bereiden op hun asielprocedure. Gedurende deze periode krijgen ze voorlichting van VluchtelingenWerk, medisch onderzoek en spreken ze met een advocaat. Na de rust- en voorbereidings-tijd komt de asielzoeker in de algemene asielprocedure terecht en wordt gekeken of de betrokkene in aanmerking komt voor bescherming en in Nederland mag blijven.

In 2015 schoot het aantal vluchtelingen dat hier asiel aanvraag opeens omhoog, onder meer door de oorlog in Syrië. In dat jaar kwam er een record-aantal van 58.000 vluchtelingen naar Nederland. Behalve uit Syrië, komen in deze jaren de meeste vluchtelingen uit Somalië, Irak, Afghanistan, Armenië, Eritrea en Iran. Al met al zijn er na de Tweede Wereldoorlog bijna een miljoen vluchtelingen in Nederland opgevangen.

4.5 INTERNATIONALE VERDRAGEN

Door ondertekening van een hele reeks internationale verdragen heeft Nederland zich gebonden aan een veelheid van regelingen, richtlijnen en procedures ten aanzien van immigratie. De toelating van de meeste immigranten die naar Nederland komen, vloeit voort uit deze wettelijke verplichtingen, maar er bestaat tegelijk ruimte voor nationale overheden om hun eigen immigratiebeleid te voeren. De uitleg van de internationale verplichtingen verschilt nogal van land tot land. De belangrijkste internationale verdragen zijn:

- **De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens** (1948), waarin staat dat een land niet mag discrimineren en dat de rechten en vrijheden van mensen – dus ook van nieuwkomers – moeten worden nagekomen. Deze universele mensenrechten zijn terug te vinden in de Nederlandse grondwet.
- **Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens** (1950) verplicht Nederland om inwoners de gelegenheid te geven tot gezinshereniging en gezinsvorming. Hierbij mag een overheid wel aanvullende voorwaarden stellen. Bijvoorbeeld dat kandidaten vooraf een inburgeringsexamen moeten afleggen.
- **Het VN-Vluchtelingenverdrag** (1951) vormt de basis voor het asielrecht. In dit verdrag wordt een vluchteling gedefinieerd als "iemand die gegronde redenen heeft te vrezen voor vervolging wegens godsdienstige of politieke overtuiging of nationaliteit, dan wel wegens het behoren tot een bepaald ras of tot een bepaalde sociale groep".
- In het **Akkoord van Schengen** (1985) is afgesproken dat er vrij verkeer van personen en goederen geldt. De binnengrenzen van de landen in het Schengengebied zijn dus open. Dit gebied is in de loop van de tijd steeds uitgebreid en omvat nu zesentwintig landen.

Een blik in de toekomst *niet*

De immigratie zal ook in de komende decennia blijven doorgaan, maar het is moeilijk om de omvang daarvan in de toekomst te voorspellen. Maar ook bij een terughoudend beleid zijn de schattingen dat over dertig jaar zeker een op de drie Nederlanders een achternaam zal hebben die laat zien dat zijzelf of hun ouders of grootouders in de naoorlogse periode uit een ander land hiernaartoe zijn gekomen. Dus Janssen en Pietersen moeten meer en meer samen met Cherribi en Ozkan of Amatmoekrim en Allas leren leven, het omgekeerde geldt natuurlijk ook. Dat vraagt aan alle kanten om een vermogen tot inleving en aanpassing. En lang niet iedereen kan of wil dat opbrengen.

“De beste praters maken de meeste kans om te mogen blijven”

De beslismedewerkers van de IND oordelen wie mogen blijven en wie niet. Monique Bon (51) is zo iemand. Zij en haar collega's nemen het 'nader verhoor' af, dat wel uren kan duren. Daarin moeten de IND'ers vaststellen of het verhaal van een asielzoeker klopt en of iemand werkelijk gevaar loopt in zijn land. Ze zijn daarom speciaal getraind in interviewtechnieken en lichaamstaal. "Daarnaast check ik zo veel mogelijk meteen op mijn computer", vertelt Bon. "Vaak vraag ik ook door naar details. Iemand vertelt over een demonstratie, dan ga je vragen: Wanneer was dat? Waar was die demonstratie? Door welke straten liep u? Wie heeft er gesproken?"

In de praktijk blijken de beslismedewerkers een hoogopgeleide asielzoeker uit Iran eerder te geloven dan een ongeletterde Afghaan. "De Iraniër kan het allemaal beter verwoorden. De beste prater maakt de grootste kans om te mogen blijven. Hoe je dat kunt voorkomen, weet ik niet. We proberen objectief te zijn, maar het is natuurlijk nooit 100 procent zeker. Soms gelooft een collega het wel en jij niet. Ik kan het ze ook niet kwalijk nemen als ze zomaar een verhaal vertellen, ik zou het ook doen als ik in hun positie verkeerde."

Bron: Trouw

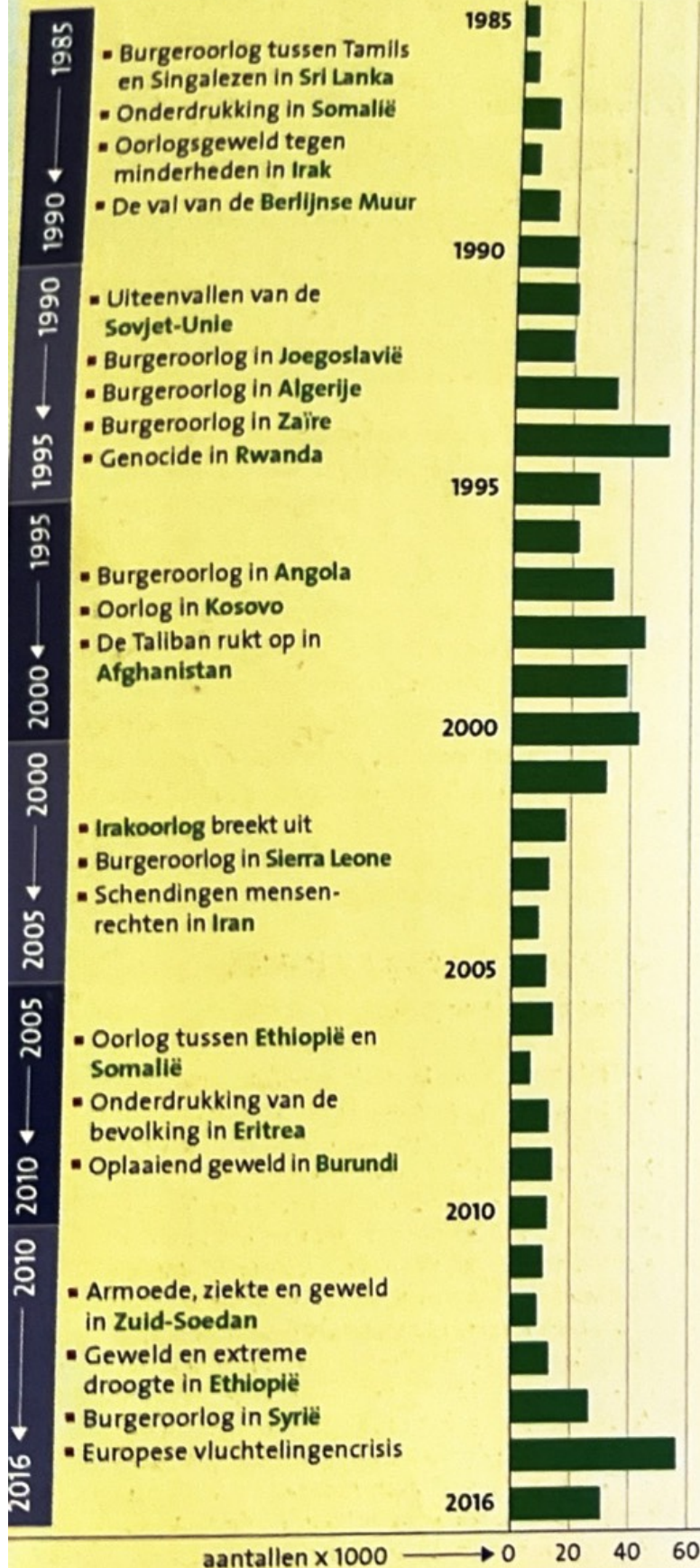
Bron 13

o Vluchten naar Nederland

TIJDLIJN CONFLICTEN EN ASIELAANVRAGEN

Overzicht conflicten en gebeurtenissen per tijdvak

Aantal asielaanvragen per jaar in Nederland

Al eeuwenlang vluchten mensen voor oorlog en onderdrukking. Toch lijkt de discussie over het toelaten van vluchtelingen urgenter dan ooit. Is dat wel terecht? En hoe denk jij over het toelaten van vluchtelingen?

"De boottocht was ijskoud en doodeng"

Hadiya (22) vluchtte voor de oorlog in Syrië. "Syrië was heel lang een seculier land waarin iedereen gebroederlijk naast elkaar leefde. Maar toen IS en Al-Nusra oprukten, was ik mijn leven als christen niet meer zeker. Beide groepen extremisten hebben burgers tegen elkaar opgezet. Daardoor kwam er veel geweld en zijn heel veel mensen gevlucht. Hele dorpen raakten ontheemd en er waren constant beschietingen met mortieren; het kwam allemaal erg dichtbij." Hadiya vluchtte met haar vader naar Griekenland. "Het was verschrikkelijk. De boottocht was ijskoud en doodeng. Het bootje voor ons sloeg om waardoor mensen verdronken." Na een reis van twaalf dagen met opgetrokken knieën in de laadruimte van een vrachtwagen belandde ze ten slotte in een sporthal in Kortenhoeve. Daarna kwam ze terecht in de vluchtelingenopvang in Crailo. "Het leven is hier niet goed als vluchteling. Ik wacht en wacht en er komt maar geen duidelijkheid. Mijn enige bezit zijn de kleren die ik draag."

Bron: Kans, Leger des Heils.

De naam van het meisje is gefingeerd.

Nieuw thuis voor Iraniër

URK – Krijn en Trijntje de Jong hebben sinds tien maanden de uitgeprocedeerde asielzoeker Syros Saidi in huis. De 44-jarige Koerd vluchtte te voet uit Iran. Na enkele jaren in Nederland kreeg hij te horen dat hij moest terugkeren omdat het er veilig zou zijn. Maar hij durfde niet terug naar Iran.

"We konden geen nee zeggen", vertelt de 69-jarige Krijn. "Als christen moet je de overheid gehoorzamen, maar als beleid onmenselijk is, sta ik mijzelf toe de grenzen op te zoeken." Saidi: "Ze vertrouwden mij, gaven mij onderdak, eten, praatten met me, zonder iets terug te vragen. Nu ben ik happy."

Bron: de Volkskrant

"Ik moest het doen"

Dasja Abresch (43) besloot om zich tijdens een inspraakavond als enige uit te spreken vóór de komst van asielzoekers naar haar dorp Steenberg. De dag ervoor werd ze bedreigd, ze kreeg een baksteen door haar ruit en ze moest haar kinderen elders onderbrengen. Haar toespraak werd overstemd door geschreeuw en boe-geroep. 'Weg ermee', werd er gescandeerd.

Abresch wilde met haar actie een punt maken. "Ik moest het doen. Volgens mij komt ieder mens in zijn leven een verantwoordelijkheid tegen die hij niet uit de weg kan gaan. Ik denk dat dit mijn moment was." Bron: de Volkskrant

"Het kinderpardon kwam net op tijd voor mij"

Yvonne (26) vluchtte in 2005 van Burundi naar Nederland. Maar na drie jaar besloot de IND dat de situatie in Burundi veilig genoeg was: haar verblijfsvergunning werd ingetrokken. Yvonne: "Mijn leven stond opnieuw op zijn kop. Ik ging naar school, maar kreeg ineens geen studiefinanciering meer!"

Op dat moment besloot de overheid dat kinderen zonder verblijfsvergunning die al lang in Nederland wonen alsnog mogen blijven. "Dat kinderpardon kwam net op tijd voor mij", zegt Yvonne. "Nu probeer ik mijn verleden te vergeten en te doen alsof het allemaal een nare droom was." Inmiddels heeft ze haar eigen huisje en een baan in de zorg. Bron: VluchtelingenWerk Nederland

Grootste zorg: komst vluchtelingen

EEN HAAG – Nederlanders maken zich het meeste zorgen over de komst van vluchtelingen. Dat blijkt uit onderzoek van het SCP. Van de Nederlanders vindt 55 procent dat er te veel vluchtelingen komen en een kleinere groep van 24 procent vindt dat Nederland de grenzen zou moeten sluiten. Sommigen vinden het onterecht dat er voor vluchtelingen veel voorzieningen zijn, terwijl er de afgelopen jaren op veel andere zaken is bezuinigd. Ze noemen de directe toegang tot sociale huurwoningen, terwijl veel Nederlanders voor deze woningen op de wachtlijst staan. Een andere groep is bezorgd over de manier waarop Nederlanders met vluchtelingen omgaan en de maatschappelijke onrust die voortvloeit uit de protesten tegen de azc's. Bron: Sociaal Cultureel Planbureau

5 Migratie als verrijking en als verlies

LAGER DAN HONDEN EN VARKENS

De Rotterdamse imam Khalil El Mounni van de An Nasr-moskee zorgde destijds voor opschudding toen hij in een preek zei dat homoseksualiteit een ziekte is. Hij noemde Europeanen "lager dan honden en varkens"

omdat ze homoseksualiteit toestaan. In een tv-interview zei hij: "Wat de islam over homoseksualiteit zegt, is bij alle moslims bekend. Het is een zonde." Maar onder moslims is er juist veel discussie over dit onderwerp. Zo is de Franse imam Ludovic-Mohamed Zahed zelf homo, stond hij op een boot tijdens de Amsterdamse Gay Pride en richtte hij in Parijs de eerste homovriendelijke moskee van Europa op. Zijn boodschap: homo's zijn welkom binnen de islam. Zahed: "Nergens in de Koran wordt homoseksualiteit of transseksualiteit veroordeeld. De islam is inclusief. Diversiteit is de wil van god. Wie homo's, joden en christenen haat, zegt eigenlijk: ik haat de schepping van God."

Bron: NOS, de Volkskrant

Mag imam El-Mounni met een beroep op godsdienstvrijheid deze opvattingen over homoseksualiteit uitdragen in een preek?

De geschiedenis van de migratie laat goed zien dat het een geschiedenis van verandering is: er gaat iets verloren en er wordt iets gewonnen. Dat geldt voor de nieuwkomers en ook voor de ingezetenen, dat wil zeggen de mensen die hier al generaties lang leven. Hoe die balans uitvalt, is voor iedereen verschillend. Dat is ook een kwestie van waardering: wat de een ervaart als verlies, kan voor een ander juist een verrijking zijn.

Maar de migratie is beide en dat staat in dit hoofdstuk centraal. We kijken of op het gebied van onderwijs en de arbeidsmarkt sprake is van vooruitgang of verlies.

De vraag daarbij is: *Hoe ervaren nieuwkomers en ingezetenen de veranderingen die migratie met zich meebrengt?*

5.1 VERANDERING VAN GENERATIES

Migratie brengt voor alle betrokkenen veranderingen met zich mee. Vaak is gesproken over 'integratie met behoud van eigen identiteit', maar de werkelijkheid van de integratie is weerbarstiger. Wanneer Surinaamse migranten na dertig jaar in Nederland te hebben gewoond een jaar gaan werken in hun land van herkomst, merken ze opeens hoezeer ze zijn veranderd; ze passen helemaal niet gemakkelijk meer in de Surinaamse samenleving. En Marokkaanse Nederlanders die de zomervakantie in Marokko doorbrengen, worden daar onmiddellijk als 'Nederlanders' herkend. Migrant veranderen in hun levenshouding en ideeën door hun land achter zich te laten en zich ergens anders te vestigen.

De verandering die migratie met zich meebrengt is vooral een **verandering van generaties**: de leefwereld van de ouders en hun kinderen verschilt nogal. Neem de taal: de eerste generatie migranten spreekt de taal van het land van herkomst, maar hun kinderen beheersen die taal een stuk minder en hun kinderen straks nog minder of helemaal niet meer. Die verandering van generatie op generatie zien we in de hele migratiegeschiedenis terug.

Een ander voorbeeld van hoe de ouders en hun kinderen verschillen is het aantal **gemengde huwelijken**. In de eerste generatie zijn die er bijna niet, maar de kinderen trouwen al veel vaker buiten de eigen gemeenschap en hun kinderen nog meer. Het verschilt per migrantengemeenschap, maar de trend is duidelijk: hoe langer migranten en hun nakomelingen in de nieuwe samenleving wonen, hoe meer vermenging er optreedt. Dat betekent ook dat het met het verstrijken van de tijd steeds moeilijker wordt om van een typisch Turkse of Poolse gemeenschap te spreken: wat is de betekenis van 'Turks' of 'Pools' voor de kleinkinderen of achterkleinkinderen van de oorspronkelijke migranten?

Een derde voorbeeld is het geld dat wordt overgemaakt naar het land van herkomst, ook wel

remittances genoemd. Veel migranten zien het als hun plicht om de familie die ze hebben achtergelaten financieel te ondersteunen. Voor de kinderen die in Nederland worden geboren ligt dat al anders en voor de kleinkinderen nog meer. Over het geheel genomen wordt de oriëntatie op het land van herkomst steeds minder.

5.2 MIGRANTEN: EEN VERTROUWDE WERELD GAAT VERLOREN

De meeste migranten – waarvan een flink deel laaggeschoold is en een nogal conservatieve kijk op de wereld heeft – ervaren de veranderingen allereerst als een verlies: door de migratie gaat een vertrouwde wereld verloren. De Amerikaanse immigratiehistoricus Oscar Handlin heeft geschreven over de gevolgen van de migratie en zijn verhaal kan in één zin worden samengevat: "De geschiedenis van immigratie is de geschiedenis van een vervreemding en de gevolgen daarvan." **Vervreemding** en **verlies** zijn de sleutelbegrippen. Vervreemding wil zeggen dat mensen zich niet echt thuis voelen in hun omgeving.

Handlin beschrijft de reactie van migranten op hun nieuwe omgeving. We herkennen veel van hun onzekerheden in deze tijd. Velen zoeken hun toevlucht bij de zekerheden van hun godsdienst. Handlin schrijft: "In die zin waren alle immigran-

“Het is alsof we tekenen en schrijven in een kluis”

PARIJS – De redactie van het blad Charlie Hebdo werkt sinds de moordaanslag in 2015 op een geheim adres. Na een roerige periode gaat het nu goed met het blad. “Werken bij Charlie was altijd al bijzonder. Maar nu is het alsof we tekenen en schrijven in een kluis”, zo verklaarde hoofdredacteur Riss deze week. Riss, voluit Laurent Sourisseau, deed alsof hij dood was toen de jihadistenvoerders Kouachi zijn vrienden en collega's vermoordden. Hij werd alleen in zijn schouder geraakt. De aanslag op 7 januari was geen aanslag zoals andere, benadrukt hij. “Op die dag zijn mensen vermoord vanwege hun ideeën, vermoord om wat zij schreven en tekenden.”

Toch is de toon bij Charlie Hebdo nog steeds dezelfde en wordt de bijtende atheïstische spot gelijk verdeeld over alle religies. Maar de tekeningen van Mohammed verdwenen, in ieder geval van de cover. Op de voorpagina staan nu vaker prenten van de familie Le Pen en de paus. Bron: Trouw

Bron 14

ten behoudzuchtig. Ze probeerden hun ideeën te verankeren in stevige religieuze en culturele instituties die bescherming boden tegen een vreemde nieuwe wereld.”

Misverstanden

Veel migranten hebben het gevoel dat ze tussen twee werelden verdwaald zijn geraakt. Migratie betekent voor de meesten niet zomaar een bevrijding, eerder een verwarrende ervaring. Het kost de meeste immigranten veel tijd om zich een plek

te verwerven in hun nieuwe land. Dat begint al bij de taal. Het verlies van een vanzelfsprekende communicatie moet niet onderschat worden: taal met al zijn emotionele nuances staat voor veel meer dan een praktische uitwisseling van informatie.

Zo lezen we in een autobiografisch verslag van een Duitse immigrant in het Amerika van begin vorige eeuw: “Ik wist nooit of mijn reacties beantwoordden aan de verwachtingen van mijn nieuwe omgeving en moest aldoor nadenken. Het was onmogelijk om gevoelsmatig op een Amerikaanse manier te handelen en ik maakte dan ook een trage en onhandige indruk.” Veel van de dagelijkse misverstanden of botsingen in plaatsen waar migranten wonen, hebben hun oorsprong in een onvoldoende beheersing van de landstaal.

Die onzekerheid openbaart zich ook binnen migrantengezinnen: ouders die in een heel andere samenleving zijn groot geworden, hebben moeite om hun kinderen te begrijpen. Ze worstelen met **tegenstrijdige ambities**. Natuurlijk willen ze dat hun kinderen succesvol zijn in deze samenleving en tegelijkertijd willen ze dat hun kinderen dicht in de buurt blijven van hun eigen opvattingen over het leven. Zoals een Marokkaanse moeder aangeeft: “Ik ben bang dat ik mijn kinderen aan jullie land kwijtraak.” Zulke ouders waken ervoor dat zij hun kinderen niet verliezen aan een samenleving waarvan ze de gewoontes en gebruiken in twijfel trekken of eenvoudigweg niet begrijpen.

5.3 AUTOCHTONE WEERSTANDEN

Niet alleen migranten hebben het gevoel dat een vertrouwde wereld verloren gaat, dit geldt ook voor de ingezetenen. Een voorbeeld: in de Berlijnse wijk Pankow kwamen mensen in opstand tegen de voorgenomen bouw van een moskee. Ondanks het jarenlange verzet kwam die er toch. Het is een bescheiden gebouw dat achter een vestiging van Kentucky Fried Chicken staat. Toch hadden de mensen die bij dit protest betrokken waren de indruk dat het nieuwe gebedshuis hun wijk niet ten goede zou komen. Misschien ook omdat de dienstdoende imam van nogal orthodoxe snit was en zijn Duitse buurtgenoten voorhield dat ze ooit zouden leren begrijpen waarom gelovigen vrouwen geen hand kunnen geven.

Veel botsingen hebben een **symbolische lading**. Of we het nu hebben over de vrijheid om cartoons af te drukken die spotten met alles wat voor veel moslims heilig is, over het dragen van een hoofddoek bij de rechterlijke macht, over dubbele nationaliteit of over welke geschiedenis op scholen moet worden onderwezen – het zijn allemaal kwesties die gaan over de omgang met culturele verschillen. Natuurlijk moet de woonsituatie van mensen worden verbeterd en kan de toegang tot het onderwijs en de arbeidsmarkt worden verruimd, maar een belangrijk deel van het 'autochtone' en 'allochtone' onbehagen ligt juist op dit symbolische vlak: we raken onze cultuur kwijt.

Botsende normen en waarden

De afkeer van immigratie in het hedendaagse Europa is zeker sinds de terroristische aanslagen van 11 september 2001 vermengd geraakt met onzekerheid over de vestiging van de islam. De wrijvingen zijn talrijk: de weigering om kinderen te laten deelnemen aan gemengde zwemlessen op scholen, de introductie van halal voedsel in bedrijfskantines, de vraag of het kerstfeest nog wel gevierd kan worden op een openbare school of het besluit van een gemeente om mannen en vrouwen gescheiden aan een inburgeringscursus te laten deelnemen. Soms gaat het om kwesties waarbij een compromis niet moeilijk hoeft te zijn, maar vaak genoeg botsen uiteenlopende **normen en waarden** hard op elkaar.

De Amerikaanse ex-president Barack Obama (2008-2016) probeerde tijdens een toespraak over de raciale verhoudingen in de Verenigde Staten niet alleen woorden te vinden voor de woede en frustratie van de zwarte gemeenschap in zijn land, maar wilde ook iets zinnigs zeggen over het onbehagen onder blanke Amerikanen. Zijn uitspraak maakt veel duidelijk, ook al gaat het om een ander land en een ander probleem. "De meeste blanke Amerikanen uit de arbeidersklasse of uit de middenklasse hebben niet het gevoel dat ze bijzonder zijn bevoordeeld vanwege hun ras. Ze zijn bezorgd over de toekomst en hebben het gevoel dat hun droom ze ontglipt." Daarmee wilde hij zeggen dat ook veel blanke Amerikanen met weinig geld moeten rondkomen en met moeite hun hoofd boven water houden; het feit dat ze blank zijn heeft ze dus volgens Obama niet zo veel geholpen in het leven.

5.4 HOE STAAT HET MET DE INTEGRATIE?

Over hoe het gaat met de migranten en hun kinderen, bijvoorbeeld in het **onderwijs** en op de **arbeidsmarkt**, lopen de meningen nogal uiteen. Het valt op dat degenen die de vooruitgang van migrantengezinnen benadrukken tegenover degenen staan die wijzen op hardnekkige problemen en dat hoopvolle verwachtingen op lange termijn staan tegenover een gevoel dat op korte termijn veel dingen niet goed gaan.

Een zo waarheidsgetrouw mogelijk beeld van de integratie leidt als vanzelf voorbij dit zwart-witdebat. Er is namelijk onmiskenbaar **vooruitgang** op tal van gebieden en tegelijk zijn er tekenen van stagnatie.

Vooruitgang en stagnatie

Op twee belangrijke terreinen zien we zowel vooruitgang als stagnatie.

- **Onderwijs.** We zien **mobilititeit** qua onderwijsniveau in een deel van de migrantengemeenschappen. De deelname aan het hoger onderwijs van jongeren uit Turkse en Marokkaanse gezinnen is bijvoorbeeld aanzienlijk gestegen.

Tegelijk is er een zorgwekkend aantal jongeren dat de school niet afmaakt. Opvallend is dat een groot aantal kinderen in steden als Amsterdam en Rotterdam niet deelneemt aan de Cito-toets omdat hun niveau (onder meer door taalachterstand) niet toereikend is om die toets met enig succes te kunnen maken. Van een deel van die groep kan worden gezegd dat er een groter risico is dat ze niet onderaan, maar zelfs naast de maatschappelijke ladder terechtkomen.

- **Arbeidsmarkt.** Naast hardnekkige jeugdwerkloosheid onder kinderen uit migrantengezinnen zien we de opkomst van een middenklasse die doordringt tot de goede banen. Daarnaast vormt het aantal zelfstandige ondernemers een belangrijke aanwijzing voor de economische activiteit van de verschillende migrantengroepen. Er is een aanzienlijke groei in **etnisch ondernemerschap**, vooral in de Turkse gemeenschap, maar ook het ondernemerschap in bijvoorbeeld de Marokkaanse en Surinaamse gemeenschap is fors toegenomen.

Een algemene conclusie dringt zich op: met het voortschrijden van de tijd en de wisseling van generaties zien we binnen de migrantengroepen zelf een toenemend verschil tussen degenen die hier als eersten kwamen en hun kinderen en kleinkinderen. De levens van mensen met bijvoorbeeld een Marokkaanse of Surinaamse achtergrond kunnen steeds minder onder één noemer gebracht worden: de een kan een succesverhaal vertellen, de ander ziet zijn leven ontsporen.

5.5 VERRIJKING DOOR MIGRATIE

We hebben in het voorgaande gezien dat er een ervaring van verlies aan beide kanten is, bij migranten en ingezetenen, maar migratie kan een samenleving zeker ook verrijken, waarbij we zowel aan **economische** als **culturele meerwaarde** moeten denken. Het is geen toeval dat de Verenigde Staten, de grootste economie en het machtigste land van de wereld, een natie van immigranten is. Samenlevingen kunnen zich vernieuwen en verbeteren door de komst van migranten.

Wat is het economische profijt van de ontvangen samenlevingen bij immigratie? Onderzoeken hiernaar zijn over het algemeen niet erg positief.

Maar dat komt vooral doordat het hierin met name gaat om de ervaring met de gastarbeid. Onder druk van het bedrijfsleven, dat zich liet leiden door een behoefte aan goedkope en gewillige arbeidskrachten, zijn destijds in de jaren zestig veel **laaggeschoolde mensen** naar landen als Frankrijk, Duitsland en Nederland gehaald. Dat heeft veel onbedoelde gevolgen gehad, die nu nog steeds doorwerken in de betrokken samenlevingen. Door de oliecrisis in 1973 raakten namelijk velen van hen werkeloos en in de jaren daarna is het voor de meesten moeilijk gebleken om opnieuw werk te vinden.

Suikerfeest vrije dag?

Wordt het tijd dat het Suikerfeest een officiële feestdag wordt? **Ineke Strouken**, directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, is voorstander: "Feestdagen zijn een afspiegeling van de samenleving. Die is veranderd. We hebben onderzocht wat Nederlanders belangrijke tradities vinden. Het Suikerfeest staat op plaats 14, boven Pinksteren."

Met het Suikerfeest vierten moslims het einde van de ramadan, de jaarlijkse vastenmaand. Ongeveer 5 procent van de volwassenen in Nederland is moslim. De Marokkaans-Nederlandse schrijver **Hafid Bouazza** ziet niets in het voorstel: "Anderen krijgen dan verplicht vrij op een dag waar ze niks mee hebben. En waarom dan ook geen dag voor hindoes, joden of Chinezen?"

Bron: RTL Nieuws

Bron 15

We hebben gezien dat het hun kinderen al beter gaat: er is inmiddels een **middenklasse** ontstaan van advocaten, politieagenten, artsen, leraren en ondernemers. De **sociale mobiliteit** in migrantengezinnen – hun mogelijkheden om te stijgen op de sociale ladder – is aanmerkelijk en de verwachting is dat die ontwikkeling zich voorlopig zal doorzetten. Ook al is het met de eerste generatie minder goed gegaan dan menigeen had gehoopt, de generaties daarna dragen veel bij aan Nederland. Een immigratiebeleid dat nadruk legt op de werving van goed opgeleide migranten kan daarbij de economische meerwaarde van de migratie vergroten.

Die meerwaarde geldt ook op politiek en cultureel gebied. Waren het twintig jaar geleden nog enkelingen die tot het openbare leven doordrongen, nu is het aantal succesvolle politici, schrijvers, kunstenaars, modeontwerpers, journalisten, voetballers, atleten en chef-koks enorm gegroeid. Denk maar aan een uit Iran afkomstige schrijver als Kader Abdolah of aan de uit Marokko geëmigreerde burgemeester Aboutaleb van Rotterdam, aan een voetballer als El Ghazi of aan een komisch talent als Jandino Asporaat. De lijst is inmiddels heel lang.

Zo is het aanzien van het land steeds meer veranderd en zal nog meer gaan veranderen: de **pluriformiteit** is toegenomen. Wanneer we ons Nederland proberen voor te stellen zonder de naoorlogse migranten en hun kinderen dan zien we misschien beter de meerwaarde van de naoorlogse immigratie. Met alle problemen en botsingen is er een nieuwe samenleving aan het ontstaan die van Nederland een opener land kan maken, een land dat zijn plaats in de wereld kan versterken door alle kennis, talent en ervaringen die de nieuwkomers met zich meebrengen.

“Mijn moeder dwingt mij niet”

Diana is de dochter van Kefaya, een Palestijnse vrouw die voor haar man naar Nederland kwam. Bidden is belangrijk voor moeder en dochter. Maar waar haar moeder het vijfmaal daagse gebed volgt, doet Diana dat minder regelmatig. Diana: “Een tijdje ben ik helemaal gestopt, door laksheid. Meestal haalde ik het gebed van 's middags in de avond weer in.” Over de hoofddoek die haar moeder wel, maar zichzelf niet draagt, zegt ze: “Mijn moeder dwingt mij niet.” Veel moslimjongeren in Nederland hebben een andere geloofsbeleving dan hun ouders, zo blijkt uit onderzoek. Van de meisjes van wie de moeder een hoofddoek draagt, doet ruim een derde dat zelf niet. En bijna een derde van de jongens gaat minder naar de moskee dan hun vader. “De identificatie als moslim is nog steeds sterk onder jongeren, maar het navolgen van voorschriften neemt af”, zegt hoogleraar sociologie Frank van Tubergen. “Religie wordt voor moslimjongeren meer en meer een privézaak.” In Engeland en Duitsland doet zich een vergelijkbaar patroon voor. Moslimjongeren worden dus beïnvloed door het overwegend seculiere land waarin ze wonen, legt Van Tubergen uit. Tegelijkertijd is er omgekeerd een kleinere groep moslimjongeren, zo'n 17 procent, voor wie het geloof juist nog belangrijker is dan voor hun ouders. Bron: Trouw

Bron 16

6 Patronen van integratie

GEEN HOOFDDOEK IN DE RECHTSZAAL

Het College voor de Rechten van de Mens deed een opmerkelijke uitspraak. Het verklaarde dat de rechtbank Rotterdam een moslima had gediscrimineerd door haar een baan als 'buitengriffier' te weigeren omdat ze

een hoofddoek droeg. Een griffier is geen onderdeel van de rechterlijke macht. Het college ziet daarom niet in waarom een griffier met een hoofddoek afbreuk zou doen aan de onpartijdigheid van de rechtspraak. Uitspraken van het college zijn gezaghebbend, maar niet bindend. Hierdoor kon de Raad voor de Rechtspraak het oordeel naast zich neerleggen. Dat deed de raad dan ook, met de volgende onderbouwing: "Aan de strikte neutraliteit van de rechtspraak kunnen geen concessies worden gedaan." Binnen de rechtspraak geldt de afspraak dat rechters én griffiers in de rechtszaal en tijdens de behandeling van rechtszaken op geen enkele wijze door hun kleding blijf geven van hun levensovertuiging. Geen hoofddoek in de rechtszaal dus. Bron: NRC

Doet het dragen van een hoofddoek door de griffier volgens jou afbreuk aan de neutraliteit van de rechtspraak?

Integratie gaat vaak gepaard met botsingen. Soms gaat het om ergernis over omgangsvormen op straat, zoals verwoord door een buurtbewoner uit een wijk in Rotterdam: "Die jonge Turkse vrouwen zeggen me geen goeiedag. Ze kijken arrogant weg als er een man aankomt. Dat kan ik niet verkroppen. Van de week stond ik een tijdje in het trappenhuis te praten met een Turkse vrouw. Dat was al heel wat. Later die dag zag ik haar op straat met haar moeder. Zei ze niks. De dag daarna zei ik tegen haar: 'Luister, als je me op straat niet eens wilt groeten, hoef ik je ook niet meer achter de deur te spreken.' Ze haalde haar schouders op."

De geschiedenis van de migratie laat veel botsingen en conflicten zien. Aanpassen gaat met vallen en opstaan, bij migranten én bij ingezetenen. In dit hoofdstuk gaan we in op de wijze waarop het proces van integratie verloopt en welke betekenis de conflicten hebben die daarbij horen. De vraag is: *Welke fasen in het integratieproces kun je onderscheiden?*

6.1 DRIE REACTIES OP VERANDERING

In de geschiedenis van de migratie, die immers een geschiedenis van diepgaande veranderingen is, zien we drie uiteenlopende reacties: vermij-

ding, conflict en aanvaarding. Dit zijn drie manieren om met het verlies van zekerheden om te gaan. **Vermijding** wil hier zeggen dat een nieuwe werkelijkheid uit de weg wordt gegaan: een ontkenning dat er iets wezenlijks aan het veranderen is.

Zolang mensen elkaar niet tegenkomen lijkt het alsof de komst van migranten de samenleving niet werkelijk raakt. De **conflicten** ontstaan wanneer de veranderingen niet langer ontkend kunnen worden, dan wordt zichtbaar wat er verloren gaat. Botsingen horen bij de immigratiegeschiedenis en blijken vaak genoeg te helpen bij de **aanvaarding** van een nieuwe maatschappelijke omgeving. 'Vechten is hechten' wordt wel gezegd: je kunt juist nader tot elkaar komen door een flinke ruzie waarin je elkaar de waarheid zegt. In het volgende hoofdstuk zullen we zien om welke **conflicten** het gaat.

Deze cyclus van vermijding, conflict en aanvaarding is een manier om complexe veranderingen begrijpelijk te maken, maar de **maatschappelijke** werkelijkheid is natuurlijk nooit zo geordend. Vaak lopen al deze reacties door elkaar: we zien tekenen van aanvaarding, maar tegelijkertijd zijn er ook veel conflicten. Toch valt er op deze manier wel enig inzicht te geven in de **naoorlogse** immigratiegeschiedenis van een land als Nederland. Hierna diepen we de drie reacties verder uit.

6.2 VERMIJDING EN SEGREGATIE

Vaak is de eerste reactie op de **komst van migranten** vermijding, mensen gaan elkaar uit de weg. Dat noemen we **segregatie** ofwel *het ruimtelijk uit elkaar groeien van bevolkingsgroepen*. Je ziet dit op 'zwarte' en 'witte' scholen en in buurten waar weinig autochtonen meer wonen. Plat gezegd komt het neer op 'soort zoekt soort': mensen met een vergelijkbare **sociale** en **etnische** achtergrond trekken naar elkaar toe. Zo zijn er armere wijken waar veel laagopgeleide mensen bij elkaar wonen, maar er zijn ook etnische wijken waar vooral mensen met dezelfde afkomst bij elkaar wonen.

De snelle toename van de etnische minderheden in de welvarender randgemeenten, zoals Almere of Purmerend bewijst wel dat sociaaleconomische

omstandigheden zwaar wegen. Die trek van de opkomende middenklasse van migranten weg uit de oude stadswijken is volop gaande. Neem het voorbeeld van de Surinamers in Amsterdam: momenteel vertrekken er nogal wat gezinnen uit de Bijlmermeer naar de eengezinswoningen met tuin in Almere.

Motieven voor segregatie

Wat zijn de motieven van minderheden om in bepaalde buurten samen te willen wonen? We noemen vier motieven voor segregatie:

- Het vermindert de conflicten tussen sociale groepen.
- Het vergemakkelijkt de sociale controle binnen die groepen.
- Het biedt mogelijkheden een stem te hebben in de politiek. Wanneer veel mensen met een Marokkaanse achtergrond in een bepaalde wijk of stad wonen, wordt het bijvoorbeeld gemakkelijker om eigen vertegenwoordigers in de gemeenteraad te kiezen.
- Het vergemakkelijkt de wens van de leden van een gemeenschap om hun eigen groepsidentiteit of levensstijl te behouden.

Segregatie is zeker niet alleen een keuze van migranten. De oorspronkelijke bewoners trekken vaak weg uit wijken waar veel migranten zich vestigen en dragen er zo toe bij dat deze wijken een nieuwe meerderheid krijgen. De term '**witte vlucht**' wordt hiervoor vaak gebruikt, maar is niet

toereikend, want autochtonen trekken ook weg als zich 'witte' migranten in hun buurt vestigen, bijvoorbeeld uit Polen. En bovendien: de tijd dat de termen 'autochtoon' en 'blank' samenvielen is inmiddels wel voorbij.

Willen we het verschijnsel van segregatie begrijpen, dan zijn zowel de zelforganisatie van nieuwkomers als de vermindering van de ingezetenen van belang. Zo zien we dat patronen van integratie altijd om de keuzes gaan die aan beide kanten worden gemaakt, het gaat altijd om de interactie van migranten en autochtonen.

6.3 OORZAKEN VAN CONFLICT

Segregatie is meestal geen duurzame situatie. Mensen kunnen elkaar niet blijven ontlopen, zeker niet in steden die voor de helft uit migrantengezinnen bestaan, zoals Rotterdam. Voorbij de

"Kinderen horen niet te trouwen"

In Nederland komen naar schatting jaarlijks 250 huwelijken met een minderjarige voor. Dat blijkt uit een onderzoek van de Universiteit Maastricht en het Verwey-Jonker Instituut. De exacte cijfers zijn volgens de onderzoekers lastig te geven, omdat deze huwelijken zich vaak in gesloten gemeenschappen voltrekken. Van de circa 500 huwelijken met minderjarigen in de afgelopen twee jaar vonden er zo'n 160 plaats onder asielzoekers, met name binnen de Somalische gemeenschap. In veel gevallen gaat het om 16- en 17-jarigen.

Toenmalig minister van Sociale Zaken Lodewijk Asscher: "Kinderen horen niet te trouwen, ze horen naar school te gaan en plezier te maken." Sinds vorig jaar is in ons land een huwelijk met een minderjarige dan ook strikt verboden. Ook huwelijken met minderjarigen die in het buitenland worden gesloten, worden niet erkend in Nederland als basis voor gezinshereniging. Mensen die minderjarigen (of meerderjarigen) dwingen tot een huwelijk, riskeren zelfs een gevangenisstraf van twee jaar.

Bron: Rijksoverheid.nl

Bron 17

vermijding zien we dat nieuwkomers en gevestigden steeds meer met elkaar in aanraking komen en zien we vaak meer conflicten ontstaan.

We kunnen die conflicten opvatten als een vorm van integratie, althans zolang ze geweldloos zijn. Er bestaat een mooi gezegde dat de situatie goed samenvat: 'Zonder wrijving geen glans.' Maatschappelijke verandering gaat altijd gepaard met botsingen, want mensen veranderen niet graag en laten maar moeilijk hun tradities los. Dat geldt zowel voor nieuwkomers als voor de ingezetenen van een land.

In de geschiedenis van de migratie zien we drie belangrijke oorzaken van conflict en die herkennen we ook in onze tijd. We werken ze hierna uit.

Sociaaleconomische conflicten

Veel van het verzet tegen immigranten speelt zich af aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Daar wordt het meest geconcentreerd tussen autochtone werknemers en immigranten. Er spelen **verdringingsmechanismen**, bijvoorbeeld als lager betaalde Poolse chauffeurs het werk van Nederlandse vrachtwagenbestuurders overnemen. Daarnaast kan ook het loonniveau onder druk komen te staan door de komst van laagbetaalde immigranten. Juist degenen met een kwetsbare positie in de lagere middenklasse hebben iets te verliezen.

Bij sociaaleconomische conflicten gaat het, naast verdringing en lonen die onder druk komen te staan, ook om de vraag wie recht heeft op sociale zekerheid. Nederland is een verzorgingsstaat met uitgebreide sociale waarborgen voor mensen die zonder werk zitten of ziek zijn. Juist vanwege deze ruime voorzieningen is de strijd om toegang tot die voorzieningen heviger.

Anders gezegd: omdat de **solidariteit** tussen burgers in een land als Nederland sterker is, roept de vraag in welke mate migranten aanspraak mogen maken op die solidariteit spanningen op: moeten de voorzieningen zoals uitkeringen en huurwoningen alleen beschikbaar zijn voor ingezetenen, die hier via belastingen en premies al jarenlang aan meebetalen? Of heeft elke inwoner hier recht op, ongeacht hoe lang je hier woont?

Het is daarom geen toeval dat klassieke immigratielanden als de Verenigde Staten minder sociale zekerheid kennen.

Cultureel-religieuze conflicten

Een andere bron van conflict vormen culturele en religieuze tradities van migranten, die vaak niet passen bij moderne stedelijke samenlevingen. Niet zelden speelt godsdienst een rol bij deze botsingen, want daar zijn de botsende waarden en normen het duidelijkst zichtbaar. Zo waren de **katholieke** immigranten uit landen als Polen en Italië niet erg welkom in het van oorsprong protestantse Amerika. Veel Amerikanen waren ervan overtuigd dat deze katholieken **nooit** loyale Amerikanen zouden kunnen worden. Omgekeerd kwamen deze katholieken uit samenlevingen die honderd procent katholiek waren en moesten ze leren hoe ze met hun geloof moesten omgaan in een land waar ze opeens een **religieuze minderheid** waren.

Bij ons zien we dit bij de komst van de **islam** naar Europa. Inmiddels leven er meer dan 20 miljoen moslims in vooral het westen van Europa, in Nederland zo'n 800.000. Er spelen vergelijkbare problemen als destijds in Amerika. Maakt een van oorsprong christelijke en humanistische samenleving ruimte voor deze nieuwe geloofsgemeenschap? En omgekeerd: slagen moslims erin om hun godsdienst te belijden als een minderheid in een land met godsdienstvrijheid?

Voorbeelden van zulke botsingen zijn er genoeg. Denk maar aan de vraag waarmee we dit hoofdstuk begonnen: hoort de hoofddoek thuis in de rechtszaal? Wat weegt hier het zwaarst: godsdienstvrijheid of de neutraliteit van de recht-

spraak? Zo botsen twee **waarden** op elkaar. Een ander voorbeeld is de roep om het verbod van een radicale stroming binnen de islam, het **salafisme**. Wat weegt in zulke gevallen het zwaarst: de vrijheid van meningsuiting of de veiligheid? Wordt een samenleving niet juist onveiliger als we allerlei meningen gaan verbieden?

Internationale conflicten

Ten slotte kent de immigratiegeschiedenis tal van voorbeelden van hoe internationale conflicten tot binnenlandse **wrijvingen** leidden. Neem de Duitse immigranten in Amerika, die een bloeiend **verenigingsleven** hadden en heel herkenbaar en gewaardeerd waren als groep in de Verenigde Staten rond 1900. Deze grote immigrantengemeenschap kwam in de problemen toen de VS betrokken raakten bij de Eerste Wereldoorlog tegen Duitsland. Toen werden deze Duitse Amerikanen door de president voor de keuze geplaatst: ze waren óf Duits óf Amerikaan. Na de oorlog veranderden velen van naam: ze wilden niet meer herkenbaar zijn als Duitser.

Ook in onze tijd zien we hoe internationale conflicten tot botsingen in de eigen samenlevingen leiden. Een voorbeeld is de oorlog in Syrië. Doordat duizenden jongeren uit landen als Frankrijk, België en ook Nederland naar dat land zijn gegaan om er deel te nemen aan de strijd, is deze oorlog ineens ook in West-Europa beland. Want sommige jongeren komen terug met het voornemen om hier aanslagen te plegen, zoals in Parijs (2015) en Brussel (2016) ook is gebeurd.

Verscheidenheid van Turkse visies

In Nederland wonen ongeveer 500.000 mensen met een Turkse achtergrond. Zij hebben zich voor een groot deel georganiseerd langs dezelfde politieke en religieuze zuilen als in Turkije. Koerden, ultranationalisten, alevieten, seculieren, religieuzen, aanhangers van Atatürk – allemaal hebben ze hun eigen opvattingen, hun eigen culturele stichtingen of moskeeën. In de ogen van veel Koerden heeft Erdogan te veel macht, seculieren zijn doorgaans bang dat Erdogan Turkije islamiseert, terwijl nationalist in de president een sterke leider zien en soennitische moslims veelal blij zijn met zijn islamitische identiteit. Maar dit geldt weer niet voor alevieten, die de islam anders interpreteren dan soennieten, en ook niet voor aanhangers van prediker Gülen, omdat Erdogan diens beweging bestrijdt.

Onder Turkse Nederlanders is de onderlinge polarisatie soms zelfs nog sterker dan in Turkije, zegt Thijl Sunier, hoogleraar islam in Europa aan de Vrije Universiteit. "De van oorsprong stedelijke middenklasse met progressieve opvattingen is hier in verhouding kleiner dan in Turkije. Je ziet hier dus een andere krachtsverhouding. Vandaar dat in Nederland bij de laatste verkiezingen een ruime meerderheid van de Turkse Nederlanders op Erdogans AK-partij stemde, meer dan in Turkije zelf." Bron: NRC

Bron 18

Dat laatste vormt natuurlijk een voorbeeld van een gewelddadig conflict, maar over het algemeen zijn de wrijvingen geweldloos. Daarbij gaat het ook om de vraag hoe nieuwkomers en ingezetenen de samenleving opnieuw vorm kunnen geven. Het botst vaak omdat de autochtonen zichzelf zien als **eigenaar** van het land en er moeite mee hebben als migranten en hun kinderen zeggen: "Maar dit is ook mijn land." Je ziet dit duidelijk gebeuren in het conflict over Zwarte Piet. Degenen die het feest willen veranderen, zeggen: "Dit is ook ons feest, wij willen het kunnen vieren zonder ons ongemakkelijk te voelen." Het maakt duidelijk dat migranten en hun kinderen zich meer en meer gaan zien als **mede-eigenaar** van het land waar ze ooit naartoe zijn gekomen.

6.4 AANVAARDING EN ERKENNING

In het conflict kunnen we de zoektocht zien naar aanvaarding van migranten en hun kinderen als onderdeel van de samenleving. De meningen zijn nogal verdeeld over de vraag wat een wenselijke toekomst is. Daarbij staan twee filosofische benaderingen tegenover elkaar: de **republikeinse** en de **multiculturele**. De eerste stroming kijkt vooral naar een gedeelde toekomst en wil weinig weten van verschillende etnische achtergronden. De tweede stroming gaat uit van het idee van een multiculturele samenleving en wil juist de diversiteit van etnische groepen behouden.

De afgelopen twintig jaar zien we ook in de Nederlandse politiek heftige botsingen over deze kwestie. Aan de ene kant staan links-liberale partijen als GroenLinks en D66 die sterk de waarde van verscheidenheid benadrukken en vooral de verdraagzaamheid als Nederlandse traditie zien. Helemaal aan de andere kant van het politieke spectrum staat de rechts-populistische PVV die in de immigratie vooral van moslims juist een bedreiging ziet voor de Nederlandse identiteit. Andere partijen bewegen zich ongemakkelijk tussen deze twee uitgesproken visies.

Maar los van deze controverses zien we dat de samenleving verandert: de aanvaarding van migranten en hun kinderen en kleinkinderen als onderdeel van de samenleving krijgt stap voor stap vorm. Ook al gaat die erkenning met vallen en opstaan, toch worden mensen die ooit als buitenstaanders werden gezien en die zich ook vaak zo voelden, meer en meer een vanzelfsprekend onderdeel van de samenleving.

Dat zie je nu bijvoorbeeld al aan de keuze van hun vakantiebestemming: minder en minder gaan de kinderen en kleinkinderen uitsluitend op vakantie naar het land van herkomst van hun ouders of grootouders.

In alle landen wordt gezocht naar de goede woorden om deze veranderingen vorm te geven. In Nederland zien we steeds vaker termen als Turkse Nederlanders of Surinaamse Nederlanders opduiken naar Amerikaans voorbeeld, waar gesproken wordt over Italian Americans of Mexican Americans. In Amerika betekent dit overigens niet dat iemand half Italiaans en half Amerikaans is of dat iemand nog het Italiaans beheerst of re-

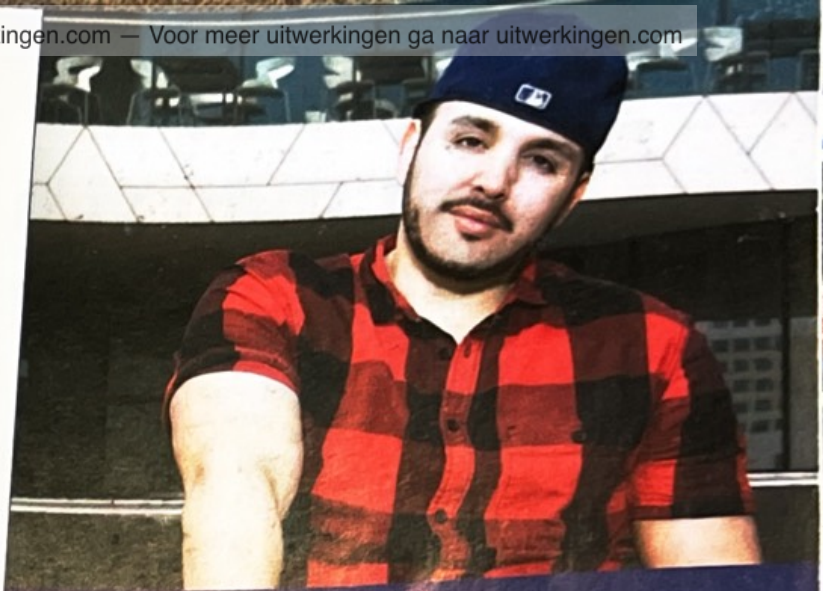
matig naar Italië gaat. Het is meer de erkenning
n of trots op verre voorouders die de moeilijke
s naar Amerika hebben gewaagd.

e generaties

van de centrale inzichten uit de geschiedenis de migratie is het idee van **drie generaties**: de te generatie, de oorspronkelijke immigranten, nog sterk met de tradities uit de landen van omst. Hun kinderen vormen een tussengene- die zowel van het nieuwe land doordrongen ook in meer of mindere mate de normen en en van hun ouders meekrijgt. Ten slotte hun en, de kleinkinderen van de oorspronkelijk- nigranten, die niet meer de worsteling van iders meemaken en tamelijk **vanzelfspre-** un plek in een veranderende **samenleving**

en theorie die enige ordening aanbrengt, werkelijkheid is ingewikkelder en rom-
Sommige groepen of individuen vinden
generatie hun plek in de samenleving,
loen er veel langer over dan drie genera-
belangrijke is dat we leren denken over
e als een langetermijnonwikkeling en
leren zien als een geschiedenis van op-
le generaties die van elkaar verschillen.

kunnen we uit de cyclus van vermij-
ict en aanvaarding twee conclusies
migratie is zelden een gemakkelijke
wel voor de nieuwkomers als voor de
is het vaak een hardhandig proces
radities en vanzelfsprekendheden on-
nen te staan. Tegelijkertijd - en dat is
nclusie - zien we veel voorbeelden
dat op langere termijn migranten en
ngen een plaats in de samenleving
vanuit hun positie als buitenstaan-
stap tot de gemeenschap gaan be-

“Waarom zou ik mijn geloof opdringen?”

Na de aanslagen op de Twin Towers in 2001 radicaliseerde Mahmoud Tighadouini. Maar toen hij leukemie kreeg, veranderde dat zijn opvattingen. Na de terroristische aanslagen in Parijs in 2015 stuurde hij een brief naar de Volkskrant. Hij beschrijft daarin het moment waarop hij zijn extreme denkbeelden afzwoor: "Toes ik in het ziekenhuis lag voor mijn chemotherapie en twee chirurgen met mij bezig waren, besefte ik ineens: 'Deze mensen proberen mijn leven te redden'. Waarom zou ik als moslim deze contact verlaten? Omdat zij iets anders geloven dan ik of misschien helemaal niet geloven?" Tighadouini legt ook uit hoe hij eerder tot extreme denkbeelden was gekomen: "Als je nog nat bent onder de zon, gefrustreerd, op zoek en je vervolgens gaat verdiepen in de islam dan kunnen ze je van alles wijs maken. De radicalen geven je het gevoel dat je erbij hoort, en dat is nou net waar je naar op zoek bent." Tighadouini vervolgt: "Waarom zou ik de mensen in dit land haten die mij de vrijheid geven om te zijn wie ik wil zijn? Sommigen rechtvaardigen de aanslagen door te zeggen: 'Het Westen vermoordt onze mensen, bijvoorbeeld in Syrië.' Maar je kunt niet willekeurig mensen doden in de veronderstelling dat je dan een goede daad stelt. Laat ieder in zijn waarde, dat moet de norm zijn."

Bron: de Volkskrant / Joop.nl

Hoofdstuk

7 Bronnen van burgerschap

DIT IS EEN DIKKE ERROR

In 2016 werd de rapper Typhoon aangehouden. Op Instagram schreef hij: "Net staande gehouden door de politie. Niet door een verkeersovertreding, maar omdat mijn nieuwe auto niet matcht met mijn profiel, lees: verdacht dat een man met mijn kleur in zo'n

auto rijdt. De agent gaf toe dat hij bevooroordeeld was en er rekening mee hield dat het drug money kon zijn. Dit is helaas de zoveelste keer dat dit mij overkomt. Ik deel dit nu omdat dit niet een op zichzelf staand iets is. Dit is een dikke error in de Nederlandse samenleving." De reactie van de politietop was duidelijk: "Etnisch profileren deugt niet." Daarmee wordt bedoeld het onevenredig vaak staande houden van mensen op grond van hun afkomst of huidskleur, zonder dat daar een redelijke rechtvaardiging voor bestaat. Veel agenten vonden de controle van Typhoon daarentegen wel terecht. "Profilering hoort bij politiewerk. Je ontkomt dan niet aan criteria als huidskleur, leeftijd en geslacht. Omdat het nu een bekende persoon betreft wordt er buitensporig veel aandacht gegeven aan deze staandehouding."

Moet het mogelijk zijn om onder bepaalde omstandigheden mensen aan te houden op basis van hun uiterlijk of etniciteit?

De komst van migranten en hun kinderen heeft het vraagstuk van burgerschap en gelijke behandeling opnieuw onder de aandacht gebracht. Een uitgangspunt bij het denken over integratie van migranten is dat de ingezetenen aan nieuwkomers alleen mogen vragen wat ze zelf bereid zijn op te brengen. Wie anderen aanspoort om zichzelf te gaan zien als een burger, moet toch op zijn minst zelf een idee hebben over wat het is om burger te zijn en dat idee als het even kan ook in praktijk brengen.

Dat verklaart de onzekerheid die het integratiedebat kenmerkt: de vraagstellers, dat wil zeggen de ingezetenen, worden nu zelf geconfronteerd met de eisen die ze stellen aan nieuwkomers. Anders gezegd: een samenleving die van nieuwkomers

verwacht dat ze inburgeren, ontkomt niet aan de vraag om te verduidelijken wat onder burgerschap wordt verstaan. Daarom is dit de kernvraag van dit hoofdstuk: **Wat is burgerschap?**

De migratiekwestie heeft door de vraag naar een definiëring van burgerschap geleid tot vernieuwingen voor alle burgers. Zo wordt in verschillende landen nagedacht over het introduceren van **maatschappelijke stages** in het onderwijs. Zeker nu de dienstplicht vrijwel overal is afgeschaft – het leger droeg immers ook bij tot maatschappelijke integratie omdat mensen uit verschillende sociale klassen moesten samenwerken – bepleiten sommigen een vorm van dienstbetoon. Er zijn voorstellen om scholieren bijvoorbeeld drie of zes

maanden te laten werken in publieke instellingen als ziekenhuizen of verzorgingshuizen voor ouderen. Zeker met het oog op de vergrijzing en de daaruit voortvloeiende tekorten in veel dienstverlenende beroepen zouden zulke extra handen kunnen helpen.

Hier gaan we in op vier belangrijke dimensies van burgerschap die door het gesprek over de integratie van migranten een nieuwe impuls hebben gekregen.

Om te beginnen gaat het om de vraag welke vaardigheden nodig zijn om een kritisch burger te kunnen zijn. In het verlengde hiervan speelt kennis, bijvoorbeeld over het verleden, een belangrijke rol. Vervolgens kijken we naar participatie, vooral naar arbeidsparticipatie, als onderdeel van burgerschap. Ten slotte gaat het om normen: wat is gelijke behandeling?

7.1 VAARDIGHEDEN: TAALBEHEERSING

Het is duidelijk dat beheersing van de landstaal voor mensen van wezenlijk belang is om zich als burger kenbaar te maken in een samenleving. Want hoe kun je je anders verstaanbaar maken voor je medeburgers, hoe kun je anders invloed hebben op je eigen omgeving en daarbuiten? Lang werd tegen migranten gezegd dat het leren van de taal niet zo belangrijk was; je kunt immers ook zonder kennis van de landstaal allerlei werk doen. Pas toen het besef kwam dat de gastarbeiders niet terug zouden gaan, werd langzaam duidelijk hoe belangrijk het meteen leren van de taal is. Ook voor het opvoeden van kinderen, want hoe kun je communiceren met je kinderen en ze helpen met hun schoolwerk als je de taal niet machtig bent?

Juist omdat de taal zo wezenlijk is, is taalachterstand in migrantengezinnen de afgelopen jaren een belangrijk onderdeel geworden van het integratiedebat. Het was een kwestie van tijd voordat de wedervraag opdook: hoe staat het eigenlijk met het vermogen om te kunnen lezen en schrijven van de autochtonen in Nederland?

Al snel bleek dat ook onder hen nog steeds honderdduizenden daarmee worstelen. Die 'ontdekking' is de aanleiding geweest voor verschillende initiatieven ter bestrijding van de zogenoemde laaggeletterdheid en ter bevordering van de taalvaardigheid.

Pleidooi voor een maatschappelijke dienstplicht

Wetenschapper en schrijfster Louise Fresco pleit voor invoering van een sociale of burgerdienstplicht. Daarvoor bestaan volgens haar twee overwegingen: "De behoefte groeit aan een instrument dat de sociale cohesie bevordert en er is nostalgie naar de positieve kanten van de oude dienstplicht. Afgezien van tijdsverlies en momenten van verveling zorgde de militaire dienstplicht er destijds voor dat jonge mensen van alle sociale klassen met elkaar in contact kwamen in een cruciale levensfase. Ze leerden iets over functioneren in een hiërarchie, over discipline en zelfcontrole, werken in teams en verantwoordelijkheid en vertrouwen op elkaar. En wellicht het belangrijkste: je inzetten voor een zaak – vaderland, vrede – die groter is dan jezelf. Een sociale dienstplicht waaraan niemand zich onttrekt, kan saamhorigheid en cohesie scheppen, voor nieuwe en oude Nederlanders. Toepassingen zijn er genoeg in zorg, sport, jeugtopvang, brandweer en milieu. Het hoeft niet full-time, het hoeft niet in een aaneengesloten periode, maar wel met continuïteit en in een team. En voor iedereen, niet alleen voor kansarme jongeren." Bron: NRC

Bron 20

Zo maakte het integratiedebat een nieuw sociaal vraagstuk zichtbaar, dat veel meer omvat dan de emancipatie van migranten alleen. De groeiende kloof tussen laag- en hoogopgeleide mensen in onze samenleving heeft grote gevolgen. De Vlaamse schrijver David van Reybrouck ziet daar in de belangrijkste oorzaak van het onbehagen in de democratie en van de opkomst van populistische partijen, omdat veel mensen met weinig opleiding zich niet meer vertegenwoordigd voelen. Hij schrijft: "Net zoals in Nederland is er in België een parallelle samenleving gegroeid. Laaggeschoolden zijn in de meerderheid, maar voelen zich oprecht een gediscrimineerde minderheid."

7.2 WAT MOETEN WE WETEN ALS BURGER?

Naast vaardigheden zoals beheersing van de taal gaat het ook om kennis. Wat moet je weten om een burger te kunnen zijn? Wie vindt dat migranten iets moeten weten over de grondwet ontkomt niet aan een antwoord op de wedervraag: Wat weten jullie zelf eigenlijk van die grondwet? En zo is het in veel Europese landen gegaan: uit het gesprek over integratie van nieuwkomers ontstond een veel bredere zoektocht naar een antwoord op de vraag: Welke kennis heb je nodig om als burger uit de voeten te kunnen?

Dat geldt niet alleen voor kennis van de rechtsstaat, maar bijvoorbeeld ook voor kennis over het verleden. Als we niet begrijpen waar we vandaan komen, kunnen we moeilijk richting geven aan de toekomst. Wie bijvoorbeeld niet weet met hoeveel pijn en moeite de godsdienstvrijheid in Nederland tot stand is gekomen, kan de waarde ervan niet begrijpen. Ook niet dat zulke verworvenheden althans vanzelfsprekend zijn. Maar hoe staat het eigenlijk met het historisch besef van de gemiddelde burger?

Inmiddels wordt naar aanleiding van het integratievraagstuk in tal van landen nagedacht over het curriculum, het leerplan, dat op scholen wordt onderwezen. Het onderwijs wil immers naast het overdragen van kennis en vaardigheden ook burgerschap bevorderen. Die kant van het onderwijs heeft de afgelopen jaren alle aandacht gekregen.

Deze zoektocht heeft geresulteerd in de opstelling van een **historische canon**, een lijst van vijftig onderwerpen die een overzicht geven van wat iedereen zou moeten weten over de Nederlandse geschiedenis en cultuur. Canonvorming is een manier om via het onderwijs het verleden levend te houden en ook te onderhouden. De filosoof Maarten Doorman zegt hierover: "Niet het principe van de canon, maar zijn inhoud dient ter discussie te staan. Dat met die inhoud ook de waarden van de eigen cultuur ter discussie staan, is winst."

Hoe waar die opmerking is, bleek al meteen bij de opstelling van de canon. De waarden van de eigen cultuur en geschiedenis zijn daarbij een onderwerp van discussie en meningsverschil geworden. Onmiddellijk doken vragen op over welke geschiedenis wordt onderwezen. Komt daarbij het koloniale verleden werkelijk ter sprake, gaat het ook over zwarte bladzijden van het verleden zoals de slavernij, wordt er aandacht besteed aan de migratiegeschiedenis van Nederland en Europa? Inderdaad zijn al die kanten van het verleden ook in de canon terechtgekomen.

7.3 PARTICIPATIE: ARBEID EN INTEGRATIE

Het werk dat mensen verrichten is de belangrijkste vorm van maatschappelijke integratie. Wat betreft de positie van migranten op de arbeidsmarkt is het duidelijk dat de Europese verzorgingsstaten het niet goed doen: de **lage arbeidsdeelname** van migranten dwingt tot een heroverweging van het socialezekerheidsstelsel. Het zegt namelijk veel dat het meest risicobereide deel van de bevolking – immigranten die de stap hebben gezet om alles achter zich te laten en een nieuw leven in een vreemd land op te bouwen – nu het vaakst een beroep moet doen op sociale zekerheid en dus afhankelijk is geworden.

Hoe gaan we arbeidsdiscriminatie tegen?

Vorig jaar kwamen 1371 klachten binnen over discriminatie op de arbeidsmarkt. Bij 469 klachten speelde afkomst een rol. Met name afwijzing van sollicitanten op basis van hun buitenlandse, in veel gevallen Arabische achternaam, is een prangend probleem.

"Er zijn manieren om de arbeidsmarkt toegankelijker te maken voor mensen met diverse achtergronden", zegt Monique Kremer, onderzoeker bij de WRR. "In Singapore hebben veel arbeidsorganisaties hun managers bijvoorbeeld diverser qua afkomst gemaakt. Daardoor is ook de diversiteit op de werkvloer toegenomen. Daarnaast kunnen bedrijven cv's anonimiseren. Acht grote bedrijven in Duitsland, van L'Oréal tot Deutsche Post, hebben een jaar lang de eerste selectie van sollicitaties uitsluitend anoniem gedaan, dus zonder naam, leeftijd en geslacht. Het bleek dat er evenveel mannen als vrouwen werden uitgenodigd op gesprek en ook veel meer mensen met een migrantenachtergrond."

Dit soort oplossingen kunnen volgens Kremer meehelpen, "maar er moet vooral maatschappelijk een discussie over worden gevoerd. Alleen uiteindelijk op neer komt, is dat we niet langer weten hoe bevooroordeeld we zijn en welke gevolgen dat voor anderen heeft."

Bron: de Volkskrant / NRC

Bron 21

Die heroverweging van de verzorgingsstaat raakt niet alleen de positie van migranten. Dat is ook wat de WRR vaststelt: "Het overbruggen van verschillen langs etnische lijnen is ongetwijfeld de grootste opgave." De solidariteit tussen oude en nieuwe Nederlanders spreekt niet vanzelf. De adviesraad concludeert: "Het is tijd voor een verschuiving van aandacht voor de functies verzekeren en verzorgen naar de functies verheffen en verbinden." Daarmee wordt bedoeld: zekerheid en zorg blijven nodig, maar nu gaat het om het vergroten van de kansen via goed onderwijs en het verkleinen van de sociale ongelijkheid. Meer over de vier functies van de verzorgingsstaat lees je in het thema Verzorgingsstaat.

Een werkzaam bestaan bevordert op een vanzelfsprekende manier de maatschappelijke acceptatie. Zeker voor migranten geldt dat een zichtbare bijdrage aan de economische voorspoed van de samenleving enorm helpt om hun aanwezigheid te rechtvaardigen. Valt dat weg, dan liggen niet alleen etnische conflicten op de loer, maar is tegelijk de mogelijkheid van maatschappelijke stijging voor migranten en hun kinderen geblokkeerd.

Er zijn twee antwoorden mogelijk op de beperkte arbeidsdeelname van migranten en het hoge beroep op de verzorgingsstaat:

- Beperken van de toegang tot de sociale zekerheid voor nieuwkomers. Deze keuze werd midden jaren negentig in de Verenigde Staten gemaakt. Er bestaat daar al een lager niveau van sociale bescherming, maar zelfs dat werd blijkbaar toch nog ervaren als te generoos tegenover nieuwkomers. Hier en der wordt gepleit voor soortgelijke maatregelen in West-Europa, maar dat staat natuurlijk op gespannen voet met het idee van gelijke behandeling. Een alternatief is dan om in algemene zin na te denken over de vraag of mensen niet eerst wat moeten hebben bijgedragen voordat ze een beroep kunnen doen op een uitkering.
- Het nemen van algemene maatregelen die de arbeidsparticipatie verhogen en de afhankelijkheid van de verzorgingsstaat verminderen. Dat inzicht heeft in Nederland veld gewonnen en de afgelopen jaren hebben we langzaam een omslag gezien van een te gemakkelijk verstrekken van uitkeringen naar nadruk op deelname aan betaalde arbeid. Zo kunnen in Nederland jongeren onder de 27 jaar in principe geen aanspraak meer maken op de sociale zekerheid. Ze hebben de keuze tussen een opleiding of werk.

7.4 DE NORM VAN GELIJKWAARDIGHEID

De meeste onzekerheid wat betreft de betekenis van burgerschap bestaat over de meer normatieve kanten ervan. Dat kan geen verbazing wekken want over normstellende vragen lopen de meningen nu eenmaal zeer uiteen. Waartoe mogen burgers worden verplicht, wat mag van burgers worden gevraagd, wat mag van burgers worden verwacht? Hoe denken we over de rechten en verantwoordelijkheden die horen bij burger-

schap en vooral: wat betekent de norm van **gelijke behandeling**, die in artikel 1 van de grondwet is verankerd?

Juridisch en normatief

Er zijn twee manieren om naar het idee van gelijke behandeling te kijken. In het ene geval gaat het om een **juridische uitleg**: wie geen wetten overtreedt, staat het vrij om zijn of haar opvattingen of levensstijl te koesteren. Mensen moeten de mogelijkheid hebben om hun privéleven naar eigen goeddunken vorm te geven, ook als ze hierin afwijken van wat een meerderheid voor wenselijk houdt – zolang de vrijheid van anderen maar niet wordt beperkt. Burgers hebben dus de vrijheid om strikt conservatieve opvattingen te hebben. Bijvoorbeeld die aan de vrouw een ondergeschikte positie toekennen of die homoseksualiteit als een perverse afwijking veroordelen.

In het andere geval gaat het om een **normatieve uitleg** van de gelijke behandeling: in de publieke ruimte moet een idee over gelijkwaardigheid worden nageleefd dat verder gaat dan het strikte handhaven van de wetten. Het uitgangspunt is: je moet handelen op een manier waarvan je zou willen dat iedereen zo zou handelen. Wie niet neerbuigend wil worden behandeld vanwege een overtuiging of geaardheid, doet er goed aan anderen

niet om vergelijkbare redenen neerbuigend te behandelen. Wie van anderen vraagt om eigen gewoonten en gebruiken kritisch te overdenken, moet ook zelf daartoe bereid zijn. Niemand kan tot zo'n vorm van respect voor anderen worden verplicht in een open samenleving. Je mag er immers discriminerende opvattingen op nahouden.

Wel of geen actie van de overheid

Welke rol is er voor de overheid bij dit streven naar gelijke behandeling? Behalve toezien op de uitvoering van wetten, komt de overheid ook in actie en probeert bijvoorbeeld de meisjes ertoe te bewegen door te leren als ze niet meer leerplichtig zijn en een zelfstandige invulling te geven aan hun leven. Ook als dat niet past bij de rolverdeling in gezinnen waar het idee leeft dat meisjes zo snel mogelijk moeten trouwen en dat hun toekomst in huis ligt. In het verleden heeft de overheid zo'n campagne gevoerd onder de titel 'Een slimme meid is op haar toekomst voorbereid'.

In deze visie zouden overheden ook moeten proberen begrip te kweken voor homoseksualiteit als zijnde aangeboren, ook al zal dat menig traditioneel gelovige tegen de borst stuiten. Hier gaat het om een vorm van **emancipatie**, die nooit een verplichting mag zijn, maar wel door publieke gezagsdragers kan worden uitgedragen.

Anderen zeggen juist dat de overheid strikt **neu-**

traal moet zijn. Het belastinggeld waarmee zulke campagnes worden gevoerd, wordt immers door iedereen opgebracht, ook door mensen met een traditionele opvatting over het gezin. We hebben de leerplicht, dat is een juridische verplichting, maar voorbij die leerplicht: waarom zou een overheid meisjes moeten gaan stimuleren om door te leren?

Afsluitend: we stuiten in het dagelijks leven op veel dilemma's die met gelijke behandeling te maken hebben. We kwamen al eerder het voorbeeld tegen: mag een rechtbank een moslima die als griffier of rechter wil werken, verbieden in de rechtszaal een hoofddoek te dragen? Op basis van het principe van gelijke behandeling zegt de een: we hebben een uniform in de rechtszaal en dat iedereen er hetzelfde uitziet garandeert onpartijdigheid en daarmee gelijke behandeling. Anderen zeggen dat het toelaten van deze religieuze verschillen in de vorm van bijvoorbeeld een hoofddoek juist een uiting van gelijke behandeling is.

Geen uitkering voor arbeidsmigrant

LUXEMBURG – Lidstaten van de Europese Unie mogen uitkeringen weigeren aan vreemdelingen uit andere EU-landen in de eerste drie maanden van hun verblijf. Dat heeft het Hof van Justitie van de EU bepaald. De zaak ging over een geschil tussen het arbeidsbureau van het Duitse Geisenkirchen en een Spaanse immigrant. De Spanjaard was zijn vrouw achterna gereisd, die al in Duitsland werkte. Hij vroeg een uitkering aan, maar het arbeidsbureau wees het verzoek af. Volgens het Hof was dit terecht. Omdat lidstaten niet van migranten uit andere EU-landen mogen eisen dat zij de eerste drie maanden na aankomst een baan hebben, mag andersom van de lidstaten niet gevraagd worden om uitkeringen te verstrekken, zo stelt het hof op basis van het EU-recht. Pas als Europese burgers vijf jaar of langer legaal in een ander EU-land hebben gewoond, krijgen ze dezelfde sociale rechten als ingezetenen. Bron: NRC

Bron 22

"Ik zoek de middenweg, maar het is wel een worsteling"

"Er zijn altijd twee maatstaven geweest, twee typen normen en waarden", zegt programmamaker Ajourad El Miloudi. "Het ene moment ben ik kaskop, het andere moment ben ik mocro. En in de ene cultuur dacht en handelde ik anders dan in de andere. Die schizofrenie is altijd geweest. Als jongen uit een Marokkaans gezin kwam ik zeven jaar geleden in Hilversum terecht. Veel blanker kun je het niet krijgen. Toen ik begon was het nog veel witter dan nu. De afgelopen jaren zijn er veel projecten geweest om de diversiteit te stimuleren, maar de eerste paar jaar was het melk."

"Voor mijn programma had ik een interview met drie Marokkaanse homo's. Vorig jaar nodigden ze me uit op de boot voor de Gay Pride. Ik heb het niet gedaan. Wat zou de Marokkaanse gemeenschap ervan vinden als ik op een homo-boot sta te zwaaien? Van jongs af aan heb ik vanuit mijn cultuur meegekregen dat homoseksualiteit iets verkeerd is. De drie homo's snapten dat, maar vonden het toch kwalijk dat iemand van mijn generatie, die midden in de wereld staat, niet op die boot ging staan en blijkbaar te maken heeft met een ouderwetse sociaal-culturele druk. Ik ben daar eerlijk in. Ik wil niet dat mijn oude Marokkaanse slager me plotseling op tv ziet: 'What the f*ck doet Ajourad daar op die boot!?' Ik zoek de middenweg, maar het is een worsteling." Bron: de Volkskrant

Bron 23

8 Europese dilemma's

SCHAFFEN WIR DAS?

“Wir schaffen das!” – Met deze oproep ondersteunde de Duitse bondskanselier Angela Merkel de opvang en integratie van maar liefst een miljoen vluchtelingen in Duitsland. Veel Duitsers maakten zich zorgen: kan ons land die opvang wel betalen? Welke invloed

heeft de toestroom van zoveel vluchtelingen op de Duitse cultuur?

Ook in Nederland lopen de gemoederen regelmatig hoog op. Voorstanders noemen het ‘een morele verplichting’ om mensen in nood toe te laten. Zoals Herben (31) tegen de NOS: “Ik vind dat iedere asielzoeker welkom is, zeker mensen die gevlucht zijn voor een oorlog. Niemand mag het recht ontnomen worden om zich vrij over de wereld te bewegen.” Anderen zijn afwijzend, zoals Alice (42): “Nederland kan het financieel niet aan. Wij willen graag dat onze kinderen kunnen studeren, maar hebben zelf schulden. We zijn keihard getroffen door de crisis. Moeten we nu wel meebetalen aan huizen en studies van asielzoekers? Ik vind dat heel vreemd.”

Bron: NOS

Is het een verplichting om iedereen in nood op te vangen? Of zijn er ook morele overwegingen om de opvang van vluchtelingen te beperken?

De vluchtelingen crisis raakte niet alleen afzonderlijke landen, de crisis riep ook veel vragen op over de toekomst van Europa. Tot hoeveel samenwerking zijn de landen van de EU bereid? Er werden tegenstellingen zichtbaar tussen Oost en West: landen als Polen en Hongarije wilden geen vluchtelingen opnemen. En tussen Noord en Zuid: landen als Italië en Griekenland waar de meeste vluchtelingen aankwamen, voelden zich in de steek gelaten door de landen in Noordwest-Europa.

In dit hoofdstuk bespreken we een aantal aspecten van het vluchtelingen vraagstuk. Daarbij is de vraag: *Welke argumenten spelen een rol bij het debat over de toelating en opvang van vluchtelingen?*

8.1 OPEN OF GESLOTEN GRENZEN?

Ingewikkeld aan het vluchtelingen vraagstuk is dat Europa sinds 1985 open binnengrenzen heeft, terwijl er geen gevoel van een gemeenschappelijke buitengrens is ontstaan. “We zijn de controle kwijt. Sommige burgers roepen dat binnengrenzen weer moeten worden opgetrokken. Verkeerde oplossing. We moeten eindelijk die buitengrenzen goed gaan bewaken. Het is essentieel voor het overleven van de EU.” António Vitorino, voormalig Eurocommissaris van socialistische huize, sloeg in het najaar van 2015 een sombere toon aan.

De komst van veel vluchtelingen roept een dringende vraag op: slagen samenlevingen erin om de noden van burgers buiten hun grenzen en de

noden van burgers binnen hun grenzen in evenwicht te brengen, slagen ze erin om het midden tussen pleidooien voor open en gesloten grenzen te vinden? Europa staat voor die vraag nu het een gemeenschappelijke buitengrens heeft. Maar kunnen die tienduizenden kilometers kust wel goed worden beschermd en belangrijker nog: is er een gemeenschappelijke wil in Europa om dat ook te doen?

De omgang met grenzen is een van de grote vraagstukken van onze tijd. Wellicht helpt het wanneer we leren onderscheid te maken tussen muren en grenzen: bij muren gaat het om het verbieden van het menselijk verkeer, bij grenzen gaat het om het reguleren van dat verkeer. Tegenwoordig denkt iedereen bij een grens onmiddellijk aan een hek of een muur, maar volgens de Franse filosoof Régis Debray is juist de erkenning van grenzen de beste remedie tegen het optrekken van muren. Zo gezien zijn de hekken die aan bijvoorbeeld de Hongaarse grens zijn opgetrokken inderdaad het gevolg van het ontbreken van een buitengrens.

8.2 HOE KIJKEN WE NAAR VLUCHTELINGEN?

De vluchtelingen crisis laat onze verlegenheid beter dan ooit zien. Wie zijn wij om anderen de toegang tot ons grondgebied te ontzeggen? Toch kunnen gemeenschappen niet bestaan zonder enige begrenzing. Dat ongemak zien we terug in de verschillende soorten argumenten die in de meningsvorming over vluchtelingen door elkaar heen lopen. Nu eens gaat het over moraal, dan weer over eigenbelang, vervolgens over onmacht en ook nog over de rechtsorde. Het is mogelijk om ons oordeel over de vluchtelingen te vormen aan de hand van deze vier begrippen die wijzen op echte dilemma's en echte keuzen.

De morele kant

Het gaat hier om de vraag wat we moeten doen als we het goede willen doen. We hebben de foto's gezien van ontredde mensen die alles wagen om een goed heenkomen te zoeken, van een verdrongen kind op het strand. We zeggen dat we die beelden niet kunnen verdragen, maar wat roepen ze in ons op? Zeker geen eenduidige reactie: hulpvaardigheid en gelatenheid wisselen elkaar af.

Extra prikkeldraad tegen vluchtelingen

BRUSSEL - Hongarije gaat een tweede hek bouwen aan de grens met Servië dat "honderdduizenden" vluchtelingen moet tegenhouden. "Met de modernste technologie gaan we extra rijen prikkeldraad aanleggen, achter de al bestaande muur", aldus de conservatieve premier Orban. Daarnaast rekruteert het land drieduizend extra grensbewakers. "De grens kan niet beschermd worden met bloemen en knuffelbeesten, dat moet gebeuren met politieagenten, soldaten en wapens", aldus Orban. Hongarije is een van de felste tegenstanders van het toelaten van vluchtelingen in de Europese Unie. De controle aan de grens is strikt en er is wetgeving geïntroduceerd waarbij de Hongaarse politie opgepakte vluchtelingen over mag zetten naar Servië. In navolging van Hongarije werden ook in Macedonië, Bulgarije en Slovenië hekken opgetrokken aan de grenzen. Bron: NOS

Act 24

Hier kunnen we leren van de Duitse socioloog Max Weber die twee soorten ethiek onderscheidde. Direct handelen zonder je te bekommeren om de gevolgen noemde hij **overtuigingsethiek**. Wanneer je juist wel nadenkt over de mogelijke gevolgen van keuzes die je maakt, gaat het om **verantwoordelijkheidsethiek**. Dan kun je bijvoorbeeld tot de conclusie komen dat de verwachte gevolgen van een grenzeloze opvang zullen zijn dat de spanningen in de samenleving toenemen. Niemand kan het onmogelijke doen.

Het gaat in deze vluchtelingen crisis om de afweging tussen **twee verplichtingen**: zorg voor het welzijn van de eigen bevolking binnen de grenzen en zorg voor slachtoffers van geweld buiten de grenzen. Wie in een dorp met 10.000 inwoners een asielzoekerscentrum wil plaatsen voor 1.500 vluchtelingen, vraagt misschien te veel van de bevolking.

"Je bent 'fout' als je kritisch naar de islam kijkt"

Volgens socioloog Ruud Koopmans (55) wordt het gevaar van de radicale islam in het Westen onderschat. Koopmans is auteur van enkele gerucht makende onderzoeken naar fundamentalisme onder Turkse en Marokkaanse moslims in Europa. Hieruit blijkt dat 44 procent van de westerse moslims is aan te merken als fundamentalistisch, tegenover 4 procent van de christenen. Fundamentalisten tolereren maar één interpretatie van de Koran of de Bijbel en stellen die boven de Nederlandse wet.

Koopmans werd hierom fel bekritiseerd en verweten 'stemming te maken' tegen moslims. "In de denkwereld van mijn tegenstanders ben je 'fout' als je kritisch kijkt naar de islam en naar de wenselijkheid van immigratie omdat je daarmee rechts-populisten als Wilders en in Duitsland de AfD in de kaart zou spelen. Er zit ook een klasse-aspect aan: als je niet meedoet aan de lofzang op de islam, op diversiteit en de multiculturele samenleving ben je een tokkie: kwaadwillend en dom."

Bron: AD

Bron 25

Op die manier worden botsingen uitgelokt die gemakkelijk op geweld kunnen uitlopen.

De belangenkant

Dat brengt ons op het tweede argument dat in het vluchtelingendebat opduikt: **eigenbelang**. Voorstanders van een open houding tegenover vluchtelingen zeggen vaak: we hebben deze vluchtelingen, vaak jonge mannen, heel erg nodig op onze vergrijzende arbeidsmarkt. Critici wijzen erop dat de arbeidsparticipatie van vluchtelingengroepen niet goed is. Vier belangrijke groepen vluchtelingen die in de afgelopen jaren naar Nederland zijn gekomen laten dat zien: slechts 26 procent van de Somaliërs heeft werk, voor Irakezen is dat 34 procent, bij Afghanen 42 procent en Iraniërs 60 procent. Conclusie: van deze vier vluchtelingengroepen maakt de meerderheid geen deel uit van de beroepsbevolking, uitgezonderd de Iraanse Nederlanders.

Ook is er kritiek op het argument dat we jonge vluchtelingen nodig hebben tegen onze **vergrijzing**. De veroudering van de bevolking kan niet worden gecompenseerd met migratie uit landen buiten Europa. Willen we de 'grijze druk' in bijvoorbeeld Nederland tot 2050 op het huidige niveau houden, dan zou het migratiesaldo rond de 300.000 per jaar moeten zijn volgens berekeningen van het Centraal Planbureau in 2003. In 2050 zou de bevolking van Nederland dan 39 miljoen mensen omvatten. Kortom, vergrijzing kan op zichzelf nooit een argument zijn voor omvangrijke immigratie of de opvang van vluchtelingen.

Onmacht

Een derde argument dat volgens sommigen **pleit** voor een onbegrensde opvang van vluchtelingen is onmacht. We kunnen mensen niet tegenhouden, de grenzen zijn *de facto* niet meer te controleren.

Kritische stemmen zeggen dat het niet zozeer **gaat** om een praktische onmogelijkheid, maar **meer** om politieke onwil. De binnengrenzen van Europa zijn afgeschaft en jarenlang heeft het bewustzijn ontbroken dat we een gemeenschappelijke buitengrens hebben die bewaakt moet worden. De toenmalige president van de Europese Raad, Herman van Rompuy, wees daarop: "Europa, de vriend van vrijheid en ruimte, wordt nu gezien als

een bedreiging van veiligheid en thuis. We moeten de balans herstellen: het is wezenlijk voor de unie om ook bescherming te bieden."

Het recht

Omdat het beroep op onmacht niet iedereen overtuigt, zien we het vierde argument opduiken in het debat over de vluchtelingen: het **internationale recht**. Zelfs als we erin slagen de grenzen van Europa beter te controleren, dan nog maakt het vluchtelingenverdrag een indamming van de stroom vluchtelingen onmogelijk. We hebben onszelf verplicht alle vluchtelingen op te nemen, het is niet mogelijk om daar een grens aan te stellen.

Critici wijzen erop dat de toepassing van het asielrecht nogal willekeurig is: zo kon het gebeuren dat Canada in 1996 rond de 80 procent van de asielzoekers uit Sri Lanka als vluchteling erkende, terwijl in datzelfde jaar Groot-Brittannië vrijwel geen enkele asielaanvraag uit dat land honoreerde. De Franse oud-minister Anicet Le Pors, lange tijd rechter in asielzaken, stelde na onderzoek vast dat er binnen Frankrijk grote verschillen zijn tussen rechters die oordelen in asielzaken.

Voorstanders van open grenzen stellen dat de ingezetenen geen bijzondere rechten hebben tegen-

over nieuwkomers. Een welkomstcultuur zonder grenzen betekent dat de burgerrechten zonder beperking moeten gelden voor iedereen die daar aanspraak op maakt.

Daar wordt tegenover gesteld dat elke gemeenschap bestaat bij de gratie van grenzen, dat het zonder een afbakening tussen binnen- en buitenstaanders niet gaat.

In die visie moet er een onderscheid gemaakt worden tussen burgerrechten en mensenrechten. Kort gezegd: mensenrechten zijn universeel en gelden voor iedereen, burgerrechten horen bij een specifieke gemeenschap en gelden dus voor de inwoners van een bepaald land. Zo gezien heeft niet iedereen toegang tot de rechten zoals die zijn opgebouwd binnen onze grenzen. Vooral de verzorgingsstaat met zijn sociale voorzieningen beperkt het aantal mensen dat in een samenleving opgenomen kan worden.

8.3 KAN EUROPA ÉÉN GEMEENSCHAP WORDEN?

Achter de worsteling met de grenzen van het continent gaan grotere vragen schuil: kan Europa een politieke unie worden waarin landen vergaand met elkaar samenwerken en een werkelijke ge-

meenschap gaan vormen? Of zijn de verschillen daarvoor te groot tussen Frankrijk en Bulgarije, tussen Nederland en Finland, tussen Italië en Polen? Dat de Britse bevolking in 2016 in meerderheid koos om uit de Europese Unie te stappen – de zogenaamde Brexit – was een teken aan de wand en maakte tegenstellingen tussen landen zichtbaar.

Om het in termen van pluriformiteit te formuleren: slagen we erin om de veelvormigheid van Europa te bewaren en tegelijk op allerlei wezenlijke terreinen vergaand te integreren? Of gaat die eenwording noodzakelijk ten koste van de pluriformiteit die Europa zo heeft verrijkt?

Wij en zij

De Nederlandse socioloog Abram de Swaan deed historisch onderzoek naar hoe de betrokkenheid van mensen bij elkaar verandert als de gemeenschap waarin ze leven steeds groter wordt. Eerst leefden mensen vooral in hun dorp, daarna werd de blik verruimd tot het gewest of de provincie en nog later tot de natie. Zo worden de kringen van een samenleving steeds groter. Hij noemt dit **'identificatie in een uitdijende kring'**. Zijn analyse suggereert op z'n minst een geschiedenis van vooruitgang.

De Swaan benadrukt ook de in- en uitsluiting die gepaard gaat met zulke identificaties. Hij schrijft: "Nationalisme brengt niet alleen maar verdeeldheid en buitensluiting teweeg, maar werkt vooral

bundelend en integrerend. Het brengt mensen van heinde en verre, van velerlei herkomst en vorming onder één noemer." Elke grens schept een 'wij' en een 'zij' maar zonder 'wij' werkt het niet. De beslissende vraag is dan ook niet of er binnen- en buitenstaanders zijn – dat is onvermijdelijk – maar of de kring van binnenstaanders kan worden verruimd.

Kijken we naar Europa, dan is het onmiskenbaar dat de toenemende verbindingen tussen de lidstaten vooral de laatste jaren ook weerstand oproepen. De hang naar 'eigen volk eerst' komt niet uit de lucht vallen, want inderdaad eindigt in menig opzicht ons **inlevingsvermogen** bij de lands- en taalgrenzen. De schaamte over de massamoord in Srebrenica werd in ons land gevoeld, omdat er Nederlandse soldaten bij betrokken waren. Van die schaamte was veel minder sprake in andere landen, terwijl de soldaten daar toch namens de internationale gemeenschap diens deden.

Wanneer een bus met Nederlandse kinderen verongelukt dan opent het achtuurjournaal daarmee, een bus met kinderen uit India die in een ravijn terechtkomt, is het zevende onderwerp, als het al het journaal haalt.

Verenigde Staten van Europa?

Nogal wat aanhangers van een verdere eenwording van Europa hebben hun hoop gevestigd op wat ze omschrijven als de Verenigde Staten van

Europa, waarbij Europa net zoals de Verenigde Staten van Amerika een federatie zou worden. In hun visie zou Frankrijk dan het Californië van Europa worden, Duitsland zoiets als Texas, Italië een Europese variant van Florida en Nederland een New England. Kortom, de nationale staten die nu de toon zetten in Europa zouden deelstaten worden in een federale staat met een eigen regering en president.

Ook de Verenigde Staten hebben er lang over gedaan – meer dan een eeuw – om te worden wat ze vandaag zijn. De Europese integratie is, zo betogen de federalisten, pas in de jaren vijftig begonnen, dus we mogen ook niet verwachten dat we nu al zo ver zijn. Maar er is al veel gelukt. De binnengrenzen zijn opgeheven – wie reist in Europa hoeft niet meer langs douanecontroles. We hebben een gemeenschappelijke munt gekregen – anders dan vroeger hoef je nu in veel Europese landen geen geld meer te wisselen. Dus waarom zou het dan niet lukken om bijvoorbeeld een gemeenschappelijk leger op te bouwen of een president te kiezen?

De critici van deze visie blijven wijzen op de grote verschillen tussen de landen van Europa. Waar de Verenigde Staten bijvoorbeeld bijeen worden gehouden door het Engels als een **gezamenlijke taal**, daar heerst in Europa een voortdurende spraakverwarring. En uitgerekend het land dat zo'n gemeenschappelijke taal zou kunnen leveren, Groot-Brittannië, verlaat de Europese Unie.

Tot slot

De keuze tussen open en gesloten grenzen die we tegenkwamen in het vluchtelingenvraagstuk staat voor veel meer. We zien in onze tijd de hang naar afsluiting, **protectionisme**, en het streven naar **openheid**, **internationalisme**, op elkaar botsen. Beide kanten hebben sterke argumenten en gevoelens. De vraag is: wat is de beste weg die Europa kan gaan? Weer meer nadruk leggen op de nationale staten met hun eigen grenzen en bescherming? Of juist op Europese integratie, die dan niet alleen een gemeenschappelijke munt en gemeenschappelijke grenzen zou omvatten, maar ook bijvoorbeeld een gemeenschappelijk leger of gemeenschappelijke sociale zekerheid? Wat is mogelijk en wat is wenselijk als we aan de toekomst van Nederland in Europa denken?

"De vluchtelingen crisis is overal om ons heen"

Tijdens het begin van de vluchtelingen crisis enkele jaren geleden meldde ruim 47 duizend mensen zich aan als vrijwilliger voor vluchtelingenopvang. Deze massale toeloop van vrijwilligers vond plaats ondanks de negatieve sentimenten jegens vluchtelingen die ook in de samenleving naar voren kwamen. Jasper Kuipers van VluchtelingenWerk Nederland: "In de laatste twee maanden hebben zich tienduizend vrijwilligers aangemeld. Dat aantal halen we normaal niet eens in een heel jaar!" Onder hen bevinden zich veel jonge mensen en ouders met jonge kinderen.

Hoogleraar filantropie Theo Schuyt verklaart het enthousiasme aan de hand van drie factoren: weten, kunnen en willen. "Weten en kunnen is simpel, de vluchtelingen crisis is overal om ons heen. Het is geen natuurramp in een exotisch land, maar het gebeurt vlakbij. Met een azc in jouw directe leefomgeving zie je met eigen ogen jongeren die nergens heen kunnen, of kinderen zonder speelgoed. En dan kun je twee straten verder al de handen uit de mouwen steken." Het 'willen' komt volgens Schuyt door een 'historische genetische afwijking in de Nederlander'. Geen enkel ander land kent zo'n vrijwilligerscultuur en zoveel stichtingen, bestuurtjes en vrijwilligersclubs. Natuurlijk, mensen kunnen zo'n noodopvang voorbijlopen. Maar zo werkt het in Nederland niet."

Bron: de Volkskrant

o Begrippenlijst

In dit thema zijn de volgende belangrijke begrippen aan de orde gekomen:

1 Verschil en verdraagzaamheid

- vrijheidsdrang
- ordening
- pluriforme samenleving
- Republiek der Verenigde Provinciën
- morele geografie
- pragmatische tolerantie
- tolerantie
- gedogen
- vrijheid van geweten
- openheid
- principiële tolerantie
- dissident
- poldermodel
- pacificatiedemocratie
- matiging
- conformisme
- machtiging
- polarisatie
- politiek conflict
- sociaal conflict
- globalisering
- sociale cohesie

2 Cultuur en identiteit

- cultuur
- cultuurverandering
- referentiekader
- regulering van gedrag
- dominante cultuur
- subcultuur
- tegencultuur
- socialisatie
- imitatie
- socialiserende instituties
- formele sociale controle
- informele sociale controle
- sancties
- groepsidentificatie
- dimensies van cultuur
- individualisme
- collectivisme

- masculiniteit
- feminiteit
- etnocentrisme
- vooroordeel
- onzekerheid
- xenofobie

3 Immigratielanden vergeleken

- 'pushfactoren'
- 'pullfactoren'
- mythe van terugkeer
- gastarbeider
- allochtoon
- autochtoon
- klassieke immigratielanden
- kolonisering
- regulering van migratie
- raciale criteria
- immigratiebeleid
- puntensysteem
- economische criteria

4 Motieven om te migreren

- migratiemotieven
- arbeidsmigranten
- gastarbeiders
- kennismigranten
- illegalen
- postkoloniale migranten
- rijksgenoten
- gezinshereniging
- gezinsvorming
- vluchteling
- klimaatvluchteling
- asielzoeker
- Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND)
- Universele Verklaring van de Rechten van de Mens
- Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
- VN-Vluchtelingenverdrag
- Akkoord van Schengen

5 Migratie als verrijking en als verlies

- nieuwkomers
- ingezetenen
- verandering van generaties
- gemengde huwelijken
- remittance
- vervreemding en verlies
- tegenstrijdige ambities
- symbolische lading
- islam
- vooruitgang en stagnatie
- etnisch ondernemerschap
- economische en culturele meerwaarde
- middenklasse
- sociale mobiliteit
- pluriformiteit
- sociale mobiliteit

6 Patronen van integratie

- vermijding
- conflict
- aanvaarding
- segregatie
- sociale achtergrond
- etnische achtergrond
- 'witte vlucht'
- sociaaleconomische conflicten
- verdringsmechanismen
- cultureel-religieuze conflicten
- internationale conflicten
- 'witte vlucht'
- republieken
- republikeinse visie
- multiculturele visie
- generaties
- langetermijnonwikkeling

7 Bronnen van burgerschap

- burgerschap
- dimensies van burgerschap
- vaardigheden
- taalachterstand
- laaggeletterdheid
- groeiende kloof
- kennis
- historisch besef
- historische canon
- participatie
- arbeidsdeelname
- sociale zekerheid
- norm van gelijkwaardigheid
- gelijke behandeling
- juridische uitleg
- normatieve uitleg
- emancipatie

8 Europese dilemma's

- het vluchtelingenvraagstuk
- gemeenschappelijke buiten-grens
- overtuigingsethiek
- verantwoordelijkheids-ethiek
- eigenbelang
- 'grijze druk'
- onmacht
- politieke onwil
- internationaal recht
- vluchtelingenverdrag
- welkomstcultuur
- burgerrechten
- mensenrechten
- Europese samenwerking
- 'identificatie in uitdijende kring'
- inlevingsvermogen
- Verenigde Staten van Europa
- protectionisme
- internationalisme

Verzorgingsstaat

1 Wat is een verzorgingsstaat?	206
• Internationale vergelijkingen	212
2 Ontstaan verzorgingsstaat	214
3 Sociale partners en de overheid	220
4 Verzorgingsstaat, de praktijk	224
5 Werk en sociale mobiliteit	230
6 Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt	234
7 De verzorgingsstaat onder druk	238
Begrippenlijst	244

Inleiding op het thema

Als je een ongeluk krijgt of geopereerd moet worden, krijg je niet opeens hoge ziekenhuiskosten. Raak je je baan kwijt, dan heb je in principe recht op een uitkering. Goed onderwijs is er in ons land voor iedereen. Allemaal zaken die we vanzelfsprekend vinden en die te maken hebben met het feit dat we in een verzorgingsstaat leven. Om alle uitkeringen en overheidsuitgaven mogelijk te maken, betalen we premies en belastingen. Het grootste deel hiervan komt van mensen die werken.

In dit thema ontdekken we hoe de verzorgingsstaat is ontstaan en wat de functies zijn van de verzorgingsstaat. We vragen ons af of we in de toekomst het huidige niveau van de verzorgingsstaat wel kunnen vasthouden. Zo komen er steeds meer ouderen bij die zorg nodig hebben en zijn er steeds minder mensen met een vaste baan. Wat voor gevolgen heeft dat? En er doen zich dilemma's voor. Komt de verzorging door de overheid wel terecht bij de mensen die het hardste hulp nodig hebben? Worden mensen niet te afhankelijk van hulp? De kernvraag bij dit thema is: *In welke situaties moeten mensen hun problemen zelf oplossen en wanneer moet de overheid helpen?*

1 Wat is een verzorgingsstaat?

WAT KOST EEN ZWEMBADKAARTJE ÉCHT?

Het zijn moeilijke tijden voor Nederlandse zwembaden. Terwijl de regels strenger worden en de kosten hoger, wordt de geldkraan door gemeentes langzaam dichtgedraaid. Voor twintig tot dertig baden dreigt sluiting. Afgelopen week besloot de Rotterdamse gemeenteraad dat Zwembad Schuttersveld in de

wijk Crooswijk definitief haar deuren moet sluiten. "Heel jammer", aldus Rens van Overdam, die zich als voorzitter van de gebiedscommissie van Kralingen-Crooswijk fel inzette voor behoud van de zwemplek. "Het bad heeft een sociale functie. Er zijn in de wijk veel problemen zoals armoede en obesitas."

Zwembaden vragen tussen 3 en 8 euro voor een kaartje. Veel mensen vinden dat best duur. "Maar de werkelijke kostprijs ligt 60 tot 70 procent hoger", zegt André de Jeu, directeur van vereniging Sport en Gemeenten. De meeste kosten zitten hem in onderhoud, personeel en gas, water en licht. Om het gat te dichten krijgen zwembaden subsidie van gemeenten. Het totale bedrag dat ze daaraan kwijt zijn wordt geschat op 270 miljoen euro per jaar. Bron: Business Insider en RTL-nieuws

Vind je dat zwembaden een basisvoorziening zijn waar de overheid voor moet zorgen?

Ook de miljoenen Nederlanders die geen betaald werk hebben, zullen niet omkomen van de honger. Voor alle inwoners van Nederland bestaan er tal van regelingen die een menswaardig bestaan garanderen. Denk aan uitkeringen voor uiteenlopende situaties, kinderbijslag, de basisbeurs voor studenten, enzovoort. Daarnaast zijn er andere voorzieningen zoals zorg en onderwijs die onderdeel zijn van de verzorgingsstaat. In dit hoofdstuk gaan we in op de vraag wat een verzorgingsstaat is en welke waarden eraan ten grondslag liggen. We vragen ons hierbij af: **Waarom hebben we een verzorgingsstaat nodig?**

1.1 NEDERLAND ALS VERZORGINGSSTAAT

Nederland is een **verzorgingsstaat**, dat betekent dat de overheid zich actief bemoeit met de welvaart

en het welzijn van haar inwoners. Met **welvaart** bedoelen we de mate waarin mensen over voldoende middelen beschikken om hun behoeften te vervullen. Onder **welzijn** verstaan we de mate waarin mensen tevreden zijn over hun lichamelijke en geestelijke gezondheid.

Delen van de risico's

Bijna elke Nederlander vindt het nu vanzelfsprekend dat Nederland een verzorgingsstaat is en dat de overheid de taak heeft tot op zekere hoogte voor haar burgers te zorgen. Daarbij staat de **solidariteitsgedachte** centraal: in een groep of samenleving is er bereidheid om risico's met elkaar te delen. Van de overheid wordt verwacht dat zij wetten maakt en maatregelen uitvoert om die solidariteit af te dwingen. Een voorbeeld: jij hebt een baan maar iemand anders raakt werkloos. Hij krijgt

dan wettelijk een uitkering waar jij en alle andere werkende mensen samen voor betalen. Omdat jou hetzelfde kan overkomen, is er sprake van een **collectief belang**.

In een verzorgingsstaat levert de overheid ook **collectieve goederen**, dat zijn goederen waarvan niemand uitgesloten kan worden, ook niet degenen die er niet voor betalen. Een voorbeeld zijn de dijken, die het land tegen overstromingen beschermen. Iedereen in Nederland profiteert daarvan. Net zoals van de bescherming door het leger. Het gegeven dat niemand kan worden uitgesloten van een collectief goed kan ook leiden tot dilemma's. Mensen die niet bijdragen kunnen immers toch profiteren. Deze mensen worden ook wel als 'free riders' aangeduid. Dit kan een samenleving onder druk zetten, omdat steeds meer mensen zich kunnen gaan realiseren dat de bescherming die zij ontvangen niet afhankelijk is van hun bijdrage.

Funcities van de verzorgingsstaat

Het doel van de verzorgingsstaat is tweeledig: het gaat om welvaart, maar ook om welzijn. Dat betekent dat er niet alleen sprake is van uitkeringen en verzekeringen, maar ook van het **scheppen** van voorwaarden waardoor de bevolking sociale en economische activiteiten kan ondernemen. Denk aan het zorgen voor een goed openbaar vervoer en aan voorzieningen als onderwijs, maatschappelijk werk en de bibliotheek.

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid onderscheidt vier belangrijke functies: verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden.

- **Verzorgen.** De verzorgingsstaat biedt zorg voor wie door fysieke of psychische aandoeningen hulp nodig heeft. Zo betaalt je zorgverzekeraar de huisarts of een operatie in het ziekenhuis en hebben vrouwen die bevallen recht op kraamhulp. Voor oudere mensen die niet meer zelfstandig kunnen wonen, bestaan er verzorgings- en verpleeghuizen.
- **Verzekeren.** De verzorgingsstaat regelt dat we verzekerd zijn tegen verlies van inkomen. Als je werkt, betaal je sociale premies voor als je ziek, werkloos of arbeidsongeschikt raakt. Daarnaast betalen alle Nederlanders belasting. Van dit belastinggeld worden sociale voorzieningen zoals de Algemene Ouderdomswet (AOW) en de Kinderbijslag betaald. Al deze regelingen samen vormen het **sociale zekerheidsstelsel**, dat mensen verzekert van een inkomen bij werkloosheid, ziekte, ouderdom of arbeidsongeschiktheid. Sociale zekerheid betekent ook dat je bijvoorbeeld huurtoeslag krijgt als je een minimum-inkomen hebt.
- **Verheffen.** De verzorgingsstaat geeft iedereen de kans om zijn talenten te ontplooiën en zich te ontwikkelen. Goed onderwijs vergroot de kansen op de arbeidsmarkt. Zoals we later in dit thema zullen zien, is je opleiding een belangrijke factor in de mogelijkheden die je hebt

om te stijgen op de maatschappelijke ladder. De komende jaren moet volgens de WRR meer geïnvesteerd worden in jongeren. Goed en toegankelijk onderwijs is ook belangrijk voor onze samenleving als geheel. Om te concurreren met de economieën van bijvoorbeeld de Verenigde Staten, India en China moeten mensen langer en vaker worden (bij)geschoold. Bij de verheffingsfunctie past ook het beleid om bibliotheken, toneelgezelschappen en musea te subsidiëren.

- **Verbinden.** De verzorgingsstaat zorgt voor binding tussen mensen en versterkt daarmee de sociale cohesie. Enerzijds door het sociale zekerheidsstelsel dat mensen van elkaar afhankelijk maakt: je betaalt immers voor elkaar. Anderzijds omdat overheidsbemoeienis de sociale ongelijkheid tussen mensen kan verkleinen. Ook onderwijs brengt groepen mensen, zoals rijk en arm, mannen en vrouwen, inwoners met een Nederlandse en migratieachtergrond dicht bij elkaar. Voor arbeiderskinderen en meisjes is het anders dan vroeger normaal om naar school te gaan en door te leren. Op universiteiten studeren inmiddels meer meisjes dan jongens. Je las al eerder dat de WRR het overbruggen van verschillen als de grootste verbindingsopgave ziet. Inwoners met een migratieachtergrond stromen nog onvoldoende door in het onderwijs en op de arbeidsmarkt.

Rechten en plichten

In het thema Rechtsstaat hebben we gezien dat burgers in Nederland **sociale grondrechten** hebben. Deze zijn niet afdwingbaar bij de rechter, maar de grondwet verplicht de overheid wel om er actief naar te streven. Daarbij gaat het om:

- voldoende werkgelegenheid (art. 19);
- bestaanszekerheid en spreiding van welvaart (art. 20);
- de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu (art. 21);
- volksgezondheid, voldoende woongelegenheden en maatschappelijke en culturele ontplooiing (art. 22);
- goed onderwijs (art. 23).

Bij de verzorgingsstaat horen niet alleen rechten maar ook plichten, zoals de sollicitatieplicht. In artikel 19 van de grondwet staat dat 'bevordering van werkgelegenheid een voorwerp van zorg van de overheid is'. De overheid moet zich dus inspannen om iedereen aan werk te helpen, maar in ruil daarvoor moet iedereen die kan werken, zijn best doen om een baan te vinden. Is iemand niet actief op zoek naar werk, dan heeft hij geen recht op een uitkering.

Een andere plicht is het betalen van premies voor verzekeringen als de AOW, de Werkloosheidswet (WW) en de basiszorgverzekering. Zonder deze plichten kan de verzorgingsstaat niet bestaan.

1.2 TWEESEN PLAN EN VRIJE MARKT

Dat Nederland een verzorgingsstaat is, heeft te maken met keuzes uit het verleden. Het had ook anders gekund, zoals we laten zien aan de hand van twee voorbeelden: de planeconomie en de vrijemarkteconomie. Het gaat daarbij om een keuze tussen twee waarden: vrijheid of gelijkheid.

Gelijkheid: planeconomie

Communistische en socialistische denkbeelden zijn gebaseerd op het ideaal van **gelijkheid**. In de **communistische staatsopvatting** neemt de staat daarom de totale verzorging van zijn burgers op zich. Zo kende Rusland tijdens de periode van de Sovjet-Unie een planeconomie. Onderwijs en kinderopvang zijn relatief goed georganiseerd, het analfabetisme is laag en de arbeidsparticipatie van vrouwen hoog. Op economisch terrein wordt gekozen voor een planeconomie. Particulier ondernemerschap is er niet en wordt ook niet toegestaan. De overheid beheert de productiemiddelen: grond, bedrijven, kapitaal, met het doel het werk en de opbrengst eerlijk te verdelen.

In de praktijk heeft het vaak niet zo gewerkt. Het communisme in de Sovjet-Unie ging gepaard met veel onderdrukking en geweld: mensen werden gedwongen bepaald werk te doen en hun opbrengsten af te staan. Bovendien stierven door slechte planning miljoenen Russen de hongerdood. Wie in verzet kwam, kon rekenen op een flinke straf.

Ook in China leidde het communisme met bijbehorende planeconomie tot dwangmaatregelen, hongersnoden en geweld, in ieder geval tijdens het leiderschap van Mao Zedong (1949-1976). Mao's opvolger Deng Xiaoping (1976-1989) besloot de economie te hervormen en particulier bezit toe te staan. Dat was het begin van een spectaculaire groei van de Chinese economie. Met het loslaten van de planeconomie verdween ook de totale staatsverzorging, die lange tijd kenmerkend was voor de Chinese samenleving. Veel Chinezen zijn daarom nu niet meer verzekerd tegen werkloosheid, betalen grote sommen geld voor medicijnen of een operatie en moeten hun universitaire studie vaak zelf bekostigen. Met de hervormingen lijkt het gelijkheidsideaal naar de achtergrond te zijn geschoven.

'Welfare' tegenover 'warfare'

In de Tweede Wereldoorlog werd de Engelse term 'welfare state' voor het eerst geïntroduceerd, waarschijnlijk door de Anglicaanse aartsbischop William Temple. De term werd gebruikt als tegenhanger voor de 'warfare state' van nazi-Duitsland. Nog tijdens de oorlog kreeg Engeland talloze problemen zoals een groot aantal weduwen en wezen, vernielde huizen en mensen zonder werk. Er werd een structureel herstelplan gemaakt, dat de basis vormde voor de 'welfare state'. Het Nederlandse oorlogskabinet, dat in Londen verbleef, besloot een soortgelijk plan te ontwerpen. De term 'welfare state' werd oorspronkelijk vertaald als 'welvaartsstaat', maar later werd het 'verzorgingsstaat'. Bron: Understanding state welfare

Bron 1

Vrijheid: vrijemarkteconomie

In een kapitalistische vrijemarkteconomie, zoals die van de Verenigde Staten, staat de waarde **vrijheid** centraal en grijpt de overheid niet actief in de economie in. De belastingen zijn er laag, maar iedereen moet zichzelf verzekeren tegen werkloosheid en voor goed onderwijs en gezondheidszorg moet je flink betalen. Oud-president Obama heeft na een lange politieke strijd een verplichte ziektekostenverzekering ingevoerd voor alle Amerikanen, maar vooral Republikeinen zijn fel tegen deze in hun ogen verwerpelijke staatsbemoeienis.

Samenlevingen waar individuele vrijheid sterk wordt benadrukt, kennen minder bereidheid om risico's met elkaar te delen en kiezen daarom voor een systeem met weinig collectieve voorzieningen en lage belastingen.

1.3 DRIE TYPEN VERZORGINGSSTATEN

Een verzorgingsstaat bevindt zich ergens tussen de planeconomie en de vrijemarkteconomie in. Voor alle verzorgingsstaten geldt dat ze gebaseerd zijn op de waarden **solidariteit** en **gelijke kansen**. Toch bestaan er belangrijke verschillen tussen

verzorgingsstaten. De politicoloog Esping-Anderson heeft een typologie van westerse verzorgingsstaten ontwikkeld, waarbij hij kijkt naar de mate waarin burgers afhankelijk zijn van de markt of van de overheid voor bepaalde goederen of diensten. Hij onderscheidt drie typen: de sociaaldemocratische, de liberale en de corporatistische verzorgingsstaat.

Sociaaldemocratische verzorgingsstaat

In een sociaaldemocratische verzorgingsstaat is de rol van de overheid groot bij het leveren van goederen en diensten en bestaat er een uitgebreid stelsel van sociale voorzieningen. **Gelijkheid** is de belangrijkste waarde.

De Scandinavische landen als Zweden, Finland en Denemarken zijn voorbeelden van dit type. Daarom wordt dit ook wel het **Scandinavische model** genoemd. In deze landen bestaat ook een flexibele arbeidsmarkt. Je kunt er makkelijk ontslagen worden, maar je vindt ook vrij snel weer een andere baan. Lukt dat niet en ben je langere tijd werkloos, dan krijg je veel individuele begeleiding. Je krijgt dan ook een goede uitkering, mits je aantoonbaar bezig bent met een opleiding. Daardoor is slechts een klein percentage van de werkloosheid langdurig. De sociale zekerheid zie je in de hoge uitkeringen en de uitgebreide voorzieningen voor ouders met kleine kinderen. Het ouderschapsverlof is in Zweden bijvoorbeeld 46 weken en 91 weken in Noorwegen. Door het systeem kennen Scandinavische landen een

hoge collectieve lastendruk, voornamelijk door de hoge uitgaven en inspanningen op het gebied van kinderopvang en onderwijs. Deze voorzieningen hebben er wel toe geleid dat de arbeidsparticipatiegraad bij vrouwen relatief hoog is.

Liberale verzorgingsstaat

In een liberale verzorgingsstaat is de rol van de overheid beperkt en van de markt juist groot. Het niveau van de sociale voorzieningen is vrij laag. Vooral Angelsaksische landen, waaronder het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, kennen geen uitgebreide sociale zekerheid omdat daar liberale waarden als **eigen verantwoordelijkheid, vrijheid en particulier initiatief** belangrijker worden gevonden. Dit model wordt ook wel het **Angelsaksische model** genoemd. De overheid geeft prioriteit aan een goed ondernemingsklimaat: loonvorming wordt aan de markt overgelaten en een flexibele arbeidsmarkt geeft impulsen aan de werkgelegenheid, met veel problemen voor eventuele afvallers. Gezondheidszorg en onderwijs worden beschouwd als voorzieningen die mensen vooral zelf moeten regelen. We zien in deze landen dan ook veel privéscholen en privéklinieken voor de welvarende elite. Uitkeringen bestaan wel maar ze zijn meestal van korte duur en om recht te hebben op een uitkering moet iemand aan veel eisen voldoen. Daar staat tegenover dat de collectieve sector veel kleiner is dan bij ons. De overheidsuitgaven zijn daardoor lager en mensen betalen minder belastingen en premies.

Corporatistische verzorgingsstaat

Hier zie je een **mengeling** van de twee modellen hiervoor. De vrije markt wordt flink ingeperkt door aan de ene kant een sterk ontwikkelde collectieve sector en aan de andere kant een harmonieuze samenwerking tussen overheid, werkgeversorganisaties en vakbonden. Een belangrijk onderdeel van de collectieve sector is de sociale zekerheid. Uitgangspunt is dat werknemers goed zijn beschermd tegen de risico's van ontslag of ziekte. Zij betalen verplicht en automatisch pensioenpremies, zodat ze na hun pensionering een goed inkomen behouden. In corporatistische verzorgingsstaten is ook de bescherming van het **gezin** belangrijk. Dit zie je terug in regelingen als de kinderbijslag.

Nederland buitenbeentje

Het is lastig Nederland in te delen in één van deze drie modellen. Tot 1960 kun je zeggen dat Nederland een voorbeeld was van het corporatistische model. Werknemers- en werkgeversorganisaties maakten samen met de overheid afspraken over loonontwikkelingen of werkloosheidsuitkeringen. Mede door deze afspraken ontstond eind jaren zeventig een steeds uitgebreider stelsel van sociale voorzieningen en ontwikkelde Nederland zich meer richting een sociaaldemocratische verzorgingsstaat. De laatste jaren staat dit model onder druk. De kosten voor de verzorgingsstaat zijn flink gestegen en door politieke keuzes is in Nederland sinds de jaren negentig meer marktwerking geïntroduceerd in onder meer de gezondheidszorg, de energievoorziening, het openbaar vervoer en de telecommunicatie.

Hoe een verzorgingsstaat eruitziet, is dus geen vaststaand gegeven. Via een samenspraak tussen bevolking, politici en wetenschappers krijgt hij vorm. En door internationale en politieke ontwikkelingen zullen er altijd bijstellingen plaatsvinden.

In het volgende hoofdstuk bekijken we hoe de Nederlandse verzorgingsstaat tot stand is gekomen.

“Dit is het echte Rusland”

NRC-journalist Michiel Krielaars woonde jaren in Rusland. Tijdens zijn correspondentschap schreef hij over een bijzondere ziekenhuiservaring. Een 84-jarige vriendin, Aleksandra Ivanovna, moest opgenomen worden vanwege een acute alvleesklierontsteking, die levensgevaarlijk kan zijn bij slechte behandeling. Krielaars: “Gelukkig had haar 62-jarige zoon Sergej Michajlovitsj meteen de eerste hulp gebeld en die was binnen een kwartier gekomen. Aleksandra werd opgenomen in stadsziekenhuis nummer 4, een enorm complex. Toen we op de vijfde verdieping uit de lift stapten, werd duidelijk waarom je maar beter uit zo’n Russisch ziekenhuis weg kunt blijven. Zelden heb ik zo’n onhygiënische bende gezien als daar. Terwijl dit ziekenhuis toch als een van de betere in Moskou geldt. Aleksandra lag met zeven andere vrouwen op een kamer. De lakens in hun bedden waren oud, vuil en zaten vol met gaten. De beugels boven de bedden, waaraan je je kunt optrekken, leken op middeleeuwse martelapparatuur. Haar zoon Sergej zei tegen me: ‘Ik schaam me hier gewoon voor. Maar ik wil dat je dit ziet, want dit is het echte Rusland.’ Hier was inderdaad alles anders dan in de ziekenhuisseries die je op de Russische staatstelevisie ziet en waarin ziekenhuizen net zo modern en schoon zijn als in het Westen.” Bron: NRC

Bron 2

◦ Internationale vergelijkingen

Of een land een verzorgingsstaat is of niet kan veel invloed hebben op het leven van de burgers in dat land. En ook tussen verzorgingsstaten bestaan grote verschillen. Hoe is de balans tussen werk en privé? Hoeveel belasting moet je betalen en wat krijg je ervoor? En wat gebeurt er als je arbeidsongeschikt wordt? In onderstaande voorbeelden zie je hoe de verzorgingsstaat effect heeft op levens van mensen in verschillende situaties. Welk type verzorgingsstaat herken je in de bronnen? Wat valt je op aan de situaties die beschreven worden?

Werken om te leven?

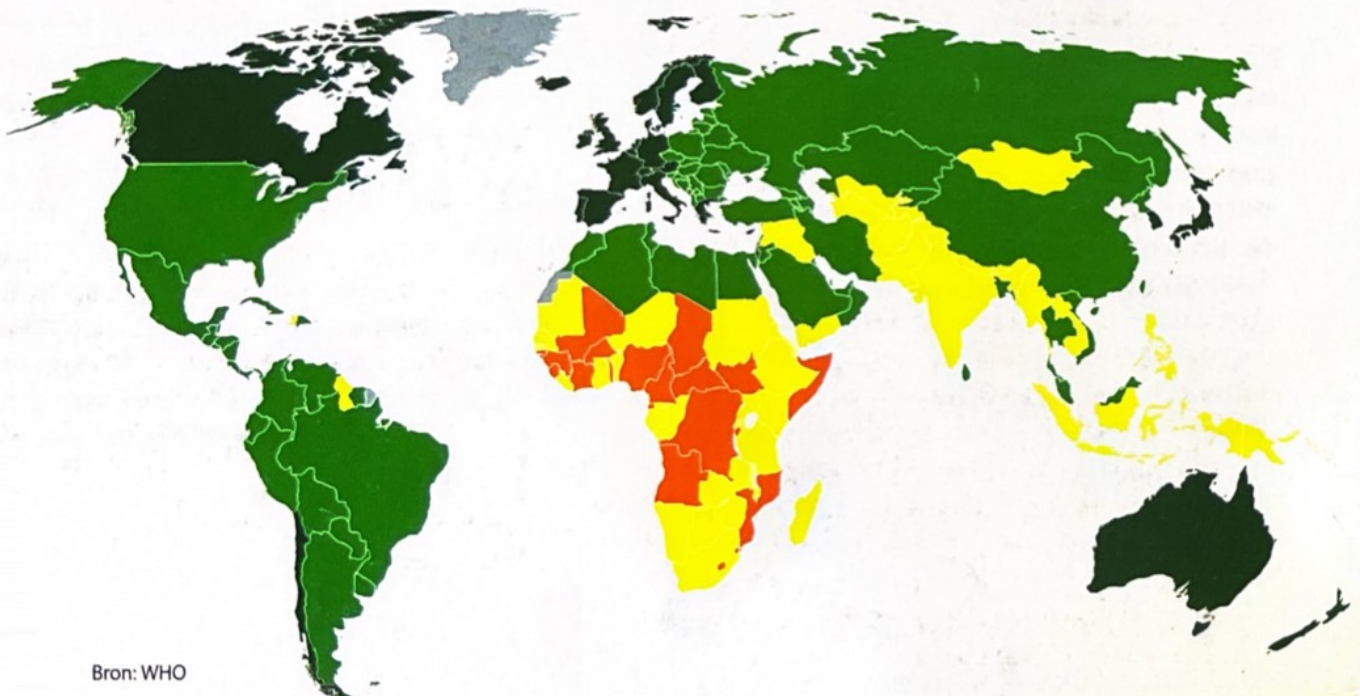
"Als je Amerikanen en Nederlanders aan één tafel zet, wisselen bewondering en verbazing elkaar snel af", zegt Charles Groenhuijsen, oud-correspondent van de NOS in de Verenigde Staten. "Vakantiedagen zijn een geliefd onderwerp. Dat wij tussen de 20 en 30 dagen vrij hebben, daar worden de Amerikanen knap chagrijnig van. In de VS mag je al blij zijn met 5 tot 10 dagen vrij per jaar, of doe eens héél gek, 15 dagen. Het is een veelgehoord cliché, maar het klopt nog steeds. Amerikanen leven om te werken, Nederlanders werken om te leven. Wij zijn vergeleken met de alsmaar doorbuffelende Amerikanen een volkje van levensgenieters."

Bron: Oh Oh Amerika, Charles Groenhuijsen

Hoe hoog is de levensverwachting in de wereld?

Leeftijd in jaren
-50 50+ 60+ 70+ 80+

Bron: WHO

Vier jaar na ramp nog steeds geen geld

DHAKA – De 26-jarige Shila Begum wacht al meer dan vier jaar op een schadevergoeding van de kledingfabriek waar ze arbeidsongeschikt raakte. Bij het instorten van het Rana Plaza, een groot gebouw vol textielfabrieken in Bangladesh, zat Shila acht uur lang vast onder het puin. Ze overleefde het ongeluk, maar kan niet meer werken. Haar rechterarm is verlamd en lang zitten lukt niet meer. Van de fabriek kreeg ze één maand loon mee als tegemoetkoming. De ramp werd destijds veroorzaakt doordat de fabrieken niet aan de veiligheidseisen voldeden. Meer dan 1.100 mensen kwamen om het leven en nog eens 2.000 anderen raakten gewond bij de instorting. Bangladesh kent nauwelijks sociale voorzieningen voor werkloosheid of arbeidsongeschiktheid. Bron: De Correspondent

Gratis geld voor inwoners Terneuzen

Wat zou jij doen als je een gratis inkomen krijgt? Die vraag klinkt steeds vaker nu in verschillende landen proeven gestart zijn met het basisinkomen. De gemeente Terneuzen wil als eerste Nederlandse gemeente experimenteren met zo'n 'gegarandeerd inkomen'. In tegenstelling tot bijvoorbeeld mensen met een bijstandsuitkering hoeven de deelnemers aan het experiment geen tegenprestaties te leveren voor het basisinkomen. "Tot nu toe moeten uitkeringsgerechtigden zich regelmatig melden", vertelt wethouder Cees Liefing van de PvdA. "Dat ervaren mensen als heel stressvol." Mensen die meedoen aan het experiment krijgen twee jaar lang 993 euro per maand. Ze hoeven niet verplicht te solliciteren of vrijwilligerswerk te doen. Ook mogen ze naast hun basisinkomen gaan werken om bij te verdienen. Tijdens het experiment onderzoekt de gemeente of mensen gezonder gaan leven als ze zich minder druk hoeven te maken over hun inkomen. Bron: NOS.nl

Verzorgingsstaat maakt Nederlanders superrelaxt

"Nederlandse moeders zijn de meest relaxte moeders van de wereld", vindt de Australische schrijfster **Mihal Greener**. Zeven jaar geleden verhuisde zij met haar gezin naar Nederland. "Of ze nou balanceren op hun fiets of een driejarige driftkop laten uitzagen, de moeders houden het hoofd koel", aldus Mihal. Volgens haar is dit het gevolg van de Nederlandse levenshouding 'Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg', gekoppeld aan het vangnet van de verzorgingsstaat. "Scholen zijn nagenoeg gratis, de verplichte ziektekostenverzekering dekt een groot deel van de dokters- en ziekenhuiskosten en Nederlandse ouders krijgen zelfs een driemaandelijkse kinderbijslag!"

De Amerikaanse journalist **Russel Shorto** is het met haar eens. "Toen ik met mijn vrouw en kinderen in Nederland kwam wonen, ontdekte ik dat ik 52 procent belasting moest betalen. Ik was woedend. Maar al snel merkte ik dat ik elk kwartaal kinderbijslag kreeg. En dat zelfs de beugel van mijn dochter vergoed werd door de zorgverzekering. Nu snap ik het! Nederlandse ouders zijn gelukkiger dan Amerikaanse. Dat komt omdat zij zich geen zorgen hoeven te maken over ontslag of hoge ziektekosten. Zelfs een werkloze krijgt vakantiegeld! Daardoor zijn Nederlanders superrelaxte mensen." Bron: Trouw, NRC Next

Noorwegen moeder-vriendelijkste land

OSLO - Noorwegen is voor moeders het meest aangename land om te wonen. Dat blijkt uit onderzoek van de organisatie Save the Children. Grote verschillen in gezondheidszorg scheiden de top-landen van de minder ontwikkelde landen. Door goed geschoold personeel sterven er in Noorwegen veel minder moeders en baby's. Afghanistan heeft de hoogste moedersterfte. Ook sterft 20 procent van de kinderen voor het vijfde levensjaar.

Bron: Novum, Index Mundi

Hoofdstuk

2 Ontstaan verzorgingsstaat

AOW-UITKERING NAAR DE KIDS

“De AOW-uitkering bovenop het private pensioen versterkt de ongelijkheid tussen generaties”, zegt professor Luc Soete, oud-rector van de Universiteit van Amsterdam. Hij krijgt sinds kort AOW en begrijpt daar niks van: “Ik

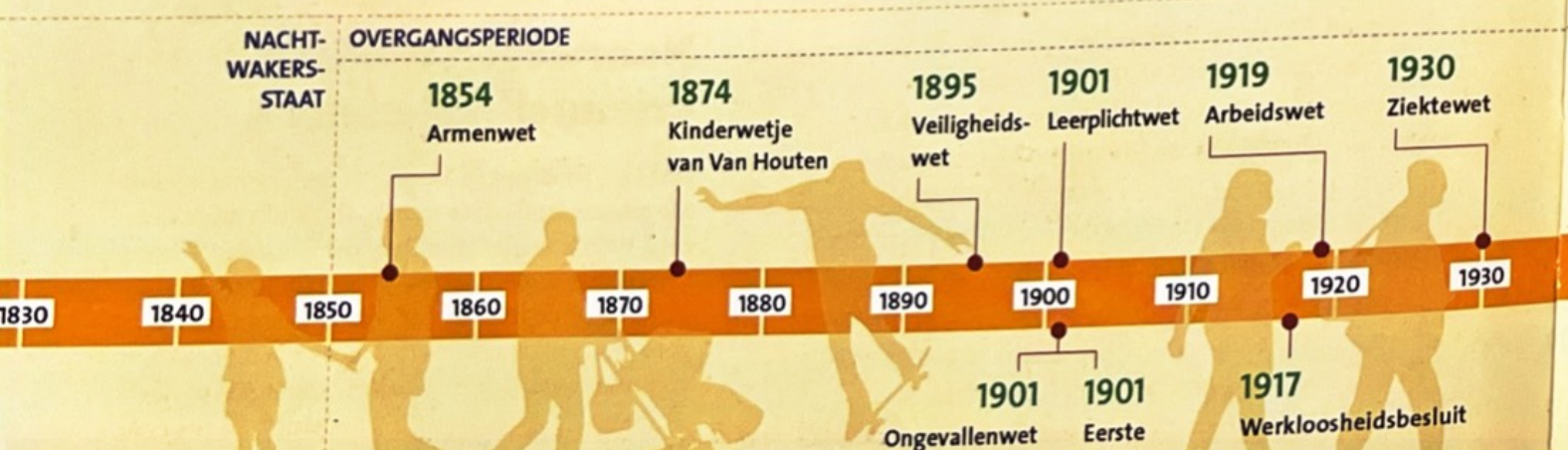
heb al een goed werknemerspensioen; die AOW heb ik helemaal niet nodig! Waarom moet iemand die al een riant pensioen heeft ook nog een voor iedereen gelijke ouderdomsuitkering krijgen?” Als je daarmee stopt, kun je met de miljarden die je overhoudt de kinderopvang financieren, aldus Soete. “Want de financiering van de kinderopvang is slecht geregeld in Nederland. Ouders moeten daar een fortuin voor betalen. Er is dus ongelijkheid aan het begin van het leven en ongelijkheid aan het eind. Als alle kinderen vanaf 2 jaar naar de kinderopvang gaan, is dat goed voor hun ontwikkeling. Zo ontstaat de rare situatie dat de ongelijkheid zich al jong manifesteert.”

Bron: De Limburger

Moet iedereen in Nederland recht houden op eenzelfde AOW-uitkering, of moet de AOW bijvoorbeeld inkomensafhankelijk worden?

GESCHIEDENIS SOCIALE WETGEVING

Onze verzorgingsstaat is niet van de ene dag op de andere dag ontstaan. De tijdlijn hieronder laat zien dat onze sociale wetgeving een lange geschiedenis kent. De wijze waarop de verzorgingsstaat zich heeft ontwikkeld, hangt sterk samen met politieke en maatschappelijke ontwikkelingen en de groei van de economie.

In dit hoofdstuk kijken we terug op hoe de verzorgingsstaat is ontstaan en welke politieke motieven en behoeften eraan ten grondslag liggen. De achterliggende vraag is: *Moet iedereen in een verzorgingsstaat recht hebben op dezelfde voorzieningen?*

2.1 HET BEGIN VAN DE VERZORGINGSSTAAT

De nachtwakersstaat

In de eerste helft van de negentiende eeuw was de rol van de overheid grotendeels op liberale grondslag gebaseerd. De economie steunde op het principe van de vrije markt: iedereen kon produceren wat hij wilde, er waren geen regels over minimumloon en je kon zomaar ontslagen worden. De overheid begon wel met de aanleg van een uitgebreid netwerk van verharde wegen en kanalen dat de handel en andere economische activiteiten mogelijk maakte en bevorderde.

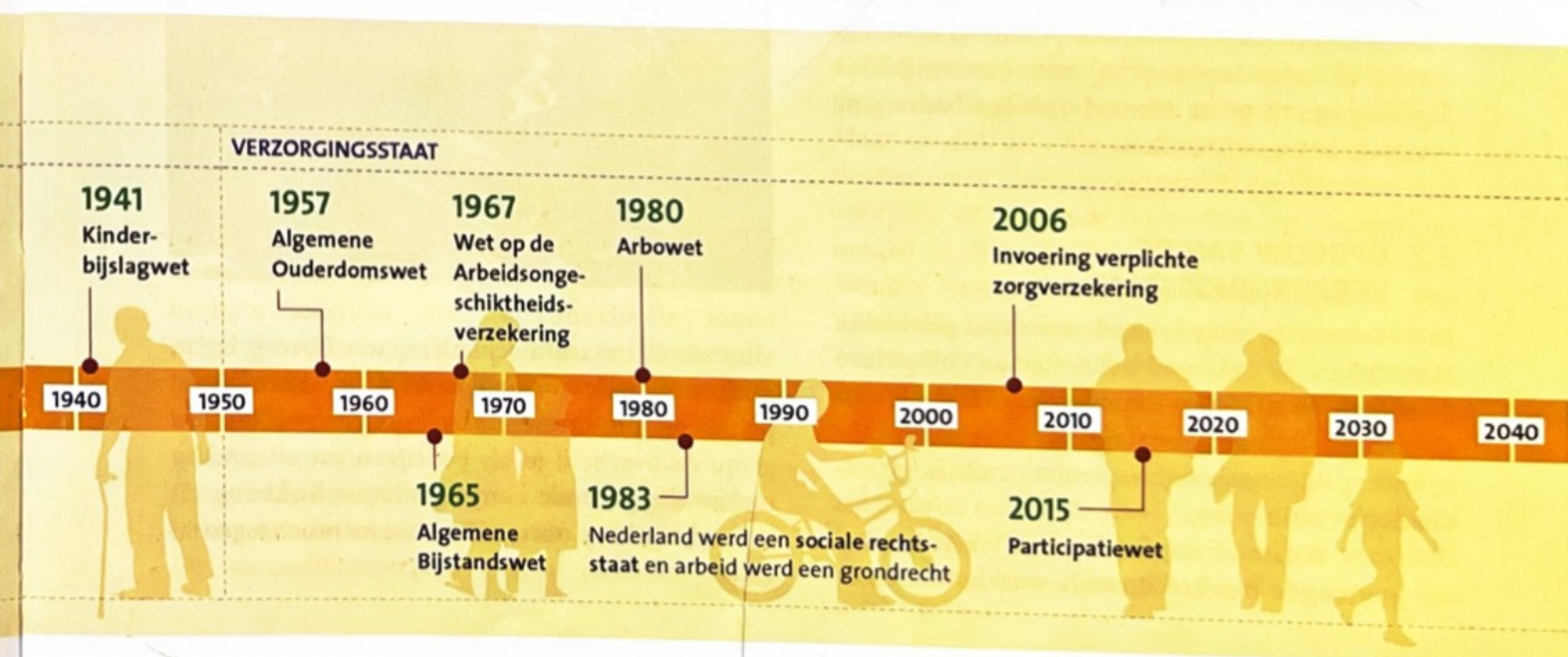
De overheid bemoeide zich niet direct met de activiteiten van particuliere ondernemingen, er was dus sprake van staatsonthouding op economisch gebied. Nederland was daarmee een **nacht-**

wakersstaat, een staat waarin de overheid zich vooral beperkt tot het handhaven van de openbare orde en veiligheid. Zieken en ouderen werden geholpen door rijke burgers, de kerk of andere particuliere liefdadigheidsinstellingen. In gasthuizen of hospitaals, vaak verbonden aan een klooster of kerk, verpleegden 'zusters' en 'broeders' de zieken. Namen als 'Onze Lieve Vrouwe Gasthuis' herinneren nog aan die religieuze oorsprong. Voor arme en oude mensen waren er begijnhoven voor vrouwen, 'oudemannenhuizen' en tehuizen voor verwaarloosde kinderen, prostituees en landlopers. Om de zorg te bekostigen deed de kerk een beroep op rijke burgers, die deze financiering als een daad van barmhartigheid opvatten. Daarnaast had hun bijdrage een opvoedend karakter. Van de zieken en de armen werd verwacht dat zij zich fatsoenlijk en dankbaar opstelden: zorg was daarmee een gunst en geen recht.

De eerste sociale wetten en maatregelen

Het beginsel dat de overheid een zorgplicht heeft voor mensen die niet zelf in hun onderhoud kunnen voorzien, zien we voor het eerst in de Armenwet van 1854. Door deze wet kregen hulpbehoevenden die niet tot een kerkelijke gezindte behoorden, in geval van 'volstreckte onvermijdelijkheid' recht op steun door een overheidsorgaan, meestal de gemeente.

Zoals je in de tijdlijn kunt zien, werd de Armenwet gevolgd door andere **sociale verzekeringen** en arbeidsbeschermende wetgeving. Daarmee werden voor het eerst de risico's van

arbeid erkend en werd er, net als in de meeste andere westerse landen, een begin gemaakt met collectieve regelingen. Het was bovendien een erkenning dat de vrije markt en de gezinnen zelf deze risico's niet konden dekken en dat de overheid deze rol op zich moest nemen.

Voorbeelden van sociale wetten zijn: het Kinderwetje van Van Houten (1874) dat kinderarbeid verbood, de Ongevallenwet (1901), de Invaliditeitswet (1913) en het Werkloosheidsbesluit (1917). Overigens werden deze wetten niet alleen uit menslievendheid aangenomen, maar ook omdat het inzicht ontstond dat gezonde arbeiders beter presteren dan ongezonde, oververmoeide werkers.

Door de Woningwet (1901) konden woningbouwverenigingen met overheidssteun arbeiderswoningen bouwen. Tussen 1900 en 1940 werden maar liefst 1 miljoen zogenaamde 'woningwetwoningen' gebouwd.

Het inzicht dat de staat moest ingrijpen in de vrije markt werd rond 1900 onderschreven door alle politieke partijen, elk vanuit hun eigen overwegingen:

- De katholieken en protestanten wilden de zwakkeren beschermen en zagen de overheidsbemoeienis als aanvulling op hun eigen inspanningen. Ook bestond er onder christelijke politici angst voor een sociale revolutie van arbeiders.
- De socialisten streefden naar betere leefomstandigheden en een sterkere rechtspositie van arbeiders.
- De liberalen zagen de verloedering en onveiligheid in arbeidersbuurten, een onvermijdelijk gevolg van de grote armoede, als een bedreiging van de bestaande orde.

2.2 OPBOUW VAN DE VERZORGINGSSTAAT

In de twintigste eeuw kreeg de overheid geleidelijk meer taken. Er ontstond behoefte aan **collectieve goederen en diensten** die de vrije markt niet uit zichzelf produceerde, zoals goede scholen en vakopleidingen, een goed wegennet, vuilnisophaaldiensten en riolering.

Daarmee ontstond na de Tweede Wereldoorlog een **gemengde markteconomie** waarin niet meer

"Onze Arbeidswet" is de beste van Europa"

Zelfs de sociaal-democraten spraken met waardering over de katholieke politicus Piet Aalberse. Geen wonder, want hij schreef in de eerste helft van de twintigste eeuw een recordaantal sociale wetten op zijn naam. Bakkerszoon Aalberse legde de fundering voor de Nederlandse verzorgingsstaat.

We gaan terug naar het voorjaar van 1919. Met veel trots schreef de katholieke minister van Arbeid Piet Aalberse in zijn dagboek over de Arbeidswet die hij nog voor 1 mei bij de Tweede Kamer had ingediend. "Een krachtig agitatiemiddel was zoo den rooden broeders uit handen geslagen! Ik ben met deze wet zoover gegaan als mij mogelijk was: achturedag, vrije zaterdagmiddag en 45-urige werkweek voor fabrieken en werkplaatsen en voor kantoren; overal elders tienuredag, met mogelijkheid om bij algemeene maatregel van bestuur tot acht uur over te gaan. Wordt dit zoo aangenomen, dan zal onze Arbeidswet de beste van Europa zijn. Mijn socialistische ambtgenoot van Arbeid in Denemarken is niet verder gegaan dan de achturedag in continubedrijven!" Bron: Historisch Nieuwsblad

Bron 4

alles aan het marktmechanisme werd overgelaten, maar waarin de overheid een voorwaardenschepende en producerende rol ging vervullen. Zo grijpt de overheid in als bedrijven prijsafspraken maken die gezonde concurrentie verhinderen en stelt ze regels op om machtsconcentraties tegen te gaan.

Crisis en WOII

Een belangrijk moment in de langzaam groeiende rol van de overheid was de wereldwijde economische crisis vanaf 1929. Ook in Nederland steeg de werkloosheid tot ongekende hoogte en ontstond er enorme armoede. Dit maakte extra duidelijk hoe kwetsbaar de samenleving op dit punt was. Er kwam een programma met minimale uitkeringen voor kostwinnende werklozen en de overheid organiseerde werkverschaffingsprojecten, zoals de aanleg van kanalen en parken.

Deze werkloosheidsbestrijding was het begin van toenemende **interventie** door de overheid. Deze werd aanvankelijk nog niet door iedereen gesteund. Maar de Tweede Wereldoorlog en de vele problemen die deze met zich meebracht, maakten ingrijpen op sociaaleconomisch gebied onvermijdelijk. Politieke partijen die elkaar voor de Tweede Wereldoorlog nog fel bestreden, merkten tijdens en vlak na de oorlog dat ze ook konden samenwerken.

Naoorlogse opbouwfase

De ervaringen tijdens de economische crisis en daarna de Tweede Wereldoorlog zorgden bij alle politieke partijen voor een 'dit-nooit-meer-gevoel'. In deze periode werden beide waarden – gelijkheid en vrijheid – bevestigd en bevochten. Sociale zekerheid werd een morele basis voor de naoorlogse politiek, waarbij het begrip 'vrijheid' gehanteerd werd in relatie met het streven naar vrijwaring van gebrek en nood. Er is dan ook een principieel verschil: de sociale verzekeringen van vóór de oorlog golden alleen voor werkenden en de sociale zekerheid van ná de oorlog werd van toepassing op alle burgers.

Na de bevrijding in 1945 begon een proces van wederopbouw. Een nieuwe 'rooms-rode' regering, een coalitie van de katholieke KVP en de sociaaldemocratische PvdA, ging een geleide loonpolitiek invoeren: niet de werkgevers, maar de regering besliste jaarlijks over de maximale loonstijgingen. Dankzij deze politiek én de Amerikaanse Marshallhulp steeg de werkgelegenheid, verbeterde de Nederlandse concurrentiepositie en groeide de welvaart.

De geleide loonpolitiek was voor zowel de katholieken als de sociaaldemocraten een compromis. De sociaaldemocraten gingen akkoord onder

voorwaarde dat de positie van werknemers versterkt zou worden met **nieuwe sociale wetgeving**. Dit gebeurde onder meer met de nieuwe Werklozenwet (1949) en de Ziektewet (1952).

De katholieken wilden dat de vakbonden en werkgeversorganisaties nauw betrokken zouden worden bij de loonpolitiek. Dit leidde tot de oprichting van twee overlegorganisaties, namelijk de Stichting van de Arbeid (1945) en de Sociaal Economische Raad (1950), die elk een eigen taak hebben op sociaaleconomisch gebied.

2.3 UITBOUW VAN DE VERZORGINGSSTAAT

De echte uitbouw van de verzorgingsstaat vond plaats in de jaren vijftig en zestig. In de jaren vijftig vormde de rooms-rode coalitie de motor. In de jaren zestig waren de liberaal-confessionele kabinetten verantwoordelijk voor de uitbreiding. Opmerkelijk hierin was de positie van de VVD. Maar omdat de vrije ondernemingsgewijze productie intact bleef, accepteerden de liberalen uiteindelijk de stijgende lastendruk en omarmden ook zij de verzorgingsstaat.

Behalve van politieke overeenstemming en een groeiende economie hing de uitbouw ook af van onverwachte gebeurtenissen. In 1959 ontdekte een boer een enorm groot gasveld bij Slochteren in de provincie Groningen. Voor de Nederlandse overheid betekende dit een belangrijke bron van inkomsten omdat de staat deelde in de winst van het aardgas. Deze inkomsten werden voor een deel besteed aan sociale zekerheid.

Drie soorten uitbreiding

De uitbreiding van de sociale voorzieningen betrof drie terreinen:

1. Het **aantal risico's** dat gedekt werd. Aanvankelijk waren alleen werknemers verzekerd tegen inkomensverlies door ziekte, werkloosheid en bedrijfsongevallen. Later kwamen er collectieve regelingen voor iedereen: voor ouderdom (AOW, 1956), bij armoede (Bijstandswet, 1965) en bij niet-bedrijfsgebonden ongevallen (WAO, 1967).
2. Het **aantal gerechtigden**. Omdat de uitkeringen en voorzieningen eerst alleen bedoeld waren voor werknemers die premie betaalden, maar later ook voor niet-premiebetalers zoals bijstandsgerechtigden, steeg het aantal mensen dat een beroep deed op een uitkering.

Huisje langs de slootkant

Corrie (98) uit Zaandam: "Vroeger hadden we alle tijd om onze ontlasting te bestuderen: het dreef in de sloot of lag in het tonnetje. Oorspronkelijk liep er namelijk een sloot achter ons huis langs en stond het toilet op de rand van de sloot. De grote en kleine boodschappen vielen gewoon door het gat in de zitting in het water, achtervolgd door het papier dat voor het afvegen werd gebruikt. De gemeente besloot op een gegeven ogenblik de sloot te dempen.

Het huisje werd verbouwd. Onder het gat in de zitting werd een tonnetje geplaatst en enkele keren per week kwamen medewerkers van de gemeente het volle tonnetje ophalen en plaatsten weer een lege.

Met een juk op hun schouders haalden de mannen per keer twee tonnetjes op.

Op de gemeentewerf werden de fecaliën verder verwerkt, of als meststof of als toevoeging aan het huisvuil.

Zo'n toilet buiten was zeker 's winters en 's avonds geen pretje. Als kind mocht je gelukkig gebruikmaken van een po en hoefde je tenminste niet de kou of de duisternis in."

Bron: Oudheidskameroostaan.nl

Bron 5

3. Het **aantal sectoren**. Via **subsidies**, collectieve voorzieningen en **verplichte regelingen** ging de overheid op meer terreinen financiële steun verlenen. Denk aan **schoolgeld**, **studiebeurzen**, **gezondheidszorg**, **huisvestings-** en **huurtoeslagen**, **subsidies aan kunst-** en **welzijnsorganisaties**, enzovoort.

Door de uitbreidingen is iedereen in geval van werkloosheid, ziekte, ouderdom of arbeidsongeschiktheid verzekerd van een minimuminkomen: het socialezekerheidsstelsel is de 'ruggengraat' van de verzorgingsstaat geworden. Hiermee is Nederland langzamerhand veranderd in een echte verzorgingsstaat met voorzieningen op bijna elk denkbaar terrein, van wieg tot graf.

Mijlpalen

We noemen enkele mijlpalen die kenmerkend zijn voor de uitbouw van de verzorgingsstaat. In 1956 voerde minister-president Willem Drees (PvdA) de **Algemene Ouderdomswet (AOW)** in, die kostwinners na hun 65e jaar van een blijvend inkomen voorzag, al waren die eerste uitkeringen niet hoog. De eerste jaren was het nog soberheid troef en bestond de verplichting om ervoor te werken en verantwoordelijkheid te tonen.

In 1957 werd de **vaccinatie** bij baby's ingevoerd, waardoor miljoenen kinderen geen difterie, kinkhoest, tyfus en polio meer zouden krijgen. Later kwamen er inentingën bij tegen bof, mazelen en rode hond.

De **Bijstandswet** uit 1965 verplichtte de overheid om *'iedere Nederlander die hier te lande in zodanige omstandigheden verkeert of dreigt te geraken dat hij niet over de middelen beschikt om in de noodzakelijke kosten van het bestaan te voorzien'* (art. 1, lid 1) financieel te ondersteunen.

Arme mensen waren niet langer afhankelijk van de gunst van kerkelijke of andere particuliere hulpverlening. Ze kregen recht op een bijstandsuitkering, óók als ze zelf nooit premies hadden betaald. Dit was een radicale verandering in de verhouding tussen overheid en burger.

Tussen 1947 en 1985 steeg het woningbezit van de **woningbouwverenigingen** tot ruim anderhalf miljoen woningen, zo'n 30 procent van het totale aantal woningen. Door huursubsidies konden gezinnen verhuizen naar meer comfortabele flat- of eengezinswoningen.

Het onderwijs groeide in de naoorlogse periode spectaculair. Het volgen van lager middelbaar onderwijs werd in de periode 1950-1970 een normaal verschijnsel. Na de Leerplichtwet van 1969 gingen jongeren nog langer naar school. En door de invoering van een uitgebreid studiebeursstelsel konden ook jongeren uit de minder draagkrachtige gezinnen doorstuderen.

Maatschappelijke gevolgen

Door al deze regelingen werden mensen minder afhankelijk van de strakke sociale kaders van kerk, werk, gezin en sociale klasse. Veel kinderen uit de brede middenklasse en de agrarische sector kregen in de jaren zestig meer kansen om te stijgen op de maatschappelijke ladder. Daardoor veranderden ook hun levensstijl en hun denkbeelden over politiek en maatschappij. Mannen bereikten vaker een hogere maatschappelijke positie dan hun vader en veel vrouwen werden onafhankelijker dan hun moeder ooit geweest was. Deze persoonlijke ontwikkelingen hadden uiteraard ook grote invloed op de godsdienstbeleving, het werk en de vrije tijd. De spectaculaire toename van individuele en collectieve welvaart hebben gezorgd voor een toename van individuele vrijheid, die later is bekritiseerd als 'doorgeschoten' individualisering.

Wat vinden de politieke stromingen?

Het standpunt dat de staat voorzieningen treft voor al haar burgers heeft de steun van de drie grote politieke stromingen.

- **Liberalen** zien de verzorgingsstaat als een sociaal vangnet voor mensen in problemen. Wel zien zij de groeiende lastendruk als een belemmering voor economische groei.
- **Sociaaldemocraten** accepteren de vrijmarkteconomie van onze verzorgingsstaat, temeer omdat sociale wetten de onrechtvaardige nadelen ervan terugdringen. Hun streven naar sociale gelijkheid vinden we terug in de vele voorzieningen die de kansen voor zwakkeren vergroten.
- **Christendemocraten** zijn vooral tevreden over de grote rol die het maatschappelijke middenveld op sociaaleconomisch gebied inneemt. De samenwerking van werkgevers en werknemers, bijvoorbeeld in de SER, wordt ook door de liberalen en sociaaldemocraten gesteund.

“Ik gooi die computer een keer het raam uit. Echt.”

Hugo Borst, bekend als voetbaljournalist, schrijft in zijn boek 'Ma' over iets heel anders: zijn demente moeder die hij al drie jaar verzorgt, samen met zijn broer. “Ik vind het altijd gezellig om naar mijn moeder te gaan. Maar wij hebben ook geluk: ze woont dichtbij en we kunnen de taken verdelen.” Toch is het niet altijd makkelijk sinds zijn moeder dement is geworden. “Ik vind het erg jammer dat we niet meer kunnen praten over boeken. Dat deden we altijd, en dat is verloren gegaan. We hadden het ook over onze levens, over wat wij meemaakten en over mijn zoon, haar kleinkind. Het doet pijn dat we dat niet meer kunnen delen.”

In zijn boek geeft Hugo Borst kritiek op het verpleeghuis waar zijn moeder woont. “Ik ben niet boos op de verzorgers. Die zijn geweldig. Maar er is te weinig personeel. En die ene verzorger op negen bewoners zit te veel achter de computer. Dat moet van de manager. Ze kunnen magistraal zorgen. Laat ze dat dan doen. Je wilt dat je vader of moeder op tijd wordt verschoond en geknuffeld. Dat is geen wens, dat is een eis. Er komt een moment dat ik die computer het raam uit gooi. Echt.”

Bron: AD

Bron 6

3 Sociale partners en de overheid

ZO'N TEGENPRESTATIE WERKT STIGMATISEREND

Krijg je een bijstandsuitkering maar doe je elke week boodschappen voor je buurvrouw of maak je het huis schoon van je bejaarde schoonmoeder? Dan laat de gemeente je meestal met rust. Maar als je niet actief bent

als vrijwilliger dan mag de gemeente je taken opleggen. "Het is beter om een tegenprestatie te leveren dan thuis te zitten", zegt Jaap Schipper, gemeenteambtenaar in De Bevelanden. "Mensen doen wat nuttigs en dat geeft ze weer perspectief. Weigert iemand, dan kunnen we een tegenprestatie opleggen." Een bijstandsgerechtigde uit Rotterdam moet papier prikken, maar vindt het nutteloos: "Er lopen daar 300 man per week rond, je moet een half uur lopen voordat je het eerste stukje papier vindt. Die routes zijn brand- en brandschoon." Een ander zegt: "Laten we eerlijk zijn, als je met zo'n oranje hesje en een vuilniszak op straat loopt, werkt dat stigmatiserend. Mensen denken: o, dat is er weer eentje met een taakstraf."

Bron: PZC Walcheren en Human

Is het redelijk om van bijstandsgerechtigden een tegenprestatie te eisen?

In dit hoofdstuk kijken we naar de hoofdrolspelers in de verzorgingsstaat. We zien een grote rol van de overheid, maar ook van werkgevers en werknemers. De kernvragen zijn: *Welke bijdrage leveren de sociale partners aan de verzorgingsstaat?* en *Waarom hebben vakbonden minder invloed gekregen?*

3.1 HOOFDROLSPELERS

Met betrekking tot het sociaaleconomische deel van de verzorgingsstaat spelen twee partijen een grote rol: de overheid en de werknemers- en werkgeversorganisaties. De vertegenwoordigers van de werknemers- en werkgeversorganisaties

noemen we samen de **sociale partners**. We kijken naar de doelstellingen van de verschillende partijen en hoe zij deze doelen proberen te bereiken.

Doelstellingen overheid

Nederland is een gemengde markteconomie. De overheid heeft daarbij drie belangrijke doelstellingen:

- Een **evenwichtige arbeidsmarkt**. Door subsidies en door een voorrangbeleid probeert de overheid groepen die ondervertegenwoordigd zijn op de arbeidsmarkt, zoals inwoners met een migratieachtergrond, mindervaliden en vijftigplussers, aan een baan te helpen. Als opdrachtgever investeert de overheid in grootschalige

projecten om de economie te stimuleren, bijvoorbeeld in de infrastructuur.

- Een **rechtvaardige inkomensverdeling**. Door invoering van het wettelijk minimumloon beschermt de overheid de onderkant van de arbeidsmarkt. En door een progressief belastingstelsel betalen mensen die veel verdienen relatief meer belasting. Bovendien garanderen uitkeringen bestaanszekerheid aan mensen die niet zelf in een inkomen kunnen voorzien.
- Het creëren van goede **arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden**. De Arboret bijvoorbeeld geeft werknemers recht op een veilige en gezonde werkplek.

Sociale partners

Het grootste deel van de kosten van de verzorgingsstaat wordt betaald door de werknemers en de werkgevers. Beide groepen hebben zich georganiseerd om beter voor hun belangen op te kunnen komen.

Werknemers

Werknemers zijn per beroepsgroep georganiseerd in vakbonden, die vaak weer samengevoegd zijn in overkoepelende vakcentrales zoals FNV en CNV. De centrales samen vormen de vakbeweging met als doel de belangenbehartiging van werknemers, bijvoorbeeld in de onderhandelingen met werkgevers over loondoorbetaling bij ziekte.

CNV Jongeren wil cao 'ramadan-proof' maken

DEN HAAG – CNV Jongeren opent een meldpunt om beter inzicht te krijgen in problemen van werkende moslims die meedoen aan de ramadan. De bond krijgt signalen dat een groot deel van hen problemen ervaart, maar niet aankomt bij de werkgever omdat ze bang zijn daarmee hun baan op het spel te zetten. Uit een steekproef komt naar voren dat zij zich tijdens de ramadan vermoeider voelen en in deze periode graag flexibeler werktijden zouden hebben. Ook zouden mensen soms flauwvallen op de werkvloer. CNV Jongeren wil de cao's 'ramadan-proof' maken door afspraken over andere roosters met flexibele tijden in de cao op te nemen. Bron: de Volkskrant

Bron 7

De leden kunnen individueel bij een bond aankloppen als ze problemen hebben in hun werksituatie. Vaak gaat het hier om ontslagkwesties. De vakbond probeert in zulke gevallen te bemiddelen tussen de werkgever en de werknemer, maar kan ook namens de werknemer naar de rechter stappen.

Werkgevers

Het VNO-NCW is de centrale werkgeversorganisatie die de belangen behartigt van private ondernemingen, van grote multinationals tot kleine familiebedrijfjes. Deze organisatie voert de onderhandelingen met de vakbonden. Daarnaast oefent zij als pressiegroep druk uit op de regering in Den Haag en op de Europese Commissie in Brussel. Speerpunt hierbij is het bevorderen van een goed ondernemersklimaat, bijvoorbeeld door het verminderen van het aantal regels.

3.2 PERMANENT OVERLEG

De sociale partners overleggen regelmatig met elkaar en maken afspraken die voor alle werknemers en werkgevers gelden. De manier waarop zij met elkaar omgaan noemen we de **arbeidsverhoudingen**.

Voor een deel zijn de belangen van werknemers en werkgevers tegenstrijdig. Werknemers zullen vaak een zo hoog mogelijk salaris willen; werkgevers houden de lonen graag laag. Maar ze hebben ook gemeenschappelijke belangen; ze profiteren er beiden van als het goed gaat met het bedrijf en het prettig is om er te werken.

De overheid heeft een bijzondere rol in de onderhandelingen tussen werkgevers en werknemers. Zij bewaakt of de resultaten ervan niet ten koste gaan van het publieke belang. Denk bijvoorbeeld aan het te eenvoudig arbeidsongeschikt verklaren van werknemers waardoor de belastingbetaler voor de kosten opdraait.

Op landelijk niveau

In de **Sociaal-Economische Raad (SER)** overleggen werkgevers- en werknemersorganisaties en onafhankelijke deskundigen, de zogenaamde Kroonleden. De SER adviseert de regering op sociaal en economisch gebied. Zo heeft de onderwijsminister een advies gevraagd over 'leren in de toekomst'. De centrale vraag is hoe overheid en werkgevers voorwaarden kunnen scheppen om

het voor werknemers mogelijk te maken een studie te doen.

Binnen bedrijfstakken

Het overleg binnen bepaalde bedrijfstakken zoals de horeca en de bouwwereld vindt alleen plaats tussen vakbonden en werkgeversorganisaties. Het belangrijkste doel hiervan is het afsluiten van een **collectieve arbeidsovereenkomst** (cao), *een overeenkomst tussen werkgevers en werknemers uit één bedrijfstak over de arbeidsvoorwaarden*. Het maken van een cao is handig voor de werkgever omdat hij dan niet met al zijn werknemers apart hoeft te onderhandelen over zaken als werktijden, pensioen of vakantiedagen. Voor werknemers is een groot voordeel dat over de stijging van lonen bindende afspraken worden gemaakt.

Cao-onderhandelingen verlopen niet altijd gemakkelijk omdat werkgevers en werknemers heel verschillende eisen kunnen hebben. Soms worden werkgevers met stakingsacties onder druk gezet. Wanneer de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid een cao **algemeen verbindend** verklaart, geldt deze voor alle werkgevers en werknemers in een bedrijfstak, of ze nu lid zijn van een vakbond of niet. Sommige grote bedrijven zoals Philips sluiten voor hun werknemers met de vakbonden een eigen cao af.

3.3 HARMONIE OF CONFLICT?

Werkgevers- en werknemersorganisaties in Nederland proberen altijd eerst via onderhandelingen tot overeenstemming te komen. In dit **harmoniemodel** zoeken partijen gezamenlijk oplossingen, uitgaande van hun wederzijdse afhankelijkheid. Als juist de belangentegenstellingen worden benadrukt, spreken we van een **conflictmodel**.

Als de overheid zelf als werkgever optreedt, bijvoorbeeld bij de cao-onderhandelingen van de ambtenaren, dan kan uiteindelijk via politieke besluitvorming een compromis worden gesloten.

Veranderde rol vakbeweging

Sinds de Tweede Wereldoorlog is de rol van de vakbeweging enkele malen gewijzigd. In de jaren vijftig, tijdens de wederopbouw, werkten de vakbonden nauw samen met de overheid en de werkgevers. De lonen werden bewust laag gehouden, zodat Nederland goed kon concurreren op de in-

ternationale markten. De vakbeweging stemde hiermee in omdat de regering op haar beurt probeerde om iedereen aan het werk te krijgen.

De houding van de vakbeweging veranderde eind jaren vijftig toen vakbonden steeds vaker de looneisen van hun leden steunden. Omdat de jaren zestig economisch zeer voorspoedig waren, konden de lonen flink stijgen. Dit veranderde weer in de jaren zeventig toen de economie stagneerde. De vakbonden wilden niet meewerken aan een verlaging van de lonen. Werkgevers en werknemers kwamen steeds vaker tegenover elkaar te staan. In deze periode werd regelmatig door werknemers in bepaalde bedrijfstakken gestaakt.

Staken?

Als een staking door een vakbond wordt gesteund, spreken we van een georganiseerde staking; anders is het een 'wilde' staking. Een staking kan hele bedrijven of het openbare leven lamleggen. Daarom proberen werkgevers stakingen soms via een kort geding verboden te krijgen. Nederland kent echter geen duidelijk stakingsrecht.

In de praktijk keurt de rechter een staking vaak goed, wanneer:

- deze niet in strijd is met de wet of cao-bepalingen;
- de partijen serieus hebben geprobeerd te onderhandelen;
- de staking door een erkende vakbond is georganiseerd;
- de staking in verhouding staat tot het beoogde doel (je mag dus niet staken voor betere koffie);
- belangen van derden niet onevenredig worden geschaad.

Bron 8

Begin jaren tachtig veranderde de rol van de vakbeweging opnieuw, toen de vakbonden besloten akkoord te gaan met lagere looneisen in ruil voor meer werkgelegenheid en betere arbeidsvoorwaarden. Dit sluiten van compromissen tussen overheid, vakbonden en werkgevers noemen we het **poldermodel**. Als gevolg van de loonmatiging stegen de export, de bedrijfswinsten en de werkgelegenheid. Door de daling van de werkloosheidsuitgaven voor de overheid nam de sociale premiedruk bij werknemers af.

Internationaal werd het poldermodel geprezen omdat het economisch succes opleverde. Sommigen denken echter dat het andersom is: het poldermodel kon succesvol zijn, omdat het goed ging met de economie. Door de toenemende globalisering staan gemiddelde inkomens van werknemers in alle westerse economieën onder druk. Dit heeft mogelijk grote gevolgen voor de rol van de vakbeweging.

Toekomst van de vakbonden

De toekomst van de vakbonden is onzeker. Door de flexibilisering van de arbeidsmarkt werken veel mensen niet meer in loondienst, waardoor ze niet meer gebonden zijn aan een cao. Daarnaast maken werknemers die in vast dienstverband werken, vaker zelf afspraken met hun werkgever over de lonen en arbeidsvoorwaarden. Bovendien worden vooral jongeren geen lid meer van een vakbond. Daardoor wordt hun stem niet gehoord bij de cao-onderhandelingen. Dat kan nadelig zijn, want zij hebben vaak andere behoeften dan oudere werknemers en willen liever meer aandacht voor ontwikkelingsmogelijkheden dan voor afspraken over pensioenen of ouderenregelingen.

Wanneer je naar de oorspronkelijke doelstellingen van de vakbonden kijkt, zie je dat er veel is bereikt. Denk aan de achturige werkdag, betere arbeidsomstandigheden, hogere beloning van vrouwen en een betere opleiding voor de gemiddelde werknemer.

Kunnen we daarmee zeggen dat de vakbeweging haar belangrijkste taak heeft volbracht? Hierover zijn de meningen verdeeld. Vaststaat dat een bundeling van belangen de onderhandelingspositie van werknemers versterkt. Anderzijds vertegenwoordigen vakbonden vaak niet meer de meerderheid van de werknemers.

Geen celstraf voor gijzelen baas

Spectaculaire of gewelddadige vakbondsacties worden in Frankrijk zelden zwaar bestraft. Zo kregen de vakbondsleden die in 2015 twee directeurs van vliegmaatschappij Air France uit hun overhemd scheurden, alleen voorwaardelijke straffen.

Ook een groepje ex-werknemers dat twee managers van een bandenfabriek in Frankrijk gijzelde, hoefde niet de cel in. In hoger beroep veroordeelde een rechter de mannen tot voorwaardelijke straffen van drie tot tien maanden. De daders waren de gijzeling begonnen nadat ze jarenlang min of meer vreedzaam hadden geprotesteerd tegen de voorgenomen sluiting van de Goodyear-fabriek in de Franse stad Amiens. Ze bezetten de fabriek en zetten twee leidinggevendertig uur in een vergaderzaaltje gevangen, de toegangsdeur gebarricadeerd met een tractorband. In een eerder vonnis oordeelde de rechter dat de gijzelnemers negen maanden de cel in moesten. Die uitspraak leidde destijds tot woedende reacties. "Dit is een verkeerd signaal voor iedereen die vecht voor het behoud van zijn baan", aldus de vakbond van de gijzelnemers. "Fabrieken sluiten, dat is pas gewelddadig".

Bron: NRC

Bron 9

4 Verzorgingsstaat, de praktijk

HOEVEEL IS EEN ERNSTIG ZIEKE PATIËNT ONS WAARD?

Het College van Zorgverzekeraars (CVZ) dreigde de medicijnen voor de ziekten van Pompe en Fabry niet meer te willen vergoeden. Deze ziekten zijn zeldzame erfelijke aandoeningen (beide rond de 100 patiënten)

waar de meeste mensen aan overlijden. De behandeling van een Pompe-patiënt kost 400 tot 700 duizend euro per jaar, die van een Fabry-patiënt 200 duizend euro. Die prijzen zijn volgens de farmaceutische industrie zo hoog omdat het erg moeilijk is om de ontwikkelingskosten terug te verdienen als er maar zo weinig patiënten zijn. De zorgverzekeraars wilden de vergoedingen niet betalen omdat dan de zorgpremie voor iedereen flink omhoog zou moeten.

De oplossing kwam van de minister van Volksgezondheid: zij wist bij de geneesmiddelenfabrikanten de prijzen een stuk naar beneden te krijgen. Toen besloten de verzekeraars de medicijnen te blijven vergoeden.

Bron: Zorgvisie.nl

Wie moeten volgens jou de medicijnen tegen zeldzame ziekten betalen: de politiek, de verzekeraars of de patiënt zelf?

Nederland geeft bijna 190 miljard euro uit aan onderwijs, sociale zekerheid en gezondheidszorg. Dat is rond 70 procent van de totale uitgaven van de overheid. We nemen in dit hoofdstuk deze drie pijlers van onze verzorgingsstaat onder de loep. De achterliggende vraag is: *Is marktwerking in de gezondheidszorg wenselijk?*

4.1 ONDERWIJS

Twee belangrijke doelen van de overheid op het gebied van onderwijs zijn:

1. **Ongelijkheid terugdringen** en iedereen de kans geven zijn of haar **talenten** te ontwikkelen. Onderwijs vergroot de kansen om later een goede maatschappelijke positie te bereiken. Zo is de positie van vrouwen op de arbeids-

markt de afgelopen decennia aanzienlijk verbeterd, mede doordat hun opleidingsniveau gemiddeld is gestegen. Ook is een verbetering zichtbaar voor jongeren met een migratieachtergrond. Maar zij zijn gemiddeld lager opgeleid dan autochtone jongeren en verlaten het onderwijs vaker zonder diploma.

2. Zorgen voor een **hoogopgeleide beroepsbevolking** zodat Nederland beter kan concurreren met het buitenland.

Deze doelen passen bij de verheffingsfunctie van onze verzorgingsstaat. Om ze te bereiken streeft de overheid naar een makkelijke doorstroming in het onderwijssysteem, bijvoorbeeld van het vmbo naar havo of mbo en daarna eventueel naar het hbo of de universiteit. In vergelijking met vijfen-

veertig jaar geleden volgen nu bijna twee keer zoveel leerlingen havo of vwo. Ook studeren meer jongeren aan een hogeschool of universiteit.

Leerplicht en controle

Om het belang van goed onderwijs te benadrukken, zorgt de overheid ervoor dat de leerplicht wordt nageleefd en controleert zij de kwaliteit van de scholen. In Nederland geldt volledige leerplicht voor iedereen tussen de 5 en 16 jaar. Hierna zijn jongeren tot hun achttiende leerplichtig zolang ze nog geen startkwalificatie (minimaal havo, vwo of mbo-niveau 2) hebben behaald.

Als leerlingen veel spijbelen, krijgen zij en hun ouders te maken met de leerplichtambtenaar. Spijbelen is officieel strafbaar en er kunnen sancties opgelegd worden zoals het intrekken van de kinderbijslag.

Alle onderwijsinstellingen worden gecontroleerd door de **Onderwijsinspectie**. Dat geldt voor zowel openbare als bijzondere scholen. In het uiterste geval kan de inspectie adviseren om een slecht presterende school of opleiding te sluiten.

Openbare scholen zijn opgericht door de overheid en vallen direct onder de verantwoordelijkheid van de overheid. Bijzondere scholen zijn het initiatief van particulier godsdienstige of andere levensbeschouwelijke organisaties (katholiek, protestants, islamitisch of bijvoorbeeld antroposofisch) en hebben een particulier bestuur. Een bijzondere school mag van leraren en leerlingen eisen dat ze een bepaalde godsdienst of levensovertuiging hebben. Zo mag een gereformeerde school van een docent vragen dat deze een gereformeerde levensovertuiging heeft. Een katholieke school mag het dragen van hoofddoekjes in school verbieden.

Hoe brengt Nederland het ervan af?

Nederlandse leerlingen halen over het algemeen hoge resultaten en zijn hoogopgeleid, vergeleken met leeftijdgenoten in andere landen. Maar niet alle leerlingen profiteren in gelijke mate van het onderwijs. De inspectie gebruikt de fictieve 'Thijs' en 'Tim' als voorbeeld. Ze wonen in dezelfde buurt en zijn even intelligent, maar de ouders van Thijs zijn hoogopgeleid en de ouders van Tim zijn laagopgeleid. Thijs krijgt in groep 8 waarschijnlijk een hoger advies voor de middelbare school dan

Bron 10

Bron: Miljoenennota 2016

Tim. Thijs groeit door naar het hoger onderwijs, Tim komt op een lager niveau terecht en stroomt niet door. 'Zelfde talenten, verschillende uitkomsten', concludeert de inspectie. Hierdoor is opnieuw sprake van **kansenongelijkheid** en krijgen veel kinderen met laagopgeleide ouders niet het onderwijs dat ze aan zouden kunnen. Talent blijft onderbenut.

Een deel van het probleem is dat kinderen hier al op hun twaalfde worden verdeeld over vmbo, havo en vwo. Onderzoek toont aan dat dit nadelig uitpakt voor kinderen uit minder welgestelde gezinnen. Deze kinderen hebben vaak meer tijd nodig om achterstanden in te halen en zich verder te ontwikkelen. Sommigen pleiten er om deze reden voor het Scandinavische model na te volgen, waar leerlingen zo lang mogelijk bij elkaar zitten en pas rond hun zestiende of zeventiende worden verdeeld over theoretische en praktische vervolgoopleidingen.

4.2 SOCIALE ZEKERHEID

In de jaren zestig van de vorige eeuw werd de verzorgingsstaat flink uitgebouwd. Dat zie je terug in het uitgebreide stelsel van sociale zekerheid. Dit stelsel bestaat uit twee delen: sociale verzekeringen en sociale voorzieningen.

Sociale verzekeringen

Sociale verzekeringen zijn verzekeringen in de letterlijke zin van het woord: mensen betalen premie om zich te verzekeren tegen een bepaald risico. Bijvoorbeeld het risico op verlies van inkomen bij ziekte. In tegenstelling tot andere verzekeringen zoals een brandverzekering zijn de sociale verzekeringen **verplicht**.

De sociale verzekeringen zijn onder te verdelen in werknemersverzekeringen en volksverzekeringen.

Werknemersverzekeringen

Werknemersverzekeringen zijn bestemd voor werknemers, maar zowel werkgevers als werknemers betalen eraan mee. De uitvoering van de verzekeringen gebeurt meestal door het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV), dat door werkgevers- en werknemersorganisaties zelf is opgericht. De hoogte van de uitkering is gekoppeld aan het laatstverdiende loon.

We noemen de drie belangrijkste werknemersverzekeringen:

- De **Werkloosheidswet** (WW) voorziet in een inkomen als een werknemer onvrijwillig werkloos wordt. De duur van de WW-uitkering is afhan-

kelijk van het **aantal gewerkte jaren**. Iedereen heeft recht op **minimaal drie maanden WW**. De maximale duur gaat op dit moment stap voor stap terug. Vanaf **januari 2019** heeft niemand nog langer dan **24 maanden recht op een WW-uitkering**.

- De **Wet uitbreiding loondoorbetalingsplicht bij ziekte** (WULBZ) verplicht werkgevers om werknemers bij ziekte gedurende **maximaal twee jaar** een uitkering van 70 procent van het laatstverdiende loon te verstrekken. In veel cao's is afgesproken dit bedrag te verhogen tot 100 procent. Voor mensen die niet in loondienst zijn, zoals uitzendkrachten, bestaan aparte regels.
- De **Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen** (WIA) voorziet in een inkomen voor werknemers die als gevolg van langdurige ziekte of een ongeval niet in staat zijn om te werken. De hoogte van de uitkering hangt af van het laatstverdiende loon én van de mate waarin iemand arbeidsongeschikt is geworden.

Volksverzekeringen

Voor de volksverzekeringen betaalt iedereen die in Nederland een inkomen heeft (loon, uitkering of winstdeling) een premie. We noemen de belangrijkste volksverzekeringen:

- De **Algemene Ouderdomswet** (AOW). Lange tijd was de AOW-leeftijd 65 jaar, maar die gaat geleidelijk naar 67 jaar. De AOW is inkomensonafhankelijk, dus iedereen krijgt hetzelfde bedrag. De AOW wordt gefinancierd door het zogenoemde omslagstelsel: de huidige groep werkenden betaalt voor de huidige groep ouderen.

- De **Algemene Nabestaandenwet (ANW)**. De ANW voorziet in een inkomen voor weduwnaars, weduwen en minderjarige wezen. De hoogte van de uitkering is afhankelijk van het inkomen van de achtergebleven partner.
- De **Algemene Kinderbijslagwet (AKW)**. Aan alle ouders met kinderen onder de 18 jaar wordt een tegemoetkoming verstrekt in de kosten van levensonderhoud van de kinderen.

Sociale voorzieningen

Sociale voorzieningen zijn bestemd voor mensen die geen aanspraak kunnen maken op een sociale verzekering, bijvoorbeeld omdat ze nog nooit gewerkt hebben. Voor sociale voorzieningen betalen de burgers geen premie. Het benodigde geld wordt betaald uit de belastingopbrengsten.

Van iedereen ouder dan 18 jaar wordt verwacht dat hij zelfstandig in zijn eigen bestaan voorziet. Dit uitgangspunt staat centraal in de **Participatiewet**. Deze wet voegt drie oude regelingen samen tot één regeling en heeft als doel om iedereen, met of zonder arbeidsbeperking, aan het werk te krijgen. De gemeenten voeren deze wet uit.

Wie dat niet kan, krijgt ondersteuning van de gemeente bij het vinden van werk of een werk-leertraject en, zolang dat nodig is, een **bijstands-uitkering**. De bijstand wordt daarom het vangnet onder het stelsel van sociale zekerheid genoemd. Uitkeringsgerechtigden moeten tegenwoordig in veel gemeenten vrijwilligerswerk verrichten als tegenprestatie.

De bijstand voorziet in een minimumbedrag dat je maandelijks nodig hebt voor noodzakelijke kosten zoals huur, voeding, kleding en de zorgverzekeringspremie. Dit heet **algemene** bijstand. Voor ongewone, extra kosten die je moet maken, bestaat **bijzondere** bijstand. Bijvoorbeeld als je wasmachine plotseling kapot gaat. In dat geval bepaalt de Sociale Dienst of en hoeveel geld je ontvangt. Maar hoe hoog moet een bijstandsuitkering nu precies zijn? Hierover verschillen de meningen. Aan de ene kant is het nodig dat mensen ervan rond kunnen komen. Aan de andere kant is de vraag hoe hoog de uitkeringen precies moeten zijn. Het gaat hierbij om het afwegen van de belangen van de bijstandsgerechtigden en de mensen die werken.

MANTELZORG

Wist je dat:

- **4 MILJOEN** Nederlanders mantelzorg verlenen.
- 1 op de 6 mantelzorgers meer dan **8 UUR** per week hulp biedt.
- de meeste mantelzorgers tussen de **45 EN 65 JAAR** en **VROUW** zijn.
- **71%** van de mantelzorgers de mantelzorgtaken combineert met een **VASTE BAAN**.
- **40%** van de mantelzorgers zorgt voor **ouders** of schoonouders.
- de geschatte waarde van mantelzorg op **7 MILJARD EURO** ligt.
- **1 OP DE 10** mantelzorgers zich **ZWAAR BELAST** voelt.

Bron 11

Participatiesamenleving

In zijn eerste Troonrede in 2013 kondigde koning Willem-Alexander aan dat de klassieke verzorgingsstaat overgaat naar een **participatiesamenleving**. Als redenen noemde hij dat mensen aan de ene kant mondiger en zelfstandiger zijn dan vroeger en dat aan de andere kant bezuinigingen nodig zijn om de collectieve voorzieningen betaalbaar te houden. Eenvoudig gezegd komt het erop neer dat burgers meer voor zichzelf moeten gaan zorgen en de overheid minder gaat doen. Een voorbeeld hiervan is het verminderen van het aantal plaatsen in verzorgingshuizen. De regering wil dat ouderen langer thuis blijven wonen en hulp krijgen van thuiszorgmedewerkers en vooral ook van mantelzorgers.

Mantelzorg is de hulp die vanuit de directe omgeving door familie, burens en vrienden aan iemand wordt gegeven. Steeds meer mensen verlenen mantelzorg; de laatste jaren gaat het om circa 15 procent van de bevolking.

Bodyscans, ja of nee?

Artsen waarschuwen voor de gevaren van preventieve medische onderzoeken zoals bodyscans. In Nederland zijn totale bodyscans via een verwijzing door een (huis)arts alleen toegestaan als er een duidelijke aanleiding voor is. Maar in andere landen, zoals Duitsland en België, kunnen mensen veel eenvoudiger zo'n 'top-tot-teen'-onderzoek laten doen.

In Nederland stelt de federatie van artsen dat dergelijke onderzoeken meestal een vage uitslag opleveren, waardoor een patiënt onterecht bang wordt gemaakt. Vaak wijst vervolgonderzoek uit dat er niets aan de hand is. Maar bovendien zijn dit soort vervolgonderzoeken niet zonder risico. Een intensief darmonderzoek kan bijvoorbeeld leiden tot complicaties, soms met een fataal einde. Een bodyscan is volgens de federatie alleen zinvol als er duidelijke aanwijzingen zijn, bijvoorbeeld wanneer je een verhoogde kans hebt op hart- en vaatziekten. Schrijver **Leon de Winter** ziet dat heel anders: "Ik heb mezelf twee keer laten onderzoeken. Als er iets gevonden wordt, dan wil ik de tijd hebben er nog iets aan te doen." Bron: RTL-nieuws en Prescan.nl

Bron 12

4.3 GEZONDHEIDSZORG

Een belangrijke taak van de overheid is ervoor te zorgen dat er goede gezondheidszorg is. Iedere burger die om fysieke of psychische redenen zorg nodig heeft, moet die kunnen krijgen.

Een zorgverzekering voor iedereen

Iedereen boven de 18 jaar is verplicht een zorgverzekering af te sluiten tegen ziektekosten. Jongeren onder de 18 jaar zijn gratis meeverzekerd met hun ouders en mensen met een laag in-

komen kunnen een tegemoetkoming krijgen in de vorm van een zorgtoeslag.

In het basispakket zijn de meest voorkomende zaken verzekerd, zoals ziekenhuisopnames, medicijnen, een ambulancerit of een bezoekje aan de huisarts. Als je ouder bent dan 18 jaar moet je voor de fysiotherapeut en de tandarts een aanvullende verzekering afsluiten.

Jaarlijks geeft de overheid ongeveer 75 miljard euro uit aan geestelijke en lichamelijke gezondheidszorg.

Je betaalt de zorgverzekering door:

- zorgpremies; voor de basisverzekering betaal je ongeveer 100 euro per maand, vrijwillige aanvullende verzekeringen kosten enkele tientjes per maand;
- een inkomensafhankelijke bijdrage door middel van je loon.

Daarnaast geldt voor iedereen een eigen risico van tussen de 300 en 400 euro. Dat betekent dat je de eerste ziektekosten zelf moet betalen. Het voordeel van dit eigen risico is dat burgers zich meer bewust worden van de kosten en dat mensen niet te snel naar de specialist gaan. Hierdoor kunnen de zorgpremies relatief laag blijven. Een nadeel is dat mensen met lage inkomens soms te lang met hun klachten blijven doorlopen.

Wat levert marktwerking op?

De overheid heeft haar verantwoordelijkheid voor de gezondheidszorg deels losgelaten door een systeem van marktwerking in te voeren. Zorgverzekeraars zijn particuliere ondernemers geworden die verzekeringspakketten verkopen waarbij elke zorgverzekeraar apart prijsafspraken maakt met zorgaanbieders zoals huisartsen, fysiotherapeuten, tandartsen en ziekenhuizen. Hiermee probeert elke zorgverzekeraar zich dus te onderscheiden van zijn concurrenten.

Burgers kiezen hun zorgverzekeraar op basis van hun persoonlijke situatie, de aangeboden pakketten en de aantrekkelijke prijs.

Als je je een oordeel wilt vormen over de ontwikkelingen in de zorg is het belangrijk om te kijken of door marktwerking in de zorg:

- de kwaliteit van de zorg wordt verbeterd en
- de kosten voor de zorg niet uit de hand lopen.

Kwaliteit van de zorg

Voorstanders van marktwerking zeggen dat de ziekenhuizen en andere zorgverleners efficiënter

functioneren. Zo zijn de wachtlijsten voor onderzoeken en operaties in ziekenhuizen korter geworden. Met het doel om in de toekomst de kosten verder te beperken stimuleren zorgverzekeraars het gebruik en ontwikkelen van innovatieve producten en behandelwijzen. Denk aan de maximale inzet van MRI-apparatuur en slimme 'zorgrobots' die 24 uur per dag zorgapparatuur op afstand mogelijk maken.

Tegenstanders van marktwerking merken op dat zorgverleners vooral bezig zijn met het sluiten van slimme deals met verzekeraars, waardoor zij zich aan de ene kant specialiseren, maar aan de andere kant ook beperken. In de praktijk kunnen ziekenhuispatiënten lang niet meer overal terecht voor een behandeling. Ziekenhuizen die wel alle zorg willen blijven leveren, komen in financiële problemen. Denk aan een oogkliniek die alleen dure laserbehandelingen uitvoert en patiënten met complicaties naar een gewoon ziekenhuis stuurt. Bovendien is er een gevaar dat innovaties soms tot overbodige zorg leiden, want artsen willen graag werken met de nieuwste apparaten en gebruiken ze wellicht meer dan strikt noodzakelijk is.

Beperking van de zorgkosten?

Voorstanders van marktwerking gebruiken het argument dat door het overhevelen van zorgtaken van ziekenhuizen en hulpposten naar huisartsen er veel bespaard wordt en dat de concurrentieprikkels ervoor zorgt dat de prijzen voor de geleverde diensten dalen.

Tegenstanders redeneren dat zorgverzekeraars, ziekenhuizen en zorgverleners een economisch belang hebben bij veel en dure zorg. Dat betekent dat zij – al dan niet bewust – meer behandelingen en pillen voorschrijven dan vroeger. Tegenstanders wijzen er ook op dat zorgverzekeraars hun verdienmodel aanpassen door aanvullende verzekeringen en soms niet-bewezen en overbodige behandelingen aan te bieden. Denk bijvoorbeeld ook aan de discussie over 'total body scans'.

Over de vraag of marktwerking in de zorg een goed idee is, kun je verschillend denken. Het hangt af van je persoonlijke omstandigheden als leeftijd, gezondheid of je financiële situatie, maar ook van je visie op allerlei ontwikkelingen in de samenleving en je gedachtevorming over hoe je in de zorg het begrip solidariteit het beste vorm kunt geven.

"Ze verdienen geen zorg, maar straf"

Moeten verslaafden altijd zorg krijgen?

Ja, zegt teamleider klinische zorg van de verslaafdenkliniek in Den Bosch **Diana Hennen**. "Verslaving is een ziekte. Van elke opname leert de verslaafde wel iets. Het gaat erom wat iemand zelf kan doen om te voorkomen dat hij hier over twee maanden wéér is. Omgekeerd gaan verslaafden die geen hulp krijgen, vaak weer de criminaliteit in."

Esmay (16) over haar opname in een kliniek in Groningen: "Een poosje was ik heel depressief. Door de drugs voelde ik dat niet zo. In het begin was het nog heel onschuldig, dan rookte ik maar een jointje in de week of zo. Maar dat werd steeds erger en uiteindelijk wou ik gewoon niet meer nuchter zijn." Esmay werd gedwongen opgenomen, en na een behandeling van meer dan een half jaar mag ze weer terug naar haar moeder. "Ik heb er heel veel aan gehad. Ik ben steeds bang dat ik weer verslaafd raak. Maar als je gewoon doorzet, dan moet het lukken."

Nee, zegt rechter **Rinus Otte**, verslaafden hebben niet automatisch recht op zorg. Verslaving is geen stoornis, maar een keus. "Niemand dient verslaafden drank of dope onder dwang toe, dat doen ze zelf. Verslaafden die crimineel gedrag vertonen, verdienen dus geen zorg, maar straf. Door een verblijf in de gevangenis krijgen ze structuur. De gevangenis kent een heldere dagindeling en heeft een programma dat zich richt op een basale vorm van samenleven."

Bron: Trouw, De Groene en RTV Noord

5 Werk en sociale mobiliteit

OVERSCHOT AAN PSYCHOLOGEN

Tieke studeerde vorig jaar af en deed een master Klinische- en Gezondheidspsychologie. Zij wil graag behandelend therapeut worden. "Maar inmiddels heb ik de hoop opgegeven om een betaalde baan te vinden als basispsycholoog." Er komen namelijk veel te veel afgestudeerde psychologen op de arbeidsmarkt. Vrijwel nergens komen zij nog

betaald aan de slag. Omdat werkervaring voor een beginnend psycholoog onontbeerlijk is, tekenen veel net afgestudeerden voor een werker-
varingsplek. Daarvoor krijgen ze hooguit een stagevergoeding, variërend van 160 tot 400 euro per maand. "Onmogelijk voor mij", zegt Tieke. "Daar kan ik nooit zelfstandig van rondkomen." Universiteiten en werkgevers blijken weinig belang te hebben bij het beperken van het aantal studenten. Universiteiten willen juist veel studenten omdat ze per student betaald krijgen. Ook werkgevers lijken te profiteren van het grote aanbod van psychologen. Zij kunnen uit een grote pool van werkzoekenden de beste sollicitanten kiezen. Bron: De Monitor NCRV

Stelling: "Als er te weinig banen zijn binnen een bepaalde beroepsgroep, moeten opleidingen een tijdelijke studentenstop invoeren."

De manier waarop we werk verrichten, is onderhevig geweest aan enorme veranderingen. Eerst mechanisering en later automatisering hebben het werk radicaal beïnvloed. En met de huidige technologische mogelijkheden zoals de verdere uitbreiding van de communicatietechnologie lijken de veranderingen steeds sneller te gaan. In dit hoofdstuk bekijken we welke functies werk voor ons heeft en hoe onze opvattingen over werk in de loop van de tijd zijn veranderd. De kernvraag luidt: *Wat is de betekenis van werk in onze verzorgingsstaat?*

5.1 WAAROM WERKEN WE?

Werken lijkt vanzelfsprekend: circa 80 procent van de mannelijke beroepsbevolking en ruim 65

procent van de vrouwelijke beroepsbevolking in ons land heeft betaald werk. Het verschil tussen werk en een hobby is het economisch nut ervan. Je werkt omdat er in de samenleving behoefte aan bestaat. Soms kun je van je hobby je werk maken. Bijvoorbeeld als je zo goed kunt zingen of schrijven, dat anderen je willen betalen om je te horen of te lezen.

Fundamentele behoeften

Werk speelt een belangrijke rol bij het realiseren van onze behoeften als mens. In bron 14 zie je de 'piramide van Maslow' met de vijf **basisbehoeften** die mensen hebben. Werk draagt er sterk toe bij dat mensen deze materiële en immateriële basisbehoeften kunnen vervullen. Het loon biedt de mogelijkheid om eten en drinken te kopen en

geeft zekerheid op langere termijn voor grotere aankopen zoals een auto of een huis. Daarnaast is loon de in geld uitgedrukte waardering voor werk. Door je werk kom je in contact met mensen, je hoort ergens bij en je krijgt waardering voor wat je doet, bijvoorbeeld van je chef en je collega's, of je klanten. Ten slotte zorgt werk voor een vast oriëntatiepunt en een doel in je leven, en biedt het je de mogelijkheid om je persoonlijk te ontplooiën. In de theorie van Maslow staan de door hem genoemde basisbehoeften in een onderlinge hiërarchie: een mens zal zijn behoefte aan erkenning pas willen vervullen als hij zich geen zorgen meer hoeft te maken over zijn directe levensonderhoud. De theorie van Maslow moet je vooral zien als een model. Maslow beschrijft gescheiden behoefteniveaus, maar in de werkelijkheid lopen die vaak in elkaar over. Bovendien kunnen behoeften per situatie verschillen. Voor de een kan werk vooral belangrijk zijn vanwege de sociale contacten, voor de ander is inkomen het belangrijkste.

Betekenis van werk

In de loop van de tijd is het **arbeidsethos**, de waarde die mensen aan arbeid toekennen, sterk veranderd.

In de klassieke Oudheid werd werk beschouwd als een noodzakelijk kwaad. Rijke mensen zagen lichamelijke arbeid als iets minderwaardigs en hielden zich liever bezig met sport, filosofie,

PIRAMIDE VAN MASLOW

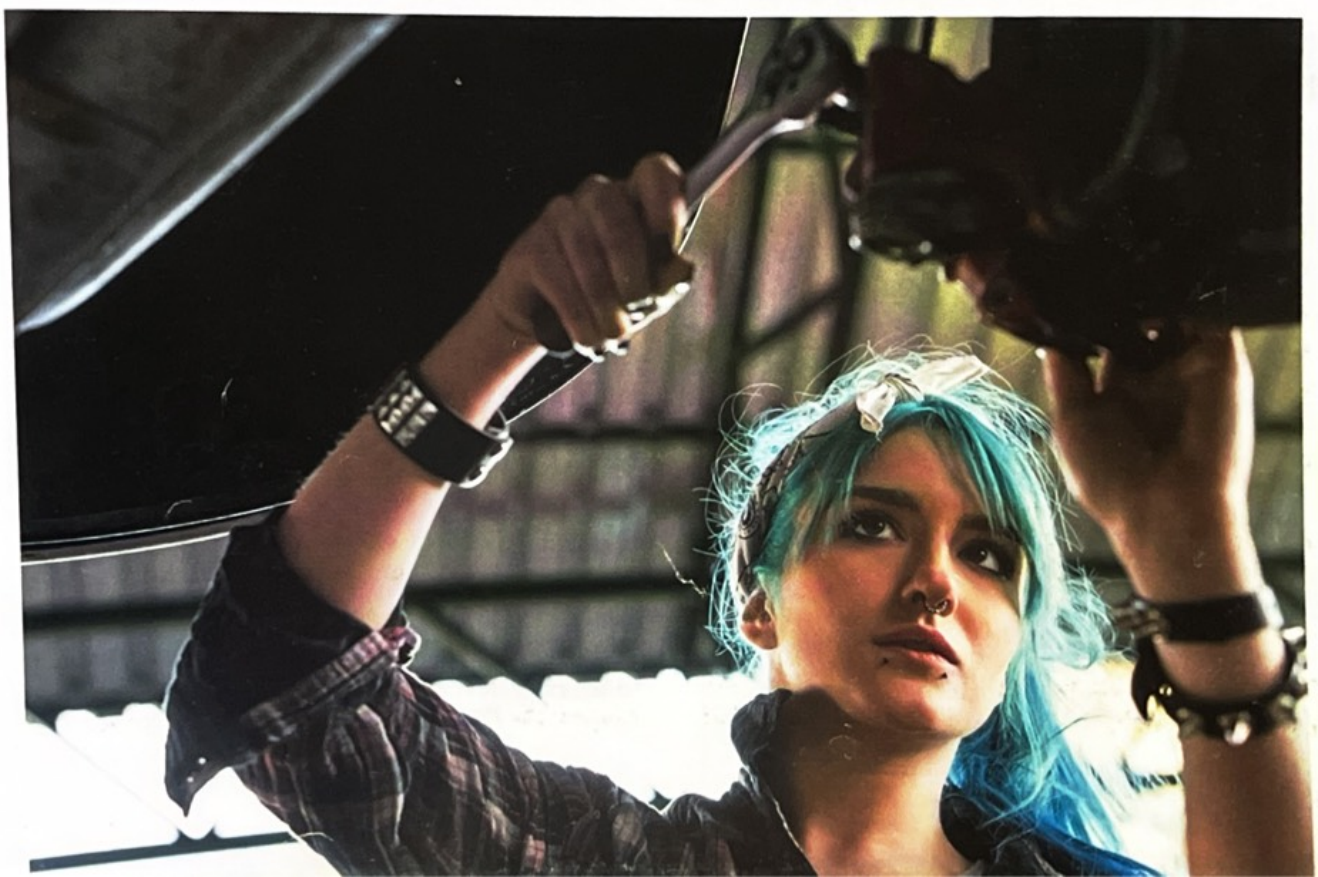
Bron 14

weten ↑

wetenschap of politiek. Voor het lichamelijke werk kochten zij slaven.

In de middeleeuwen veranderde er weinig. De meeste arme mensen legden zich echter bij de situatie neer. Gesterkt door de Bijbel, waarin geschreven staat dat sommige mensen heersen en anderen moeten werken, zagen zij arbeid als een morele plicht: "In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood verdienen."

Volgens de Duitse hervormer Luther (1483-1546), maar vooral de Zwitser Calvijn (1509-1564) moest

'The American Dream' in de jaren zeventig

hard werken zelfs worden beschouwd als een teken van uitverkiezing: 'Arbeid adelt'. Helemaal als je ook nog sober leefde en je geen geld aan verkeerde dingen uitgaf. De socioloog Max Weber (1864-1920) baseerde op dit arbeidsethos zijn theorie dat het calvinisme had bijgedragen aan de opkomst van het kapitalisme. Ook de Hollandse 'zuinigheid' vindt hier zijn oorsprong.

De Verlichtingsfilosofen uit de achttiende en negentiende eeuw geloofden dat de mens geboren was als een 'tabula rasa', een onbeschreven blad. Daarom dachten zij dat armoede en succes niet aangeboren of door God bepaald waren, maar door eigen toedoen werden veroorzaakt. Door rationeel te handelen kon je hogerop komen en aan de armoede ontsnappen. Verlichte denkers als Adam Smith (1723-1790), maar ook Karl Marx (1818-1883), waren zo de eersten die arbeid zagen als **een middel tot sociale mobiliteit**, al kwam hier in de praktijk voor veel mensen nog weinig van terecht.

Recht op arbeid

In de twintigste eeuw werd arbeid voor het eerst in verband gebracht met rechten. Dit kwam vooral door de idee dat mensen in hun werk zichzelf kunnen ontplooiën. Bij de Nederlandse grondwetswijziging van 1983 werd daarom het **recht op arbeid** vastgelegd. De overheid beloofde zich in te spannen om voor iedereen werkgelegenheid te scheppen. In het betreffende artikel staat verder dat de overheid moet zorgen voor regels over de rechtspositie van diegenen die werken, de bescherming en de vrije keuze van arbeid.

Daarnaast wordt in de verzorgingsstaat werken als een plicht gezien. Door te werken betaal je immers mee aan voorzieningen, waar je (groot)ou-

ders, je vrienden en jezelf ooit een beroep op zullen doen. De **solidariteitsgedachte** van de verzorgingsstaat maakt arbeid dus impliciet tot een **maatschappelijke plicht**.

Niet alleen in tijd, maar ook in plaats verschilt het arbeidsethos. Of liever gezegd: het land waar je woont, bepaalt mede welk belang je hecht aan betaald werk. In de Verenigde Staten is het gemiddelde arbeidsethos bijvoorbeeld heel hoog. Betaald werk wordt daar gezien als hét middel om hogerop te komen. Een gevleugelde uitspraak is dat je in de Verenigde Staten van krantenjongen miljonair of zelfs president kunt worden: 'The American Dream'. Bovendien zijn allerlei voorzieningen gekoppeld aan betaald werk. Bijstand wordt alleen onder strikte voorwaarden verstrekt en de hoogte ervan ligt aanzienlijk lager dan in Nederland.

5.2 ARBEID EN SOCIALE ONGELIJKHEID

We spreken van **sociale ongelijkheid** wanneer *welvaart, macht en maatschappelijke kansen ongelijk verdeeld zijn*.

Verschillen in welvaart zijn terug te voeren op de inkomens en vermogens van mensen. De een kan drie keer per jaar op vakantie, de ander heeft nauwelijks geld voor een nieuwe wasmachine. Machtverschillen zijn eigenlijk te vergelijken met ongelijke afhankelijkheidsrelaties tussen mensen. Mensen aan de top hebben aanzienlijk meer mogelijkheden dan anderen om het gedrag en daarmee ook de levenssituatie van anderen te beïnvloeden. Denk maar aan een voetbaltrainer die ervoor kiest een speler uit zijn team te zetten.

Sociale privileges zijn bepaalde voorrechten die het gevolg zijn van verschillen in welvaart en macht. Denk aan mogelijkheden om onaangenaam werk te vermijden, meer status en respect te verwerven en meer toegang tot kennis en informatie te hebben. Deze privileges zijn op hun beurt middelen om anderen afhankelijk te maken en een machtsoverwicht te verwerven.

In dit verband wordt ook gesproken over sociaal kapitaal, de mate waarin iemand beschikt over voordelige, 'handige' sociale connecties. In het algemeen geldt: hoe hoger op de maatschappelijke ladder, hoe uitgebreider dit **sociale kapitaal** en hoe effectiever ervan gebruikgemaakt wordt.

Succesvolle zakenmensen vormen vaak een 'old boys network' waarbinnen zij deals sluiten en elkaar banen toeschuiven.

Maatschappelijke positie

Sociale ongelijkheid heeft veel te maken met je **maatschappelijke positie**, de plaats die je inneemt op de maatschappelijke ladder. Hierbij zijn vier factoren van invloed:

- Economische factoren, zoals je beroep, je inkomen en je vermogen.
- Politieke factoren. Hoe meer macht, hoe hoger je maatschappelijke positie.
- Sociale factoren. Als je opgroeit in een achterstandswijk, heb je minder kans op een hoge maatschappelijke positie. Je opleiding bepaalt voor een belangrijk deel wat voor beroep je gaat uitoefenen. Dit beroep kan een hoge of lage status hebben.
- Culturele factoren. Kinderen die thuis gestimuleerd worden om te lezen en naar musea en theater te gaan, ontwikkelen zich breed en doen veel zelfkennis en kennis over de wereld op. Dat is 'cultureel kapitaal' waarmee je gemakkelijker een betere maatschappelijke positie verwerft.

markus van
Je maatschappelijke positie heeft gevolgen voor je manier van leven. Uit onderzoek is gebleken dat mensen met een hoge maatschappelijke positie gemiddeld beter wonen, gezonder zijn, beter presteren op school, minder last hebben van psychische problemen en een hogere levensverwachting hebben.

Door de betere kansen in het onderwijs zijn de mogelijkheden tot sociale mobiliteit sinds de jaren zestig van de vorige eeuw sterk toegenomen. Maar dat betekent niet dat iedereen daar nu van profiteert, zoals je al las in het vorige hoofdstuk.

De overheid helpt een handje

Zonder diploma's en werkervaring is het nog steeds moeilijk om op te klimmen. Onge-schoolden en uitkeringsgerechtigden raken daar-door steeds verder achterop. Daarom voert de overheid een **emancipatiebeleid**. Gesubsidieerde banen en wettelijke regelingen stimuleren werkgevers om eerder sollicitanten uit bepaalde groepen in dienst te nemen, zoals gehandicapten, chronisch zieken en inwoners met een migratieachtergrond.

Werk in de toekomst

Door robotisering en automatisering verdwijnen veel beroepen, met grote gevolgen voor de arbeidsmarkt.

Beroepen met de meeste toekomst:

- **Cyber Security-experts** proberen hackers te bestrijden die data bij bedrijven en overheden stelen. Een goed functionerende overheid is gebaat bij servers en documenten die goed beveiligd zijn.
- **Virtual Reality- en Internet of Things-ontwikkelaars** zijn nodig om te voorzien in de behoefte om steeds meer apparaten via internet met elkaar te verbinden. Denk maar eens aan de mogelijkheden van de virtuele bril.
- **De gezondheidszorg** zal steeds omvangrijker worden. Door de vergrijzing kennen zorgfuncties zoals arts, verpleger of ergotherapeut een stabiele toekomst.

Beroepen met de minste toekomst:

- Het werk van een **accountant** wordt in toenemende mate overgenomen door programma's die regels toepassen of inschattingen maken over een investering.
- Datzelfde geldt voor het werk van een **bedrijfseconoom** die de financiële kant van een onderneming of de ontwikkeling van vraag en aanbod analyseert.
- In de **juridische sector** ligt regelgeving vast in wetten, regelingen en jurisprudentie. Een juridische robot kan deze regels veel sneller toepassen dan mensen.

Bron: MT-magazine

Bron 15

6 Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt

IK SPAAR ALLEEN VOOR VAKANTIES

"Als ik geld over heb, investeer ik liever in mijn bedrijf", zegt Maarten Kerkhofs (29). Hij is freelance jongerencoach en -trainer en heeft net als steeds meer zzp'ers niks geregeld voor zijn pensioen. "Sparen doe ik eigenlijk alleen voor vakanties."

Een zzp'er is een zelfstandige ondernemer zonder personeel. Hij of zij laat zich inhuren door een werkgever en wordt meestal per uur betaald. Werkgevers werken graag met zzp'ers omdat ze die naar behoefte kunnen inzetten en omdat ze geen premies voor hen hoeven af te dragen. Het aantal zzp'ers is in tal van sectoren, bijvoorbeeld de bouw, spectaculair gegroeid in de afgelopen tien jaar. Deze groei van het aantal zelfstandigen kan

grote gevolgen hebben voor de samenleving, zegt het kabinet. Omdat de premies hoog zijn en hun inkomen instabiel, sparen ze vaak niet voor hun pensioen, betalen minder sociale premies en verzekeren zich nauwelijks tegen arbeidsongeschiktheid en werkloosheid.

Moet de overheid zzp'ers verplichten om zich te verzekeren tegen arbeidsongeschiktheid en werkloosheid?

Op de arbeidsmarkt vinden voortdurend veranderingen plaats. In dit hoofdstuk behandelen we eerst hoe de arbeidsmarkt in elkaar zit en stellen we de vraag: *Zijn digitalisering, flexibilisering en globalisering een zegen of een vloek voor de arbeidsmarkt?*

6.1 VRAAG EN AANBOD VAN ARBEID

Wanneer je op zoek gaat naar werk, kom je terecht op de **arbeidsmarkt**, de plaats waar de vraag naar en het aanbod van arbeidskrachten elkaar ontmoeten. Het ruilartikel is de arbeid, waarvoor een bepaalde prijs wordt betaald, namelijk het loon.

Het aanbod van arbeidskrachten bestaat uit de **beroepsbevolking**, dat wil zeggen alle personen tussen de 15 en 75 jaar die ofwel betaald werk hebben ofwel daarvoor geheel of gedeeltelijk beschikbaar zijn. In 2016 waren dat ruim 8,9 miljoen mensen. De vraag naar arbeidskrachten, dat wil zeggen het totaal aantal beschikbare banen, noemen we de **werkgelegenheid**.

Als de beschikbare hoeveelheid werk gelijk is aan het aanbod van arbeidskrachten, spreken we van volledige werkgelegenheid, een ideaal dat nooit bereikt wordt. Als het aanbod van mensen groter is dan de vraag, dan is er sprake van werkloosheid.

En als de vraag naar arbeidskrachten het aanbod overstijgt, hebben we te maken met een overspannen arbeidsmarkt. Zowel werkloosheid als een overspannen arbeidsmarkt zijn nadelig voor de economie van een land.

Zoals je in het vorige hoofdstuk las, bemoeit de overheid zich op verschillende manieren met de arbeidsmarkt. Het streven is volledige werkgelegenheid te bereiken (art. 19 van de grondwet), want:

- bij een hoge werkloosheid stijgen de uitgaven voor uitkeringen en dalen de belastinginkomsten voor de overheid;
- bij een tekort aan arbeidskrachten stijgen de lonen, waardoor de exportpositie van ons land verslechtert.

Werkloosheid

We noemen iemand een officieel geregistreerde werkloze als hij:

- tussen de 15 en 75 jaar oud is;
- niet werkt of minder dan twaalf uur per week werkt;
- actief op zoek is naar een baan van twaalf uur per week of meer;
- ingeschreven staat als werkzoekende bij het UWV (Uitkeringsinstituut Werknemersverzekeringen).

Hoe ontstaat werkloosheid? Afhankelijk van de achterliggende oorzaak kunnen we **vier soorten werkloosheid** onderscheiden:

- **Frictiewerkloosheid** betekent dat iemand korte tijd geen werk heeft, bijvoorbeeld omdat hij of zij vlak na het afstuderen niet meteen een baan vindt of even niet werkt tussen twee banen in.
- **Seizoenswerkloosheid** wordt veroorzaakt doordat sommige werkzaamheden seizoensgebonden zijn, zoals bijvoorbeeld het exploiteren van een strandpaviljoen.
- **Conjuncturele werkloosheid** treedt op in perioden van economische laagconjunctuur, waardoor tijdelijk de vraag afneemt. Het begrip **conjunctuur** duidt de golfbeweging aan van de economie, die nu eens groeit en dan weer krimpt.
- **Structurele werkloosheid** betekent dat werk structureel verdwijnt, bijvoorbeeld door automatisering of door verplaatsing van bedrijfsonderdelen naar **lagelonenlanden**.

6.2 ONTWIKKELINGEN OP DE ARBEIDSMARKT

Op de arbeidsmarkt vinden voortdurend veranderingen en verschuivingen plaats. De belangrijkste huidige ontwikkelingen zijn:

- verdwijnen van bedrijfstakken en opkomst van nieuwe bedrijfstakken;
- digitalisering;
- flexibilisering van de arbeid;
- globalisering.

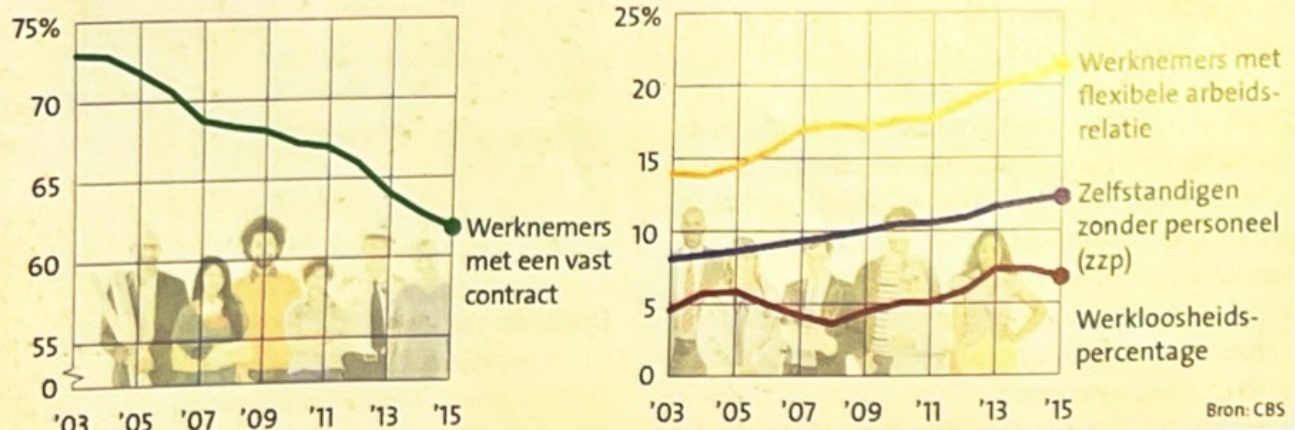
Oude en nieuwe bedrijfstakken

In Nederland is veel arbeidsintensief, laaggeschoold werk in de landbouw en industrie verdwenen. Deels vanwege de automatisering, deels omdat hele bedrijfstakken en fabrieken zijn verplaatst naar lagelonenlanden. Tegelijkertijd is de behoefte aan hoger geschoold personeel juist toegenomen.

De ontwikkeling van nieuwe industriële producten is in veel gevallen juist wel in Nederland gebleven, zoals de researchafdelingen van grote bedrijven als Philips en Shell. Ook in de landbouw is sprake van technologische en duurzame innovatie, waardoor de vraag naar hooggeschoold werk is toegenomen. Verder is de dienstensector enorm gegroeid, denk aan de vrijetijdsindustrie, zakelijke dienstverleners, ICT-bedrijven en advocaten. In ontwikkelde economieën zoals in ons land en andere landen in West-Europa en de Verenigde Staten wordt inmiddels tussen de 70 en 80 procent van het BNP in de dienstensector gerealiseerd.

FLEXIBILISERING OP DE ARBEIDSMARKT

Bron 16

Digitalisering

In de meeste arbeidssectoren is informatietechnologie onmisbaar geworden. Daardoor beschikt bijvoorbeeld de gezondheidszorg over elektronische patiëntendossiers en hebben verkoopmanagers voortdurend actuele voorraadcijfers. Het aantal banen in de ICT-sector groeit nog steeds, maar digitalisering zorgt ook voor het verdwijnen van banen. Zo is veel bankpersoneel overbodig geworden omdat klanten zijn gaan internetbankieren. Ook zullen robots steeds meer werk voor

ons gaan verrichten. Zo maken webwinkels bijvoorbeeld gebruik van robots om producten uit stellingkasten te halen en weer aan te vullen. Soms leidt dat tot ontslagen, maar het kan ook leiden tot meer werk, bijvoorbeeld voor ICT-medewerkers die verantwoordelijk zijn voor onderhoud.

Flexibilisering

Vroeger kozen veel mensen een baan voor het leven in vaste dienst. Tegenwoordig is het aantal mensen met een vaste baan afgenomen en zijn er steeds meer mensen die op flexibele basis werken. Onder **flexibele arbeidsrelaties** verstaan we *alle werksituaties met een variabele inzetbaarheid*. Flexibel werken betekent bijvoorbeeld dat je thuis werkt, oproepbaar bent of dat je een tijdelijk dienstverband hebt.

Een aparte groep flexwerkers zijn de zogenaamde zzp'ers, zelfstandigen zonder personeel, die vaak flexibel worden ingezet door bedrijven. Hierdoor kunnen werkgevers de personeelslasten aanpassen aan de vraag uit de markt. Bovendien hoeven ze voor zzp'ers geen premies af te dragen.

In totaal zijn er in ons land bijna 2 miljoen werknemers met een tijdelijk contract en ruim 1 miljoen zzp'ers. Vooral veel jongeren hebben een tijdelijk dienstverband. Dat kan voordelen hebben omdat het een opstap kan zijn naar vast werk en je verschillende werkervaringen kunt opdoen. Maar je bent ook kwetsbaarder, omdat je geen zekerheid hebt. Een andere keerzijde van flexibel werken is dat de grens tussen arbeid en vrije tijd vervaagt. Wie thuis werkt, houdt meestal niet een werkdag

"I love the work-life balance"

Via de zogenaamde expatregeling werken honderden hoogopgeleide Indiase IT'ers bij grote bedrijven in Amstelveen, op 6.350 kilometer van New Delhi. Ze werken bij multinationals zoals ABN Amro, ING en Air France-KLM. Deze expats zijn in dienst van wereldwijde leveranciers van IT-personeel als IBM en Capgemini.

Ze delen hun huurwoningen vaak met andere expats en doen hun boodschappen in het centrum van Amstelveen, waar naast een sushi-bar twee winkels met Tandoori-specialiteiten zitten. Amstelveen wordt wel 'Little India' genoemd. Het aantal Indiërs is sinds 2011 sterk gegroeid tot meer dan 4% van de bevolking. "I love the work-life balance", zeggen ze. In Nederland hebben ze namelijk vaste werkdagen van acht uur, in India hebben ze alleen werk op afroepbasis. Bron: NRC

Bron 17

'van negen tot vijf' aan. Mensen blijken steeds vaker in hun vrije uren de e-mail en apps van hun werk te checken. Ook de doorgroeimogelijkheden zijn vaak beperkt als je een tijdelijke baan hebt.

Globalisering

Door wereldwijde handel, de multinationals en de internationale kapitaalstromen raken economieën wereldwijd meer en meer met elkaar verbonden. Delen van het productieproces worden uitbesteed aan bedrijven in landen met lagere lonen. Denk bijvoorbeeld aan de smartphones van Apple die in China en Zuid-Korea worden gemaakt. Door de globalisering van de arbeidsmarkt verandert de EU geleidelijk in één gemeenschappelijke arbeidsmarkt. Er zijn Nederlandse supermarkten in Polen, Oost-Europeanen starten in Nederland een eigen bouwbedrijf en Nederlandse studenten lopen stage in een ander EU-land en blijven daar werken.

Deze ontwikkelingen hebben positieve en negatieve gevolgen. De komst van Europese arbeidsmigranten kan leiden tot **verdringing** van Nederlandse werknemers. Mensen die hun baan hebben verloren, bijvoorbeeld in de textielindustrie, komen vaak moeilijk aan ander werk. Maar één gemeenschappelijke markt biedt ook nieuwe mogelijkheden voor werknemers die hun blik willen verruimen en voor bedrijven die willen investeren of uitbreiden in andere landen.

Gevolgen voor de verzorgingsstaat

Veranderingen op de arbeidsmarkt kunnen de financiering van de verzorgingsstaat in gevaar brengen. Bijvoorbeeld als de werkgelegenheid terugloopt en minder mensen sociale premies betalen. Denk ook aan zzp'ers die geen werknemerspremie afdragen en onvoldoende sparen voor hun pensioen. Hierdoor kunnen ze in financiële problemen komen. Ook leveren ze op deze manier een kleinere bijdrage aan het collectief, maar profiteren wel van collectieve voorzieningen als de AOW, de zorg en de bijstand. Dit zet de verzorgingsstaat onder druk.

"Meer kans op een baan met een Nederlandse naam"

Je ziet een vacature, solliciteert en wordt niet uitgenodigd op gesprek. Niks aan de hand, denk je. Daarna solliciteer je ergens anders en weer pas je niet binnen het profiel. Het zijn de slechte economische tijden, zeg je tegen jezelf. Ook na de dertigste afwijzing. Totdat je bij dezelfde vacature een keer besluit je naam, leeftijd of geslacht bovenaan je cv te veranderen. En dan mag je ineens wél langskomen. Waar ligt dat aan?

Socioloog Lieselotte Blommaert deed onderzoek naar discriminatie 'aan de poort van de arbeidsmarkt'. En daaruit bleek al snel: als werkzoekende met een Nederlandse naam heb je meer kans op een reactie op je sollicitatie dan met een Arabische naam. Renske wel, Samira niet. Joris ook, maar Rashid weer niet. Voor het onderzoek plaatste Blommaert ruim zeshonderd cv's elf weken lang op verschillende cv-databanken. De helft van de cv's had Arabische namen, de andere helft Nederlandse. "Er was een duidelijk verschil in het aantal reacties op mensen met een typisch Nederlandse naam en mensen met een Arabische naam", zegt de onderzoeker. De Nederlandse namen werden gemiddeld tien keer bekeken, de Arabische zes keer. Blommaert heeft ook gekeken welke werkzoekenden uiteindelijk werden uitgenodigd voor een gesprek. Autochtone sollicitanten bleken zestig procent meer kans te hebben om uitgenodigd te worden voor een gesprek. Bron: NRCQ

Hoofdstuk

7 De verzorgingsstaat onder druk

ZORGEN VOOR MIJN ZIEKE OMA, MOEDER EN VADER

Nederland telt 4 miljoen mantelzorgers, van wie 10 procent jongeren. Vaak groeien zij op in een gezin met een ouder, broer of zus die chronisch ziek of gehandicapt is. Gemiddeld besteden zij tien uur per week aan zorg. Dat varieert van helpen bij eten of een wandelin-

getje maken tot echt zware taken als lichamelijke verzorging en het huishouden. Hun aantal stijgt niet alleen door bezuinigingen in de zorg, maar ook omdat meer mensen een langdurige ziekte hebben. Kevin (24) studeert en heeft een bijbaantje. En hij zorgt ook elke dag voor zijn zieke oma, moeder en vader. Kevin vindt het af en toe best zwaar: "Andere studenten hebben in het weekend veel vrije tijd en doen leuke dingen, maar daar heb ik geen geld en geen tijd voor. Ik zorg voor mijn oma en moeder. Mijn vader heeft kanker en woont in Duitsland. Zodra ik een weekend vrij heb, ga ik bij hem op bezoek."

Bron: EenVandaag

Hoort mantelzorg voor je familie er gewoon bij of moet de overheid deze zorg aanbieden?

De verzorgingsstaat beschermt ons tegen allerlei risico's. Toch staan zekerheden zoals de AOW-leeftijd, de ziektekostenverzekering en de basisbeurs ter discussie. In dit slothoofdstuk stellen we de vraag: *Welke problemen kent onze verzorgingsstaat en Hoe ziet de toekomst van de verzorgingsstaat eruit?*

7.1 KRITIEK OP DE VERZORGINGSSTAAT

Naarmate de verzorgingsstaat in omvang toenam, nam ook de kritiek toe. De discussie spitte zich toe op de betaalbaarheid, onbedoelde gedragsprikkelers en het risico op misbruik. Deze discussie is nog steeds actueel.

Betaalbaarheid

Door hervormingswetten nam het gebruik van overheidsvoorzieningen op talloze terreinen vanaf 1970 toe en bleef spectaculair stijgen tot 1985. Deze hervorming was gebaseerd op het optimisme van de economische groei in de jaren daarvoor. Maar al in de jaren zeventig kwam de eerste omslag met een **wereldwijde recessie** en de oliecrisis. Doordat bovendien veel werkgelegenheid zich naar het buitenland ging verplaatsen, stegen de werkloosheid en arbeidsongeschiktheid zodanig dat het stelsel onbetaalbaar dreigde te worden. Op de grafiek (bron 19) zie je vanaf de jaren zeventig tot halverwege de jaren tachtig een sterke stijging van het aantal mensen met een bij-

stands- of werkloosheidsuitkering. Tegelijkertijd kwamen veel mensen in de ziektewet terecht.

Enkele cijfers:

- In 1970 deden ongeveer 170.000 mensen een beroep op de bijstand. Dat zijn er nu ongeveer 450.000.
- Door verlenging van de leerplicht en het langer doorstuderen stegen de uitgaven voor onderwijs van (omgerekend) 6 miljard euro in 1960 naar ruim 30 miljard euro nu.
- In 1960 kregen 100.000 mensen een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Dit aantal steeg tot bijna 1 miljoen in 2004. Na ingrijpen van de overheid zette daarna een daling in.
- Door de vergrijzing steeg het aantal AOW-uitkeringen van 800.000 in 1960 naar ruim 3 miljoen nu.
- De kosten van de gezondheidszorg stegen van (omgerekend) 17 miljard euro in 1980 naar 100 miljard euro nu.

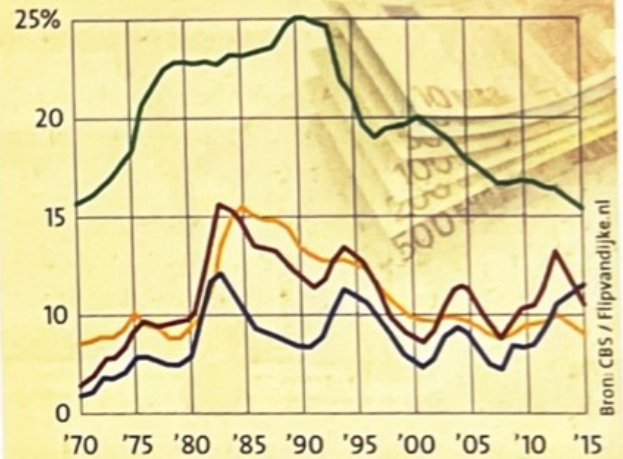
Onbedoelde gedragsprikkel

Uitkeringen en voorzieningen vergroten het risico dat mensen **passief** worden bij het zoeken naar oplossingen voor hun problemen. Zo krijgen mensen met een (bijstands)uitkering naast hun uitkering meestal ook huurtoeslag, zorgtoeslag en kwijtschelding van gemeentebelastingen. In sommige gevallen gaat iemand er daardoor financieel nauwelijks op vooruit als hij een betaalde baan

UITKERINGEN IN CIJFERS

Percentage uitkeringen van de beroepsbevolking

— Ziektewet — Werkloosheid — Bijstand — WW

Bron: CBS / Filipvandijk.nl

Bron 19

vindt voor bijvoorbeeld het minimumloon. Omdat een financiële prikkel ontbreekt, leidt de uitkering zo tot **blijvende afhankelijkheid**.

In de gezondheidszorg zien we hetzelfde patroon. Mensen die vet eten, veel roken en weinig bewegen, krijgen eerder last van ziektes en doen dus vaker een beroep op de gezondheidszorg. Omdat je voor het gebruik van de gezondheidszorg niet of nauwelijks hoeft te betalen, ontbreekt de prikkel gezonder te gaan leven.

Misbruik

Aan sommige uitkeringen en voorzieningen is het risico verbonden van misbruik. Twee adressen aanhouden terwijl je feitelijk samenleeft, levert een hogere bijstandsuitkering op. Zwart bijklussen naast een werkloosheidsuitkering blijft vaak onopgemerkt. Ook thuiswonende studenten, die een (hogere) uitwonende studiebeurs ontvangen, maken misbruik van de voorzieningen.

Gemeenten moeten stoppen met omstreken opsporingsmethode

EINDHOVEN – Gemeenten mogen geen verborgen camera's meer inzetten om uitkeringsfraude op te sporen. Eindhoven wil beelden maken van bijstandstrekkers die misschien verzwijgen dat ze samenwonen. De beelden zouden worden gemaakt door ingebouwde camera's in onopvallende auto's. De Autoriteit Persoonsgegevens heeft gemeenten die deze methode inzetten gezegd dat ze daarmee moeten stoppen.

De Centrale Raad voor Beroep deed in september uitspraak over de heimelijke inzet van camera's en geeft aan dat dit alleen is toegestaan wanneer deze methode is gebaseerd op een wettelijke regeling. Een dergelijke regeling bestaat op dit moment nog niet. Bron: Eindhovens Dagblad

Bron 20

Maatregelen

De overheid probeert de risico's van onbetaalbaarheid, inactiviteit van burgers en misbruik zo veel mogelijk in te dammen. We noemen enkele terreinen waarop maatregelen zijn genomen.

- **Stimuleren** om te gaan of blijven werken. Dit beleid heeft een dubbele werking: als meer mensen gaan werken, stijgen de premie- en belastingopbrengsten en tegelijkertijd daalt het aantal uitkeringsgerechtigden. In dit beleid passen de besluiten om de loonbelasting voor werkenden te verlagen en om de pensioenleeftijd te verhogen naar 67 jaar.
- **Verantwoordelijkheid delen.** Dit beleid is erop gericht om de dekking van risico's niet meer eenzijdig bij de overheid te leggen. Zo moeten werkgevers zelf het loon van hun zieke werknemers doorbetalen, zodat zij zich gaan inspannen voor gezonde arbeidsomstandigheden. Studenten die te lang over hun studie doen of die na het behalen van een diploma niet gaan werken maar een tweede studie beginnen, krijgen geen studiefinanciering meer. De verhoging van het eigen risico bij de zorgverzekering is bedoeld als een financiële prikkel om bewuster gebruik te maken van de gezondheidszorg.
- **Meer controleren.** Door koppeling van computerbestanden en invoering van het burgerservicenummer (bsn) controleert de overheid steeds nauwkeuriger of iemand recht heeft op een uitkering, studiefinanciering of zorgtoeslag. Verder gaan inspectiediensten naar bedrijven

toe voor controle van de arbeidsomstandigheden en kijken of er geen illegale arbeid plaatsvindt. Als iemand of een bedrijf betrapt wordt op fraude, volgen er vaak fikse boetes.

7.2 NIEUWE UITDAGINGEN

Overheidsmaatregelen kunnen de (financiële) problemen gedeeltelijk oplossen. Om de verzorgingsstaat ook in de toekomst te behouden, lijkt een grondiger hervorming van het stelsel nodig. We illustreren dat aan de hand van twee ontwikkelingen die momenteel plaatsvinden, te weten:

- verschuiving van oude naar nieuwe risico's;
- veranderde verhoudingen tussen de generaties.

Nieuwe risico's: nieuwe behoeften

De verzorgingsstaat biedt onder meer bescherming tegen risico's die verbonden zijn met werk. Op dit terrein hebben zich een aantal veranderingen voltrokken waardoor behoeften aan nieuwe regelingen zijn ontstaan. We geven twee voorbeelden.

In de aanvangsfase van de verzorgingsstaat was het uitgangspunt dat de man de **kostwinner** was in het gezin. Inmiddels doen vrouwen nu vanzelfsprekend mee op de arbeidsmarkt en is hun arbeidsparticipatie gestegen tot ruim 65 procent. Hierdoor is de behoefte aan kinderopvang groter geworden. Wie moet deze kinderopvang betalen: de overheid, de werkgever of de werknemer zelf? Door de **flexibilisering** op de arbeidsmarkt wisselen werknemers vaker dan vroeger van baan en is het aantal zzp'ers en mensen met een tijdelijk contract flink gestegen. Er is nauwelijks meer iemand die zijn hele leven bij één werkgever werkt. Om het risico op werkloosheid vóór te blijven, is goede scholing of bijscholing nodig. Ook hier is de vraag: wie is verantwoordelijk voor deze scholing? Is dat de overheid, zijn dat de werkgevers of de werknemers zelf?

Verhouding tussen de generaties

Door **vergrijzing** én **ontgroening** betalen steeds minder mensen de AOW en de pensioenen van steeds meer mensen. Nu staan tegenover elke gepensioneerde nog drie werknemers, maar in de toekomst is deze verhouding één op twee. Naast de AOW-kosten stijgen door de vergrijzing ook de kosten in de gezondheidszorg.

Bejaarden helpen op school

ROERMOND – Op basisschool Het Spick in Beesel is het aantal leerlingen de afgelopen acht jaar van driehonderd naar honderdzestig gedaald. Hierdoor kwamen flink wat klaslokalen leeg te staan. Naast ontgroening kampt Beesel ook met vergrijzing. Zorgcentrum St. Lucia had ruimte tekort voor dagbesteding. Nu zijn drie dagen per week zo'n vijftientig bejaarden te vinden op Het Spick, waar ze helpen met knutselwerkjes en voorlezen. De kinderen helpen op hun beurt bij het voorbereiden van de middaglunch voor de ouderen. Bron: NRC

Bron 21

Hierdoor rust een zware last op de schouders van de jongere generaties, die bereid moeten zijn te zorgen én te betalen voor het welzijn van de oudere generaties. Deze ongelijkheid kan leiden tot spanningen tussen de generaties. Deze spanningen zullen verder toenemen indien vast zou komen te staan dat jongeren later niet kunnen profiteren van de royale pensioenvoorzieningen waarvoor zij op dit moment de lasten dragen.

De verhouding tussen jong en oud heeft in de verzorgingsstaat minder aandacht gekregen dan de verhouding tussen arm en rijk. Pas door de zichtbare gevolgen van demografische verschuivingen dringt het bewustzijn door dat de sociale zekerheid en gezondheidszorg die na de Tweede Wereldoorlog zijn opgebouwd, langetermijneffecten hebben op de verhoudingen tussen generaties.

Solidariteit tussen de generaties is belangrijk voor de sociale cohesie in een land. Om solidariteit te bevorderen is het belangrijk dat er voor alle generaties voldoende voorzieningen zijn. Dus goede scholingsmogelijkheden voor jongeren, goede kinderopvang voor hun ouders én goede zorg voor (hulpbehoevende) ouderen. De bezuinigingen in de sociale zekerheid treffen vooral jongeren en niet zozeer de ouderen. Ook is de toegang op de koopwoningenmarkt voor jongeren zeer lastig geworden. Al deze ontwikkelingen hebben gevolgen voor de verhouding tussen de jongere en oudere generatie.

'Care' en 'Cure'

In het verlengde van het generatievraagstuk komt de vraag op wie er voor de ouderen zorgt en vooral voor de 75-plussers.

Op **microniveau** (families, gezinnen) heeft de verzorgingsstaat de onderlinge hulp en steunrelaties niet aangetast en is de solidariteit vaak nog steeds groot. In noodsituaties kunnen ouderen vaak wel een beroep doen op mantelzorg door traditionele sociale netwerken zoals familie, burens en vrienden. Maar bij langduriger zorg wordt dit steeds lastiger. Dat komt onder meer door de grotere arbeidsparticipatie van vrouwen. Ook het feit dat mensen tegenwoordig gemakkelijker voor hun werk verhuizen en soms ver van hun familie wonen, maakt het (mantel)zorgen lastiger.

Op **macroniveau** (de samenleving als geheel) komt de financieringsgrondslag van de gezondheidszorg voor ouderen in gevaar. Zeker als hun aantal naar verhouding verder zal toenemen, komt de betaalbaarheid in het geding als mensen zich onvoldoende verzekeren en zich onvoldoende bewust zijn van de kosten van hun oude dag. Ook krijgen mensen soms onvoldoende de zorg die ze nodig hebben. Denk aan de thuiszorg, waar door bezuinigingen steeds minder tijd per patiënt beschikbaar is.

Naast de solidariteit op microniveau is niet alleen meer bewustzijn van de kosten van de levensloop zelf nodig, maar ook van de effectieve collectieve verzekeringen en voorzieningen. Voor dat laatste is een duaal stelsel nodig: een basisverzekering voor 'cure' en daarnaast een particulier opereren- de voorziening voor 'care'.

De 'nieuwe dakloze' en opkoms

Het aantal geregistreerde dak- en thuislozen in Nederland is tussen 2009 en 2016 gestegen van 17.800 naar 30.500. Deze stijging is deels te verklaren door de komst van de 'nieuwe dakloze'. Dit zijn daklozen die door financiële problemen hun huis zijn verloren. Bijvoorbeeld als gevolg van werkloosheid, een scheiding of door ziekte. Deze mensen komen in een neerwaartse spiraal terecht van hoge woonlasten, te weinig inkomen en schulden die zich opstapelen. Ze onderscheiden zich van het bekendere beeld van de daklozen die kampen met psychische stoornissen en verslavingsproblematiek. "Het kan iedereen gebeuren", vertelt ex-dakloze **Dinant van Someren**. "Door het faillissement van mijn kapperszaak raakte ik diep in de schulden. Ik moest mijn huis en auto verkopen. Ik dacht dat ik snel in de bijstand zou komen, maar ik had toen nog geen verstand van alle wetten, rechten en verplichtingen." Het duurde uiteindelijk veertien maanden tot hij een uitkering kreeg. Van de uitkering die hij nu krijgt moet hij een groot deel afstaan aan een dure zorgverzekering en zijn schulden afbetalen. Toch blijft hij optimistisch. "Ik wil het liefst zo snel mogelijk weer doen waar ik goed in ben: mensen knippen en praten. Verhalen vertellen". Bron: NOS

Bron 22

7.3 HOE NU VERDER?

Om te weten hoe de toekomstige verzorgingsstaat eruit zou kunnen zien, moet er een antwoord komen op de volgende vragen.

1. **Welke individuen of groepen krijgen recht op een voorziening?** Is dat iedereen, zoals bij de AOW, of alleen specifieke groepen? Heeft iedereen recht op kinderbijslag of alleen de ouders die niet zo veel verdienen? Kunnen mensen hun leven lang studeren aan hbo of universiteit of zijn opleidingen alleen voor jonge studenten?
2. **Wat biedt de overheid als recht of voorziening aan?** Biedt de overheid algemene zorg aan of zorg op maat via bijvoorbeeld 'een rugzakje met geld' dat iemand die hulp nodig heeft naar eigen inzicht mag besteden?
3. **Hoe worden de voorzieningen gefinancierd?** Betaalt iedereen centraal via de belastingen en sociale premies mee? Of betalen mensen alleen als ze van de voorzieningen gebruikmaken onder het motto 'de gebruiker betaalt'? En betaalt iedereen evenveel of betalen we inkomensafhankelijk?

Deze drie vragen kun je steeds op twee manieren beantwoorden.

Als je **collectief** denkt dan krijgt iedereen dezelfde rechten, zorgt de overheid voor alle voorzieningen en betaalt iedereen via de belastingen mee. Denk je meer **individualistisch**, dan krijgen alleen degenen die iets nodig hebben het recht op een voorziening. In dat geval moet iemand die veel verdient ook veel betalen voor kinderopvang; iemand die weinig verdient krijgt alles vergoed.

In de praktijk zal in de Nederlandse politiek nooit voor één richting gekozen worden, maar wisselen de collectieve en individuele opties elkaar af. Afhankelijk van de politieke kleur van de regering zullen oplossingen voor de problemen van de verzorgingsstaat de ene keer in collectieve, dan weer in individuele richting worden gezocht.

Rokers en dikke mensen voorlopig niet meer geopereerd

Ben je een roker of lijdt je aan ernstig overgewicht? Dan kom je in de vallei van York, in het noordoosten van Engeland, niet zomaar meer in aanmerking voor een nieuwe heup of knie. Het ziekenhuis in York voerde een zeer omstreden maatregel in waarbij rokers en te zware mensen hun operatie eerst moeten verdienen door gezonder te gaan leven. Rokers worden een half jaar uitgesloten van operaties, tenzij ze de tabak minimaal twee maanden laten staan. Mensen met ernstig overgewicht en een bmi van boven de 30 zullen zelfs een heel jaar worden geweerd uit de operatiekamer. Ze kunnen dit uitstel alleen bekorten door minimaal 10 procent af te vallen. Chirurgen vinden het plan slecht omdat er een tweedeling in de zorg ontstaat. De beslissing om mensen wel of niet te opereren zou moeten afhangen van hun behoefte, niet van 'arbitraire criteria' als gewicht en roken.

Ook in Nederland gaan stemmen op om mensen met een ongezonde levensstijl te 'straffen'. Een derde van alle zorgkosten ontstaat door ongezond leven. Daarom zijn er plannen voor invoering van de 'vettaks', een belasting op vet eten. En wie niet rookt, zou een lagere zorgpremie moeten betalen. De kritiek op deze voorstellen is dat ze niet goed uitvoerbaar zijn en mensen niet aanzetten tot gezond gedrag. Bron: Trouw

Bron 23

o Begrippenlijst

In dit thema zijn de volgende belangrijke begrippen aan de orde gekomen:

1 Wat is een verzorgingsstaat?

- verzorgingsstaat
- welvaart
- welzijn
- solidariteitsgedachte
- collectief belang
- collectieve goederen
- verzorgen
- verzekeren
- socialezekerheidsstelsel
- verheffen
- verbinden
- sociale grondrechten
- rechten en plichten
- planeconomie
- vrijemarkteconomie
- communistische staatsopvatting
- solidariteit
- gelijke kansen
- Scandinavisch model: sociaaldemocratische verzorgingsstaat
- flexibele arbeidsmarkt
- collectieve lastendruk
- particulier initiatief
- Angelsaksisch model: liberale verzorgingsstaat
- corporatistische verzorgingsstaat
- collectieve sector

2 Ontstaan verzorgingsstaat

- nachtwakersstaat
- zorgplicht
- sociale verzekeringen
- collectieve goederen en diensten
- gemengde markteconomie
- interventie
- geleide loonpolitiek
- Algemene Ouderdomswet
- Bijstandswet
- woningbouwverenigingen

3 Sociale partners en de overheid

- sociale partners
- evenwichtige arbeidsmarkt
- rechtvaardige inkomensverdeling
- arbeidsvoorwaarden
- arbeidsomstandigheden
- belangenbehartiging
- arbeidsverhoudingen
- Sociaal-Economische Raad
- collectieve arbeidsovereenkomst (cao)
- algemeen verbindend
- harmoniemodel
- conflictmodel
- poldermodel

4 Verzorgingsstaat, de praktijk

- leerplicht
- onderwijsinspectie
- kansenongelijkheid
- sociale verzekeringen
- sociale voorzieningen
- WW
- WULBZ
- WIA
- volksverzekeringen
- AOW
- ANW
- AKW
- Participatiewet
- bijstandsuitkering
- algemene bijstand
- bijzondere bijstand
- participatiesamenleving
- mantelzorg

5 Werk en sociale mobiliteit

- basisbehoeften Maslow
- arbeidsethos
- sociale privileges
- sociaal kapitaal
- maatschappelijke positie

- sociale mobiliteit
- emancipatiebeleid

6 Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt

- arbeidsmarkt
- beroepsbevolking
- werkgelegenheid
- werkloosheid
- frictiewerkloosheid
- seizoenwerkloosheid
- conjuncturele werkloosheid
- conjunctuur
- structurele werkloosheid
- dienstensector
- informatietechnologie
- flexibele arbeidsrelaties
- globalisering van de arbeidsmarkt
- verdringing op de arbeidsmarkt

7 De verzorgingsstaat onder druk

- recessie
- blijvende afhankelijkheid
- vergrijzing
- ontgroening
- solidariteit
- microniveau
- macroniveau
- 'cure' en 'care'

Index

- Aangeboren eigenschappen** 158
aangeleerde eigenschappen 158
aangeleerd-gedragtheorie 62
aanhouden 58
aanmeldcentrum 174
actief kiesrecht 108
actiegroep 126
actoren, politieke 124-125
adolescentenstrafrecht 68
agendafunctie media 126
agendasettingtheorie 20-21
AIVD 60
AKW (Kinderbijslagwet) 227
algemeen belang 81, 89, 109
algemeen verbindend verklaren 222
Algemene Beschouwingen 112
Algemene Maatregel van Bestuur 117
Algemene Vergadering VN 136
Algemene Wet Bestuursrecht 42
allochtoon 166
ambtenaren 117, 124, 125
Angelsaksische model 210
anomietheorie 62
antidemocratische partijen 103
ANW (Nabestaandenwet) 227
AOW 207, 214, 218, 226
arbeidsdiscriminatie 193
arbeidsethos 231, 232
arbeidsmarkt 181, 234 e.v.
arbeidsmigratie 170
arbeidsparticipatie 191, 193
arbeidsverhoudingen 221
Arbowet 221
asielzoeker 174, 175
autochtoon 166, 186
automatisering 230, 235
azc 177

Basisinkomen 213
belang 8, 10
belangengroep 126
beleidsbepaling 124, 125
beleidsuitvoering 125
beleidsvoorbereiding 124, 125
beroepsbevolking 234
bestuursrecht 54

betrouwbaarheid informatie 17
Big data 78 e.v.
bijkomende straf 66
Bijstandswet 218
bindingstheorie 62
bodemprocedure 54
Brexit 133, 200
budgetrecht 116
burgemeester 130
burgerinfiltrant 76
burgerinitiatief 125
burgerlijk recht 52, 53
Burgerlijk Wetboek 42, 45, 53
burgerpanel 128
burgerschap 190 e.v.
burgerservicenummer (BSN) 240

Canon van Nederland 192
cao 222
cassatie 65
CBS 166
censuskiesrecht 35
censuur 19, 92
checks and balances 46-47
civiel recht 53
coalitie 111-113, 117, 119
collectief belang 207
collectieve goederen 207, 216
collectivisme 159
college van burgemeester en wethouders 130
commentaarfunctie media 126
commissaris van de Koning 129
communisme 209
compromis 9, 119, 122, 153, 154, 155
confessionalisme 96, 99
conflicten bij integratie 184-185
conflictmodel 222
conformisme 154
conjuncturele werkloosheid 235
consensus 119, 127
conservatief 100, 104, 105
constitutionele monarchie 35, 91
controleerende functie media 126
corporatistische model 211
cultivatietheorie 20
cultuur 156 e.v.

Dagvaarding 53, 64
decentralisatie 128, 129
demissionair kabinet 113
democratie 29, 89 e.v., 102 e.v., 122 e.v., 140 e.v.
deregulering 43
dictatuur 88, 92
digitalisering 234, 235
dilemma 10, 14, 196, 197
dilemma efficiëntie vs. participatie 89-90, 92, 118, 142
directe democratie 90
discretionaire bevoegdheid 48-49
discriminatie 20, 36-39, 81, 153, 188, 193, 237
districtenstelsel 109, 111
diversiteit 151
dominante cultuur 157 e.v.
doodstraf 76, 77
dualisme 118, 130
dwangmiddelen 59
dwangsom 54

EEG 133
Eerste Kamer 48, 117 e.v.
EGKS 132
emancipatie 194, 233
EMU 133
etnisch ondernemerschap 182
etnisch profileren 76, 190
etnocentrisme 160
euro 133
Europees Hof voor de Rechten van de Mens 69, 73, 103
Europees Parlement 134-135
Europese Commissie 134-135
Europese Raad 134
Europese Unie 44, 48, 73-74, 132 e.v., 138-139
eurosepsis 136
eurozone 133
evenredige vertegenwoordiging 108-109
events en trends 127
EVRM 73

Feminiteit 159
flexibilisering 234-235, 241
formateur 112

- formatie 111, 112
- fouilleren 59
- fractie 104-105, 119
- framingtheorie 21
- Franse Revolutie 33
- frictiewerkloosheid 235
- fundamentalisme 21

- G**astarbeider 170, 171
- Gedeputeerde Staten 129
- gedogen 152
- geldboete 66
- geleide loonpolitiek 217
- gelijke behandeling 39, 75, 82, 190, 191, 193-195
- gelijkwaardigheid 98
- gemeentebestuur 129
- gemeenteraad 130
- gemengde markteconomie 216, 220
- generaties, migranten 189
- gerechtshof 65
- geweldsmonopolie 31, 75
- gezag 12
- gezinshereniging 173, 175
- gezinsvorming 173, 175
- globalisering 101, 154-155, 223, 235, 237
- groepsidentificatie 158
- grondrechten 32 e.v., 56-57, 60, 61, 72 e.v., 90 e.v.
- grondwet 8, 32, 34 e.v., 91

- H**altbureau 68
- harmoniemodel 222
- hechtenis 66
- historische canon 190
- Hobbes, Thomas 88-89
- Hof van Justitie van de Europese Unie 134, 135
- Hoge Raad 50, 65, 74-75
- hoger beroep 49-50, 55, 65
- hoofdstraf 67
- Hooggerechtshof 74
- hoor en wederhoor 17
- horizontale werking grondrecht 39

- I**CT 235-236
- ideaal 32
- ideologie 96

- illegalen 172
- imitatie 158
- immigratie 164 e.v., 166, 167-168
- inburgeringscursus 181
- IND 55, 174, 175
- indirecte democratie 90
- individualisme 159
- indoctrinatie 19, 93
- informatuur 111
- informatiesamenleving 16, 78
- informatieve functie media 126
- informatieele zelfbeschikking 82
- integratie 181, 184 e.v.
- interdependentie 13
- intergouvernementeel 134
- Internationaal Gerechtshof 73
- Internationaal Strafhof 73-74
- internationalisme 201
- interne markt EU 133
- invoerfase 124

- J**eugdstrafrecht 68
- jurisprudentie 51, 65
- juryrechtspraak 74, 75

- K**abinet 111, 112-113, 114 e.v.
- kaderwetgeving 51
- kansenongelijkheid 225
- kartelvorming 44
- kennismigrant 171
- kiesdeler 109
- kiesdrempel 109
- kiesrecht 35
- kinderpardon 177
- klassenjustitie 49, 75-76
- klassenstrijd 35
- klassieke grondrechten 36-37, 75
- klimaatvluchteling 174
- Koninklijk Besluit 117
- kort geding 54
- kosmopolitisme 101
- kostwinner 241

- L**aaggeletterdheid 191
- lagelonenlanden 235
- leerplicht 225
- legaliteitsbeginsel 32, 40 e.v., 46, 49, 54, 57

- levenslang 69, 77
- liberalisme 96-98
- lijsttrekker 111, 112, 121
- links (politiek) 97, 99, 105-107
- lobbyen 123, 125
- loonbeslag 54

- M**aatschappelijk vraagstuk 8 e.v.
- maatschappelijke positie 233
- macht 12
- machtsverhoudingen 44-45
- macroniveau 10, 242
- manipulatie 19
- mantelzorg 227, 238, 242
- marktwerking 43, 221, 228-229
- masculiniteit 159
- media, politieke functies 126
- mediacratie 110
- mediaframe 21
- mediawijsheid 21
- microniveau 10, 242
- migratie 168 e.v., 178 e.v., 182 e.v.
- miljoenennota 112, 113
- Millenniumverklaring 136
- minister 112, 114-115 e.v.
- minister zonder portefeuille 115
- ministeriële verantwoordelijkheid 115
- minister-president 112, 114-115
- misbruik voorzieningen 240
- misdrif 57-58
- Montesquieu 32, 46
- mythe van terugkeer 165

- N**achtwakersstaat 35, 42, 215
- ationale identiteit 150
- nationalisme 101, 200
- NAVO 132, 137
- ne bis in idem-regel 57
- nieuwkomers 151
- noodtoestand 34
- noodweer 65-66
- noodweerecces 66
- norm 9, 14, 18, 41, 96-97, 193

- O**bjectiviteit 17
- officier van justitie 58, 59
- omgevingsfactoren 127
- omzettingfase 124
- ondernemingsrecht 53

Onderwijsinspectie 225
 one-issuepartij 103
 onrecht 30, 31
 onschendbaarheid 115
 onschuldvermoeden 57
 ontbindingsrecht 91
 ontoerekeningsvatbaarheid 66
 ontvanger 16
 ontzuiling 103
 onzekerheidsvermijding 159
 oorlogstribunaal 73
 Openbaar Ministerie 58, 60
 opiniepeiling 108, 110
 oppositie 119
 opsporing 58
 overmacht-noodtoestand 66
 overtreding 57-58
 overtuigingsethiek 198

Parlement 47-48, 116 e.v.
 parlementair stelsel 91
 parlementaire democratie 11, 86 e.v.
 participatiesamenleving 227
 passief kiesrecht 108
 personen- en familierecht 53
 persvrijheid 18-19, 91
 piramide van Maslow 230
 planeconomie 209
 plea bargaining 77
 pleidooi 65
 pluk-ze-maatregel 67
 pluriforme samenleving 11, 151 e.v., 164
 pluriformiteit 126
 polarisatie 155
 poldermodel 119, 153, 154, 223
 politiek 88 e.v.
 politieke agenda 124
 politieke macht 12
 politiek-juridische invalshoek 22
 populisme 100
 postkoloniale migratie 171-172
 pragmatisme 99
 preambule 34
 predictive policing 79-80, 81, 82, 83
 premier 114
 presidentieel stelsel 91
 pressiegroep 124, 125
 Prinsjesdag 112

privaatrecht 45, 52-54
 privacy 21, 37, 44, 55, 60
 privatisering 43
 proces-verbaal 58
 progressief 100, 105
 propaganda 19
 protectionisme 201
 Provinciale Staten 129
 psychoanalyse 63
 publiekrecht 45, 52, 54
 pullfactor 165
 pushfactor 164-165

Raad van Ministers 134-135
Raad van State 117-118
 rassenjustitie 76
 rationele-keuzetheorie 62
 reactionair 101
 recht 41
 recht van amendement 116
 recht van enquête 116, 117
 recht van initiatief 116
 recht van interpellatie 116, 117
 recht van motie 116
 rechtbank 64-65
 rechter-commissaris 59
 rechterlijke macht 47, 49
 rechts (politiek) 97, 98, 105-107
 rechtsbescherming 49
 rechtsorde 41
 rechtspersonen 52-53
 rechtsprekende macht 32
 rechtsstaat 11, 26 e.v.
 rechtszaak 53
 rechtszekerheid 29, 41, 43-44
 rechtvaardigingsgrond 65-66
 reclassering 68
 rede 30
 referendum 90, 125
 referentiekader 18, 157
 regeerakkoord 112
 regels 41
 regering 114 e.v.
 remittance 179
 rentmeesterschap 99
 representatieve democratie 90-91
 requisitoir 65
 resocialisatie 68
 resolutie 136
 rijksgenoten 172

Sanctie 158
 Scandinavische model 210
 schadevergoeding 54
 schikking 59
 schulduitsluitingsgrond 65, 66
 secretaris-generaal VN 136
 segregatie 185-186
 seizoenwerkloosheid 235
 selectieve waarneming/perceptie 18
 Senaat 117
 seponeren 59
 SER 217, 221-222
 sociaal contract 31, 36, 38, 40-41, 46
 sociaal kapitaal 232-233
 sociaaldemocratie 98, 106-107, 219
 sociaaleconomische invalshoek 23
 sociale cohesie 12, 13, 20, 29, 155, 208, 242
 sociale controle 158
 sociale grondrechten 37, 42, 208
 sociale mobiliteit 183, 232, 233
 sociale ongelijkheid 12-13, 30, 232
 sociale partners 126, 220, 221
 sociale privileges 232
 sociale rechtsstaat 29, 38, 42
 sociale verzekeringen 205, 207, 215, 224, 225
 socialezekerheidsstelsel 215, 217, 226
 socialisatie 158
 socialiserende instituties 158
 socialisme 96, 98-99
 sociobiologie 63
 soevereiniteit 32, 88-89, 132, 135
 solidariteitsgedachte 206-207, 232
 spindoctor 109, 123
 spreekbuisfunctie media 126
 spreekrecht 68
 staande houden 58
 staat 31, 88 e.v.
 staatshoofd 115-116
 staatsideologie 92-93
 staatsrecht 54
 staatssecretaris 112, 114-115
 staking 222

- Staten-Generaal 35, 48, 116
- stemrecht 116
- stereotyperen 19-20, 155
- Stichting van de Arbeid 217
- strafbaarheidsbeginsel 57
- strafbeschikking 59, 60
- strafprocesrecht 57
- strafrecht 54, 56, 57, 64 e.v.
- strafrechtelijke maatregelen 66-67
- strafuitsluitingsgrond 65
- strategisch stemmen 111
- structurele werkloosheid 235
- structuurvisie 129
- subcultuur 157 e.v.
- subsidiariteitsbeginsel 128
- supranationaal 134
- systeemtheorie 124 e.v.

- Taakstraf 69, 70, 71
- taalachterstand 191
- tbs 66, 67
- tegencultuur 158
- tenlastelegging 64
- terechtzitting 64
- terugkoppelingsfase 124
- theocratie 93
- Thorbecke 35
- Three Strikes and You're Out Law 77
- toekomstoriëntatie 160
- toetsingsrecht 75
- tolerantie 150, 152 e.v., 169
- totalitaire staat 28
- transactie 59
- trias politica 32, 46 e.v., 90, 91, 118
- troonrede 112
- Tweede Kamer 48, 116 e.v.

- Uitlokking 56, 76, 77
- uitspraak 65
- uitvoerende macht 32, 46, 48 e.v., 118-119
- uitvoerfase 124
- UNHCR 173, 174
- Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) 72-73, 136, 175
- UWV 226, 235

- vakbonden 221, 222, 223
- Veiligheidsraad 136-137
- verantwoordelijkheidsethiek 108
- verdachte 57, 58-60, 64-65, 76, 77, 81, 82
- Verdrag van Maastricht 133
- Verenigde Naties 132, 136-137
- vergelijkende invalshoek 23
- vergrijzing 11, 191, 198, 241
- verjaring 57
- verlichting 30-31
- vermijding-conflict-aanvaarding 185 e.v.
- vermogensrecht 53
- verticale werking grondrecht 39
- vervolgen 59
- vervreemding 178, 179
- verzorgingsstaat 11-12, 38, 186, 192-193, 199, 205 e.v.
- verzorgingsstaat, betaalbaarheid 238 e.v.
- vetorecht 136-137
- vierde macht 48
- vluchteling 171, 173, 176, 177
- vluchtelingendebat 198 e.v.
- vluchtelingenstatus 173
- VN-Vluchtelingenverdrag 175
- volksverzekeringen 226
- voorarrest 59
- voorjaarsnota 113
- voorkeursstemmen 111
- vooordeel 19-20, 160, 161
- voorwaardelijke straf 67
- vragenrecht 116-117, 119
- Vrede van Westfalen 88
- vrijemarkteconomie 98, 209, 219
- vrijheid van meningsuiting 35, 38, 150, 187
- vrijheid van nieuwsgaring 18
- vrijheidsstraf 66, 71

- Waarde 9, 14, 15, 41, 96-97, 191
- WAO 218
- waterschappen 119, 129, 153
- wederkerigheid 29, 38
- welvaart 206
- welzijn 206
- werk als basisbehoefte 230-231
- werk als sociaal grondrecht 232

- werkgelegenheid 234-235
- werkgeversorganisatie 221
- werkloosheid 235, 241
- werknemersverzekeringen 226
- wet 41-42
- Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden 60
- Wet openbaarheid van bestuur (WOB) 18, 126
- Wet opsporing terroristische misdrijven 60
- Wetboek van Strafrecht 42, 57, 66
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) 82, 193, 208
- wetgevende macht 32, 46, 47 e.v., 118-119
- WIA (Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen) 226
- WULBZ (Wet uitbreiding loondoorbetalingsplicht bij ziekte) 226
- WW (Werkloosheidswet) 226

- Xenofobie 161

- Zelfcontroletheorie 63
- zender 16
- zorgverzekering 228
- zwevende kiezer 103
- zzp'er 234, 236, 241

- **Wat is maatschappijleer?**
- **Rechtsstaat**
- **Parlementaire democratie**
- **Pluriforme samenleving**
- **Verzorgingsstaat**

